

Právo na bývanie

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva

PRÁVO NA BÝVANIE

Výskumné sondy v oblasti uplatňovania práva na bývanie
na Slovensku

Bratislava 2019

Názov: Právo na bývanie. Výskumné sondy v oblasti uplatňovania práva na bývanie na Slovensku.

Vydalo: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Bratislava, 2019

ISBN: 978-80-99917-05-8

Autorský tím Slovenského národného strediska pre ľudské práva:

Michal Riečanský (kapitola 1: Právo na bývanie)

Geraldina Paľovčíková (kapitola 2: Deprivácia potreby bývania)

Michaela Ujházyová (kapitola 3: Príklady dobrej praxe)

Za obsah a jazykovú úpravu zodpovedá autorský tím.

Text neprešiel jazykovou korektúrou.

Grafická úprava: Kamila Černáková

©Slovenské národné stredisko pre ľudské práva

Obsah

Slovník základných pojmov	6
Zoznam použitých skratiek	11
Úvod.....	13
1 Právo na bývanie.....	14
1.1 Primerané bývanie.....	14
1.2 Právo na bývanie a ohrozené skupiny	16
1.2.1 Osoby bez prístrešia	17
1.2.2 Ženy.....	18
1.2.3 Deti, mládež a mladí dospelí	19
1.2.4 Marginalizované komunity.....	20
1.2.5 Staršie osoby.....	21
1.2.6 Osoby so zdravotným znevýhodnením.....	21
1.2.7 Občania tretích krajín	22
1.3 Analýza naplňania práva na bývanie v Slovenskej republike.....	24
1.3.1 Východiskový stav bývania v SR a jeho vývoj od roku	24
1.3.2 Analýza vybraných ukazovateľov bývania v Slovenskej republike	26
1.3.2.1 Vážna deprivácia bývania.....	27
1.3.2.2 Preťaženie nákladov na bývanie	40
1.3.2.3 Štruktúra bývania a vlastníckych pomerov v Slovenskej republike	40
1.3.3 Prieskum stavu sociálneho bývania vo vybraných mestách Slovenskej republiky	47
1.4 Záver	54
2 Deprivácia potreby bývania	56
2.1 Postavenie potreby bývania v hierarchii ľudských potrieb.....	59
2.1.1 Bývanie ako základná ľudská potreba	61
2.2 Primerané bývanie ako predpoklad adekvátneho uspokojovania ľudských potrieb	63
2.2.1 Absencia bývania a deprivácia základných potrieb	67
2.2.1.1 Potreba dýchania (vzduchu)	68
2.2.1.2 Potreba regulácie telesnej teploty	71
2.2.1.3 Potreba vyhnúť sa bolesti a poškodeniu	72
2.2.1.4 Potreba spánku.....	74
2.2.1.5 Potreba vody	75
2.2.1.6 Potreba výživy.....	77
2.2.1.7 Potreba sexu, potreba rozmnožovania.....	79
2.2.1.8 Potreba bezpečia a istoty	81
2.2.2 Deprivácia bývania a sociálne potreby	83
2.2.2.1 Potreba spolupatričnosti a lásky	83

2.2.2.2 Potreba uznania, ocenenia a úcty	84
2.2.3 Potreba bývania a vyššie potreby	85
2.2.3.1 Potreba seberealizácie.....	85
2.2.3.2 Potreba bývania a metapotreby.....	86
2.3 Prieskum hierarchie potrieb ľudí bez domova.....	87
2.3.1 Preferencia potrieb.....	89
2.4 Právo na bývanie – tri príbehy.....	96
2.5 Expertný rozhovor.....	102
2.6 Záver	107
3 Príklady dobrej praxe	110
3.1 Ľudia bez domova	111
3.2 Ženy.....	131
3.3 Deti, mládež a mladí dospelí	144
3.4 Marginalizované rómske komunity	154
3.5 Ľudia so zdravotným znevýhodnením a vo vyššom veku	161
3.6 Občania tretích krajín	169
3.7 Záver	177
4 Závery a odporúčania.....	178
I. Dostupnosť bývania a prístup k primeranému bývaniu	180
II. Ukončovanie bezdomovectva, prevencia a podpora v krízových situáciách:	181
III. Kvalita sociálnych služieb a dodržiavanie ľudských práv v zariadeniach sociálnych služieb	183
Zoznam grafov, obrázkov a tabuliek	184
Zoznam bibliografických odkazov.....	186
Príloha č. 1	195

Slovník základných pojmov

Bývanie je podľa Lorenca a Ondrušovej „*miestnosť či miestnosti, v ktorých jednotlivec alebo rodina žije, má svoje bydlisko*“, a zahŕňa fyzickú, právnu aj sociálnu oblasť.¹

Právo na primerané bývanie je súčasťou práva na primeranú životnú úroveň a je úzko späté s právom na život, právom na rešpektovanie súkromného a rodinného života a zákazom diskriminácie. Právo na primerané bývanie je prepojené aj s ďalšími hospodárskymi a sociálnymi ľudskými právami, ako sú právo na ochranu zdravia, vzdelanie a prácu a je integrálne spojené s právom na nediskrimináciu a rovnosť. Je zakotvené v rôznych dokumentoch medzinárodného významu, ktorých signatárom je i SR.

Primerané bývanie. Definovať pojem primerané bývanie je v súvislosti s uspokojovaním potrieb zložitý, pretože saturáciu potreby bývania človeka determinovalo a menilo v priebehu dejín mnoho faktorov, súvisiacich s historickým, prírodným a spoločenským vývojom ľudskej spoločnosti. V zhode so Všeobecným komentárom č. 4, prijatým Výborom OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva, ktorý uvádza minimálne kritériá primeraného bývania a poskytuje jedinú oficiálnu interpretáciu práva na primerané bývanie podľa medzinárodnej úpravy ľudských práv, sa preto pri stanovení predpokladov pre elimináciu deprivácie potreby bývania a vo vzťahu k udržaniu podmienok pre zachovanie duševného zdravia, opierame o sedem kľúčových zložiek primeraného bývania.

- (1) Istota právnej formy bývania (ochrana pred núteným vysťahovaním a ďalšími hrozbami);
- (2) Dostupnosť služieb, materiálov, zariadení a infraštruktúry (plná infraštruktúrna vybavenosť a dostupná vzdialenosť od služieb);
- (3) Finančná dostupnosť (finančná čiastka za bývanie nesmie ohrozovať alebo obmedzovať dosiahnutie a uspokojovanie iných základných potrieb);
- (4) Obývateľnosť (materiálne charakteristiky – bývanie musí chrániť pred chladom, vlhkom a inými poveternostnými podmienkami a pred štrukturálnymi podmienkami prostredia);
- (5) Prístupnosť (podmienka prístupnosti bývania pre znevýhodnené skupiny napr. starší ľudia, ľudia bez domova);

¹ ONDRUŠOVÁ, D. et al. *Ľudia bez domova: príprava a realizácia empirického výskumu, analýza nástrojov prevencie a riešenia bezdomovectva*. Správa z riešenia výskumnej úlohy. 2015. Inštitút pre výskum práce a rodiny. Bratislava.

- (6) Poloha (umiestnenie bývania v lokalite s prístupom k pracovným príležitostiam, zdravotníckym zariadeniam, školám a bez negatívnych environmentálnych rizík);
- (7) Kultúrna vhodnosť (bývanie má odrážať kultúrnu identitu a rôznorodosť, napr. v prípade rómskych komunít; kultúrne primeraná má byť aj veľkosť obydľia).

Domov. Ako domov sa väčšinou chápe domácnosť a jej atmosféra, okruh blízkych osôb spätých s hmotným prostredím, v ktorom jedinec dlhší čas prebýval, zázemie naplnené pocitom spolupatričnosti a bezpečia. Keďže pri dodržiavaní práva na bývanie treba prihliadať na špecifické potreby určitých sociálnych skupín alebo osôb, ktorých sa deficit v tejto oblasti primárne týka, budeme pri otázkach, ktoré sa spájajú s domovom, jeho absenciou a jej dôsledkami, vychádzať zo širšieho, známeho ponímania pojmu „domov“, stanoveného Európskym observatóriom bezdomovectva², ktoré preň určilo tri základné oblasti (domény): fyzická oblasť – slušné obydlie (priestor) spôsobilý k napĺňaniu potrieb danej osoby a jej rodiny;

1. sociálna oblasť – možnosť uchovať si súkromie a udržiavať spoločenské vzťahy;
2. právna oblasť – výhradné vlastníctvo, istotu užívanie a právny nárok.

Potreba je stav určitého napätia ktoré vzniká v dôsledku nejakého nedostatku, deficit niečoho, ktorý je žiaduce odstrániť, aby došlo k obnove narušenej psychickej alebo psychofyziologickej rovnováhy, nevyhnutnej pre život. Potreby tvoria základný motivačný aspekt, ktorý stojí za každým jednaním človeka. Z pohľadu psychológie sa potreba chápe „ako špecifická situácia v organizme, ktorá energizuje správanie uspokojujúce potrebu“.³ Ako uvádza Želinský (2014)⁴, „Koncept základných potrieb bol predstavený Medzinárodnou organizáciou práce (ILO, 1977), ktorá ho definovala ako absolútne minimum zdrojov (zvyčajne v podmienkach spotrebných statkov) nevyhnutné na dlhodobé udržanie fyzického zdravia.“⁵ konkretizujú definíciu základných potrieb ako minimálne množstvá stravy, bývania a vody nevyhnutné na predchádzanie chorobám a podvýžive. Psychologická kategória potreby má aj svoje sociálne a sociálno-právne koreláty. Z hľadiska sociálnej politiky je dôležité vytvárať také životné podmienky, ktoré by žiadneho človeka nediskriminovali pri uspokojovaní potrieb. V tomto

² HRADECKÝ et al. *Definice a typologie bezdomovectví*. Praha: Naděje, 2007. 50 s. ISBN 978-80-86451-13-8

³ COON, D. *Essential of Psychology. Exploration and Application*. Chapter 11: Motivation. New York, West Publishing Company, 1989, s. 292-320.

⁴ ŽELINSKÝ, T. *Chudoba a deprivácia na Slovensku*. Metodologické aspekty a empiria. Košice: EQUILIBRIA, 2014. ISBN 978-80-8143-134-0.

⁵ ŽELINSKÝ, T. *Chudoba a deprivácia na Slovensku*. Metodologické aspekty a empiria. 272 s. Košice: EQUILIBRIA, 2014. ISBN 978-80-8143-134-0.

poňatí sa pojem potreby premieňajú na pojem „požiadavky“, ktoré sa transformujú do súboru sociálnych indikátorov, pomocou ktorých sa meria, monitoruje a posudzuje úroveň uspokojovania potrieb ľudí a kvalita ich života.

Potreba bývania, potreba mať domov je spoločná všetkým ľuďom, patrí medzi základné, špecificky ľudské potreby, je podmienkou uspokojovania ďalších potrieb a realizácie iných životných činností. Potreba bývania ako jedna zo základných ľudských potrieb, má byť uspokojovaná na úrovni adekvátnej celkovému stupňu sociálno-ekonomického rozvoja spoločnosti.⁶ Podľa zákona č. 443/2010 Z. z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní v znení neskorších predpisov „*Základné funkcie bývania sú funkcie zabezpečujúce potreby spánku, odpočinku, prípravy potravy, osobnej hygieny a úschovy osobných vecí.*“⁷ Ak nie je potreba bývania naplnená, dochádza k výraznému zníženiu kvality života. Právo na bývanie prislúcha každému občanovi bez rozdielu pohlavia, veku, vierovyznania či rasy.

Saturácia potrieb je ich uspokojovanie, vedúce k uchovaniu homeostázy, t. j. systému funkčnej rovnováhy – vonkajšej a vnútornej stability a predpoklad normálneho chodu funkcie organizmu. Saturácia (uspokojenie) potreby bývania zahŕňa primerané bývanie, ktoré poskytuje ochranu pred počasím, požiadavku zabezpečenia hygieny, stravovania, odpočinku, vzdelávania, výchovy detí, bezpečia, intimity a rodinného života a poskytuje svojim obyvateľom zvukovú, svetelnú, tepelnú, ventilačnú a psychickú pohodu. Uspokojenie potreby bývania je predpokladom naplňovania ďalších potrieb a utvárania hodnotovej orientácie, ktorá sa premieňa do celého snaženia človeka.

Frustrácia je negatívne prežívaný stav nepohody, ktorý vznikne pri zablokovaní alebo nenasýtenosti potreby. Frustrácia býva veľmi intenzívna; pri jej zvládaní je dôležitá tzv. frustračná tolerancia – individuálna schopnosť či disponovanosť jedinca frustráciu zvládať. Deprivácia je stav, keď niektoré z významných psychologických alebo fyziologických potrieb človeka nie sú uspokojované v dostatočnej miere, dostatočne primeraným spôsobom a po dostatočne dlhú dobu.⁸

⁶ VIDOVÁ, J. *Aktuálne problémy bytovej politiky, výstavby a kvality života*. Netri 2008. ISBN 978-80-969567-8-4, s. 96.

⁷ Zákon č. 443/2010 Z. z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní (v znení č. 134/2013 Z. z., 277/2015 Z. z., 277/2015 Z. z., 249/2017 Z. z.) § 2 odsek (1) písmeno m)

⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha : Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.

Mnohonásobná deprivácia je súhrnné znevýhodnenie jednotlivca vo viacerých formách, ktoré spôsobujú alebo sprevádzajú chudobu.⁹ Najvýznamnejšími charakteristikami sú nezamestnanosť, nízky príjem, vzdelanie, veľkosť a úplnosť domácností a nevhodné podmienky na bývanie.

Deprivácia bývania je nedobrovoľné nedostatočné uspokojovanie potreby v bývaní. Najčastejšie sa vymedzuje cez sledovanie podmienok bývania a miery vybavenosti, ako aj charakteristik susedstva – konkrétne indikátory, napr. zatekajúca strecha a vlhké steny, neexistencia kúpeľne a vnútornej splachovacej toalety, dostatočný priestor pre každú osobu, nedostatok svetla, hluk od susedov či z ulice, kriminalita a vandalizmus v okolí bydliska, znečistenie a ďalšie environmentálne problémy. Deficit bývania vedie k zníženiu kvality života jednotlivcov, rodín ale i celých skupín obyvateľstva a spoločnosti a vo svojich dôsledkoch spôsobuje sociálnu exklúziu a ohrozuje existenciu a život človeka. Je to záťažová, krízová situácia, s ktorou sa ľudia vyrovnávajú rozmanite, podľa odolnosti voči záťaži, veku, zdravia, sociálnej podpory, osobnostných vlastností, celkovej životnej situácie a ďalších faktorov. Dôvodov a skupín ľudí ohrozených depriváciou bývania je veľa a venujú sa im viacerí domáci autori¹⁰. Negatívne následky deprivácie bývania môžu pretrvávať dlhý čas. Riešenie tohto problému, ktorý má množstvo príčin, nie je jednoduché, pretože zasahuje všetky oblasti života človeka – materiálnu, zdravotnú, sociálnu, pracovnú aj kultúrnu.

Kvalita života sa najčastejšie chápe ako existencia adekvátnych podmienok, ktoré sú nevyhnutné pre žitie dobrého života a spokojnosť s vlastným životom.¹¹ Kvalita života je multidimenzionálny, veľmi komplexný koncept, ktorý obsahuje tak sociálne, biologické, ako aj psychologické a duchovné podmienky života človeka. Je determinovaná viacerými faktormi objektívneho i subjektívneho charakteru, ale v konečnom dôsledku sa odvíja od miery uspokojovania potrieb jednotlivca. Kvalita života závisí vo veľkej miere od bývania. V súvislosti so spokojnosťou so životom, treba nazerať na oblasť bývania ako na predpoklad

⁹ MICHÁLEK, A. *Koncentrácia a atribúty chudoby v Slovenskej republike na lokálnej úrovni*. Geografický časopis 57, 2005.s. 3 – 22.

¹⁰ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-717-8802-3
HRADECKÁ, I. – HRADECKÝ, V. *Extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 2006. 88 s. ISBN 80-902292-0-4
BEŇOVÁ, N. *Bezdomovci, ľudia ako my*. Bratislava: OZ Proti prúdu, 2008, 78 s. ISBN 978-80-969924-1-6
MILÁČKOVÁ, M. – ROCHOVSKÁ, A. *Bezdomovecťvo, sociálno-patologický jav vstupujúci do priestoru slovenských miest*. In: Acta Geographica Universitatis Comenianae /online/. Dostupné na: http://www.actageographica.sk/stiahnutie/55_2_04_Milackova_Rochovska.pdf.

¹¹ VIDOVÁ, J. *Bývanie a kvalita života*. 2007. Dostupné na: https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/38545/VidovaJ_ByvanieAKvalita_2007.pdf?sequence=1&isAllowed=y

a súčasť udržania a zdokonaľovania kvality života individua aj spoločnosti a faktor sociálneho rozvoja. Vo vzťahu k problematike bývania vychádzame z definície WHO, ktorá kvalitu života definuje ako to, „ako človek vníma svoje postavenie v živote v kontexte kultúry, v ktorej žije, a vo vzťahu ku svojim cieľom, očakávaniam, životnému štýlu a záujmom“.¹²

Well-being je psychologický pojem, ktorý objavuje najčastejšie v pozitívnej psychológii, ale v súčasnosti je často frekventovaný aj na poli sociológie, pedagogiky, medicíny, ekonomiky a iných vedných disciplín. Niektorí autori pod ním chápu ako životnú pohodu, iní sa stotožňujú s pojmom osobná pohoda, iní ho vysvetľujú ako životnú spokojnosť – prítomnosť kladných emócií, vedomé hodnotenie vlastného života. Křivohlavý¹³, ktorý vychádza z Dienera, osobnú pohodu chápe ako kognitívne a emočné vyhodnotenie vlastného života a zahrnuje do nej emócie, nálady, afekty a to, ako sa daný človek díva na svoje plány, na svoje očakávania a ich realizáciu. Na životnú spokojnosť a subjektívnu pohodu vplývajú najmä faktory osobnostné, sociálne a demografické, medzi ktorými má z aspektu dosahovania jej primeranej úrovne významné miesto uspokojenie potreby bývania.

¹² WHOQOL Group. The Development of the WHO Quality of Life Assessment Instrument. (The WHOQOL). In: Orley J, Kuyken W, eds. Quality of Life Assessment: International Perspectives. Berlin: Springer-Verlag 1994a; 41-60.

¹³ KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*. Praha: Portál 2004; 195 s ISBN: 80-7178-835-X.

Zoznam použitých skratiek

AMIF – Azylový, migračný a integračný fond

Atlas rómskych komunít – Atlas rómskych komunít na Slovensku

BŽD – bezpečný ženský dom

CDR – centrum pre deti a rodiny (platné pomenovanie detského domova)

CEDAW – Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women)

CPIC – Centra na podporu integrácie cizinců (ČR)

CRC – Dohovor o právach dieťaťa (Convention on the Rights of the Child)

CRPD – Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (Convention on the Rights of Persons with Disabilities)

DeD – detský domov, v súčasnosti platný názov Centrum pre deti a rodiny

DSS – dom sociálnych služieb

ETHOS – Európska typológia bezdomovectva a deprivácie bývania (European Typology of Homelessness and housing exclusion)

EÚ – Európska únia

Eurostat – Štatistický úrad Európskych spoločenstiev

FEANTSA – Európska federácia organizácií pracujúcich s ľuďmi bez domova (The European Federation of National Organisations Working with the Homeless)

ICESCR – Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)

ICERD – Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination)

IVPR – Inštitút pre výskum práce a rodiny

KSK – Košický samosprávny kraj

LGBTQ – lesbický, gay, bisexuálny, transrodový a queer

MDaV SR – Ministerstvo dopravy a výstavby Slovenskej republiky

MPSVaR SR – Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky

MVO – mimovládna organizácia

n.o. – nezisková organizácia

OHCHR – Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva (The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights)

o.p.s. – obecně prospěšná společnost

OSN – Organizácia Spojených národov

OZ – občianske združenie

PNB – preťaženie nákladov na bývanie

RE – Rada Európy

RESC – Európska sociálna charta (revidovaná)

SIP – Státní integrační program České republiky

SR – Slovenská republika

Stredisko – Slovenské národné stredisko pre ľudské práva

SUZ MV ČR – Správa uprchlických zařízení Ministerstva vnitra České republiky

ŠFRB – Štátny fond rozvoja bývania

ÚPSVaR – Úrad práce sociálnych vecí a rodiny

VDB – vážna deprivácia bývania

WHO – Svetová zdravotnícka organizácia (World Health Organization)

Zákon o sociálnych službách – zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov

Úvod

Právo na bývanie sa v rôznom rozsahu uvádza v ľudskoprávných dokumentoch od podpísania Všeobecnej deklarácie ľudských práv v roku 1948. Bývanie je totiž predpokladom pre vytvorenie „domova“. Znamená preto viac než iba štyri steny a strechu nad hlavou. Je nielen miestom na oddych a odpočinok, stravovanie, sebarozvoj, ale aj budovanie rodinných a komunitných vzťahov, formovanie vlastnej identity, (priepustnosti) hraníc medzi „ja“, „my“ a „oni“. Kvalita bývania priamo ovplyvňuje zdravie ľudí, či rozvoj detí a mládeže, ktorí v ňom žijú a je jedným z ukazovateľov celkovej kvality života.¹⁴ Redukovanie bývania na trh s realitami vedie k zabúdaniu na to, že bývanie je ľudským právom.

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (ďalej len „Stredisko“) preto v roku 2019 realizovalo výskumné sondy v oblasti realizácie práva zamerané na dostupnosť sociálneho bývania a vplyv deprivácie bývania na napĺňanie základných potrieb. Na nasledujúcich stranách predstavuje Stredisko čiastkový pohľad na napĺňanie práva na bývanie v Slovenskej republike (ďalej len „SR“), na silné a slabé stránky legislatívneho ukotvenia, nástrojov verejných politík a ich praktickej implementácie.

V prvej kapitole predstavujeme právo na bývanie v ľudskoprávnom rámci medzinárodných dokumentov a ich ratifikácie SR, analyzujeme aktuálny stav realizácie práva na bývanie z pohľadu vybraných kvantitatívnych ukazovateľov a sondy do implementácie bytovej politiky v krajských mestách SR.

V druhej kapitole sa prostredníctvom kvalitatívnej sondy do života ľudí bez domova venujeme bývaniu v kontexte základných ľudských potrieb a dôsledkom deprivácie bývania na kvalitu života. Publikáciu uzatvárame výberom príkladov dobrej praxe z oblasti prevencie bezdomovectva, poskytovania krízovej aj systematickej podpory ľuďom bez domova či stratégií na lokálnej aj národnej úrovni.

Jednotlivé kapitoly neprinášajú vyčerpávajúcu analýzu súčasnej situácie uplatňovania práva na bývanie. Cieľom tejto publikácie je upozorniť na to, že bývanie je ľudské právo, ktoré si nemúsime *zaslúžiť* a mali by mať možnosť naň dosiahnuť aj sociálne slabšie skupiny obyvateľstva. Tento pohľad stále nie je dostatočne osvojený na úrovni lokálnej a regionálnej implementácie bytovej politiky a zabezpečenie možnosti slušného bývania nie je dostatočnou prioritou. Rovnako veríme, že upriamenie pozornosti na stratégie ukončovania bezdomovectva, ktoré majú dobré výsledky, prispeje do diskusie verejných aktérov v hľadaní systematických riešení.

¹⁴ STREIMIKIENE, D.: *Quality of Life and Housing*, In: *International Journal of Information and Education Technology*, Vol. 5 (2), 2015. s. 140 – 145.

1 Právo na bývanie

Chápanie bývania ako ľudského práva má významnú oporu vo viacerých, celosvetových aj európskych ľudskoprávných dokumentoch – od Všeobecnej deklarácie ľudských práv Organizácie Spojených národov (ďalej len „OSN“) z roku 1948 až po Európsky pilier sociálnych práv Európskej únie (ďalej len „EÚ“) z roku 2017. Bývanie ako ľudské právo preto nájdeme v mnohých dohovoroch, chartách či iných ľudskoprávných dokumentoch, ku ktorým sa SR hlási a je nimi viazaná.

Na úrovni OSN nájdeme právo na bývanie uvedené v Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (ďalej len „ICESCR“), v Medzinárodnom dohovore o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie (ďalej len „ICERD“), Dohovore o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (ďalej len „CEDAW“), Dohovore o právach dieťaťa (ďalej len „CRC“), či Dohovore o právach osôb so zdravotným postihnutím (ďalej len „CRPD“).

Právo na bývanie nájdeme aj v Charte základných práv EÚ a v Európskom pilieri sociálnych práv na úrovni EÚ. V kontexte Rady Európy (ďalej len „RE“) je právo na bývanie komplexne zakomponované v Článku 31 Revidovanej európskej sociálnej charty (ďalej len „RESC“). Článok 31 RESC garantuje právo na bývanie a predstavuje kroky k jeho efektívnemu napĺňaniu, vrátane regulovaného bývania a aktívneho predchádzania a redukovania bezdomovectva. RESC funguje na princípe, podľa ktorého si jednotlivé štáty môžu vybrať, ktorý konkrétny článok prijmu. SR podpísala RESC v roku 1997 a ratifikovala ju v roku 1999. Článok 31 o práve na bývanie ale SR prijatý nebol, a táto skutočnosť predstavuje významnú slabinu v ochrane práva na bývanie v SR.

1.1 Primerané bývanie

Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva vo svojich všeobecných komentároch č. 4 (1991) a č. 7 (1997) definoval kľúčové aspekty primeraného bývania v zmysle práva na bývanie nasledovne:

- a) **Bezpečnosť právnych vzťahov** – bývanie je primerané, iba keď pre jeho obyvateľov existuje právna ochrana zabráňujúca svojvoľné nútené vystaňovanie, obťažovanie či iné hrozby.
- b) **Dostupnosť služieb, materiálu, zariadení a infraštruktúry** – bývanie je primerané, iba ak obyvatelia majú prístup k čistej pitnej vode, vhodným hygienickým zariadeniam, energiám na varenie, osvetlenie, vykurovanie, možnosti na uloženie jedla, odvozu odpadu a kanalizácii.
- c) **Cenová dostupnosť** – bývanie je primerané, iba ak náklady na jeho užívanie neohrozujú prístup obyvateľov k iným právam. Bývanie musí byť cenovo dostupné a musia existovať finančné mechanizmy, ktoré bývanie sprístupnia ohrozeným skupinám.
- d) **Obývatel'nosť** – bývanie je primerané, iba ak poskytuje fyzické bezpečie alebo dostatok priestoru, a zároveň chráni pred chladom, teplom, vlhkom, vetrom, dažďom a inými hrozbami pre zdravie.
- e) **Prístupnosť** – bývanie je primerané, iba ak zohľadňuje potreby marginalizovaných a ohrozených skupín, ktoré ho obývajú. Musí byť fyzicky prístupné pre ľudí so zdravotným postihnutím, starých ľudí, ženy, deti či iné ohrozené skupiny a brať do úvahy aj ich potreby.
- f) **Vhodná lokalita** – bývanie je primerané, iba ak je z neho možný prístup k zamestnaniu a pracovným možnostiam, zdravotnej starostlivosti, školám, detským centráam a iným sociálnym službám. Bývanie je taktiež primerané, iba ak sa nebuduje na znečistených územiach alebo pri zdrojoch znečistenia. Bývanie nesmie byť odstrihnuté od zvyšku spoločnosti a viesť k sociálnemu vylúčeniu jeho obyvateľov a obyvateľiek v podobe get, osád, slumov či iných marginalizovaných komunít.
- g) **Kultúrna vhodnosť** – bývanie nie je primerané, ak neberie ohľad alebo nerešpektuje kultúrnu identitu menšiny, ktorá ho obýva. Násilné presťahovanie do iných, kultúrne odlišných podmienok preto nie je povolené.

1.2 Právo na bývanie a ohrozené skupiny

Ochrana ľudských práv skupín, ktoré sú najviac ohrozené porušovaním ľudských práv, patrí ku kľúčovým bodom ľudskoprávnej myšlienky. V každej spoločnosti existujú skupiny, ktoré čelia špecifickým hrozbám a výzvam a následná ochrana a realizácia ich ľudských práv si vyžaduje prístupy, ktoré zohľadňujú ich špecifickú situáciu. Aj z týchto dôvodov vznikli niektoré ľudskoprávne dokumenty a nástroje, ako už spomínané CRC, CRDP alebo CEDAW. Ohrozené skupiny môžu byť v každej spoločnosti rozdielne. Ochrana ľudských práv, musí znamenať aj to, aby tie skupiny ľudí, ktoré sú v našej spoločnosti najohrozenejšie a najčastejšie čelia priamej či štrukturálnej diskriminácii, mali vytvorené podmienky k realizácii svojich práv.

V zmysle rozhodnutia Európskeho výboru o sociálnych právach v spore Európskej federácie organizácií pracujúcich s ľuďmi bez domova (ďalej len „FEANTSA“) proti Francúzsku 2006¹⁵, musia byť v stredobode pozornosti realizovania a monitorovania stavu práva na bývanie práve ohrozené skupiny. Znamená to, že tieto skupiny musia mať jednak prístup k možnostiam primeraného (sociálneho) bývania, ich potreby a špecifická situácia musí byť zohľadnená v legislatíve, pri tvorbe politík a zároveň musí byť odstránená (štrukturálna) diskriminácia voči týmto skupinám. Pri skúmaní práva na bývanie v SR budeme zohľadňovať nasledovné zraniteľné skupiny:

- osoby bez domova a bez prístrešia;
- ženy a obzvlášť ženy, ktoré boli obeťami domáceho násillia;
- deti a mládež;
- sociálne marginalizované komunity;
- staršie osoby a osoby so zdravotným znevýhodnením

Sú to skupiny, ktoré sa v našich podmienkach stretávajú s najväčšími bariérami pri realizovaní svojho práva na bývanie. V nasledujúcej časti sa pozrieme na špecifické ľudskoprávne výzvy, ktoré sa týkajú týchto komunit.

¹⁵ Rozhodnutie Európskeho výboru o sociálnych právach 39/2006 zo dňa 4.2.2008. Celé znenie je dostupné na: https://www.feantsa.org/download/feantsa_v_france_coe_decision_on_merits-23285577601423677953.pdf

1.2.1 Osoby bez prístrešia

Osoby bez prístrešia sú jednoznačne najohrozenejšou skupinou, keďže nemajú prístup k ničomu, čo je možné označiť ako primerané bývanie či domov a v ich prípade vidíme najjasnejšie porušenie práva na bývanie. Podľa Európskej typológie bezdomovectva a vylúčenia z bývania (ďalej len „ETHOS“)¹⁶ hovoríme o prvých dvoch operačných kategóriách: ETHOS 1. Ľudia (žijúci) na ulici a ETHOS 2. Ľudia v krízovom ubytovaní za účelom prenocovania.

Bezdomovectvo má široké ľudskoprávne implikácie, ktoré vychádzajú z extrémne závažnej situácie, v ktorej sa tieto osoby nachádzajú. Život bez domova má výrazne negatívny vplyv na celkové zdravie – keďže veľká väčšina ľudí bez domova, musí práve kvôli životu „na ulici“ čeliť vážnym zdravotným problémom a má výrazne sťažený prístup ku zdravotnej starostlivosti¹⁷. Vidíme, že bezdomovectvo má extrémne negatívny dopad na právo na zdravie. Priemerná dĺžka života osôb bez domova je až o 30 rokov kratšia ako u zvyšku populácie¹⁸. Osoby, ktoré sa ocitnú bez domova, majú nižšiu možnosť realizovať svoje absolútne základné právo, a to právo na život. Negatívne implikácie bezdomovectva možno nájsť v skoro v každom ľudskom práve – od práva na prácu, cez právo na sociálne zabezpečenie, osobnú integritu a dôstojnosť. Okrem všetkých vyššie vymenovaných negatívnych implikácií bezdomovectva na ľudské práva, nie je možné opomenúť kriminalizáciu bezdomovectva. V našom regióne je najvýznamnejší príklad v Maďarsku, kde je od roku 2018 zákonom zakázané spanie na ulici, a to až pod hrozbou väzenia¹⁹. Každé legislatívne a represívne kroky, ktoré vedú ku trestnému prenasledovaniu bezdomovectva, je nevyhnutné chápať ako v rozpore s ľudskými právami.

Osoby bez domova, musia byť jednou z hlavných skupín, ktoré sú v centre realizácie práva na bývanie. Samotný stav bez domova chápeme ako zlyhanie realizácie práva na bývanie a preto je nevyhnutné mu predchádzať a riešiť následky tohto zlyhania. Ako najjasnejšie a najefektívnejšie považujeme tie prístupy, ktoré osobám bez domova poskytujú adekvátne bývanie, obzvlášť prístup *bývanie predovšetkým* (housing first), ktorému sa budeme venovať

¹⁶ ETHOS Typológiu bezdomovectva a vylúčenia z bývania uvádzame v Prílohe 1.

¹⁷ LENG, G. *The impact of homelessness on health, A guide for local authorities*. Londýn: Local government association, 2017. Dostupné na: https://www.local.gov.uk/sites/default/files/documents/22.7%20HEALTH%20AND%20HOMELESSNESS_v08_WEB_0.PDF

¹⁸ CRISIS. *Homelessness: a silent killer*. A research briefing on mortality amongst homeless people. Londýn: Crisis, 2011. Dostupné na:

https://www.crisis.org.uk/media/237321/crisis_homelessness_a_silent_killer_2011.pdf

¹⁹ Dostupné na: <https://www.euronews.com/2018/10/22/homeless-people-face-prison-in-hungary-after-tough-new-law-is-passed>

v ďalších častiach tejto publikácie. Osoby bez domova by mali byť rovnako aj v centre pozornosti systémov sociálneho bývania.²⁰

1.2.2 Ženy

Práva žien a dievčat sú chápané ako integrálna súčasť ľudských práv, vo všeobecnosti sú ženy a dievčatá chápané ako osobitne ohrozená skupina a ochrana ich ľudských práv si vyžaduje špecifické prístupy. Aj z tohto dôvodu bol v roku 1979 na pôde OSN prijatý CEDAW. Otázke práva na bývanie sa CEDAW špecificky venuje v Článku 14 odsek 2, písm. h), v zmysle ktorého musia štáty podniknúť všetky kroky k zabezpečeniu práva na bývanie (v zmysle primeraných životných podmienok). Ženy a dievčatá ako špecifické nositeľky práva na bývanie sú ďalej uvedené aj v CRC²¹ a CRPD²².

Samostatnú pozornosť je nutné venovať ženám ako obeť domáceho a rodovo podmieneného násillia. Otázka bývania je pre obe domáceho násillia kľúčová, keďže práve neexistencia alternatívy bývania je bariéra, ktorá obeti domáceho násillia znemožňuje opustiť svoju domácnosť. V tomto kontexte je existencia systémov krízového bývania a následných mechanizmov, ktoré umožnia obeti domáceho násillia nájsť si vlastné bývanie jednou z kľúčových potrieb²³. Táto skutočnosť je ľudskoprávne ďalej potvrdená v Dohovore Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácomu násilliu a o boji proti nemu (Istanbulský dohovor). Články 20 a 23 tohto dohovoru explicitne podčiarkujú nutnosť existencie kvalitných podporných systémov pre obe násillia vrátane (prestupného) bývania. SR stála pri zrode tohto dohovoru, patrí medzi signatárske strany, no do dnešného dňa nebol tento dokument ratifikovaný. Národná rada SR prijala dňa 29.3.2019 uznesenie, ktoré odmieta ratifikáciu tohto dohovoru. Dohovor Stredisko považuje za kľúčový ľudskoprávny nástroj aj v kontexte práva na bývanie. Skutočnosť, že doteraz nebol ratifikovaný považujeme za významný nedostatok v tejto oblasti.

²⁰ Rozhodnutie Európskeho výboru o sociálnych právach 39/2006 zo dňa 4.2.2008. Celé znenie je dostupné na: https://www.feantsa.org/download/feantsa_v_france_coe_decision_on_merits-23285577601423677953.pdf

²¹ Článok 16 ods. 1 a Článok 27.

²² Článok 6 ods. 1 a ods. 2.

²³ BOTEIN, H.; HETLING, A. *Permanent supportive housing for domestic violence victims: program theory and client perspectives*, In: Housing policy debate, Vol 20 (2), s. 185 – 208, 2010.

1.2.3 Deti, mládež a mladí dospelí

Deťom sa vo všeobecnosti venuje osobitná ochrana v záujme zabezpečenia ich zdravého vývinu. V ľudskoprávnej oblasti je ochrana detí ukotvená v CRC, ktorý sa zaoberá špecifickými potrebami a právami detí. V zmysle CRC je dieťaťom osoba do 18 rokov²⁴. Článok 27 CRC zaväzuje štáty k zaručeniu primeraného štandardu života, vrátane zabezpečenia vhodných programov na podporu bývania. Je preukázané, že deti žijúce v nevyhovujúcom bývaní majú väčšie riziko vážnych ochorení a vzniku zdravotných znevýhodnení, vrátane výrazne vyššieho rizika psychických chorôb a porúch. Nevyhovujúce bývanie má taktiež negatívny dopad na školskú úspešnosť a následné pracovné uplatnenie²⁵. Z týchto dôvodov je nevyhnutné sledovať deti ako špecifickú ohrozenú skupinu vo vzťahu k právu na bývanie. Osobitnú pozornosť je nutné venovať aj deťom žijúcim v zariadeniach sociálnych služieb, diagnostických centrách a reedukačných domovoch.

Mládež, ktorú definujeme ako osoby od 16 do 30 rokov, čelia pri začleňovaní sa do spoločnosti a pri prechode od detstva k dospelosti špecifickým výzvam. V EÚ je približne 30 % mladých ľudí ohrozených chudobou a sociálnym vylúčením a údaje pre SR sú podobné.²⁶ Táto sociálna neistota sa premieňa aj do oblasti bývania. Mladí ľudia v EÚ opúšťajú domovy svojich rodičov v priemere vo veku 26 rokov. V SR je tento ukazovateľ druhý najvyšší z celej EÚ pričom priemerný vek opustenia rodičovského domova sa pohybuje okolo 31 rokov.²⁷ Túto skutočnosť môžeme pripisovať ako vyššie uvedenej sociálnej neistote a ohrozeniu chudoby, tak aj nedostatku bytov a nastaveniu bytovej politiky, keďže prístup mladých ľudí k bývaniu neumožňuje, aby mohli opustiť domovy skôr²⁸. Mladí ľudia nie sú špecifickým subjektom žiadneho konkrétneho dohovoru, ale podporu ich práva na bývanie nájdeme v hlavných ľudskoprávných dokumentoch. Ako príklad nám poslúži Európsky pilier sociálnych práv, ktorý vo svojom 19 bode priamo uznáva potrebu a význam sociálneho bývania a predstavuje záväzky na jeho poskytovanie primárne ohrozeným skupinám a osobám v núdzi, kam mládež ohrozená chudobou jednoznačne patrí. Tak ako v prípade detí, aj tu je potrebné venovať osobitnú pozornosť mládeži, ktorá opúšťa detské domovy či reedukačné centrá, a čelí špecifickým, komplexnejším výzvam pri začleňovaní sa do spoločnosti.

²⁴ Pokiaľ národná legislatíva neurčuje inak.

²⁵ HARKER, L. *Chance of a lifetime: The impact of bad housing on children's lives*. Londýn: Shelter, 2006. ISBN 1 903595 64 9.

²⁶ Eurostat, 2019.

²⁷ Eurostat 2019

²⁸ CARITAS EUROPA. *Europe's Youth between hope and despair*, Brusel: Caritas Europa, 2018.

1.2.4 Marginalizované komunity

Ľudia zo sociálne vylúčených spoločností s pretrvávajúcou generačnou chudobou sa považujú za špecificky ohrozenú komunitu vo vzťahu k právu na bývanie a všeobecne k ľudským právam. Marginalizované komunity predstavujú jedno z najvýraznejších zlyhaní v prístupe k sociálnym, hospodárskym a kultúrnym právam. Ľudia, ktorí žijú v dlhodobej chudobe a sociálne marginalizovanom prostredí, čelia disproportným porušeniam ich ľudských práv a diskriminácia voči ľuďom z marginalizovaných komunít je všeobecne rozšírená a tolerovaná (OHCHR, 2012)²⁹. Osoby z marginalizovaných komunít čelia každodennému porušovaniu množstva ich práv – od práva na ľudskú dôstojnosť a fyzickú integritu po právo na zdravie, právo na vzdelanie, právo na výživu, ako aj právo na dôstojné bývanie. V prípade SR sa v tomto kontexte hovorí hlavne o tzv. marginalizovaných rómskych komunitách. Marginalizované rómske komunity musia byť aj v centre našej pozornosti, keďže sa stretávajú s mnohonásobným porušovaním ľudských práv.

V otázke bývania je potrebné zohľadniť niekoľko špecifik. Veľká časť bývania v marginalizovaných rómskych komunitách je absolútne nedostatočná a nevyhovujúca, či už kvôli preľudnenosti, nevyhovujúcim hygienickým podmienkam, nedostupnej kanalizácii či pitnej vode a pod. Významná časť obydľí nemá právny status, či už kvôli neexistujúcemu stavebnému povoleniu, vlastníctvu pozemkov alebo obom. Riziko násilných vystáhovaní či zničenia domov je preto podstatne výraznejšie. To sa týka domov, chatrčí ale aj vystáhovania z bytov či ubytovní, ktoré Stredisko riešilo v minulosti (napr. mesto Žilina).

Otázku bývania v marginalizovaných rómskych komunitách je nutné riešiť priamo, podobne ako v prípade osôb bez domova to predstavuje zvyšovanie kapacít a kvality obydľí v komunitách výstavbou bytov a domov, ktoré budú spĺňať štandardy primeraného bývania, rozvojom mechanizmov, ktoré umožňujú aj najchudobnejším prístup ku komerčnému bývaniu, legalizovaním existujúcich stavieb a pozemkov a budovaním infraštruktúry vo vylúčených komunitách.³⁰

²⁹ OHCHR. Guiding Principles on Extreme Poverty and Human Rights. Ženeva: Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva (OHCHR), 2012

³⁰ OHCHR. Fact sheet No. 21/ Rev. 1: The right to adequate housing, Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva (OHCHR), 2015

1.2.5 Staršie osoby

Staršie osoby sú definované ako osoby, ktoré dosiahli dôchodkový vek. Na Slovensku je to teda vek vo výške 62 až 63 rokov. Práva tejto skupiny nie sú samostatne garantované v špecifickom ľudskoprávnom dohovore, ale vychádzajú z univerzálnosti ľudských práv, ako aj hlavných dohovorov v oblasti ľudských práv (napr. CEDAW, ICESCR či CRDP). Špecifickým situáciám čelia obzvlášť osoby vo vyššom veku so zdravotným postihnutím, v marginalizovaných komunitách či v dlhodobej chudobe a ženy vo vyššom veku. V tom prípade sa ich potreby prelínajú s potrebami týchto ohrozených skupín.

Osoby vo vyššom veku sú skupinou obyvateľstva, ktorá je obzvlášť ohrozená chudobou a sociálnym vylúčením. Z výskumu Strediska z roku 2016 vyplynulo, že až 90 % oslovených osôb vo vyššom veku nemalo finančné prostriedky na pokrytie základných životných potrieb – vrátane bývania.³¹ Preto je nutné zdôrazniť potrebu adekvátneho (sociálneho) bývania, ktoré budú dostupné, ako finančne tak aj priestorovo, pre osoby vo vyššom veku.

1.2.6 Osoby so zdravotným znevýhodnením

Zdravotné znevýhodnenie je prierezovou témou v ľudských právach. Osoby so zdravotným znevýhodnením sú ohrozenou skupinou všeobecne, ale zdravotné znevýhodnenie v mnohých prípadoch úzko súvisí so situáciou ľudí bez domova, osobami z marginalizovaných komunit a osobami vo vyššom veku.³² Ľudia so zdravotným znevýhodnením sami o sebe čelia špecifickým výzvam a ľudskoprávnym problémom, a v kombinácii s inými formami sociálneho ohrozenia je situácia týchto ľudí ešte citlivejšia.

Právo na nezávislý spôsob života, prístupnosť bývania a dostupnosť primeraného bývania sú tri hlavné témy, ktoré je potrebné osobitne zdôrazniť u ľudí so zdravotným znevýhodnením. Právo na nezávislý spôsob života má základ v Článku 19 CRPD, ktorý jednoznačne garantuje právo rozhodnúť sa o vlastnom mieste a type bývania ako aj prístup k špecifickým zariadeniam a službám – vrátane domácej starostlivosti. Spolu s právom na osobnú dôstojnosť, predstavuje tento článok významný záväzok na zabezpečenie dôstojného bývania pre osoby so zdravotným znevýhodnením. Tieto osoby nemožno nútiť k bývaniu iba

³¹ Stredisko. Chudoba a sociálne vylúčenie starších osôb na Slovensku, Bratislava: Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, 2016. ISBN: 978-80-89016-87-7.

³² BEŇOVÁ, N.; MATIAŠKO, M.. Právo na bývanie. Bratislava: Socia, 2018. ISBN: 978808951164.

v istom type zariadenia, ako jedinej (dostupnej) možnosti ubytovania. V tomto zmysle je proces deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb veľmi významným krokom k napĺňaniu ľudských práv osôb so zdravotným znevýhodnením.

Prístupnosť a debarierizácia prostredia sú pretrvávajúcou výzvou. Väčšina obydľí je stavaných bez ohľadu alebo s minimálnym prihliadnutím na možné potreby ľudí so zdravotným znevýhodnením. Je preto potrebné, aby ich potreby boli zohľadnené vo fyzickom prostredí (prístupnosť budov, dizajn sociálnych zariadení a pod.) aj pri procese získavania ubytovania od podávania žiadostí (napríklad u osôb so zrakovým znevýhodnením) až po debarierizáciu priestorov úradov a verejných služieb.³³

Na zabezpečenie predchádzajúcich dvoch priorít je práve nutné podotknúť potrebu bývania, ktoré bude dostupné aj pre túto znevýhodnenú skupinu. Preto je žiaduce vybudovať alebo inak poskytnúť bývanie, ktoré bude zohľadňovať a bude prispôsobené špecifickým životným potrebám a právam tejto skupiny.

1.2.7 Občania tretích krajín

Veľmi často sú občania tretích krajín³⁴ prehliadaní ako cieľová skupina bytovej politiky, až kým nie je potrebné hľadať riešenia krízovej situácie v podobe vznikajúcich segregovaných susedstiev, rozšíreného bezdomovectva, či iných očividných prípadov porušovania ľudských práv. Krajiny, ktoré nie sú typickými cieľovými krajinami pre migrujúcich ľudí alebo majú striktnú imigračnú politiku, majú vzhľadom na malý počet ľudí tejto cieľovej skupiny najvýraznejšiu tendenciu situáciu nereflektovať. Občanmi tretích krajín však nie sú len žiadatelia o azyl a ľudia s pridelenou medzinárodnou ochranou, ale predovšetkým zahraniční pracujúci, cudzinci prichádzajúci za štúdiom a zamestnaním. Napriek tomu, že hovoríme o vnútorne veľmi diferencovanej skupine ľudí s rozdielnou situáciou a potrebami (napr. žiadatelia o azyl, sezónni robotníci z tretích krajín, cudzinci bez občianstva, maloletí bez sprievodu), ich zraniteľnosť vo vzťahu k dodržiavaniu a realizácii ich ľudských práv má spoločný dôvod, a tým je neistý právny a občiansky status. Ten ich môže vystaviť priamej diskriminácii, zneužívaniu, ako aj nepriamej diskriminácii v prístupe k bývaniu.

³³ BEŇOVÁ, N.; MATIAŠKO, M.. Právo na bývanie. Bratislava: Socia, 2018. ISBN: 978808951164.

³⁴ Občan/občianka tretej krajiny – osoba so štátnou príslušnosťou krajiny, ktorá nie je členským štátom EÚ (teda nie je občanom EÚ ani rodinným príslušníkom občana EÚ), iným zmluvným štátom Dohody o Európskom hospodárskom priestore alebo Švajčiarskou konfederáciou alebo ide o osobu bez štátnej príslušnosti (pozri: zákon č. 5/2004 Z. z. službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov).

Ubytovanie zabezpečené zahraničným pracujúcim zo strany zamestnávateľa často nespĺňa zdravotné či bezpečnostné štandardy. V prípade migrantov, ktorí nemajú potrebné doklady a povolenia, je veľmi ľahké zneužívať ich situáciu a potrebu byť neviditeľnými. Často tak platia vyššie nájomy za menej kvalitné ubytovanie bez istoty dodržania podmienok. Ak je prístup k nájomnému bývaniu podmienený trvalým pobytom, preukázaním trvalého zamestnania či občianstvom v cieľovej krajine, dochádza k nepriamej diskriminácii a zvyšovaniu rizika prepadu do chudoby. Získanie a udržanie práce, zabezpečenie vzdelania a bezpečia pre rodinu sú vzájomne prepojené s možnosťou adekvátneho bývania.

Právo na bývanie občanov a občianok tretích krajín je možné uchopiť predovšetkým cez princíp nediskriminácie. Kancelária vysokého komisára OSN pre ľudské práva (ďalej len „OHCHR“) vo svojich monitorovacích správach opakovane zdôrazňuje potrebu poskytnutia primeraného bývania a prístupu k primeraným životným podmienkam pre všetkých migrantov³⁵. ICESCR vymedzuje právo na bývanie v Článku 11, ods.1 a zároveň explicitne zaväzuje v Článku 2, ods. 2 štáty k dodržiavaniu princípu nediskriminácie v prístupe k realizácii práv. Podobne je právo na bývanie pre všetkých ľudí bez ohľadu na ich občianstvo garantované aj v ICERD (Článok 5).

V Európskom právnom kontexte je princíp nediskriminácie v súvislosti s právom migrujúcich ľudí na bývanie zakotvený napríklad v Európskom dohovore o právnom postavení pracujúcich migrantov RE v Článku 13, ktorý explicitne uvádza nielen rovnaký prístup k možnostiam bývania a prenájmu, ale aj potrebu zabezpečenia dodržiavania rovnakých štandardov kvality ubytovacích služieb a ochranu pred zneužívaním a diskrimináciou pri zabezpečovaní ubytovania. Článku 19, ods. 4, písm. c) formuluje záväzok rovnakého zaobchádzania s osobami zákonne sa zdržiavajúcimi na území daného štátu a členmi ich rodiny pri zabezpečovaní bývania.

Dohovor OSN o ochrane práv všetkých zahraničných pracujúcich a členov ich rodiny sa venuje explicitne osobám migrujúcim za prácou, či už na kratší alebo dlhší čas. V Článku 43, ods. 1, písm. d) zaväzuje štáty k rovnakému zaobchádzaniu s cudzincami ako s občanmi daných štátov v súvislosti *„s prístupom k bývaniu, vrátane systémov sociálneho bývania a ochranou pred zneužívaním v podnájomníckych vzťahoch“*. V ods. 3 toho istého článku sa garantuje ochrana pracujúcich migrantov pred veľmi častou formou diskriminácie zo strany ich zamestnávateľa pri zabezpečovaní ubytovania. Článok 61 síce štáty oslobodzuje od záväzku rovnakého prístupu k sezónnym agentúrnym zamestnancom k sociálnemu bývaniu, na

³⁵ A/65/261. Report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living - OSN, 2010

viacerých miestach (napr. Článok 64) sa však uvádza potreba zabezpečiť dôstojné a ľudské podmienky v súvislosti s medzinárodnou migráciou a venovať pozornosť nielen zabezpečeniu pracovnej sily, ale aj zabezpečeniu sociálnych, ekonomických a kultúrnych potrieb zamestnaných migrantov.

Hoci práva občanov z tretích krajín, ktorých migrácia je tzv. „neregulárna“³⁶, nie sú chránené samostatnými dokumentami, vzťahujú sa na nich všetky všeobecné dokumenty. Vzhľadom na narastajúcu kriminalizáciu migrácie bez platných povolení nielen postihovaním samotných cudzincov, ale aj ľudí, ktorí im poskytnú pomoc či majú vedomosť o ich pobyte a neinformujú príslušné úrady, je potrebné zdôrazňovať neodňateľnosť ich ľudských práv. Vo všeobecnosti sa prehliada, že neregulárna migrácia nie je trestný čin, pri ktorom by došlo k ublíženiu inej osobe či k siahnutiu na cudzí majetok, ale administratívne porušenie zákona³⁷. Na druhú stranu, dôsledky kriminalizácie neregulárnej migrácie na život jednotlivca a rodín sú často devastujúce.

1.3 Analýza napĺňania práva na bývanie v Slovenskej republike

Pri analýze aktuálneho stavu práva na bývanie sme sa zamerali primárne na dostupné dáta za roky 2015, 2016, 2017 a ak boli k dispozícii, aj za rok 2018³⁸. Pri analýze sme reflektovali aj dáta z obdobia od vstupu SR do EÚ.

V nasledujúcej časti sa budeme, na základe zistení vyplývajúcich z vyššie uvedených ukazovateľov a zdrojov dát, venovať popisu aktuálneho stavu práva na bývanie a hlavných výziev ktoré z tohto stavu vyplývajú. Popis aktuálneho stavu bývania a hlavných výziev je založený na bývaní ako ľudskom práve, tak ako bolo opísané v predchádzajúcej časti.

1.3.1 Východiskový stav bývania v SR a jeho vývoj od roku

V predchádzajúcej časti sme sa zamerali na hlavné ľudskoprávne dokumenty, ktoré sa vzťahujú k právu na bývanie. S výnimkou Článku 31 RESC a Dohovoru Rady Európy

³⁶ Pod neregulárnu migráciu zahŕňame nielen ľudí prekračujúcich hranice bez platných dokladov a povolení, ale aj osoby, ktorým vypršala platnosť dokladov, sú bez občianstva alebo sú obeťami obchodu s ľuďmi.

³⁷ OHCHR. The economic, social and cultural rights of migrants in an irregular situation, Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva (OHCHR), 2014.

³⁸ V čase realizácie analýzy neboli mnohé dáta za rok 2018 ešte dostupné.

o predchádzaní násiliu na ženách a domácejmu násiliu a o boji proti nemu, SR ratifikovala hlavné ľudskoprávne dokumenty a dohovory, ktoré sa vzťahujú k právu na bývanie. Môžeme preto tvrdiť, že SR má jednoznačný ľudskoprávny záväzok naplňať a chrániť právo na bývanie. Tento záväzok tvorí základ skúmania východísk stavu bývania v SR.

Po svojom vzniku v roku 1993 prebrala novovzniknutá SR bytovú politiku po Československej federatívnej republike a Československej socialistickej republike. Do roku 1989 bola bytová otázka – výstavba, prerozdeľovanie a správa bytových jednotiek – v rukách štátnej a verejnej správy cez Národné výbory. V roku 1990 prišlo k výrazným zmenám. Mnohé byty prešli reštitúciami do rúk ich majiteľov z obdobia pred znárodnením do roku 1948. To viedlo k zmene vo vlastníckych pomeroch a v mnohých prípadoch k vyst'ahovaniam, s ktorými sa napríklad mesto Bratislava nevysporiadalo do dnešných dní. V kapitole 2 Deprivácia potreby bývania sa venujeme aj dôsledkom zlyhaní ochrany práva na bývanie pri reštitúciách.

Štátny bytový fond bol zákonom SNR č. 138/1991 Zb. o majetku obcí prenesený na mestá a obce a výstavba nových bytov ostávala viac na zodpovednosti súkromných firiem. Mestá a obce tak disponovali obrovskými bytovými fondami. Zmena legislatívy, snaha o zníženie nákladov na údržbu a dôraz na individuálne vlastníctvo viedli k tomu, že mestá a obce sa začali zbavovať bytov predajom vtedajším nájomníkom za zvýhodnené ceny. Tým sa umožnilo veľkej časti obyvateľstva nadobudnúť vlastníctvo bytu a stalo sa hlavným dôvodom vysokého pomeru vlastníkov bytov v populácii. Rovnako sa začal rozbiehať súkromný bytový sektor a nové spoločnosti, ktoré sa zamerali na podnikanie s bytmi. V roku 2000 zostalo v rukách obcí a miest len približne 6,2 % nájomných bytov³⁹. Zatiaľ čo súkromné vlastníctvo bytov sa stalo hlavným, žiadaným a podporovaným cieľom, nájomné bývanie hralo sekundárnu rolu. Po roku 2000 sa výstavba nového bývania – či už určeného na predaj alebo prenájom – dostala primárne do rúk súkromného sektoru. Výstavbu nového bývania vo všeobecnosti realizujú súkromné firmy a byty sú určené na odpredaj do osobného vlastníctva pre súkromné prípadne právnické osoby. Hlavným spôsobom akým súkromné osoby pristupujú k novému bývaniu sa stali hypotekárne úvery.

Spolu s transformáciou bývania po roku 1990 sa na verejnosti začala objavovať skupina ľudí bez domova. Už v deväťdesiatych rokoch sa téma bezdomovectva stala aktuálnou, obzvlášť vo veľkých mestách.⁴⁰ Práve „bezdomovectvo“, teda situácia ľudí, ktorí žijú bez domova alebo žijú v neistom bývaní, predstavuje najzávažnejšie porušenie (ľudského) práva na

³⁹ BEŇOVÁ, N.; MATIAŠKO, M. *Právo na bývanie*. Bratislava: Socia, 2018. ISBN: 978808951164. str. 13

⁴⁰ MILÁČKOVÁ, M. ROCHOVSKÁ, A. *Bezdomovectvo, sociálno-patologický jav vstupujúci do priestoru slovenských miest*. In: Acta Geographica Universitatis Comenianae. Vol. 55, 2011, č. 2, s. 191-216.

bývanie. Vztahuje sa na ľudí, ktorí nemajú žiadne miesto na bývanie – a žijú „na ulici“, prípadne prespávajú v nocľahárňach, či využívajú inú formu krátkodobého bývania.

Patria sem ľudia bez prístrešia a ľudia, ktorí žijú v krátkodobom či prechodnom bývaní, ktoré nie je ich vlastným domovom a zázemím pre usadenie sa a vytvorenie sociálnych vzťahov, a ľudia bez bývania. Do skupiny ľudí, ktorých právo na bývanie je akútne ohrozené patria aj ľudia v nevyhovujúcom bývaní, ktorí žijú v obydliach, ktoré nespĺňajú základné podmienky pre normálny rodinný život (dostatok vody, tepla, svetla), nemajú možnosť pravidelnej prípravy teplého jedla alebo musia zdieľať prístup ku kuchyni, WC či kúpeľni. Taktiež sem patria ľudia v neistom bývaní.

V roku 2011 sa počet ľudí bez domova a bez prístrešia v SR pohyboval približne v počte 23 483 osôb⁴¹. Výskum, ktorý v roku 2016 realizoval Inštitút pre výskum práce a rodiny (ďalej len „IVPR“) pre Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (ďalej len „MPSVaR SR“), prišiel so zistením, že len v Bratislave sa počet ľudí bez domova odhaduje na minimálne 2 064 osôb⁴².

1.3.2 Analýza vybraných ukazovateľov bývania v Slovenskej republike

Pri analýze aktuálneho stavu práva na bývanie sme sa zamerali na dostupné verejné zdroje od inštitúcií, ktoré sa venujú systematickému zberu dát, a ktoré sú relevantné pre formovanie politik na každej úrovni. Konkrétne boli využité dáta Slovenského štatistického úradu, Ministerstva dopravy a výstavby SR (ďalej len „MDaV SR“) a Štatistického úradu Európskych spoločenstiev (ďalej len „Eurostat“). Z týchto dát sme sa zamerali na kľúčové ukazovatele kvality bývania, jeho dostupnosti, vlastníckych pomerov a bytovej výstavby. Brali sme na zreteľ to, aby tam, kde to bolo možné, pracovali s desagregovanými dátami – podľa veku, pohlavia, lokality či ohrozenia chudobou (príjmu).

Eurostat predstavuje najvýznamnejšiu štatistickú organizáciu v Európe a v EÚ. Eurostat je úradom na úrovni generálneho riaditeľstva a spadá pod Európsku komisiu. Do zberu dát sú zahrnuté všetky členské krajiny EÚ, kandidátske krajiny, ako aj krajiny Európskeho združenia voľného obchodu. Zo širokého rozsahu dát Eurostatu boli identifikované ukazovatele spojené

⁴¹ GERBERY, D. *Ľudia bez domova: príprava a realizácia empirického výskumu, analýza nástrojov prevencie a riešenia bezdomovectva*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2015.

⁴² Záverečná správa výskumu IVPR. Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2016/Ondrusova/zaverecna_sprava_scitanie_ondrusova_2016.pdf

s bývaním, ktoré boli kľúčové pre túto analýzu, a to: **vážna deprivácia bývania** (severe housing deprivation) a **pret'azenie nákladov na bývanie** (housing overburden costs).

Vážna deprivácia bývania

(ďalej len „VDB“) je štatistický ukazovateľ sledujúci podiel osôb, ktoré žijú v preľudnených podmienkach a ich bývanie vykazuje zároveň aspoň jeden z ukazovateľov deprivácie bývania ako napr. málo svetla, chýbajúca vlastná kúpeľňa a vnútorné WC alebo do priestorov zateká. Ukazovateľ sme sledovali celkovo, ako aj desagregovaný podľa veku, pohlavia, typu domácnosti, vlastníctva a ohrozenia chudobou. V ľudskoprávnom rozmere VDB indikuje, aké percento populácie žije v podmienkach, ktoré môžeme označiť ako nevyhovujúce bývanie v zmysle obývatel'nosti⁴³ a dostupnosti služieb, materiálu, zariadení a infraštruktúry⁴⁴ – tak ako boli opísané v podkapitole 1.1 Primerané bývanie.

Pret'azenie nákladov na bývanie

(ďalej len „PNB“) predstavuje situáciu, v ktorej musí domácnosť vynakladať viac ako 40 % svojho celkového čistého príjmu na bývanie. Miera pret'azenia nákladov na bývanie je ukazovateľom toho, za koľko a pre koho je bývanie finančne dostupné. Čím je miera PNB vyššia, tým pre väčšiu časť populácie je bývanie nedostupnejšie. Ukazovateľ sme sledovali celkovo aj desagregovaný podľa veku, pohlavia, typu domácnosti, vlastníctvo a ohrozenia chudobou. V ľudskoprávnom rozmere PNB indikuje, aké percento populácie žije v podmienkach, ktoré môžeme označiť ako nevyhovujúce v zmysle cenovej dostupnosti⁴⁵ ako bola opísaná v podkapitole 1.1 Primerané bývanie.

⁴³ Bývanie je primerané, iba ak poskytuje fyzické bezpečie alebo dostatok priestoru a zároveň chráni pred chladom, teplom, vlhkom, vetrom, dažďom a inými hrozbami pre zdravie.

⁴⁴ Bývanie je primerané, iba ak obyvatelia majú prístup k čistej pitnej vode, vhodným hygienickým zariadeniam, energiám na varenie, osvetlenie, vykurovanie, možnosti na uloženie jedla, odvozu odpadu a kanalizácii.

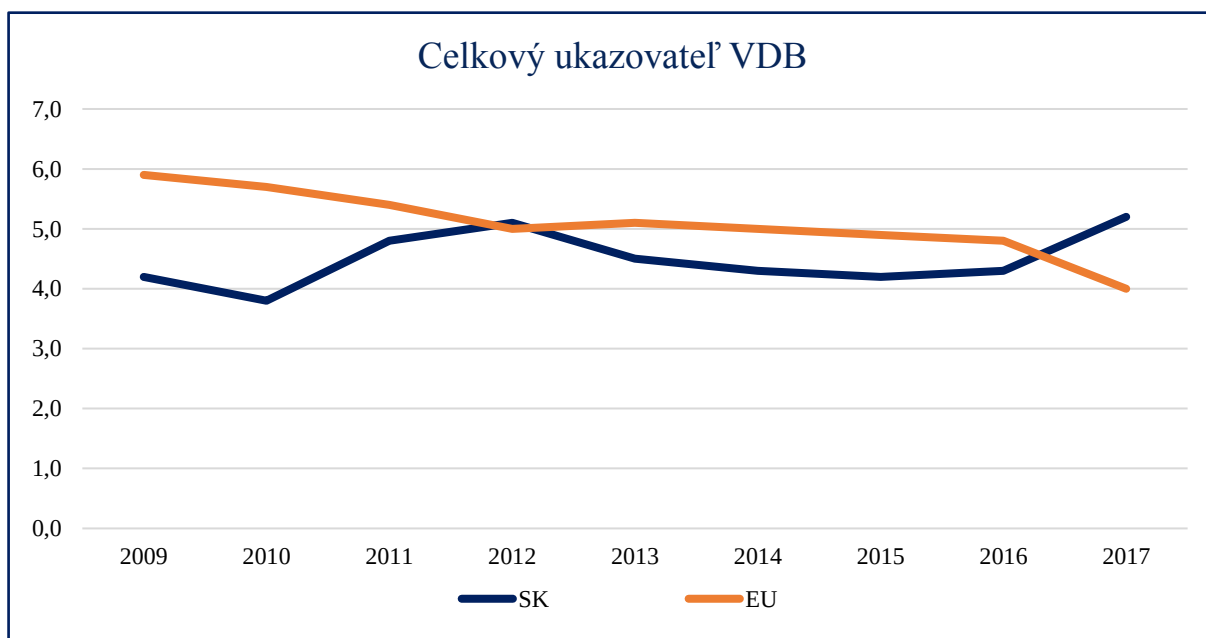
⁴⁵ Bývanie je primerané, iba ak náklady na jeho užívanie neohrozujú prístup obyvateľov k iným právam.

MDaV SR každoročne publikuje Ročenku stavebníctva v Slovenskej republike a Informáciu o bytovej výstavbe, v ktorých sleduje celkový sektor stavebníctva, resp. stavu bytov. V uvedených dokumentoch uverejňuje evidenciu rozpracovaných a dokončených bytov, ktorá slúžila ako jeden z hlavných podkladov o celkovej bytovej výstavbe v SR.

Z databázy Datacube Slovenského štatistického úradu, sme vychádzali z dostupných údajov o výstavbe a dokončení bytov, o príjmoch a životných podmienkach domácností. Tieto údaje sme doplnili dátami z databázy Eurostatu o vlastníctve nehnuteľností, aby sme mohli vytvoriť obraz o aktuálnej štruktúre bývania v SR.

1.3.2.1 Vážna deprivácia bývania

Od roku 2009 do roku 2017 sledujeme postupný nárast celkového ukazovateľa VDB v SR. Kým v roku 2009 bola miera VDB 4,2 % celkovej populácie, v roku 2017 to už bolo 5,2 % celkovej populácie. Naproti tomu celkový vývoj v EÚ bol opačný – VDB klesla z 5,9 % na 4,0 %. Pri sledovaní celkovej populácie je zjavný negatívny trend, podľa ktorého čoraz viac ľudí v SR žije v nevyhovujúcich podmienkach (Graf 1).

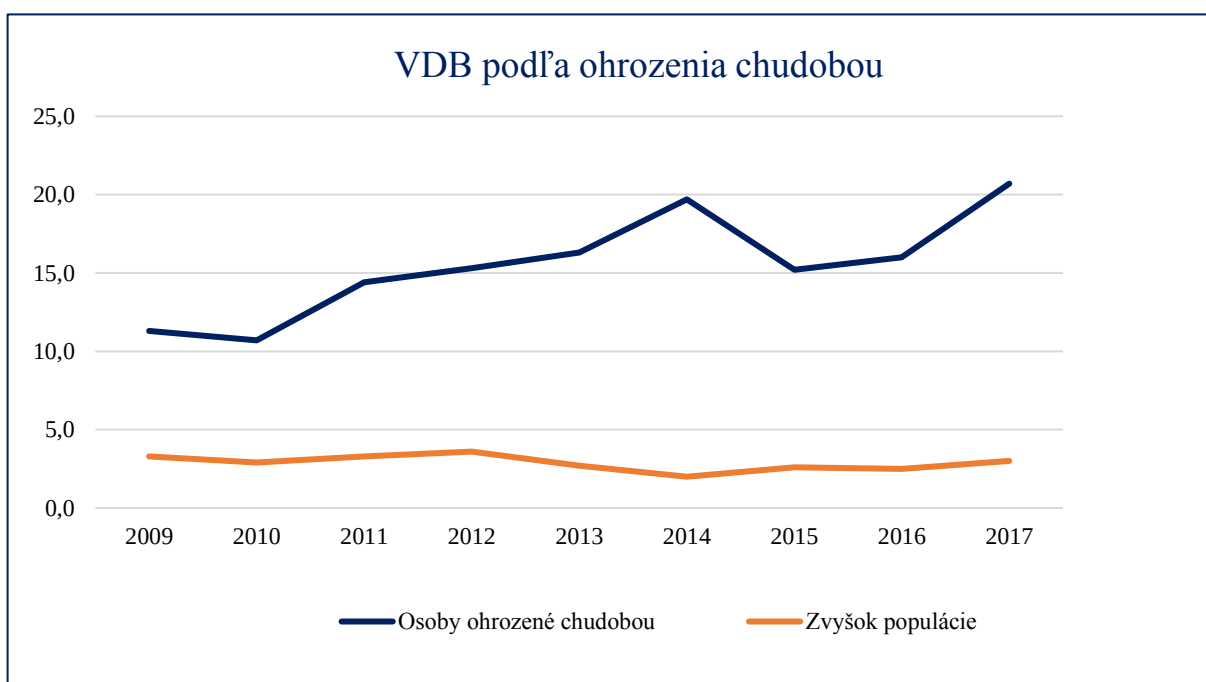
Graf 1: Celkový ukazovateľ VDB v EÚ a SR v období 2009 – 2017.
Zdroj: Eurostat, 2018

Celkový ukazovateľ VDB je mierne nad úrovňou priemeru EÚ. Znamená to, že oproti celkovému priemeru EÚ žije v SR nezanedbateľný počet osôb a domácností v bývaní, ktoré

môžeme označiť za nevyhovujúce. Vývoj celkového ukazovateľa VDB považujeme za negatívny a naznačuje, že stav bývania v SR sa dlhodobo zhoršuje. To implikuje zlyhania na národnej úrovni pri zabezpečovaní práva na bývanie pre obyvateľov a obyvateľky SR. Jedná sa o dlhodobý posun a nie o krátkodobú odchýlku, čo robí trend obzvlášť znepokojujúcim. Na to, aby bolo možné presnejšie určiť, kde prichádza k zlyhaniu práva na bývanie je potrebné prihliadať ku konkrétnejšiemu členeniu tohto ukazovateľa.

Vážna deprivácia bývania a osoby ohrozené chudobou

Vo všeobecnosti sú ľudia v chudobe alebo v riziku chudoby disproporčne ohrození porušeniami ich ľudských práv.⁴⁶ Mieru disproporcie ukazuje porovnanie VDB osôb ohrozených chudobou oproti zvyšku populácie.

Graf 2: VDB podľa ohrozenia chudobou v SR.

Zdroj: Eurostat, 2018

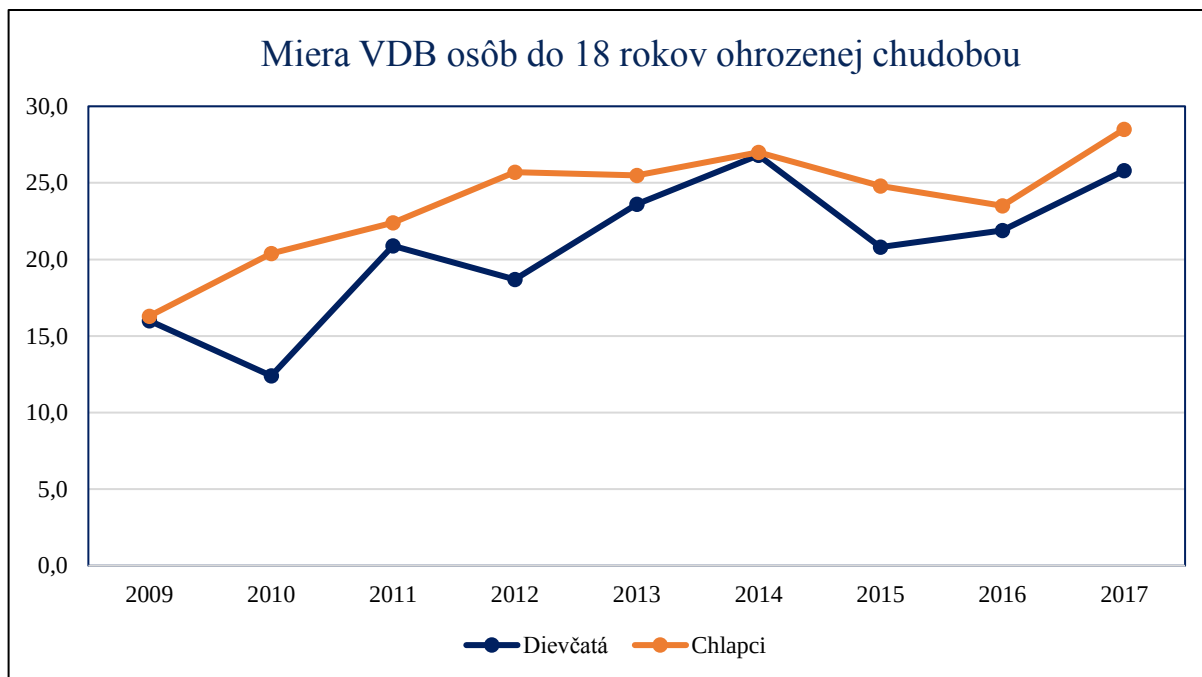
Na základe členenia ukazovateľa VDB podľa ohrozenia chudobou je zjavné, že najviac postihnutí vážnou depriváciou bývania sú ľudia, ktorí žijú v chudobe alebo sú chudobou ohrození, teda ľudia, ktorých príjem je menej ako 60 % medianového príjmu. Práve tieto osoby majú najväčší problém realizovať svoje právo na bývanie alebo žijú v nevyhovujúcich podmienkach. Navyše, od roku 2009 je trendom zhoršovanie ich situácie. V roku 2017 sa

⁴⁶ OHCHR. Guiding Principles on Extreme Poverty and Human Rights. Ženeva: Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva (OHCHR), 2012.

nachádzalo až 20,7 % osôb ohrozených chudobou alebo žijúcich v chudobe v nevyhovujúcom bývaní, pričom miera VDB osôb ohrozených chudobou od roku 2009 vzrástla o 9,4 % z 11,3 % (Graf 2). Pre porovnanie – miera VDB zvyšku populácie sa dlhodobo pohybuje pod 5 %, od 3,3 % v roku 2009 do 3,0 % v roku 2017 a trend je opačný. Rozdiel medzi osobami ohrozenými chudobou a zvyškom populácie predstavuje 17,3 percentuálnych bodov. Až jedna z piatich osôb ohrozených chudobou žije v obydli, ktoré môžeme označiť ako nevyhovujúce, v porovnaní s jednou z tridsiatich troch osôb v prípade zvyšku populácie. Rastúci ukazovateľ VDB osôb ohrozených chudobou implikuje nedostatky v existujúcich vyrovnávacích opatreniach na podporu bývania.

Z čisto rodového hľadiska nie je možné sledovať jednoznačné rozdiely medzi mužmi a ženami, keďže ukazovateľ VDB sa pohybuje na približne rovnakých úrovniach – 5,3 % u mužov celkovo a 5,0 % u žien celkovo. Pri sledovaní rodových rozdielov a zároveň zohľadnení ohrozenia chudobou je ukazovateľ VDB o niečo vyšší u mužov ohrozených chudobou – 21,9 % mužov v porovnaní s 19,5 % žien.

Keď pri sledovaní VDB vezmeme do úvahy okrem chudoby aj kategóriu veku, dostaneme sa k skupine, ktorej miera VDB je najvyššia a môžeme ju preto považovať za najohrozenejšiu. Sú ňou deti a osoby do 18 rokov veku z chudobných podmienok. Podľa ukazovateľa VDB až 28,5 % chlapcov do 18 rokov a 25,8 % dievčat do 18 rokov z chudobných podmienok žije vo veľmi nevyhovujúcom bývaní. Rovnako ako u osôb ohrozených chudobou celkovo, ukazovateľ VDB tejto skupiny z roka na rok stúpa. V roku 2009 žilo v podmienkach vážnej deprivácie bývania 16,3 % chlapcov a 16,0 % dievčat, kým v roku to bolo 28,5 % chlapcov a 25,8 % dievčat z chudobných pomerov (Graf 3).

Graf 3: Miera VDB osôb do 18 rokov, ktoré sú ohrozené chudobou v SR.

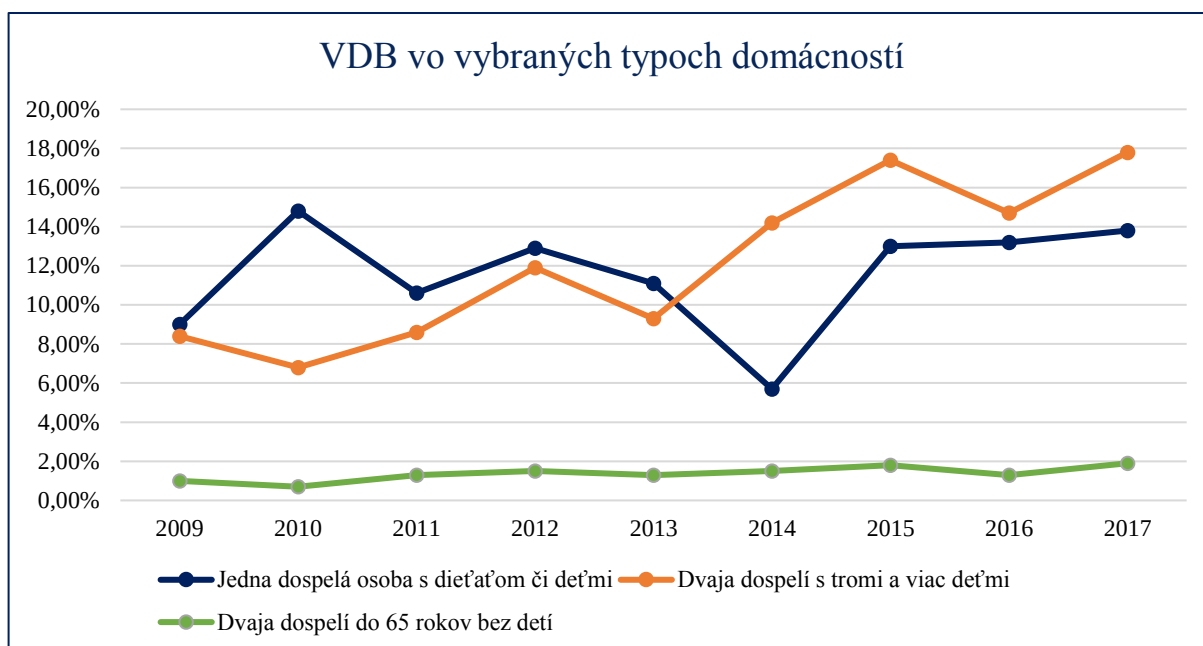
Zdroj: Eurostat, 2018

Keďže o deťoch nie je možné hovoriť mimo kontextu rodín, je evidentné, že najviac ohrozené nevyhovujúcim bývaním sú domácnosti s deťmi. Celkovo je až 7,1 % všetkých domácností s deťmi ohrozených VDB, oproti iba 2,8 % domácností bez detí. Najohrozenejšie sú domácnosti samoživiteliek a samoživiteľov a domácnosti s tromi a viac deťmi (Graf 4). Bydlisko je primárnym priestorom pre rozvoj detí a mladých ľudí. Vzťah medzi kvalitou bývania a osobnostným a sociálnym rozvojom a psychickým a fyzickým zdravím detí je zdokumentovaná skutočnosť. Primerané a kvalitné bývanie predstavuje jeden z prvotných predpokladov zdravého vývinu dieťaťa. Nevyhovujúce bývanie, naopak, bráni optimálnemu vývinu dieťaťa⁴⁷.

⁴⁷ COLEY, R. L. - LEVENTHAL, T. - LYNCH, A. D. - KULL, M. Relations between Housing Characteristics and the Well-Being of Low-Income Children and Adolescents. *Developmental Psychology*. 49. 2013. s 1775 - 1789. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3766502/>>

HABITAT FOR HUMANITY. Dostupné na: <<https://www.habitat.org/stories/quality-housing-central-childhood-development>>

VANDIVERE, S. akol.: How Housing Affects Child Well-Being. Founders Networ. Dostupné na: <<https://pdfs.semanticscholar.org/8d68/157f9d55a3c7c592e1215861615585038b6b.pdf>>

Graf 4: VDB vo vybraných typoch domácností v SR.

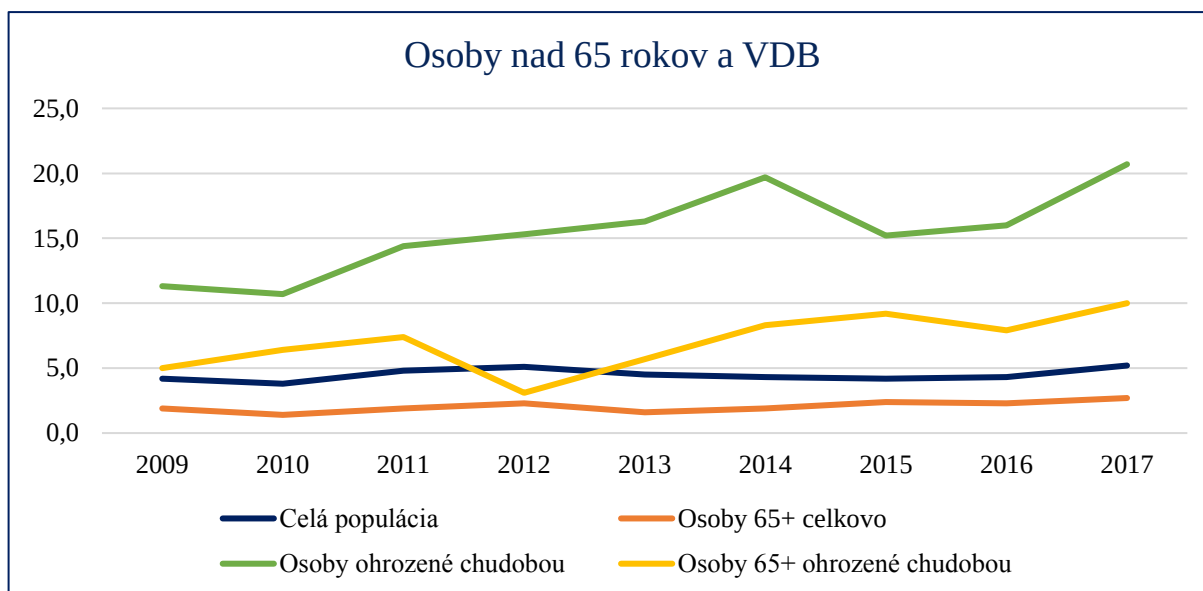
Zdroj: Eurostat, 2018

Na zabezpečenie zdravého rozvoja detí a mládeže z domácností ohrozených chudobou a s ním spojené realizovanie ďalších ľudských práv, je nevyhnutné vyššie opísaný vývoj zastaviť a obrátiť. Domácnosti s deťmi musia mať možnosť reálneho prístupu k mechanizmom podpory bývania alebo k systémom sociálneho bývania, ktoré im umožnia primerané bývanie. Vzhľadom na ukazovateľ VDB pri deťoch a mládeži a domácnostiach s deťmi, musíme zdôrazniť, že tieto mechanizmy v SR buď nie sú reálne dostupné, alebo v praxi zlyhávajú.

VDB osôb nad 65 rokov sa pohybuje na celkovej úrovni 2,7 % v porovnaní s 5,2 % celkovej populácie a pri osobách nad 65 rokov, ktoré sú zároveň ohrozené chudobou je na úrovni 10,0 % v porovnaní s 20,7 % celkovej populácie ohrozenej chudobou. Túto skutočnosť môžeme pripísať dedičstvu bytovej situácie v SR, keďže mnoho osôb, ktoré dnes dosahujú starší vek, malo na začiatku deväťdesiatych rokov možnosť prístupit' k odkúpeniu bytov a zadovážiť si tak primerané bývanie. V prípade tejto cieľovej skupiny má transformácia bytových fondov primárne pozitívne dedičstvo. K primeranému bývaniu sa tak dostala skupina, ktorá je dnes ohrozená chudobou, a bola si ho schopná udržať vo väčšej miere, ako zvyšok populácie. Je však potrebné uviesť, že u starších ľudí sledujeme dlhodobý nárast miery VDB. Vzhľadom na skutočnosť, že staršie osoby v SR čoraz viac ohrozuje porušovanie sociálnych práv⁴⁸ a v sledovanom období sa ukazovateľ VDB pri tejto cieľovej skupine takmer

⁴⁸ Chudoba a sociálne vylúčenie starších osôb na Slovensku. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Fórum pre pomoc starším. Bratislava 2016. ISBN 978-80-89016-87-7. Dostupné na: http://www.snslp.sk/CCMS/files/Chudoba_socialne_vylucenie_starsich_osob_2016.pdf

zdvojnásobil je evidentné, že dedičstvo bytovej transformácie je z roka na rok menej relevantné. Preto je potrebné zaviesť mechanizmy, ktoré budú dlhodobo sprístupňovať primerané bývanie starším osobám v SR. Vzhľadom na skutočnosť, že SR patrí k najrýchlejšie starnúcim krajinám v EÚ⁴⁹ je nevyhnutné, aby bola otázka primeraného bývania starších osôb adresovaná už teraz.

Graf 5: VDB u osôb nad 65 rokov v SR.

Zdroj: Eurostat, 2018

Ukazovateľ VDB je celkovo vyšší vo vidieckych domácnostiach ako v mestách, malých mestách alebo prímestských oblastiach (Tabuľka 1). Môžeme si všimnúť, že ukazovateľ VDB vo vidieckych oblastiach dlhodobo stúpa. Mierny nárast je možné sledovať aj v malých mestách a prímestských oblastiach. V mestách sledujeme celkovo veľmi mierne zníženie ukazovateľa VDB. Skutočnosť prehlbovania ukazovateľa VDB na vidieku môžeme vidieť jednak v kontexte situácie marginalizovaných rómskych komunít, ako aj v kontexte celkovej štruktúry bytovej výstavby v SR. Najvýznamnejšia časť bytovej výstavby v SR sa sústreďuje v mestských centrách a do prímestských centier, kde dlhodobo dominuje Bratislavský kraj ako hlavné centrum bytovej výstavby.⁵⁰ Práve v týchto oblastiach sa sústreďuje výstavba nového, primeraného bývania, kým vidiecke lokality ostávajú druhoradé.

⁴⁹ EUROSTAT, dostupné na:

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_structure_and_ageing.

EURÓPSKA KOMISIA, Policy challenges for ageing societies, dostupné na: https://ec.europa.eu/info/news/economy-finance/policy-implications-ageing-examined-new-report-2018-may-25_en.

⁵⁰ Vyplýva to zo štatistiky Slovenského štatistického úradu - Byty vybrané ukazovatele, s. 3004, Dostupné na: http://datacube.statistics.sk/#!/view/sk/VBD_SK_WIN/st3004rr/Byty%20-%20vybran%C3%A9%20ukazovatele%20%5Bst3004rr%5D.

Tabuľka 1: VDB podľa miery urbanizácie.

	2009 (%)	2010 (%)	2011 (%)	2012 (%)	2013 (%)	2014 (%)	2015 (%)	2016 (%)	2017 (%)
Mestá	3,9	3,1	2,1	3,0	2,8	2,6	3,2	2,9	3,2
Malé mestá a prímestské oblasti	3,8	3,6	4,9	5,2	4,3	3,8	2,8	3,0	4,2
Obce a vidiek	4,7	4,4	6,2	6,2	5,5	5,6	5,9	6,1	7,1

Zdroj: Eurostat, 2018

Pri súbežnom zohľadnení niekoľkých charakteristík – ohrozenie chudobou, viacpočetné rodiny a vidiek – môžeme na základe znalosti problematiky predpokladať, že významnú časť domácností ohrozených VDB predstavujú marginalizované rómske komunity. Mnohé obydlia v marginalizovaných rómskych komunitách napĺňajú znaky neprimeraného bývania, keďže už z dostupných údajov vieme, že významná časť tejto populácie nemá prístup k verejnej kanalizácii či vodovodu. Veľká časť komunit nemá prístup k stabilnej forme kúrenia (napr. plyn) alebo k dostupnosti služieb.⁵¹ V mnohých prípadoch ide o obydlia, ktoré nemajú zabezpečené právne vzťahy. Marginalizované rómske komunity predstavujú jedno z najvýraznejších porušení práva na bývanie v SR, keďže mnoho obydľí nespĺňa ani ďalšie podmienky primeraného bývania – ako je legalita právnych vzťahov, obzvlášť vyriešenie vlastníctva pozemkov a legalita stavieb, celková prístupnosť a (ne)vhodná lokalita.⁵²

Na základe ukazovateľa VDB môžeme sledovať, že v SR rastie počet ľudí žijúcich v bývaní, ktoré môžeme označiť ako nevyhovujúce z hľadiska jeho celkovej obyvateľnosti a dostupnosti služieb, materiálu, zariadení a infraštruktúry. Tento trend sa týka obzvlášť ľudí ohrozených chudobou, špecificky domácností s deťmi, ktoré sú ohrozené chudobou. Od roku 2009 sa podiel detí z rodín ohrozených chudobou žijúcich v nevyhovujúcich podmienkach zvýšil o viac ako 10 %. Väčšiu pravdepodobnosť života v nevyhovujúcich podmienkach možno teda konštatovať práve u rodín s deťmi. Dlhodobo sa zhoršuje aj situácia osôb vo vyššom veku. Tieto skutočnosti implikujú, že osoby ohrozené chudobou, bez ohľadu na vek či pohlavie, majú čoraz väčší problém zaobstarať si primerané bývanie alebo situáciu vo svojom obydľí vylepšiť. Táto skutočnosť sama o sebe vypovedá aj o tom, že aktuálne mechanizmy sociálnej podpory

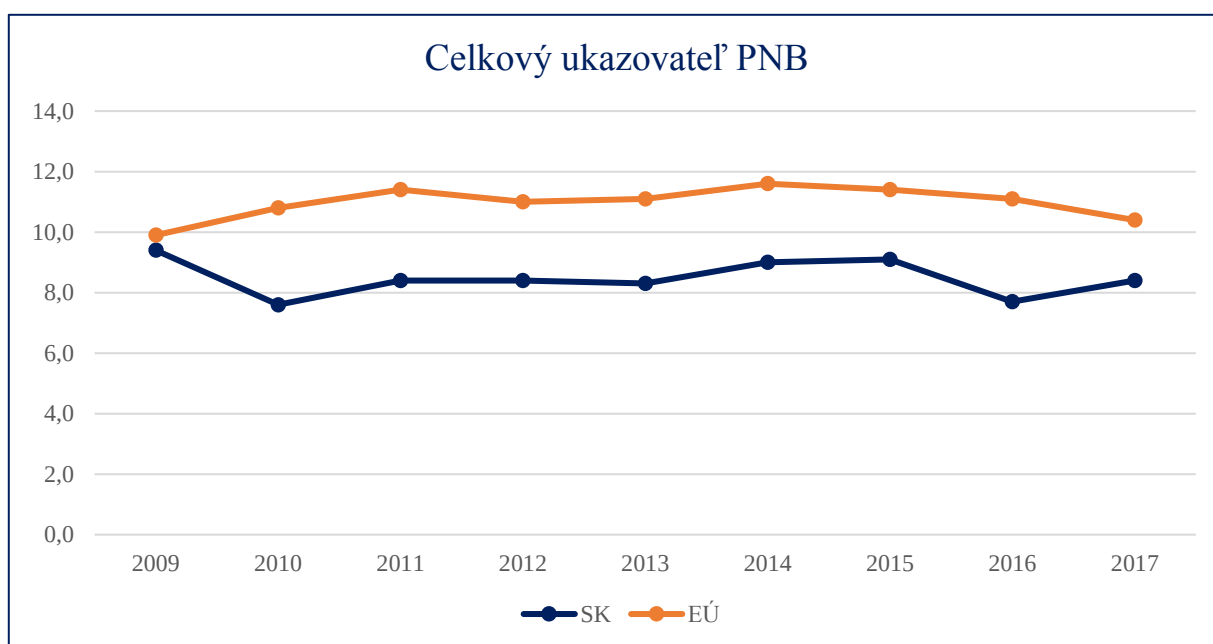
⁵¹ MUŠINKA, A. a kol. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava: UNDP, 2014. ISBN: 978-80-89263-18-9. s. 16.

⁵² Tamtiež.

a/alebo sociálneho bývania v SR sú nepostačujúce, keďže sledujeme dlhodobý trend nárastu ukazovateľa VDB.

1.3.2.2 Pretáženie nákladov na bývanie

Ukazovateľ PNB v SR sa dlhodobo pohybuje okolo 9 %, čo je o niečo menej ako celkový ukazovateľ v EÚ, ktorý sa dlhodobo pohybuje okolo 11 % (Graf 6). Skutočnosť, že celkový ukazovateľ PNB je pod priemerom EÚ vnímame pozitívne. Ukazuje, že bývanie v SR je cenovo relatívne dostupné pre širokú škálu populácie. Napriek tomu stále existuje časť populácie, ktorá nesie príliš veľkú finančnú záťaž na zabezpečenie a udržanie si bývania. Na to, aby sme identifikovali tieto skupiny populácie, je potrebné ďalej rozobrať tento ukazovateľ rovnako ako pri ukazovateli VDB.

Graf 6: Celkový ukazovateľ PNB v EÚ a SR od 2009 do 2017.

Zdroj: Eurostat, 2018

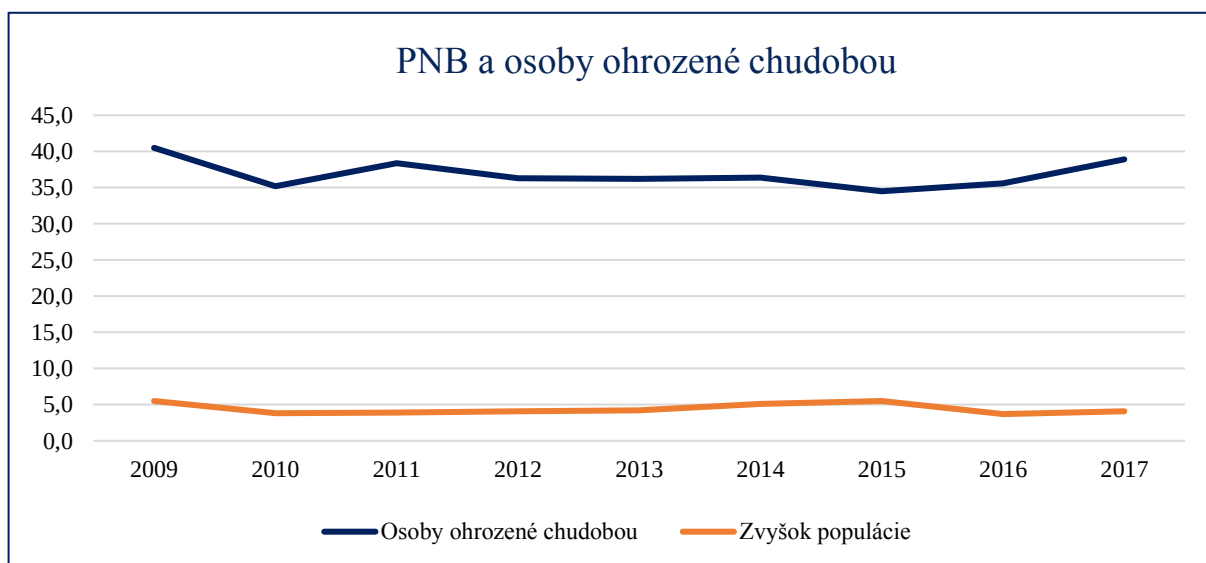
Pretáženie nákladov na bývanie a osoby ohrozené chudobou

Podobne ako pri ukazovateli VDB aj tu môžeme sledovať disproporcionalitu zaťaženia v neprospech ľudí ohrozených chudobou. Až 38,9 % všetkých osôb ohrozených chudobou, teda takmer dve z piatich osôb ohrozených chudobou, musí na svoje ubytovanie vynakladať viac ako 40 % svojho čistého príjmu. Naproti tomu iba 4 % zvyšku populácie nesie pomerovo

rovnakú záťaž (Graf 7). Taktiež musíme podotknúť, že ukazovateľ PNB pri osobách ohrozených chudobou v SR sa nachádza nad priemerom EÚ – 38,9 % SR proti 37,9 % v EÚ.

Pri sledovaní ukazovateľa PNB a osôb ohrozených chudobou môžeme dlhodobo sledovať iba minimálne zlepšenie a v posledných rokoch dokonca opätovný nárast. Rozdiel medzi osobami ohrozenými chudobou a zvyškom populácie predstavuje 34 percentuálnych bodov. Z vývoja bývania v SR po roku 1989, tak aj z vlastnej analýzy vieme, že absolútna väčšina bývania v SR, patrí do komerčnej sféry – ako nájomné bývanie, tak aj bývanie v osobnom vlastníctve.⁵³

Ukazovateľ PNB nám preto demonštruje, že komerčné bývanie je finančne dostupné pre osoby, ktoré nie sú ohrozené chudobou. Existujúci priepastný rozdiel medzi osobami ohrozenými chudobou a zvyškom populácie nám ale jasne indikuje, že komerčné bývanie nie je finančne vyhovujúce pre osoby ohrozené chudobou. Pre osoby ohrozené chudobou preto musia existovať alternatívy k štandardnému komerčnému bývaniu, a to v podobe sociálneho bývania alebo podporných mechanizmov. V SR plnia rolu podporných mechanizmov primárne príspevok na bývanie a podpora zo Štátneho fondu rozvoja bývania (ďalej len „ŠFRB“).

Graf 7: PNB u osôb ohrozených chudobou.

Zdroj: Eurostat, 2018

Príspevok na bývanie, poskytovaný podľa zákona č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov, je k dispozícii iba pre osoby v hmotnej núdzi a jeho výška dosahuje 55,80 EUR pre jednu osobu a 89,20 EUR ak ide o viac ako jednu osobu.

⁵³ Vlastníckej štruktúre bývania sa venujeme komplexnejšie v nasledujúcej podkapitole.

Reštrikcia tohto príspevku iba pre osoby v hmotnej núdzi však z oprávnenosti vylučuje osoby, ktoré sú ohrozené chudobou ale nenachádzajú sa v hmotnej núdzi. Jeho výška a čerpanie boli taktiež už dávnejšie identifikované ako nedostačujúce.⁵⁴ Pozitívne vnímame, že zodpovedné orgány reflektujú túto skutočnosť a prebieha príprava reformy tejto sociálnej dávky.⁵⁵

ŠFRB poskytuje žiadajúcim osobám príspevok na kúpu či výstavbu bytu. Tento príspevok je podmienený príjmom vo výške aspoň 1,3 násobku životného minima, čím sú vylúčené osoby a domácnosti ktorých príjem nedosahuje túto výšku. V roku 2017⁵⁶ bolo na obstaranie bytu pre fyzické osoby priznaných 27 úverov v celkovej výške 1 254 200 EUR, čo predstavuje čerpanie vo výške 57,23 %.⁵⁷ Vzhľadom na vysoký pomer osôb ohrozených chudobou, ktoré musia znášať príliš veľkú záťaž na obstaranie bývania, považujeme zefektívnenie príspevkov pre fyzické osoby zo ŠFRB za nevyhnutné.

V nasledujúcej kapitole sa venujeme prieskumu stavu sociálneho bývania vo vybraných mestách SR a ďalšia podkapitola prináša štruktúru bývania v SR. Informácie z nich indikujú, že iba malá časť slovenskej populácie žije v sociálnom bývaní a jeho rozvoj je nevyhnutný pre zvýšenie dostupnosti bývania, ako to identifikuje aj Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2020.⁵⁸

Rozvoj týchto troch existujúcich nástrojov na podporu (finančnej) dostupnosti bývania ohrozeným skupinám považujeme za súčasť možného riešenia finančnej nedostupnosti bývania pre osoby ohrozené chudobou. Je potrebné, aby boli súčasťou komplexného sociálneho systému vychádzajúceho z ľudskoprávneho prístupu.

V prípade domácností s deťmi sledujeme opačný trend ako pri VDB (Graf 8). Ukazovateľ PNB je podstatne vyšší u domácností bez detí (Tabuľka 2) než u domácností s deťmi. Najohrozenejšou skupinou sú osoby žijúce samostatne, pri ktorých PNB dosahuje celkovo 32,5 % v porovnaní s 7,8 % u domácností s dvoma dospelými osobami bez detí. Druhou najohrozenejšou skupinou sú samoživiteľky a samoživitelia. Vo všeobecnosti sú to teda samostatne žijúce dospelé osoby, či už s deťmi alebo bez detí, pre ktoré je bývanie cenovo nedostupné. Tento rozdiel môžeme chápať v charaktere finančného zabezpečenia viacčlenných

⁵⁴ KUSÁ, Z. *Tieňová správa o chudobe a sociálnom vylúčení v Slovenskej republike za rok 2013*, Bratislava: IRIS, 2013. ISBN 9788089149346.

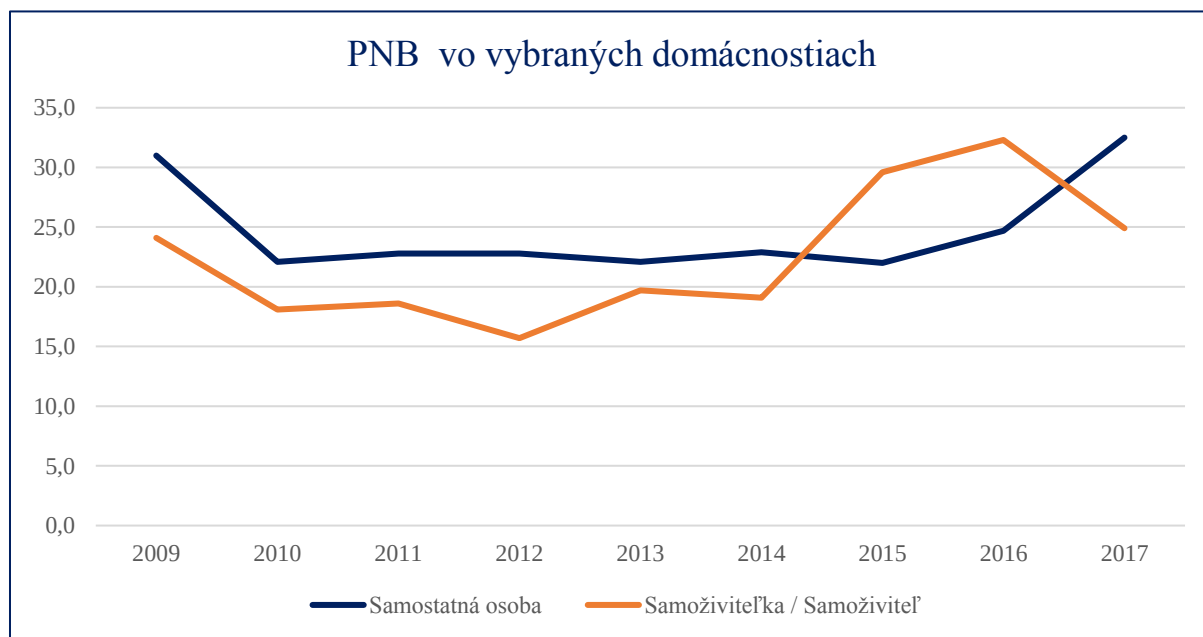
⁵⁵ Ako je indikované v Správe o plnení zámerov Koncepcie štátnej bytovej politiky do roku 2020. Kompletná správa je dostupná na: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/vystavba-5/bytova-politika/dokumenty/koncepcie>.

⁵⁶ V čase prípravy tejto publikácie (t. j. do augusta 2019), bola k dispozícii výročná správa za rok 2017 ako najaktuálnejšia výročná správa ŠFRB.

⁵⁷ Ako je indikované vo výročnej správe ŠFRB. Kompletná správa za rok 2017 ako aj predchádzajúce roky je dostupná na: <https://www.sfrb.sk/o-fonde/vyročne-spravy/>.

⁵⁸ Celé znenie koncepcie je dostupné na: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/vystavba-5/bytova-politika/dokumenty/koncepcie>.

domácností. Tie majú oproti jednočlenným domácnostiam prístup k širšej škále sociálnej podpory, patria k preferovanejším skupinám pri prideľovaní sociálnych bytov a výdavky môžu rozdeliť medzi viacero osôb. Naproti tomu jednočlenné domácnosti, samoživitelia a samoživiteľky nesú celkové náklady sami, čo zvyšuje riziko príliš veľkej finančnej záťaže na zabezpečenie bývania, ako aj iných sociálnych výdavkov.

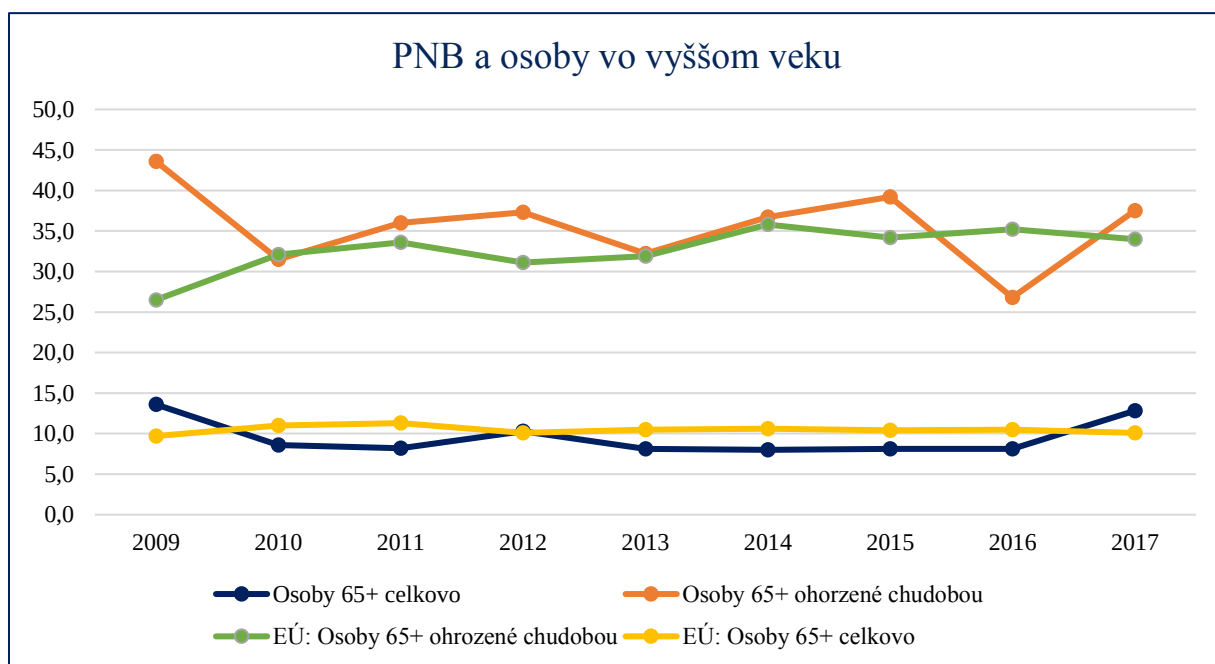
Graf 8: PNB vo vybraných domácnostiach v SR.

Zdroj: Eurostat, 2018

Tabuľka 2: Porovnanie PNB medzi domácnosťami s deťmi a domácnosťami bez detí.

	2009 (%)	2010 (%)	2011 (%)	2012 (%)	2013 (%)	2014 (%)	2015 (%)	2016 (%)	2017 (%)
Domácnosti s deťmi	8,6	7,4	8,6	8,5	8,8	9,5	9,5	7,9	7,5
Domácnosti bez detí	10,5	7,8	8,1	8,2	7,7	8,5	8,6	7,5	9,5

Zdroj: Eurostat, 2010 – 2018

Graf 9: PNB a osoby vo vyššom veku v SR.

Zdroj: Eurostat

Situácia starších osôb je, oproti ukazovateľu VDB, závažnejšia. Až 12,8 % starších osôb žije z hľadiska cenovej dostupnosti v nevyhovujúcom bývaní. Obzvlášť je to výrazné u osôb vo vyššom veku, ktoré sú zároveň ohrozené chudobou, kde sa v týchto podmienkach ocitlo až 37,5 % osôb. Zaujímavý je rozdiel ukazovateľa u tejto skupiny medzi rokom 2016 a 2017, v ktorom nastal výrazný dočasný pokles (Graf 9). Vzhľadom na dlhodobý trend môžeme tento rozdiel pripísať skôr chybe alebo nedostatku v zbere dát, než náhlemu zlepšeniu a následnému rýchlemu zhoršeniu situácie.

Pri sledovaní ukazovateľa PNB u starších osôb existuje významný rozdiel medzi mužmi a ženami a to 6 % až 9,2 % u mužov všeobecne a 16,1% u žien všeobecne. Tento pomer je veľmi podobný u osôb, ktoré nie sú ohrozené chudobou – 8,0 % mužov a 12,8 % žien, a u osôb ohrozených chudobou – 32,5 % mužov a 39,5 % žien. Staršie osoby oproti zvyšku populácie nesú zvýšené finančné náklady spojené napr. so zabezpečením zdravotnej starostlivosti či na obstaranie liekov. Taktiež oproti zvyšku populácie majú staršie osoby spravidla nižšie finančné príjmy domácnosti, keďže ich príjem závisí od výšky starobného dôchodku v kombinácii s inými sociálnymi dávkami a príspevkami, prípadne s čiastočnými úväzkami. Skutočnosť, že čoraz viac starších osôb má problém hradiť si náklady na bývanie a má ťažkosti vyžiť, Stredisko identifikovalo a zmienilo vo svojom výskume z roku 2016 „Chudoba a sociálne vylúčenie

starších osôb na Slovensku“.⁵⁹ Podobne ako pri ukazovateli VDB aj v prípade PDB je vzhľadom na demografický vývoj populácie SR potrebné koncepčne a dlhodobo adresovať finančnú dostupnosť bývania pre staršie osoby čo najskôr.

Prostredníctvom ukazovateľa PNB môžeme sledovať, že adekvátne cenová dostupnosť bývania v SR dlhodobo stagnuje. Od roku 2009 sa celkový ukazovateľ PNB posunul iba minimálne. V zmysle Článku 2 ICESCR je potrebné, aby boli sociálne práva obyvateľstva progresívne plnené a ich dodržiavanie zlepšované, obzvlášť smerom k osobám ohrozeným chudobou. Existujúce mechanizmy na finančnú podporu preto potrebujú rozvoj, sprístupnenie širšej časti populácie a zabezpečenie maximálnej efektivity čerpania.

1.3.2.3 Štruktúra bývania a vlastníckych pomerov v Slovenskej republike

Sledovaním štruktúry bývania a vlastníckych pomerov môžeme identifikovať dlhodobé trendy v celkovej bytovej politike. Z dostupných dát z Eurostatu a Slovenského štatistického úradu sme zisťovali vývoj pomeru bytov určených na predaj do osobného vlastníctva a bytov určených na prenájom, vlastnícke pomery podľa typu a rozdiel v počtoch dokončených súkromných, verejných a iných bytov.

V SR dlhodobo dominuje vlastníctvo bytov a nehnuteľností ako hlavný právny vzťah k bývaniu. Táto skutočnosť je dôsledok vývinu bytovej situácie z obdobia po roku 1989, v ktorom jasne dominovala súkromná bytová výstavba určená na predaj prostredníctvom hypotekárnych úverov.

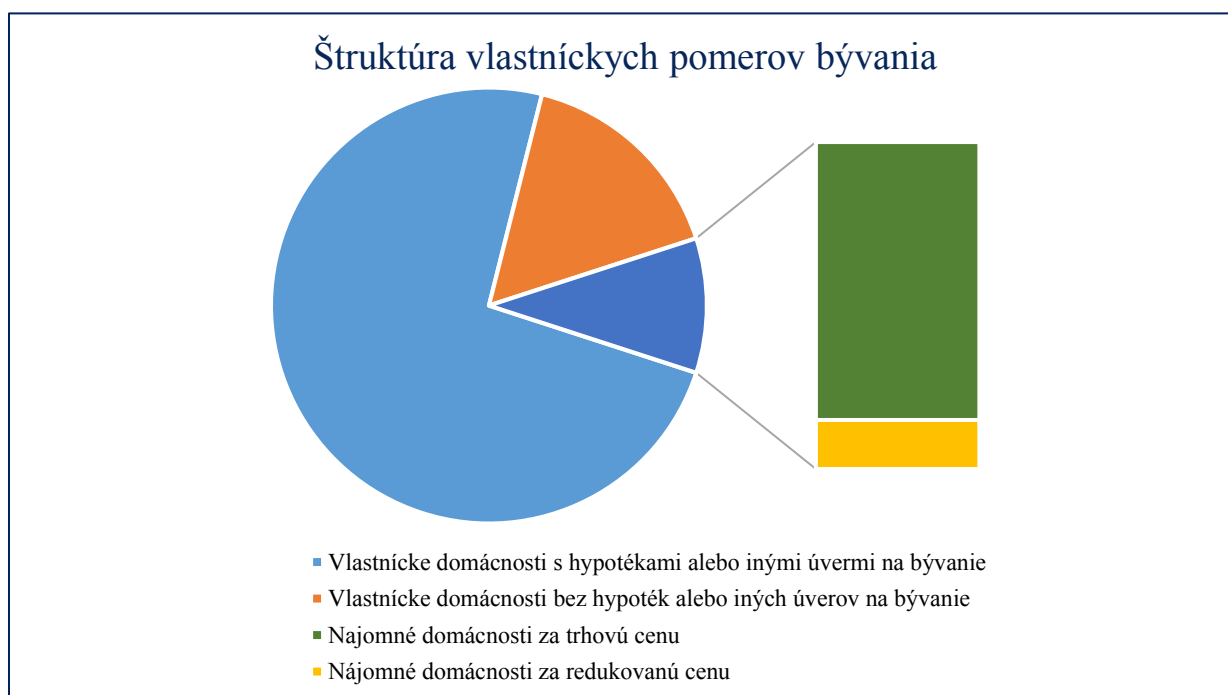
Celkovo je v SR vo vlastníckom vzťahu k svojmu bývaniu až 90,5 % osôb, pre porovnanie priemer EÚ je na úrovni 69 %. Z nich je 74 % vlastníckymi bez hypoték alebo iných foriem úverov na bývanie. V týchto ukazovateľoch sa radí SR na najvyššie priečky v EÚ. V ostatných rokoch rastie počet domácností, ktoré si na obstaranie bývania zabezpečili hypotéku či inú formu úveru. Za posledných 10 rokov sa počet domácností s hypotékami viac ako zdvojnásobil. Vzhľadom na skutočnosť, že ide o dlhodobý trend, nemáme aktuálne dôvod predpokladať, že by malo prísť k zmene (Tabuľka 3).

⁵⁹ Chudoba a sociálne vylúčenie starších osôb na Slovensku. Slovenské národné stredisko pre ľudské práva, Fórum pre pomoc starším. Bratislava 2016. ISBN 978-80-89016-87-7. Dostupné na: http://www.snslp.sk/CCMS/files/Chudoba_socialne_vylucenie_starsich_osob_2016.pdf

Tabuľka 3: Percentuálny podiel domácností podľa vlastníckych vzťahov k obývanej nehnuteľnosti a zadĺženia.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Vlastnícke domácnosti bez hypoték alebo iných úverov na bývanie	82.3	82.4	82.0	80.8	80.9	79.4	77.9	77.8	74.0
Vlastnícke domácnosti s hypotékami alebo inými úvermi na bývanie	7.2	7.7	8.2	9.6	9.6	10.9	11.3	11.8	16.1
Nájomné domácnosti za trhovú cenu	8.8	8.4	8.0	7.8	7.6	7.9	9.2	8.9	8.5
Nájomné domácnosti za redukovanú cenu	1.7	1.6	1.7	1.8	2.0	1.8	1.5	1.6	1.5

Zdroj: Eurostat, 2018

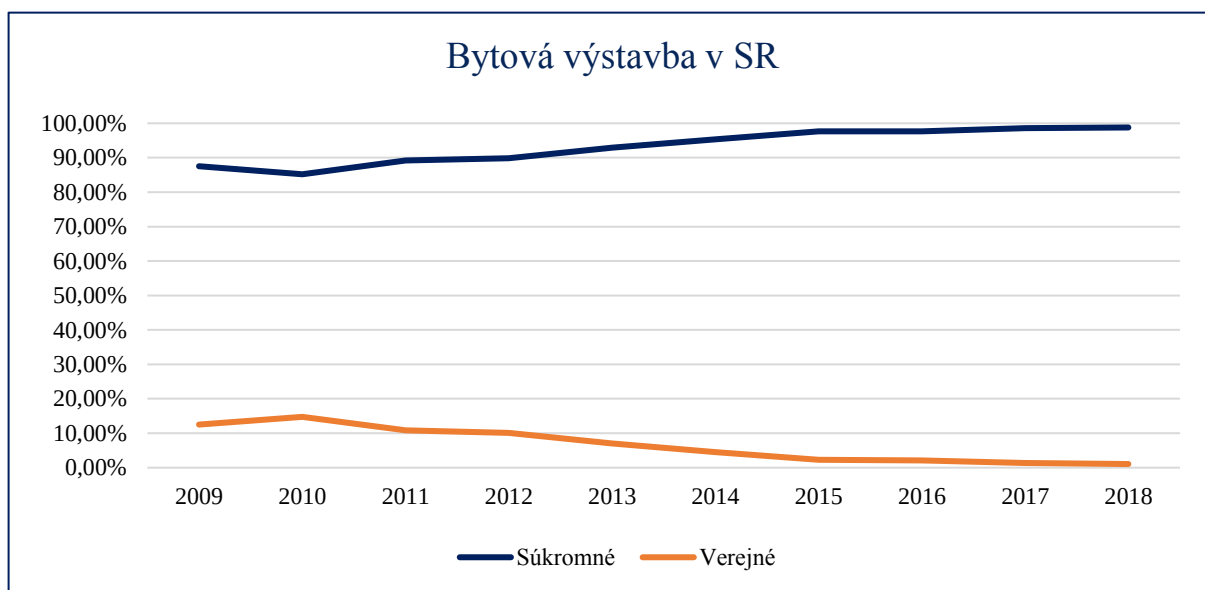
Graf 10: Štruktúra vlastníckych vzťahov k obývaným nehnuteľnostiam.

Zdroj: Eurostat, 2018

Stav nájomného bývania naproti tomu môžeme označiť za dlhodobo stagnujúci. Od roku 2007 sa pomer domácností, ktoré žijú v nájomnom bývaní významne nezmenil. Celkovo cca 10 % domácností žije v nájomných bytoch a iba 1,5 % všetkých domácností býva v nájomných bytoch za redukovanú cenu – so zníženým nájomným (Graf 10). V stave nájomného bývania s trhovým aj zníženým nájomným, patrí SR do prvej trojice krajín s najnižším pomerom nájomných domácností. Nájomné bývanie, a obzvlášť sociálne nájomné bývanie, je nástrojom

spriístupnenia bývania aj skupinám, ktoré nemajú možnosť získať bývanie do osobného vlastníctva. Od roku 2009 rastie pomer osôb, ktoré potrebujú prístup k sociálnemu bývaniu, no ako ukazuje štruktúra vlastníckych pomerov bývania, táto potreba doteraz nie je reflektovaná.

Dáta o bytovej výstavbe v SR rozširujú pohľad na vyššie uvedenú štruktúru vlastníckych pomerov bývania. V SR dlhodobo dominuje súkromná výstavba bytov, zatiaľ čo výstavba bytov verejných dlhodobo klesá takmer na minimum (Graf 11).

Graf 11: Bytová výstavba v SR.

Zdroj: MDaVSR, 2018

Kým v roku 2009 predstavovali dokončené byty vo verejnom vlastníctve (teda vo vlastníctve štátu, miest, obcí a samospráv) 12,51 % zo všetkých dokončených bytov, v roku 2018 predstavovali iba 1,05 % dokončených bytov. Byty v súkromnom vlastníctve predstavujú absolútnu väčšinu všetkých dokončených bytov. Verejné byty stratili významnú pozíciu v bytovej výstavbe a iné formy vlastníctva, ako napr. družstevné byty alebo byty patriace cirkvám či politickým stranám, predstavujú iba zanedbateľnú časť dokončených bytov. Jasnejší pohľad prináša Tabuľka 4.

Tabuľka 4: Dokončené byty podľa typu vlastníctva.

	Byty v súkromnom vlastníctve	Byty vo verejnom vlastníctve	Družstevné byty	Ostatné
2009	16 478	2 356	0	1
2010	14 548	2 519	0	9
2011	13 003	1 568	0	7
2012	13 710	1 545	0	0
2013	14 028	1 065	0	7
2014	14 285	680	20	0
2015	15 117	354	0	2
2016	15 307	342	0	29
2017	16 706	226	12	2
2018	18 838	202	30	1

Zdroj: MDaVV SR, 2018

Celkovo bolo od roku 2009 v SR dokončených 152 020 bytov, z ktorých 10 857 je vo verejnom vlastníctve, 62 sú družstevné byty a 52 tvoria byty patriace cirkvám či politickým stranám. Spolu bolo od roku 2009 93,25 % všetkých dokončených bytov v súkromnom vlastníctve a 6,66 % bytov vo verejnom vlastníctve. Družstevné a ostatné byty tvoria iba 0,08 % všetkých dokončených bytov.

Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2020, ktorá predstavuje hlavný strategický dokument v oblasti bývania pre SR, jasne identifikovala podporu rozvoja nájomného sektoru v oblasti bývania a rozvoj sociálneho bývania. Pod sociálnym bývaním vo všeobecnosti chápeme také bývanie, ktoré je poskytované osobám, ktoré nemajú prístup k trhovému bývaniu či už nájomnému alebo vlastníckemu. Sociálne bývanie je predovšetkým určené ohrozeným skupinám, ktorým ho trhové bývanie nevie zabezpečiť. V SR upravuje sociálne bývanie zákon č. 443/2010 Z. z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní v znení neskorších predpisov. Ten definuje sociálne bývanie v §21 ods. 1 ako: „*bývanie, [ktoré] je obstarané s použitím verejných prostriedkov určené na primerané a ľudsky dôstojné bývanie fyzických osôb, ktoré si nemôžu obstarat' bývanie vlastným pričinením...*“⁶⁰

Takéto vymedzenie necháva veľký priestor pre interpretáciu a vo všeobecnosti je zákon málo konkrétny v tom, čo presne znamená sociálne bývanie, alebo ktorým skupinám je primárne určené. Na základe tohto vymedzenia ale musíme považovať všetky dokončené byty

⁶⁰ § 21 ods. 1 zákona č. 443/2010 Z. z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní

za spĺňajúce charakteristiku sociálneho bývania. Iba dokončené byty vo vlastníctve štátu alebo obcí však nie sú dostačujúcim ukazovateľom sociálneho bývania. Podľa definície pod neho patria aj byty vybudované či inak obstarané s podporou verejných zdrojov. Na tento účel slúžia mechanizmy ŠFRB, ktoré poskytujú dotáciu za určených podmienok pre rôzne skupiny obyvateľstva. Po doplnení vybudovaných verejne vlastnených bytov o súkromné byty, ktoré boli zadovážené za podpory ŠFRB, sa ich celkový počet od roku 2009 pohybuje na čísle 17 439.⁶¹ Znamená to, že od roku 2009 bolo iba s podporou ŠFRB vybudovaných či inak obstaraných 6 582 bytov. Pri zarátaní bytov s podporou ŠFRB predstavujú verejné byty (vrátane tých s verejnou podporou) 10,70 % všetkých dokončených bytov od roku 2009.

Musíme konštatovať, že vývoj vlastníckych pomerov v SR predstavuje trend, ktorý je skôr opakom toho, čo by si situácia z ľudskoprávneho hľadiska vyžadovala. Prístup k bývaniu, ktorý vychádza z ľudských práv, tak ako sa k nim SR zaviazala v relevantných ľudskoprávných záväzkoch, musí zohľadňovať situáciu ohrozených skupín a aktívne predchádzať možným porušeniam práva na bývanie. Od roku 2009 však môžeme pozorovať, že viac a viac osôb z ohrozených komún žije v nevyhovujúcom bývaní a viac osôb z ohrozených komún nemá prístup k finančne dostupnému bývaniu. Ich potreby ale nie sú reflektované zvyšovaním počtu dokončených bytov sociálneho bývania, ktoré musia byť k dispozícii práve týmto komunitám. Naopak ich pomer aj počet od roku 2009 rapídne klesá. Tento trend považuje Stredisko z ľudskoprávneho hľadiska za znepokojujúci a nevyhovujúci.

Zhrnutie a zistenia

V SR môžeme od roku 2009 sledovať nárast počtu osôb ktoré žijú v podmienkach nevyhovujúceho bývania. Demonštruje to vývoj ukazovateľa VDB, na ktorom môžeme sledovať primerané bývanie v zmysle obývatel'nosti a dostupnosti služieb, zariadení materiálu a infraštruktúry, a ktorý sa dlhodobo zhoršuje. Ukazovateľ PNB, ktorý umožňuje sledovať cenovú dostupnosť primeraného bývania dlhodobo stagnuje. U oboch ukazovateľov sa ukázalo, že sú to práve osoby žijúce v chudobe alebo ohrozené chudobou, u ktorých pozorujeme najnegatívnejší dlhodobý vývoj, a teda sú najviac ohrozené porušením práva na bývanie. V zmysle dodržiavania ICESCR je potrebné, aby vlády podnikali aktívne kroky k predchádzaniu porušovania ľudských práv, ako aj k riešeniu vzniknutých porušení

⁶¹ MDaV SR. Informácia o bytovej výstavbe za rok 2018. Dostupné na: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/vystavba-5/bytova-politika/dokumenty/informacie/informacia-o-bytovej-vystavbe-v-slovenskej-republike>.

hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv. Právo na vyhovujúce bývanie medzi nepatrí a preto je aj na zodpovednosti vlády SR, aby v spolupráci so zodpovednými orgánmi štátnej a verejnej správy, mimovládnyimi organizáciami a so zástupcami ohrozených skupín prijala opatrenia, ktoré budú viesť k neodkladnému odstráneniu porušenia práva na bývanie.

Osoby v chudobe alebo ohrozené chudobou sú disproporčne zasiahnuté nevyhovujúcim bývaním, resp. porušovaním práva na bývanie. Až 1 z 5 domácností ohrozených chudobou, žije v bývaní, ktoré môžeme označiť ako nevyhovujúce. Najohrozenejšou skupinou sú deti do 18 rokov a domácnosti s deťmi – primárne samoživiteľky a samoživitelia a rodiny s tromi a viac deťmi. Viac ako 1 zo 4 detí z chudobných domácností žije v nevhodnom alebo málo obývatelnom bývaní. Od roku 2009 narástol počet detí z chudobných podmienok žijúcich v nevyhovujúcich podmienkach o 10 percentuálnych bodov.

Osoby a domácnosti ohrozené chudobou rovnako čelia častejším problémom s cenovo nedostupným bývaním. Takmer 2 z 5 domácností ohrozených chudobou musia na zabezpečenie svojho bývania vynakladať viac ako 40 % svojho čistého príjmu. Znamená to, že tieto domácnosti žijú v cenovo nevyhovujúcom bývaní. Najohrozenejšie sú pritom domácnosti, v ktorých žije jedna dospelá osoba, či už žijúca osamote alebo ako samoživiteľ/samoživiteľka. Pozornosť treba venovať aj situácii starších osôb, obzvlášť tých, ktoré sú ohrozené chudobou. Až takmer 4 z 10 domácností starších osôb ohrozených chudobou nesú príliš veľkú finančnú záťaž na zabezpečenie svojho bývania.

Vzhľadom na vyššie uvedené zistenia je nevyhnutné, aby sa zodpovedné orgány neodkladne prijali opatrenia na riešenie problému obývatel'nosti obydli domácností ohrozených chudobou – obzvlášť domácností s deťmi, ktoré najviac žijú v nevyhovujúcom bývaní v zmysle obývatel'nosti. Rovnako je nutné, aby prijali opatrenia, ktoré budú smerovať k riešeniu finančnej nedostupnosti bývania pre osoby ohrozené chudobou – obzvlášť domácností s jednou dospelou osobou a starších osôb.

V popredí riešenia prístupu k bývaniu musia byť potreby komúnit, ktoré sú najviac ohrozené porušeniami práva na bývanie. V kontexte SR sú to hlavne osoby ohrozené chudobou, u ktorých sledujeme dlhodobé zhoršenie podmienok obývatel'nosti a cenovej dostupnosti bývania. Jedným z hlavných nástrojov zabezpečenia prístupu k vyhovujúcemu bývaniu aj pre túto skupinu je systém sociálneho bývania. Na základe analýzy štruktúry bývania a celkovej bytovej výstavby v SR, zaostáva rozvoj sociálneho bývania za potrebami ohrozených skupín a domácností, ktoré už teraz žijú v nevyhovujúcom bývaní. Sociálne bývanie predstavuje iba malú časť celkovej bytovej výstavby. V roku 2017 boli iba necelé 3 zo 100 dokončených bytov určené na sociálne bývanie. Rovnako iba necelé 2 z 100 domácností žijú v nájomnom bývaní

so zníženým nájomným, pritom však až 40 z 100 domácností ohrozených chudobou s jednou dospelou osobou nesie príliš veľkú finančnú záťaž, a teda žije v cenovo nevyhovujúcom bývaní. Aktuálne trendy ukazujú, že situácia ohrozených skupín sa zhoršuje a prístup k vyhovujúcemu bývaniu – sociálnemu či inému, je pre tieto skupiny stále ťažší. Je preto nevyhnutné, aby na aktuálnu, ale aj pripravovanú stratégiu rozvoja bývania v SR, nadväzovali reálne kroky, ktoré zabezpečia rozšírenie a sprístupnenie sociálneho bývania smerom k ohrozeným skupinám v oveľa väčšom počte ako v súčasnosti. Stredisko sa domnieva, že pokles v budovaní sociálnych bytov je veľmi negatívny jav obzvlášť v situácii, kedy čoraz viac ohrozených skupín nemá dôstojné bývanie. Výstavba a rozširovanie fondu sociálneho bývania je jeden z hlavných dlhodobých nástrojov, ako zlepšiť prístup k právu na bývanie pre ohrozené skupiny v našej spoločnosti. Prieskumu aktuálnej situácie sociálneho bývania vo vybraných mestách SR je venovaná ďalšia časť tejto kapitoly.

Analýza dostupných údajov z Eurostatu a domácich zdrojov ponúka istý, nie však úplne kompletný pohľad. Z vyššie uvedených zistení sú vynechané niektoré komunity. Keďže dáta Eurostatu vychádzajú z prieskumu domácností, absentujú v nich komunity ľudí bez domova, ľudí bez prístrešia a ľudí v priestupnom a prechodnom bývaní. Podľa odhadov ide najmenej o 23 000 osôb, ktoré nemajú domov, žijú v podmienkach nevyhovujúceho bývania a u ktorých je porušenie práva na bývanie najvýznamnejšie.

Stredisko preto považuje za veľmi dôležité, aby bola situácia ľudí bez domova a bez prístrešia na Slovensku komplexne preskúmaná a zmapovaná, a aby bola vytvorená ucelená a účinná národná stratégia na elimináciu bezdomovectva v SR, ktorá bude vychádzať z ľudskoprávneho chápania bývania a zároveň bude aplikovať prístupy ukotvené v ľudských právach. Skutočnosť, že SR doteraz nemá vypracovanú ani národnú stratégiu na riešenie bezdomovectva, je významný nedostatok pri koncepčnom riešení tejto problematiky. Je nevyhnutné, aby sa na príprave tejto stratégie spolupodieľali ako štátne orgány, tak aj orgány samosprávy, miest a obcí, expertné skupiny a organizácie z mimovládneho sektora, ktoré pracujú s osobami bez domova a bez prístrešia, a čo je veľmi podstatné, aj zástupcovia a zástupkyne z tejto vylúčenej komunity.

V oblasti riešenia situácie ľudí bez domova a ľudí bez prístrešia sa aj v susednej Českej republike osvedčuje prístup *bývanie predovšetkým* (housing first). Pilotný projekt v Brne sa ukázal jednak ako finančne veľmi efektívny, a rovnako sa ukázalo, že až pre 96 % zapojených

osôb bol projekt úspešný.⁶² Tento prístup na Slovensku presadzujú aj mnohé mimovládne organizácie, ktoré sa venujú práci s ľuďmi bez domova a bez prístrešia. Prístup *bývanie predovšetkým* považujeme za riešenie, ktoré sleduje ľudskoprávny prístup k riešeniu problémov ľudí bez domova a bez prístrešia, a preto aj Stredisko podporuje existujúce iniciatívy mimovládnych organizácií, ktoré tento prístup presadzujú. Stredisko zastáva názor, že tento prístup by mal byť podporovaný priamo zo strany zodpovedných autorít na miestnej regionálnej aj štátnej úrovni. Bližší pohľad na prístup *bývanie predovšetkým* a možnosti jeho implementácie do praxe prináša kapitola 3 Príklady dobrej praxe.

1.3.3 Prieskum stavu sociálneho bývania vo vybraných mestách Slovenskej republiky

Za účelom podrobnejšieho mapovania stavu sociálneho bývania v SR sme uskutočnili dotazníkový prieskum, s cieľom zmapovať kapacity sociálneho bývania vo vybraných mestách, ich obsadenosť, ako aj vývoj stavu sociálneho bývania od roku 2016, teda od účinnosti aktuálnej stratégie pre rozvoj bývania v SR. Druhotnými cieľmi bolo identifikovať či a na koľko majú vybrané mestá zmapované komunity osôb bez bývania a osôb v nevyhovujúcom bývaní, a ktoré z ohrozených skupín sú prijímateľmi sociálneho bývania.

Dotazník pozostával z troch častí. Prvá časť obsahovala údaje o meste a o tom, ako mesto eviduje ohrozené skupiny osôb bez domova a osôb v nevyhovujúcom bývaní, aké počty týchto cieľových skupín na svojom území eviduje a či má vytvorené stratégie na prácu s týmito ohrozenými skupinami.

Druhá časť dotazníku pozostávala z otázok zameraných na zistenie stavu bytov určených na sociálne bývanie k 31.12.2018. Pri tvorbe dotazníka bola východiskom definícia sociálneho bývania v zmysle zákona č. 443/2010 Z. z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní v znení neskorších predpisov. Bližšie členenie údajov sledovalo rozdelenie na byty bežného štandardu a byty nižšieho štandardu, zmeny veľkosti bytového fondu od roku 2016, počty osôb žiadajúcich o pridelenie sociálneho bývania. Dotazník obsahoval aj otázku o počtoch lôžok vo vybraných zariadeniach sociálnych služieb, ktoré sú evidované v danom meste (azylové domy pre obete domáceho násillia, zariadenia sociálnych služieb pre osoby vo vyššom veku a/alebo osoby so zdravotným postihnutím, nocľahárne,

⁶² Viac informácií o projekte Rapid ReHousing sú dostupné na: <https://www.brno.cz/brno-aktualne/tiskovy-servis/tiskove-zpravy/a/vysledky-rocniho-vyzkumu-rapid-re-housing-usetril-milion-a-pul-z-verejnych-prostredku-vetsina-lid/>

útulky, domy na polceste, zariadenia podporovaného bývania a zariadenia opatrovateľskej služby).

Tretia časť dotazníku bola zameraná na cieľové skupiny prijímateľov sociálneho bývania a metódy pridelovania sociálneho bývania. Prvá otázka zisťovala, ktoré z uvedených cieľových skupín sú prijímateľmi sociálneho bývania:

- mladé rodiny s deťmi;
- mladé rodiny bez detí;
- slobodní rodičia s jedným alebo viacerými deťmi;
- seniori;
- osoby so zdravotným znevýhodnením;
- mladí dospelí po ukončení ústavnej, náhradnej pestúnskej alebo osobitnej starostlivosti;
- osoby bez domova;
- osoby z nevyhovujúceho bývania;
- osoby z marginalizovaných rómskych komunít;
- osoby po výkone trestu.

Druhá otázka zisťovala metódu a formu pridelovania žiadostí:

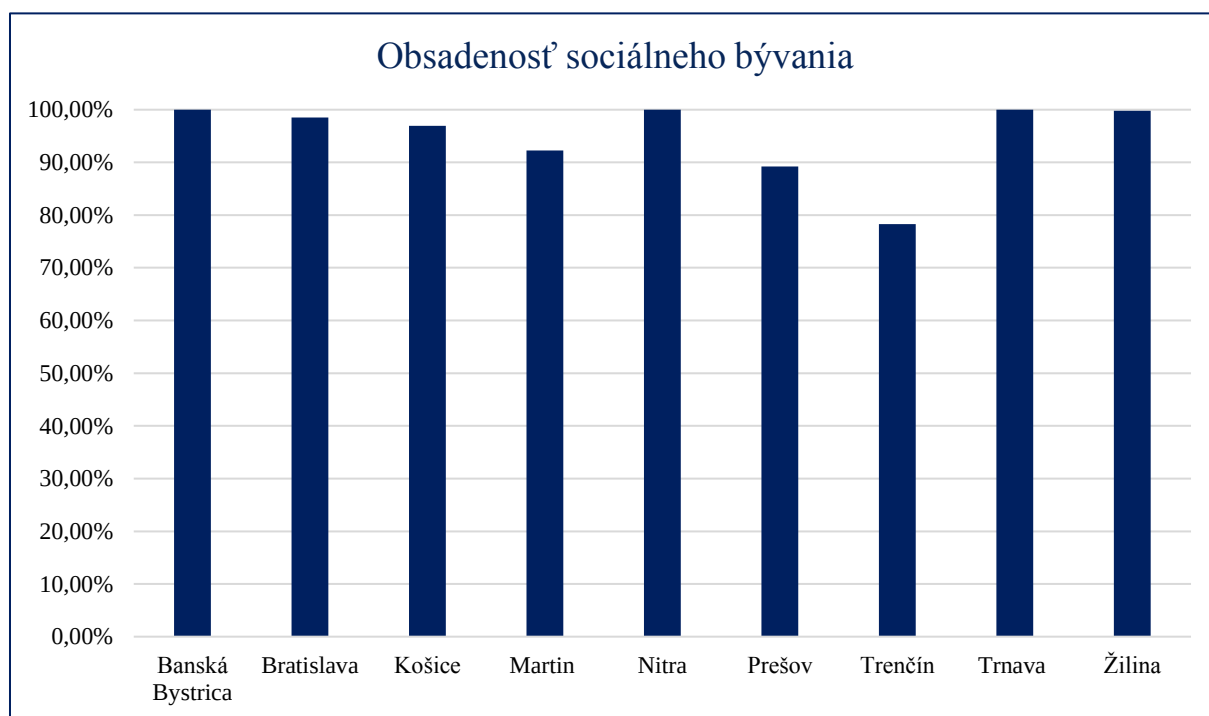
- individuálne posudzovanie žiadostí;
- poradovník žiadostí podľa dátumu v kombinácii s individuálnym posudkom žiadosti;
- poradovník žiadostí podľa dátumu prijatia;
- bodový systém na základe prioritných bodov v žiadosti;
- stratégia mestskej politiky pre jednotlivé cieľové skupiny;
- iná metóda.

Táto časť obsahovala aj otvorenú otázku zisťujúcu, čo adresáti považujú za možný prínos pre lepšie fungovanie sociálneho bývania v ich meste.

Dotazníkom Stredisko oslovilo desať najväčších miest Slovenska – Bratislava, Košice, Prešov, Žilina, Banská Bystrica, Nitra, Trnava, Trenčín, Martin, Poprad. V prípade Bratislavy boli oslovené aj všetky mestské časti.

Odpovede na dotazníky odoslalo 9 z 10 mestských úradov. Nereagovalo mesto Poprad, ktoré bolo v dôsledku toho z prieskumu vyradené. V Bratislave odoslali odpovede všetky mestské časti okrem Devínskej Novej Vsi, Karlovej Vsi a Starého mesta. Výsledky mesta Bratislava preto neobsahujú dáta o kapacitách sociálneho bývania v týchto mestských častiach, čo bolo pri interpretácii výsledkov a zisteniach zohľadňované.

Tento prieskum vytvára čiastočný pohľad na problematiku sociálneho bývania v SR a jeho výsledky sú relevantné hlavne pre zúčastnené mestá. Výsledky tohto prieskumu sú vsadené do kontextu širšej analýzy stavu bývania v SR. Z hľadiska operačných kapacít nebolo možné realizovať celoplošný prieskum vo všetkých mestách a obciach. Zamerali sme sa preto na desať najväčších miest, v ktorých žije viac ako 20 % všetkých obyvateľov Slovenska.

Graf 12: Obsadenosť sociálneho bývania.

Obsadenosť kapacít sociálneho bývania v zapojených mestách dosahuje viac ako 90 %, s výnimkou mesta Prešov – 89,21 % a mesta Trenčín – 78,29 %. Mestá Banská Bystrica, Nitra a Trnava vykázali 100 % obsadenosť. Reálne však môžeme považovať kapacitu sociálneho bývania za de facto maximálne obsadenú aj v ostatných mestách s obsadenosťou nad 90 %. V prípadoch, kde aktuálna obsadenosť nebola maximálna, išlo o situácie, v ktorých buď boli niektoré byty v rekonštrukcii (v prípade mesta Košice), alebo táto rezerva vznikla kvôli prechodnému obdobiu medzi vypršaním či ukončením zmlúv so starými nájomníkmi

a nasťahovaním sa nových nájomníkov. V prípade miest Prešov a Trenčín bola nízka obsadenosť spôsobená zvýšením počtu bytov do fondu sociálneho bývania a nové byty ešte neboli priradené. Obe mestá podstatne zvýšili fond nájomného bývania – Prešov o 22 % a Trenčín dokonca o 74 %. Obsadenosť týchto kapacít ale rastie a môžeme očakávať, že onedlho prekročí hranicu 90 % a bude smerovať k de facto maximálnej obsadenosti, tak ako v ostatných mestách. O tejto skutočnosti svedčí aj počet osôb žiadajúcich o pridelenie sociálneho bývania, ktorý v oboch mestách presahuje počet voľných kapacít.

V deviatich zapojených mestách s celkovou populáciou približne 1 169 368 osôb, pripadá jeden sociálny byt na približne 197 osôb. Celkovo sa tento pomer pohybuje od hodnoty jeden byt na 362 obyvateľov v Trenčíne po jeden byt na 80 obyvateľov v Žiline.

Tabuľka 5: Počet obyvateľov na jeden sociálny byt v zapojených mestách

Mesto	1 byt/počet obyvateľov
Banská Bystrica	314
Bratislava	338
Košice	199
Martin	129
Nitra	142
Prešov	226
Trenčín	362
Trnava	95
Žilina	80

Iba 4 z 9 zapojených miest (Bratislava, Prešov, Trenčín a Trnava) vykázali v sledovanom období od roku 2016 prírastok do fondu sociálneho bývania. V ostatných mestách zostáva bytový fond sociálneho bývania v uvedenom období na rovnakej úrovni. V prípade Prešova, Trenčína a Trnavy ide o významný prírastok – 22 % v Prešove, 74 % v Trenčíne a o 41 % v Trnave. V prípade Bratislavy je prírastok od roku 2016 približne 0,39 % (5 bytov).

Osem z deviatich zapojených miest deklarovalo, že sa v nich uskutočnilo mapovanie osôb bez domova. Tieto zistenia spravidla vychádzajú z práce mestského úradu a na základe údajov mestskej polície, či na základe počtu ľudí, ktorí využívajú sociálne služby v mestách, alebo sú klientmi/klientkami sociálnej práce. Vzhľadom na skutočnosť, že týmto mapovaniam častokrát chýba komplexná metodika, nemožno tieto čísla považovať za reálny obraz celkovej

komunity v týchto mestách, ale za počet ľudí bez domova, ktoré mestá evidujú, a s ktorým pracujú. Deväť zapojených miest uviedlo, že spolu eviduje aspoň **4 772 osôb** bez domova na ich území.

V Bratislave sa v roku 2016 konalo sčítanie ľudí bez domova, ktoré realizoval Inštitút pre výskum práce a rodiny v spolupráci s Magistrátom hlavného mesta SR Bratislavy. Sčítanie predstavovalo prvý koncepčný krok k vytvoreniu čo najreálnejšieho obrazu o počte ľudí bez domova v ktoromkoľvek z miest Slovenska. Na základe sčítania v Bratislave vieme, že na území Bratislavy žije minimálne 2 640 ľudí bez domova. Naopak, mesto Žilina uviedlo, že komunitu ľudí bez domova nemá zmapovanú, a teda nemohlo uviesť koľko osôb bez domova evidujú vo svojom meste. Považujeme za podstatné, aby v každom meste SR bolo realizované sčítanie osôb bez domova, ktoré by slúžilo ako východisko pre budúcu Národnú stratégiu riešenia situácie ľudí bez domova a na lepšie zacielenie sociálnej práce a vytvorenie kapacít bývania pre osoby bez domova v daných mestách.

Iba dve z deviatich miest uviedli, že majú realizované mapovanie ľudí v nevyhovujúcom bývaní, a to Banská Bystrica a Žilina. Celkovo tieto mestá uvádzajú 760 osôb, ktoré žijú v nevyhovujúcom bývaní. Musíme ale predpokladať, že reálny počet osôb v nevyhovujúcom bývaní je podstatne vyšší, keďže iba podľa ukazovateľa VDB žije 3,2 % mestskej populácie v nevyhovujúcom bývaní. Preto sa domnievame, že počet osôb v zapojených mestách musí byť vyšší až o niekoľko desiat tisíc.

Každé zo zapojených miest eviduje na svojom území zariadenie sociálnych služieb s ubytovacími kapacitami. Uvedené počty sú ale veľmi variabilné a pohybujú sa niekde medzi desiatkami lôžok v Žiline a Martine, až po viac ako tisíc v Bratislave, Košiciach a Nitre. Tieto veľké rozdiely je možné vysvetliť jednak rozdielmi v reálnej dispozícii zariadeniami no významným faktorom je aj evidencia zariadení sociálnych služieb. Veľká časť sociálnych služieb je rozdelená medzi mesto, samosprávu a súkromné a neziskové organizácie. Mestá častokrát uvádzali, že nemajú prehľad o tom, aký počet lôžok sa na ich území nachádza a pre presné údaje odkazovali na úrad samosprávy, prípadne uviedli že tieto údaje nemajú k dispozícii. Je preto pravdepodobné, že poskytnuté údaje nebudú kompletne, a preto neuvádzame celkové čísla.

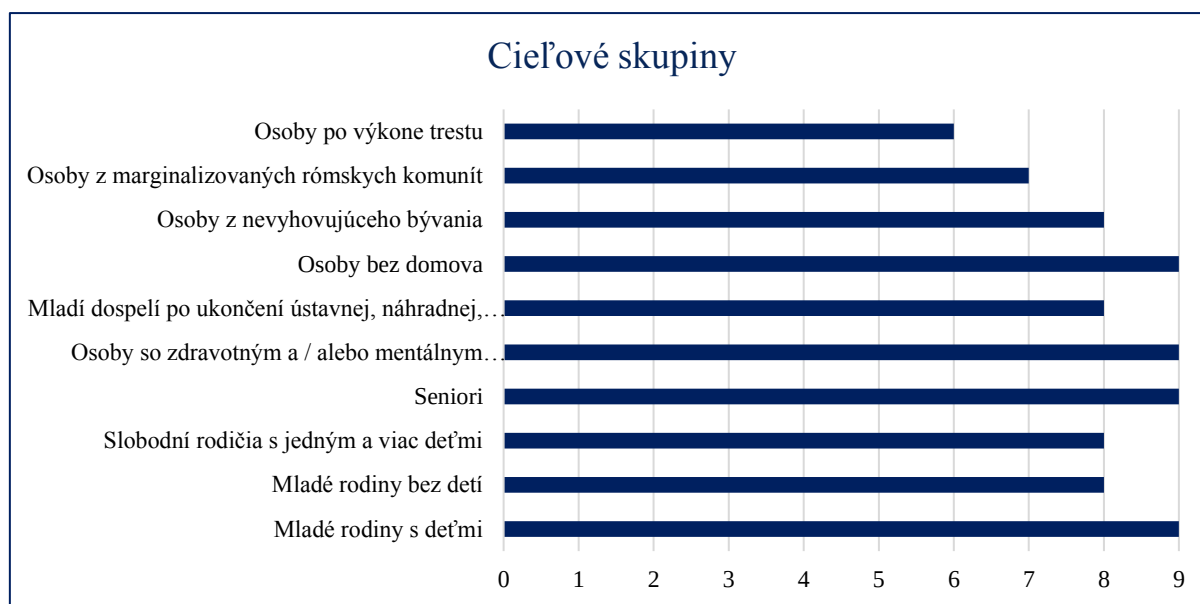
Prvým zistením, ktoré prieskum priniesol je všeobecne nižší počet evidovaných lôžok v zariadeniach sociálnych služieb krízovej intervencie než sú evidované počty osôb bez domova. V mestách Košice a Nitra sa evidované kapacity lôžok v zariadeniach sociálnych služieb krízovej intervencie pohybujú okolo 66 % počtu evidovaných osôb bez domova. V ostatných mestách bolo toto percento pod hranicou 50 % a v mestách Bratislava, Trenčín

a Trnava dokonca pod hranicou 20 %. V tomto bode je nutné zdôrazniť, že vzhľadom na skutočnosti ohľadne evidencie lôžok uvedených vyššie, nemôžeme tieto čísla považovať za úplné. Vytvárajú čiastočný obraz o situácii v týchto mestách a dokumentujú znalosť miest o týchto zariadeniach. Taktiež je potrebné zdôrazniť, že služby krízovej intervencie, sú určené na krízové situácie a nie sú nástrojom na ukončovanie bezdomovectva. Je však nevyhnutné, aby v prípade krízových situácií boli v mestách dostatočné kapacity pre skupiny obyvateľstva, ktoré sú na tieto služby odkázané.

Druhým zistením je veľmi nízky počet evidovaných lôžok v zariadeniach podporovaného bývania. Päť z deviatich zapojených miest neeviduje žiadne lôžka v zariadeniach podporovaného bývania. Opäť je nutné zdôrazniť, že mnoho týchto zariadení spadá pod samosprávu a čísla nemusia byť kompletne, ale tieto údaje vypovedajú o tom, aká je evidencia a prehľad na úrovni miest. Podporované bývanie patrilo už k prioritám Národného akčného plánu prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v systéme sociálnych služieb na roky 2012 –2015.⁶³ Aj 4 roky po jeho ukončení mestá evidujú maximálne niekoľko desiatok lôžok na ich územiach. Deinštitucionalizáciu systému sociálnych služieb považujeme za nevyhnutný krok k tomu, aby mohli osoby so zdravotným postihnutím realizovať svoje práva na bývanie v zmysle Článku 19 CRDP.

Zo sledovaných cieľových skupín boli pre mestá relevantné takmer všetky. Môžeme sledovať niekoľko minimálnych odchýlok – mesto neoznačilo danú skupinu ako relevantných príjemcov sociálneho bývania. Príkladmi toho sú mladé rodiny bez detí v prípade mesta Košice; slobodní rodičia s jedným a viac deťmi (samoživitelia/samoživiteľky) v prípade Bratislavy (s výnimkou mestskej časti Dúbravka); mladí dospelí po ukončení ústavnej, náhradnej pestúnskej alebo osobitnej starostlivosti v prípade mesta Trnava a osoby z nevyhovujúceho bývania v prípade mesta Prešov. Nižšiu relevantnosť už sledujeme pri osobách z marginalizovaných rómskych komunit, ktoré neboli označené ako relevantné v prípade miest Bratislava (s výnimkou mestskej časti Dúbravka) a Trenčín a skupina osôb po výkone trestu odňatia slobody, ktorá nebola označená mestami Bratislava (s výnimkou mestskej časti Dúbravka), Trenčín a Trnava.

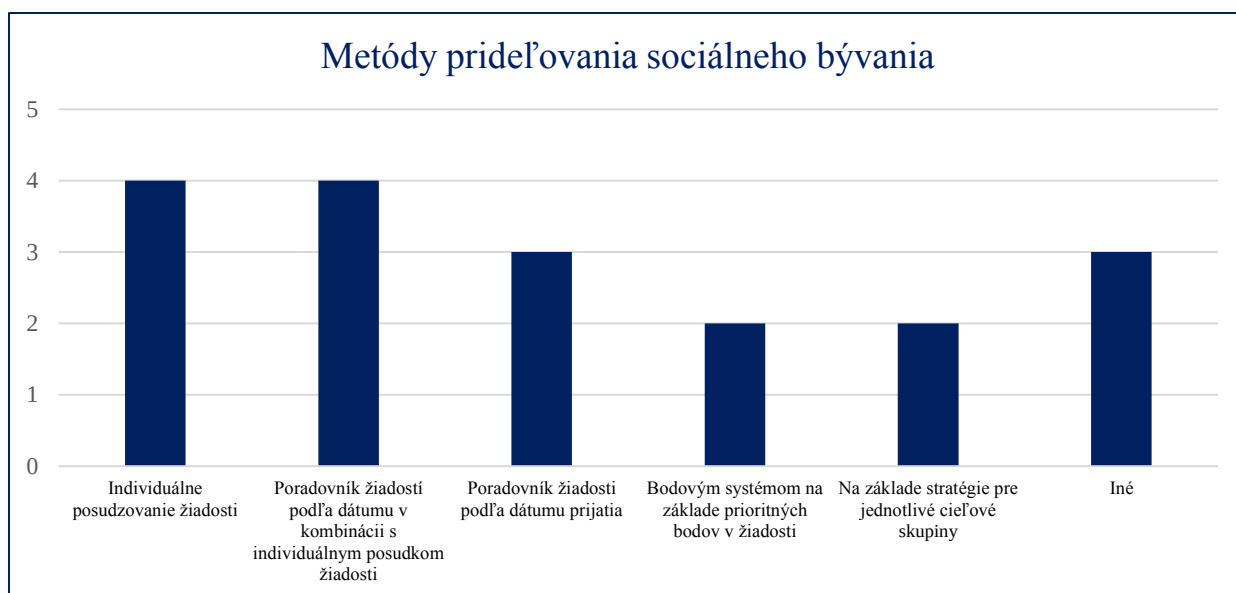
⁶³ MPSVaR SR. Národný akčný plán prechodu z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v systéme sociálnych služieb na roky 2016-2020. Bratislava, 2016. Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/rodina-soc-pomoc/soc-sluzby/narodny-akcny-plan-prechodu-z-institucionalnej-komunitnu-starostlivost-systeme-socialnych-sluzieb-roky-2016-2020.pdf>

Graf 13: Cieľové skupiny sociálneho bývania v mestách SR.

Špecifickú pozornosť si zaslúži situácia v Bratislave a rozdiely medzi sociálnym bývaním, ktoré prevádzkuje magistrát hlavného mesta Bratislavy a mestské časti. Mestské časti sa primárne zameriavajú na poskytovanie sociálneho bývania pre mladé rodiny s deťmi, seniorov a slobodných rodičov s deťmi. Výnimku predstavuje mestská časť Dúbravka, ktorá identifikovala všetky cieľové skupiny ako relevantné pre ich politiku sociálneho bývania.

Posudzovanie žiadostí o sociálne bývanie prebieha v každom meste rozdielnym spôsobom. Najčastejším nástrojom, ktorý mestá používajú, je individuálne posudzovanie žiadostí, prípadne používanie kombinácie poradovníka podľa dátumu podania žiadosti o pridelenie sociálneho bývania s individuálnym posudzovaním žiadostí (Graf 14). Obe metódy používajú 4 z respondentských miest. Nasleduje iba poradovník podľa dátumu podania žiadosti o pridelenie sociálneho bývania a iné, vlastné kritériá (na základe všeobecného záväzného nariadenia alebo posudzovania finančných možností a iných podmienok žiadateľov), ktoré používajú tri mestá. Dve mestá využívajú metódu bodového systému na základe posudzovania prioritných bodov v žiadosti a metódu pridelovania bytov na základe stratégie k jednotlivým cieľovým skupinám.

Graf 14: Metódy pridelovania sociálneho bývania.

Na záver dotazníka tri z deviatich miest zdôraznili potrebu výstavby nových bytov, resp. rozširovanie bytového fondu, ako najvýznamnejšieho nástroja pre lepšie fungovanie systému sociálneho bývania v ich meste. Mesto Trnava okrem toho identifikovalo aj potrebu rozšírenia počtu terénnych pracovníkov a sociálnej práce s cieľovými skupinami. Magistrát hlavného mesta SR Bratislava zdôraznil potrebu zapojenia štátu a vytvorenia, resp. zefektívnenia legislatívnych nástrojov, bez ktorých nebude možné efektívne riešiť problematiku sociálneho bývania a ukončovať bezdomovectvo.

1.4 Záver

Výsledky prieskumu ukazujú niektoré trendy a čiastočné závery. V prvom rade, kapacity sociálneho bývania nemožno považovať za dostačujúce v žiadnom zo zapojených miest. V každom meste bola kapacita sociálneho bývania de facto plná, resp. po rozšírení kapacít k nemu jednoznačne smerovala. Potvrďuje to aj skutočnosť, že každé mesto eviduje viac ako sto osôb, ktoré žiadajú o pridelenie sociálneho bývania. Len v evidencii žiadateľov o pridelenie sociálnych bytov magistrátom hlavného mesta SR Bratislava, je evidovaných 600 čakateľov. Relevantný prírastok v bytových fondoch možno sledovať iba v troch mestách, kým v ostatných mestách v sledovanom období neprišlo k rozvoju bytových fondov sociálneho bývania. Ako už bolo uvedené, Slovensko patrí ku krajinám EÚ s najnižším pomerom

sociálneho nájomného bývania a potrebu rozšírenia fondu sociálneho bývania jasne podčiarkli aj samotné mestá.

Špecifickú pozornosť si zaslúži situácia v meste Bratislava. Sociálne bývanie je rozdelené medzi magistrát a jednotlivé mestské časti. Magistrát hlavného mesta Bratislava prevádzkuje najvýznamnejšiu časť sociálneho bývania. Z priebehu výskumu a komunikácie počas priebehu prieskumu vyplynulo, že samotné mestské časti buď nemajú vhodne nastavené systémy sociálneho bývania, alebo ich cielene neprevádzkujú. V prípade menších mestských častí, ako napr. Čunovo alebo Devín, ktoré svojou populáciou sotva presahujú 1 500 obyvateľov a neprevádzkujú sociálne bývanie, je to vzhľadom na ich veľkosť pochopiteľné. Dve veľké mestské časti Petržalka a Ružinov, ktorých populácia je väčšia než v mnohých okresných mestách Slovenska, uviedli, že samé neprevádzkujú sociálne bývanie, ale iba systém nájomného bývania a nepodali ďalšie informácie. Z tejto pozície nie je možné určiť, či sa tak deje v dôsledku nezáujmu týchto mestských častí, alebo pre nepochopenie zákona č. 443/2010 Z. z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní v znení neskorších predpisov.

Všeobecným zistením je skutočnosť, že sociálne oddelenia mnohých miest nemajú prehľad o kapacitách ich zariadení sociálnych služieb. Mestá odkazovali buď na špecifické organizácie alebo na samosprávne kraje.

Z dát o kapacitách sociálnych zariadení sa ale potvrdzuje všeobecný trend nedostatočného progresu v procese deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb. Počty evidovaných lôžok zostávajú nízke a viacero miest dokonca neeviduje žiadne. Toto zistenie je ďalej potvrdené aj nízkym počtom zariadení podporovaného bývania v celej SR.

2 Deprivácia potreby bývania

Väčšina živých tvorov potrebuje vhodné miesto, ktoré ich chráni pred nepriateľmi a veľkými výkyvmi teploty a poskytuje im pokoj pre vychovávanie potomstva. Potreba bývania, ktoré je jedným z predpokladov prežitia, má zvláštny význam ako vo fylogénéze ľudského druhu, tak aj v súčasnom živote každého jednotlivca. V priebehu vývoja človeka a jeho boja s nástrahami prírody, katastrofami a nepriateľom prešlo aj bývanie historickými premenami, ktoré reflektovali rozvoj ľudskej spoločnosti. To, čo sa na bývaní nezmenilo a ostalo v priebehu histórie rovnaké, je skutočnosť, že pre väčšinu ľudí je to, bez ohľadu na ich reálne existujúcu diverzitu a jedinečnosť, teritórium, ktoré je základnou podmienkou ich životnej istoty a udržiavania bezpečnej existencie a jej perspektívy aj do budúcnosti. Toto zázemie, dôverne známe miesto označované pojmom „domov“, kde ľudia prežívajú množstvo času, umožňuje napĺňanie ich ďalších životných potrieb.

Niveau bývania je jednou z dimenzií kvality života⁶⁴, ktorá predstavuje pomerne zložitý komplex, prepojený s ďalšími činiteľmi a úrovňami jej základných oblastí (dimenzií) – telesného zdravia a úrovne nezávislosti, psychických funkcií, sociálnych vzťahov a prostredia. Z tohto pohľadu saturáciu potreby bývania nemožno redukovať len na prostý materiálny aspekt, ale predstavuje aj podstatnú abstraktnú hodnotu, od ktorej závisí smerovanie a rozvojové možnosti kvality života a blahobyt jednotlivca aj spoločnosti. Naplnenie potreby bývania je podmienkou uspokojovania ostatných primárnych a sekundárnych potrieb a tým aj realizácie mnohých ďalších aktivít a cieľov človeka. Ich splnením je determinovaná jeho celková životná úroveň, dôstojné fungovanie v spoločnosti a dosiahnutie plnohodnotného života. Bývanie je fundamentálna potreba, a miera jej naplnenia významne ovplyvňuje uspokojenie človeka so

⁶⁴ Kvalitu života chápeme v súlade s Veenhouvenom ako existenciu adekvátnych podmienok, ktoré sú nevyhnutné pre žitie dobrého života a spokojnosť s vlastným životom (Veenhouven, 1997 In: Vidová, 2007. s.74). Kvalita života je veľmi komplexný koncept, ktorý obsahuje tak sociálne, biologické, ako aj psychologické a duchovné podmienky života človeka. Je determinovaná viacerými faktormi objektívneho i subjektívneho charakteru, ale v konečnom dôsledku sa odvíja od miery uspokojovania potrieb jednotlivca. Kvalita života závisí vo veľkej miere od bývania. V súvislosti so spokojnosťou so životom, treba nazerať na oblasť bývania ako na predpoklad a súčasť udržania a zdokonaľovania kvality života individua aj spoločnosti a faktor sociálneho rozvoja. Vo vzťahu k problematike bývania vychádzame z definície Svetovej zdravotníckej organizácie, ktorá kvalitu života definuje ako to, „ako človek vníma svoje postavenie v živote v kontexte kultúry, v ktorej žije, a vo vzťahu ku svojim cieľom, očakávaniam, životnému štýlu a záujmom.“ (WHOQOL Group in Orley 1994, s. 43)

svojím životom a subjektívnu úroveň jeho šťastia a optimizmu. Uspokojenie potreby primeraného bývania v bezpečnom prostredí sa v súčasnosti obecné považuje za jedno z ľudských práv (viď Kapitola 1 Právo na bývanie). K deprivácii potreby bývania a porušovaniu práva na bývanie však dochádza na celom svete, vrátane SR. Závažnosť tohto problému, jeho negatívny vplyv na spoločnosť a dopad na psychické a fyzické zdravie a kvalitu života jednotlivca, na rodinu a celé skupiny obyvateľov, ho kladú aj do centra pozornosti spoločenských vied, vrátane psychológie. V domácej a českej odbornej literatúre sme sa stretávali v tejto súvislosti najčastejšie s problematikou analýzy chudoby a deprivácie⁶⁵, s fenoménom bezdomovectva v kontexte s absolútnou chudobou, marginalizáciou niektorých skupín obyvateľov a sociálnym vylúčením, napr. Hradecký a Hradecká (1996), Džambazovič (2000), Mareš (2000), Vágnerová (2004), Hradecký (2005, 2006, 2007), Průdková a Novotný (2008), Beňová (2008), Miláčková a Rochovská (2011) a iní⁶⁶ a s rôznymi prístupmi k jeho riešeniu z aspektu sociálnej práce. K problematike skúmania samotnej potreby bývania prispel empirický výskum organizácie IUVENTA *Špecifiká potrieb mladých ľudí bez domova v prostredí Bratislavy*⁶⁷.

Zabezpečenie a udržanie dôstojného bývania, či už vlastného alebo nájomného, je pre ľudí, ktorí si nedokážu bežným spôsobom zabezpečiť primerané obydlie, takmer neriešiteľným problémom, ktorý má dopad na celú spoločnosť. Tento problém sa však netýka iba ľudí žijúcich na ulici, ktorých si každý predstaví pod pojmom „bezdomovec“, alebo Rómov z marginalizovaných komunít. Skupín ľudí ohrozených stratou bývania je veľa a jej dôvodom sa venujú viacerí domáci autori, ako napr. už vyššie uvedení Hradecká, Hradecký ; Hradecký et al.; Beňová; Miláčková, Rochovská a ďalší. Treba brať do úvahy, že stupeň deprivácie bývania je medzi týmito skupinami rozdielny a jeho meranie zložité. Dostupné štatistické dáta nepokrývajú niektoré skupiny vystavené špecifickým rizikám, ktoré sú depriváciou bývania a jej dopadom na uspokojovanie ďalších potrieb, ohrozené najviac. Údaje najčastejšie vychádzajú iba z indikátorov materiálnej deprivácie, ako udržiavanie primeraného tepla

⁶⁵ ŽELINSKÝ, T. *Chudoba a deprivácia na Slovensku. Metodologické aspekty a empiria*. 272 s. Košice: EQUILIBRIA, 2014. ISBN 978-80-8143-134-0.

⁶⁶ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-717-8802-3
HRADECKÁ, I. – HRADECKÝ, V. *Extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 2006. 88 s. ISBN 80-902292-0-4
HRADECKÝ et al. *Definice a typologie bezdomovectví*. Praha: Naděje, 2007. 50 s. ISBN 978-80-86451-13-8
BEŇOVÁ, N. *Bezdomovci, lidé jako my*. Bratislava: OZ Proti prúdu, 2008, 78 s. ISBN 978-80-969924-1-6
MILÁČKOVÁ, M. – ROCHOVSKÁ, A. *Bezdomovectvo, sociálně-patologický jav vstupující do priestoru slovenských miest*. In: Acta Geographica Universitatis Comenianae (online). [cit. 2019-05-24]. Dostupné na: http://www.actageographica.sk/stiahnutie/55_2_04_Milackova_Rochovska.pdf

⁶⁷ ROCHOVSKÁ, A. a kol. *Špecifiká potrieb mladých ľudí bez domova v prostredí Bratislavy*. Závěrečná správa z projektu. KOMPRAX Národní projekt, 2013 (online) [cit. 2019-05-20]. Dostupné na: <https://www.iuventa.sk/files/zs_beba.pdf>

v dome, vlhkosť v byte, WC a kúpeľňa v byte apod. No skúmanie hrozby ďalších depriváčnych vplyvov, psychická a sociálna deprivácia, ktoré prináša absencia primeraného bývania a jej dôsledky pre telesné aj duševné zdravie ostávajú v úzadí. Riešenie tohto problému, ktorý má množstvo príčin, nie je jednoduché, pretože zasahuje všetky oblasti života človeka – materiálnu, zdravotnú, sociálnu, pracovnú aj kultúrnu. V rámci sociálnej politiky sa na Slovensku s kategóriou ľudských potrieb doposiaľ veľa nepracovalo, a ako správne uvádza Repková⁶⁸ *„ľudské potreby sa u nás považovali za natoľko diverzifikované a sociálno-kultúrne podmienené, že z nich nebolo možné vychádzať napr. pri definovaní toho, čo by v rámci systému sociálnej ochrany malo byť jednotlivcovi (občanovi) zaručené tak, aby bolo ochránené jeho právo na dôstojný život“*.

Je však zjavné, že porušenie práva na primerané bývanie bráni jednotlivcom, rodinám i komunite v uspokojovaní množstva ďalších základných a vyšších potrieb a vzdáva ich od životného optima. Praktickým, ale aj filozofickým východiskom pre poskytovanie pomoci pre osoby ohrozené stratou bývania alebo ľudí bez domova, sú preto ich potreby, ktorých uspokojovanie je považované za zvlášť naliehavé. Zisťovanie a analýza potrieb týchto sociálne znevýhodnených skupín je pomerne zložitá, no je dôležitým krokom k porozumeniu ich situácie a k stanoveniu cieľov, výsledkom ktorých bude dosiahnutie zmien významných pre odstránenie ich diskriminácie a vylúčenia.

Cieľom tejto kapitoly je priblížiť otázku potreby bývania a domova v kontexte hierarchie a uspokojovania ostatných potrieb človeka a poukázať na dôsledky deprivácie bývania a jej negatívny vplyv na kvalitu života. V závere sú prezentované výsledky krátkej sondy zameranej na rebríček potrieb ľudí bez domova, tri konkrétne prípady spracované na základe pološtruktúrovaného individuálneho rozhovoru a orálnej histórie a jeden expertný rozhovor, ktoré dokumentujú nevyhnutnosť eliminácie deprivácie bývania a komplexného riešenia práva na bývanie.

⁶⁸ REPKOVÁ, K. *Ľudské potreby a podmienky ich uspokojovania* s. 544 - 551. In: Kvalita života a rovnosť príležitostí - z aspektu vzdelávania dospelých a sociálnej práce. Tokárová A., Kredátus, J., Frk, V. (ed.) Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou: 24. a 25. novembra 2004 v Prešove.: Prešovská univerzita v Prešove, 2005. s. 897. ISBN: 8080684251.

2.1 Postavenie potreby bývania v hierarchii ľudských potrieb

Uspokojovanie potrieb je základnou podmienkou existencie, telesného aj duševného zdravia človeka a vytvárania predpokladov pre kvalitný a šťastný ľudský život. Osobitné miesto medzi potrebami zaujíma potreba bývania. U ľudí, ktorí nemajú možnosť adekvátneho uspokojenia potreby bývania (extrémnou formou je bezdomovectvo), je touto frustráciou inhibované napĺňovanie ostatných potrieb, čo môže vo svojich dôsledkoch viesť k závažným zmenám v oblasti psychického aj fyzického zdravia. Potreby sa vzťahujú k vonkajšiemu prostrediu a ich uspokojovanie vedie jednotlivca k vyhľadávaniu určitej podmienky nutnej k životu alebo ho pobáda k vyhýbaniu sa takej podmienke, ktorá je pre život nepriaznivá. Potreba vzniká v dôsledku istého deficitu a prejavuje sa ako stav napätia, ktoré je v záujme obnovy narušenej psychickej alebo psychofyzologickej rovnováhy nevyhnutnej pre život žiaduce odstrániť. Hartl, Hartlová⁶⁹ chápu potrebu ako nutnosť organizmu niečo získať, alebo sa niečoho zbaviť. Podľa Matouška⁷⁰ je potreba motivačný aspekt, ktorý stojí za každým konaním.

Prežívanie nedostatku a uspokojovanie potrieb (vrátane potreby bývania) ovplyvňuje celú psychickú činnosť človeka a tým zásadne pôsobí na správanie a konanie. Vychádzať tu možno z najznámejšej a stále všeobecne akceptovanej teórie potrieb A. Maslowa (1908 – 1970), ktorý považoval potreby za základný zdroj motivácie. Rozdelil ich do päťstupňovej hierarchie vo forme pomyslenej pyramídy usporiadanej podľa toho, s akou intenzitou na človeka naliehajú. V hierarchicky nižších stupňoch sa nachádzajú tzv. nedostatkové potreby, ktoré sú rozhodujúce pre individuálne a sociálne prežitie. Ústredným princípom hierarchie potrieb je rast človeka do vyšších sfér pomyslenej pyramídy. Tento vzostup je možný iba za predpokladu naplnenia základných potrieb – potreby vyššieho rádu môžu byť uspokojené až po nasýtení nižších potrieb. Päť kategórií úrovní potrieb v ich hierarchickom poriadku zahŕňa: fyziologické potreby (prijímanie tekutín, potravu, vzduchu, spánok, odpočinok, vylučovanie, hygiena), potreby bezpečia a istoty (zabezpečenie a udržiavanie existencie a jej súčasnej aj perspektívnej istoty), sociálne potreby (stabilita medziľudských vzťahov, osobné kontakty všetkého druhu vrátane pracovných, potreby lásky, priateľstva, príslušnosti k nejakej skupine). Základné fyziologické potreby, potrebu bezpečia a istoty, sociálne potreby a potrebu úcty a uznania, zaraďuje Maslow k fundamentálnym potrebám. Ak nie sú saturované, dochádza k psychickej

⁶⁹ HARTL, P. - HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. 800 s. ISBN 978-80-7367-686-5.

⁷⁰ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

nepohode a ochoreniu. Ďalšie potreby, ktoré sú vyššieho rádu, zahŕňajú potreby sebaúcty, rešpektu a ocenenia od ľudí a spoločnosti, ktoré dodávajú človeku pocit užitočnosti. Na vrchole imaginárnej pyramídy sú potreby sebarealizačné, ktoré vyjadrujú úsilie človeka rozvíjať a realizovať vlastnú individualitu, uplatňovať svoj potenciál a dostať sa na takú úroveň, akú by chcel dosiahnuť. Tieto potreby sa nazývajú aj rastové, pretože snaha ich napĺňania je trvalá. A. Maslow neskôr predložil aj komplex motívov vyjadrených v pojme „metapotreby“ a označil ich ako vývinovo najvyššie potreby, ktoré sú pre prežitie menej rozhodujúce. Tento systém vyjadril pojmom sebaaktualizácia. Vyjadruje túžbu človeka po dokonalosti, osobnom raste, nájdení zmyslu svojho života a duchovnej pohode. (Obrázok 1) K týmto najvyšším potrebám však každý nedospeje.

Maslowovu teóriu potrieb neskôr doplnili a rozvinuli ďalší autori – hlavne ekológovia, ekonómovia, filozofi, sociológovia a psychológovia. Súčasné teórie rozdeľujú potreby na primárne (základné, elementárne, biologické, vrodené, fyziologické) a sekundárne (rozvojové, vyššie, osvojené)⁷¹.

Obrázok 1: Maslowova hierarchia potrieb.
Zdroj: McLeod, 2018⁷² (upravené a rozšírené)

⁷¹ Napr. Alderferova teória motivačných potrieb (ERG teória), Herzbergova dvojfaktorová teória, McClellandova teória potreby úspechu.

⁷² McLEOD, S. A. (2018, May 21). *Maslow's hierarchy of needs*. (online). [cit. 2019-04-12]. Dostupné na: <https://www.simplypsychology.org/maslow.html>.

Saturácia všetkých potrieb, vedúca k uchovaniu homeostázy, t. j. systému funkčnej rovnováhy – vonkajšej a vnútornej stability, je predpokladom normálnej činnosti a vyváženého fungovania organizmu, a pokiaľ sú primárne potreby (spánok, jedlo, látková výmena, teplo, bezpečie, bývanie) nasýtené, je tzv. homeostatický účinok dosiahnutý. Potreby sekundárne, osvojené výchovou, však majú tendenciu k trvalému rastu a nemožno ich prakticky ohraničiť.

2.1.1 Bývanie ako základná ľudská potreba

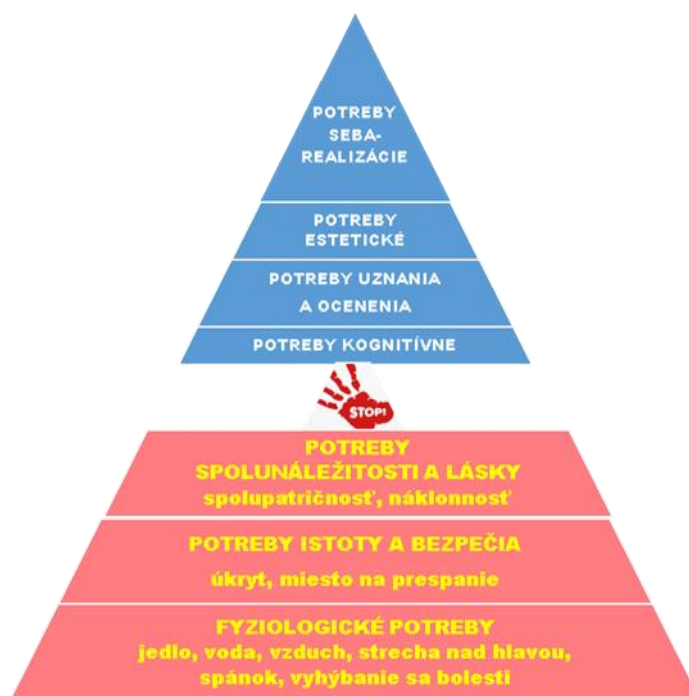
Bývanie zaraďujú viacerí odborníci medzi základné potreby človeka. Potreba bývania má pre svoju spätosť s radom primárnych aj sekundárnych potrieb v rámci zachovania homeostázy organizmu osobitné, špecifické miesto. Podľa Staneka je bývanie „*základnou životnou potrebou a dôležitým prvkom, určujúcim životnú úroveň ľudí*“. ⁷³ Ako pripomína Schmitz, podľa ICESCR zahŕňa právo na bývanie viac, než len „strechu nad hlavou“ ⁷⁴, teda ochranu pred poveternostnými podmienkami, zdravotnými rizikami, prístup k pitnej vode, elektrine, kúreniu, svetlo, hygienické zariadenia. Na bývanie nemožno nazerať len schematicky ako na fyzické obydlie. Primerané bývanie je základným činiteľom fyzického aj duševného zdravia človeka.

Saturácia potreby bývania je priamo úmerná miere uspokojovania ďalších základných a vyšších potrieb, ktoré sú s ňou vzájomne prepojené, a od úrovne nasýtenia ktorých závisí objektívne pojatá kvalita života človeka, ako aj subjektívna spokojnosť a blahobyt (well-being). Keď nie je potreba bývania uspokojovaná, dochádza k deprivácii, ktorá patrí k najzávažnejším záťažovým vplyvom s dosahom na celý život človeka. Pod vplyvom podmienok života bez primeraného bývania sa v celej oblasti potrieb objavujú zmeny. Priority ich uspokojovania a hodnotový systém človeka sa prispôbujú okolnostiam. Do popredia sa dostávajú základné životné potreby – jedlo, pitie, teplo, spánok, ktoré nemôžu byť dostatočne uspokojované bez primeraného bývania. Keď si človek nemôže nasýtiť rad vyšších potrieb, dochádza k ich potlačeniu až vyhasnutiu a nahradia ich potreby nižšie. U ľudí, ktorí dlhodobo trpia frustráciou potreby bývania, sa podľa P. Pichona ⁷⁵ potreby redukujú iba na prvé tri stupne uvedené v Maslowovej pyramíde.

⁷³ STANEK, V. *Sociálna politika*. Bratislava: Sprint dva, 2008. 375 s. ISBN 9788089393022, s. 279.

⁷⁴ POLLMANN, A., LOHMANN, G. *Ľudské práva*. Bratislava: Kalligram, 2017. 560 s. ISBN 9788081019609, s. 275.

⁷⁵ HRADECKÁ, I. – HRADECKÝ, V. *Extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 2006. 88 s. ISBN 80-902292-0-4.

Obrázok 2: Pyramída potrieb pri frustrácii bývania podľa P. Pichona.

Zdroj: Hradecká, Hradecký, 2006 (upravené autorkou)⁷⁶

Podľa tohto autora k nim patria nasledovné základné potreby (Obrázok 2 Pyramída potrieb upravená podľa Pichona):

- potreby fyziologické – jedlo, voda, vzduch, strecha nad hlavou, spánok,
- vyhýbanie sa bolesti,
- potreba bezpečia a istoty – úkryt, miesto na prespanie,
- potreba spolunáležitosti a lásky – skupina, spolupatričnosť, náklonnosť

Nad týmto stupňom je pyramída potrieb prerušená. V dôsledku deficitu v uspokojovaní základných životných potrieb poklesne potreba stimulácie a získavania nových skúseností, zahatená je saturácia potreby uznania a ocenenia, potláča sa potreba sebarealizácie a človek sa obmedzí iba na dosahovanie najbližších konkrétnych cieľov. Žije iba v prítomnosti, snaží sa hlavne o prežitie a nezamýšľa sa nad plánovaním budúcnosti. Na ďalšie stupne pyramídy nepostupuje. Zvýrazňuje sa deprivácia z nedostatočne uspokojených potrieb, ktorá extrémne narastá u skupiny ľudí žijúcich na ulici bez domova, kde je v dôsledku deficitu bývania problematické aj uspokojovanie základných fyziologických a pre život nevyhnutných potrieb, potreby istoty a bezpečia a potreby lásky, citového vzťahu. Čím dlhšie tento stav trvá, tým väčší

⁷⁶ HRADECKÁ, I. – HRADECKÝ, V. *Extrémni vyloučení*. Praha: Naděje, 2006. 88 s. ISBN 80-902292-0-4.

dopad má na daného jednotlivca. Motivácia niečo zmeniť postupne zaniká, degradácia osobnosti sa prehľbuje. Výsledkom je vyčerpanosť, bezmocnosť, beznádejnosť, deprimovanosť, citová otupenosť, vyhasnutie vyšších potrieb, rezignácia a apatia.

2.2 Primerané bývanie ako predpoklad adekvátneho uspokojovania ľudských potrieb

Saturácia potreby bývania zahŕňa pomerne široké spektrum podmienok, ktoré by mali byť dodržané v záujme homeostázy organizmu, zachovania fyzického a duševného zdravia, spokojnosti a kvality života. Zistenia vyplývajúce z výskumov vzťahu medzi kvalitou bývania a fyzickým a duševným zdravím človeka naznačujú podstatný priamy aj nepriamy vplyv deprivácie potreby bývania na psychiku a zdravotný stav. Ľudia bez primeraného bývania po tejto stránke stráďajú oveľa viac, než obyvatelia, ktorí bývanie majú. Mnoho výskumov potvrdilo, že so zlepšením kvality bývania sa môže zlepšiť duševné aj telesné zdravie človeka, napr. Evans, Wells a Moch; Ahuri; Evans, Wells, Chan a Saltzman; Wells a Harris.⁷⁷ Tabuľka 6 uvádza prehľad potrieb človeka a ich uspokojovanie v podmienkach primeraného bývania.

Tabuľka 6: Potreby človeka a ich saturácia v podmienkach primeraného bývania

Potreba	Saturácia potreby a primerané bývanie
Fyziologické potreby	Ochrana pred výkyvmi počasia, blízkosť vody, skladovanie a príprava jedla, nerušený spánok, intimita pre vyprázdňovanie, hygienu a sex
Potreba bezpečia a istoty	Bezpečné miesto, ochrana pred ohrozením z okolia, pohodlie a spokojnosť, súkromie, intímna zóna a osobný priestor
Potreba spolunáležitosti a lásky	Miesto zdieľané s inými blízkymi osobami, vytváranie silných väzieb pri dosahovaní

⁷⁷ ROBINSON, E. - ADAMS, R. *Housing stress and the mental health and wellbeing of families*. Australian Family Relationships Clearinghouse. Briefing. NUMBER 12 2008. (online). [cit. 2019-03-19]. Dostupné na: <https://aifs.gov.au/cfca/publications/housing-stress-and-mental-health-and-wellbeing-families>

	spoločných cieľov, tímová práca, vzájomné prijatie a spolupatričnosť
Potreba uznania a ocenenia	Bydlisko ako obraz obyvateľa, reprezentuje jeho sociálne postavenie, vypovedá o ňom ako o človeku a prispieva k získaniu rešpektu, zvyšuje jeho sebavedomie
Potreba sebarealizácie, sebaaktualizácie	Bývanie umožňuje človeku rozvinutie jeho schopností, kreativity vo vlastnom priestore a nasmerovanie k dosiahnutiu jeho plného potenciálu
Potreby kognitívne a estetické	Možnosť porozumieť a pochopiť dianie v okolí, robiť informované rozhodnutia. Možnosť udržania správnej hladiny dopamínu a duševného zdravia.

Deprivácia potreby bývania je stav, keď táto dôležitá potreba človeka nie je uspokojovaná v dostatočnej miere, dostatočne primeraným spôsobom a po relatívne dlhú dobu. Intenzita potreby s rastúcou depriváciou narastá a organizmus si naliehavo vyžaduje jej naplnenie. No ak trvá deprivácia príliš dlho, agilita sa znižuje, potreba zaniká, alebo si hľadá naplnenie nejakým alternatívnym a často nežiaducim spôsobom. Príkladom môže byť človek stresovaný absenciou obydla, ktorý nedostatok uspokojenia komplexu potrieb, spojených s bývaním, kompenzuje agresívnym správaním alebo zníženým sebaovládaním (napr. násilie, vandalizmus), alebo auto agresívnym správaním (napr. požívaním návykových látok). Neraz vedie deficit primeraného obydla a bezvýsledná snaha človeka o prekonanie množstva neprekonateľných prekážok, ktoré mu bránia uspokojiť potrebu bývania k strate záujmu o hľadanie východiska, demotivácii a rezignácii. Absencia primeraného obydla teda nevedie len k samotnej deprivácii potreby bývania, ale vzhľadom k vzájomnej prepojenosti potrieb sa v mnohých aspektoch stáva bariérou pri uspokojovaní ostatných potrieb nižšieho aj vyššieho rádu. Uspokojovanie potrieb na nižšej úrovni je motivačným prvkom k uspokojovaniu vyšších potrieb. Hierarchické uspokojovanie potrieb je možné vidieť aj v rámci rozvoja životnej úrovne jednotlivých spoločností – zatiaľ čo v menej rozvinutých krajinách je prioritou uspokojovanie primárnych, fyziologických existenčných potrieb a potreby istoty a bezpečia, v hospodársky vyvinutejších krajinách sa ľudia viac snažia o uspokojovanie potrieb na vyššej úrovni, ako sú

napr. sebarealizácia a sebaaktualizácia, čo úzko súvisí s rozvojom vlastných schopností, zámerov, osobného rastu a tým aj dosahovaním vyššej kvality života.

Ohrozenie či znemožnenie uspokojenia potreby bývania je ťažko zvládnuteľná záťažová situácia, s ktorou sa ľudia vyrovnávajú rozmanite podľa odolnosti, veku, zdravia, sociálnej podpory, osobnostných vlastností, celkovej životnej situácie a ďalších faktorov. Reakciou organizmu na takúto záťaž je stres, ktorý má negatívny dopad na psychické aj fyzické zdravie a na všetky aktivity človeka. Stratu bývania niektorí ľudia bez domova prirovnávajú k „spoločenskej poprave, alebo spoločenskej samovraždy“. ⁷⁸ Deficit primeraného bývania limituje náležité uspokojované základných biologických potrieb (napr. u osôb bez prístrešia pri nedostatku jedla, spánku, vody, pohybu a pod.) Od deprivácie biologických potrieb a jej dôsledkov (napr. stresových reakcií a zhoršenia psychického a zdravotného stavu, vzniku chronických ochorení a skrátenia života v porovnaní s bežnou populáciou) môže ďalej viesť k citovej, kognitívnej, sociálnej až k existenciálnej deprivácii. Priamym dôsledkom neuspokojenia potrieb, ktorých nasýtenie sa odvíja od dodržania práva na bývanie je tak kumulovaná deprivácia. K najčastejším prejavom takejto deprivácie v správaní, myslení a emóciách patrí nerozhodnosť, hľadanie či požadovanie podpory a závislosť na iných ľuďoch, depresia, nedostatok záujmu, zlosť, agresia, hostilita, izolácia, obavy, podráždenie, úzkosť, nepokoj, apatia, nedostatok záujmu, oslabenie sústredenia, logického myslenia a sebakontroly. Absencia bývania tak vedie k zníženiu kvality života jednotlivcov, rodín i celých skupín obyvateľstva a spoločnosti. Vo svojich dôsledkoch spôsobuje sociálnu exklúziu a ohrozuje existenciu a život človeka (význam primeraného bývania z aspektu prevencie zdravotných rizík a kvality života je zdôraznený aj v smernici Svetovej zdravotníckej organizácie (ďalej len "WHO") s názvom „WHO Housing and health guidelines“). ⁷⁹ Vnímanie ľudí ohrozených stratou bývania, osôb bez domova a marginalizovaných skupín bez stabilného ekonomického a sociálneho zázemia, je ovplyvnené aj mnohými predsudkami. Keďže na eliminácii deprivácie v tejto oblasti, napr. výstavbou dostupného nájomného bývania nemožno príliš zbohatnúť a neznamená príliš oceňovaný politický kapitál, nie je riešenie uvedenej problematiky predmetom pozornosti širokej verejnosti a už vôbec nie je oblasťou záujmu developerov. Problematike potreby bývania venujú u nás najviac pozornosti odborníci v súvislosti

⁷⁸ MAREK, J. *Psychosociální bariéry v reintegraci bezdomovců*. Praha 2010. Husitská teologická fakulta UK. BP. 131 s. (online)., [cit. 2019-05-13]. Dostupné na: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130095789>

⁷⁹ Otázke bývania v zdravotne vyhovujúcich a bezpečných obydliach a potrebu zabezpečovania primeraného bývania ako prevencie zdravotných rizík a predpokladu kvality života venuje pozornosť nová smernica Svetovej zdravotníckej organizácie z roku 2018, „WHO Housing and health guidelines“. World Health Organization 2018. 149 s. ISBN 978-92-4-155037-6. (online). [cit. 2019-04-16]. Dostupné na: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/276001/9789241550376-eng.pdf?ua=1>

s fenoménmi bezdomovstva, chudoby a marginalizovaných skupín, najmä rómskych komunit a sociálnej práce s týmito skupinami.

Deprivácia potreby bývania a hrozba straty domova spojená s ďalšími negatívnymi javmi a jej dôsledky sa netýkajú len jednotlivcov žijúcich na ulici, ale aj ľudí, ktorých bývanie nezodpovedá minimálnym štandardom v danej kultúrnej oblasti⁸⁰. Sú to napr. osoby žijúce v predražených nájomných bytoch, v reštituovaných domoch alebo z nich nelegálne vysťahované, v domoch určených na demoláciu, prípadne ľudia ohrození chudobou, žijúci z dôvodu nižších nákladov na bývanie v zdravotne nevyhovujúcich príbytkoch. Vysoká miera deprivácie hrozí kategórii osôb, ktoré možno podľa niektorých vyššie uvedených autorov⁸¹ zaradiť medzi tzv. „potencionálnych bezdomovcov“. Podľa Draganovej a kol. (2006) sem možno zaradiť aj jednotlivcov či skupiny, u ktorých je reálny predpoklad straty ich súčasného bývania. Patria sem osamelí rodičia s deťmi bez zamestnania alebo s minimálnym príjmom, ktorým po zaplatení nákladov na bývanie neostávajú prostriedky na zabezpečenie ostatných životných potrieb, obe domáceho násillia a osoby so zdravotným postihnutím, osamelí seniori ktorí v dôsledku vzrastajúcej chudoby dôchodcov nestačia na pokrytie narastajúcich nákladov na bývanie a osoby či rodiny, ktoré nedokážu platiť nájomné a energie na základe čoho im hrozí exekúcia, osoby ktoré žijú v byte bez právneho nároku, ako aj jedincov ktorí dočasne bývajú u svojich blízkych a príbuzných. Novotná a Žilová (2011)⁸² do tejto kategórie priradujú aj ľudí bez bývania, ktorí žijú v rôznych zariadeniach sociálnych služieb a inštitúciách a po opustení týchto zariadení nemajú vlastný fungujúci domov. Ide najmä o osoby odsúdené na výkon trestu odňatia slobody, deti opúšťajúce po dosiahnutí 18 rokov detské domovy, aj o klientov mnohých ďalších zariadení s časovo obmedzeným pobytom.

Riešenie existujúceho bezdomovectva a jeho odstránenie je mimoriadne naliehavé. No v súvislosti s elimináciou deprivácie potreby bývania je, vzhľadom na ohrozenie ďalších skupín obyvateľstva tzv. „potenciálnym bezdomovectvom“, rovnako aktuálne a neodkladné aj zameranie na prevenciu. Tejto dosiaľ málo analyzovanej problematike sa podrobne venujú D. Ondrušová a M. Fico (2015)⁸³. Prevencia musí vychádzať z príčin straty bývania a práva na

⁸⁰ ŠTĚCHOVÁ, M. - LUPTÁKOVÁ, M. - KOPOLDOVÁ, B. 2008. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha : 2008, 111 s. ISBN 978-80-7338-069-4.

⁸¹ DRAGANOVÁ, H. a kol. 2006. *Sociálna starostlivosť*. Martin : Osveta, 2006. 196 s. ISBN 978-80-8063-240-BEŇOVÁ, N. Bezdomovci, ľudia ako my. Bratislava: OZ Proti prúdu, 2008, 78 s. ISBN 978-80-969924-1-6. NOVOTNÁ, A. - ŽILOVÁ, A. Chudoba a dobrovoľná skromnosť. Ružomberok: Verbum – vydavateľstvo KU, 2011. 200 s. ISBN 978-80-8084-735-7.

⁸² NOVOTNÁ, A. - ŽILOVÁ, A. 2011. *Chudoba a dobrovoľná skromnosť*. Verbum : Ružomberok, 2011. s. 200. ISBN 78-80-8084-735-7.

⁸³ ONDRUŠOVÁ, D., FICO, M. 2015. *Nástroje prevencie bezdomovectva pri ohrození stratou bývania pri prepúšťaní z inštitucionálnej starostlivosti v SR*. s.59-100. In: Ondrušová, D. et al: Ľudia bez domova: príprava a realizácia empirického výskumu, analýza nástrojov prevencie a riešenia bezdomovectva. Správa

bývanie a následnej deprivácie potreby bývania, ktorými sú podľa Európskej komisie⁸⁴ najčastejšie nezamestnanosť a chudoba, vystaňovanie, starnutie, zdravotné problémy, rozpad vzťahov, nedostatok dostupného bývania na prenájom a predaj, nedostatočná podpora pre osoby opúšťajúce opatrovateľské zariadenia, nemocnice, väznice alebo iné verejné inštitúcie.⁸⁵

2.2.1 Absencia bývania a deprivácia základných potrieb

K základným, fyziologickým potrebám, ktorých uspokojovanie má najvyššiu prioritu, keďže je nevyhnutné pre udržanie života, patrí potreba dýchania, potreba regulácie telesnej teploty, potreba vody, potreba spánku, potreba prijímania potravy a potreba vylučovania. Ak nie sú dlhodobo uspokojované, je ohrozené telesné aj duševné zdravie jednotlivca, až po riziko vážneho poškodenia zdravia s následkom smrti. Bezprostredne za nimi nasledujú potreby bezpečia a istoty, lásky a spolunáležitosti. Keďže k základným potrebám náleží aj potreba bývania, je ich naplnenie úzko späté s touto potrebou a ich synkretizovaná saturácia je bezpodmienečným predpokladom optimálneho fungovania človeka a dosahovania objektívnej aj subjektívnej kvality jeho života. Miera a spôsob nasýtenia fyziologických potrieb, ktoré súvisia s prežitím, sa viaže na kvalitu sociálnych, zdravotných a environmentálnych životných podmienok, ktoré uspokojenie potreby bývania ovplyvňujú. Prekážky uspokojovania základných potrieb v súvislosti s bývaním v neprimeraných podmienkach sú najčastejšie dôsledkom záťažových faktorov rezultujúcich z deficitov v environmentálnej hygiene a v štrukturálnych problémoch obydľia. Patria sem najmä miesta a zdravie ohrozujúce objekty, ktoré svojou povahou nie sú na bývanie vyhovujúce, prípadne nie sú ani určené na bývanie. Môže ísť o bývanie, ktoré nespĺňa hygienické minimá v rámci štandardov bývania, často bez pitnej vody, elektrickej energie alebo sociálneho zariadenia, alebo má oslabenú konštrukciu, je poškodené, opotrebované a pod.

V prípade úplnej straty prístrešia hrozba deprivácie a riziká jej dopadu na človeka narastajú. Najväčšia deprivácia hrozí ľuďom žijúcim na ulici. V dôsledku absolútneho

z riešenia výskumnej úlohy. Inštitút pre výskum práce a rodiny. Bratislava, 2015. s.127. (online). [cit. 2019-04-20]. Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2015/Ondrusova/vu_ludia_bez_domova.pdf

⁸⁴ European Commission Employment, Social Affairs & Inclusion. Homelessness. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1061&langId=en#navItem-relatedEvents>

⁸⁵ Podrobnejšie členenie najčastejších príčin straty bývania a deprivácie potreby bývania uvádza Koncepcia riešenia problematiky ľudí bez domova. URBEM PAUPERTAS – MESTO CHUDOBE Bratislava, 27.10.2017 Riešiteľský kolektív: GBELECOVÁ, M., KOREC, J., KUČÁROVÁ, K., MIŠKANINOVÁ, V. (online). [cit. 2019-04-20]. Dostupné na: https://bratislava.blob.core.windows.net/media/Default/Dokumenty/Koncepcia_pomoci_LBD.pdf.

nedostatku prostriedkov na uspokojenie základných potrieb sú trvalo vystavení fyzikálnym vplyvom prostredia ako sú teplo, chlad, hluk a zároveň vplyvu stresorov ako sú hlad a smäd, fyzickej námahe, bolesti, psychickému vypätiu (emočné vplyvy), strachu, nedostatku bezpečia a riziku ohrozenia života. Dôsledkom sú funkčné poruchy a ochorenia zapríčinené chronickým stresom a nesprávnym spôsobom jeho kompenzácie. Vplyv problémov spôsobených neprimeraným bývaním je jedným z hlavných faktorov, ktoré prispievajú k duševným chorobám.⁸⁶ Bez saturácie potreby bývania sa existencia človeka bez prístrešia neraz premieňa na boj o prežitie.

Ak je človek vystavený podmienkam a záťažovým činiteľom, ktoré mu v dostatočnej miere neumožňujú uspokojenie potreby bývania a tým aj ďalších potrieb podmienených jej saturáciou, je nútený permanentne riešiť deprimujúce a stresové situácie a vyrovnávať sa s rozličnými typmi nadmernej fyzickej, fyziologickej a psychickej záťaže s dopadom na fyzické a psychické zdravie. Extrémne požiadavky prostredia a dlhodobý nesúlad medzi potrebami jedinca a možnosťami ich adekvátneho uspokojovania vedie k biologickému aj sociálnemu strádaniu, k maladaptácii, zníženiu životných šancí a napokon aj k prehlbujúcej sa sociálnej exklúzii.

2.2.1.1 Potreba dýchania (vzduchu)

Keďže ľudia v európskych krajinách trávajú väčšinu svojho času v interiéri, k hlavným determinantom zdravia patrí kvalita vnútorného vzduchu. V závislosti od konkrétnej situácie možno nájsť vo vnútornom vzduchu množstvo škodlivých látok. Pre mnohé z látok znečisťujúcich ovzdušie, ktoré pochádzajú z rôznych oblastí vnútorných zdrojov, to nie je len trvanie expozície, ale aj úroveň koncentrácie, ktorá môže výrazne prevýšiť úroveň vonkajšej koncentrácie znečistenia. Od 70. rokov minulého storočia je známy tzv. *syndróm chorých (nezdravých) budov* (Sick Building Syndrom)⁸⁷, ktorý spôsobuje množstvo problémov počínajúc únavou a zníženou koncentráciou, cez bolesti hlavy, nespavosť, až po alergiu a astmu, rakovinu a ťažké depresie, ale aj infarkty a mozgové príhody. O hrozbe tejto choroby sa síce začalo hovoriť v súvislosti s novými zle navrhnutými budovami, uzavretými budovami pri

⁸⁶ BURNS, J. *Housing problems causing mental illness, says charity*. BBC News.2017. (online). [cit. 2019-05-14]. Dostupné na: <https://www.bbc.com/news/education-39631083>

⁸⁷ *Syndrom nemocných/nezdravých budov* (SBS). Příznaky, faktory, prevence a kontrola 15. 5. 2018 BOZP.cz Bezpečnost práce. (online). [cit. 2019-05-15]. Dostupné na: <https://www.bozp.cz/aktuality/syndrom-nemocnych-budov/>.

použití nebezpečných materiálov, budovami s umelým osvetlením, klimatizáciou a pod., no ako „choré budovy“ možno označiť aj také objekty, v ktorých sú podmienky bývania spôsobujúce znečistenie vnútorného ovzdušia a s ním súvisiace zdravotné problémy (alergie, infekty dýchacích ciest v podobe chrípky, pneumokokových infekcií a ďalších chorôb z nachladnutia). K takýmto podmienkam patrí napríklad zvýšená vlhkosť v starých domoch (ideálna mikroklima pre fyzickú a duševnú pohodu tvorí vlhkosť v rozmedzí 45 – 55 %), rast toxických plesní, nedostatočná ventilácia, roztoče, baktérie a chemické nečistoty, ako aj obydliá bez slnečného žiarenia. Vnútorné ovzdušie ovplyvňujú aj ďalšie činitele, ako preľudnenosť obydliá – malý priestor s kumuláciou väčšieho počtu osôb s narušovaním osobnej zóny a nedostatkom súkromia a intimity, napr. preplnené byty, ubytovne, nocľahárne, útulky, či azylové domy.

Významným faktorom znečisťovania vzduchu v uzavretom priestore je *fajčenie*. Tabakový dym je zaradený do zoznamu karcinogénov najvyššej nebezpečnosti. Priamemu fajčeniu, aj sekundárnemu nedobrovoľnému vystaveniu dymu, sa najčastejšie nevyhnú osoby v preplnených a nevhodných obydliach. Až 37,9 % Slovákov žije v preľudnených bytoch (Eurostat)⁸⁸ bez primeraného vetrania. Aktívne aj pasívne fajčenie, časté vystavenie prachu a rôznym chemikáliám, či pobyt v takto znečistenom obydli, ohrozuje deti i dospelých a vedie k vzniku mnohých chorôb, alebo ich priamo zapríčiňuje. Na Slovensku fajčí zhruba tretina populácie, viac fajčia sociálne a ekonomicky slabšie vrstvy obyvateľstva. Fajčenie ako autoagresívny návyk je súčasťou životného štýlu ľudí bez domova. Podľa prieskumu Kasanovej a Turčeka, zameraného na nežiaduce návyky obyvateľov azylových domov, fajčilo takmer 90 % ich obyvateľov, ktorí okrem míňania svojich skromných prostriedkov na tabak fajčia aj nájdené ohorky cigariet.⁸⁹ Neúmerený tabakizmus je rozšírený v rómskych komunitách, ktorých obyvatelia žijú v malých a preplnených obydliach a kde neraz fajčia už malé deti, pre ktoré je environmentálny tabakový dym obzvlášť škodlivý.⁹⁰

Vo vonkajšom prostredí ohrozujú správne dýchanie a adekvátne uspokojovanie potreby vzduchu u ľudí bez primeraného bývania aj *smog a exhaláty*. Jednotlivci bez prístrešia, ktorí

⁸⁸ EUROSTAT. Štatistika bývania. (online) [cit. 2019-05-15]. Dostupné na:

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Housing_statistics/sk

⁸⁹ KASANOVA, A. - TURČEK, K. *Pohľad na nežiaduce návyky a inú psychickú morbiditu obyvateľov azylových domov*. ALKOHOLIZMUS A DROGOVÉ ZÁVISLOSTI (PRÓTIALKOHOLICKÝ OBZOR) 39, 2004. 4-5. s. 2 11 – 216 (online). [cit. 2019-05-21]. Dostupné na: <http://www.adzpo.sk/images/articles/adzpo-2004-39-45-211-216.pdf>

⁹⁰ U dojíciat môže dym z tabaku zapríčiniť napríklad náhlu smrť, u tehotných žien nízku pôrodnú hmotnosť dieťaťa. Má tiež nepriaznivý vplyv na vyvíjajúci sa plod (Dejmek et al., 2002). K jeho následkom patrí astma, syndróm náhleho úmrtia dojčťa, bronchitída a pneumónia a iné respiračné choroby (Regionálny úrad WHO pre Európu, 2000). Vystavenie tabakovému dymu môže spôsobiť rakovinu pľúc, oka, nosa a hrdla, môže ovplyvniť kardiovaskulárny systém. Emisie znečisťujúcich látok z varenia a ohrevu plynom alebo pevnými palivami majú vplyv na výskyt respiračných ochorení a respiračných infekcií a zvyšujú citlivosť na astmu a zmeny funkcie pľúc.

žijú najmä v mestách a ich okolí a prespávajú v parkoch, na lavičkách a verejných priestranstvách, staveniskách, v prašných starých budovách a objektoch určených na demoláciu, na staniciach a pod., sú priamo vystavení smogu a zlej kvalite ovzdušia, neraz extrémne znečistenej emisiami vypúšťanými rozličnými prevádzkami a dopravou. Dlhodobé vystavovanie sa smogu narúša imunitu a zvyšuje chorobnosť. Jeho vdychovanie umožňuje preniknúť škodlivinám do dýchacích ciest a do krvného riečišťa. Smog a exhaláty spôsobujú respiračné ochorenia, alergie astmu, choroby srdca a ciev, predovšetkým infarkty a mozgové mŕtvice.

Ďalším rizikovým faktorom, ktorý ohrozuje zdravie v prostredí obydla, je *radón* (rádioaktívny plyn tvorený prirodzeným rádioaktívnym rozpadom uránu, ktorý môže spôsobiť rakovinu pľúc). **Zvýšené riziko radónu** je zaznamenané v mnohých slovenských lokalitách, a to predovšetkým v oblastiach veľkých miest.⁹¹ Najmä v ekonomicky zaostalých regiónoch Slovenska s najvyššou mierou nezamestnanosti a sociálnej segregácie, vrátane marginalizovaných rómskych komunít, a s menšou dostupnosťou kvalitnej zdravotnej starostlivosti, sa kontrola výskytu radónu systematicky nerieši. Ak sa však bydlisko nachádza v lokalite so zvýšeným výskytom radónu, tento plyn preniká formou difúzie do interiéru a môže sa koncentrovať vo vnútornom vzduchu.

Narastá počet dôkazov, že významným rizikom ochorenia dýchacích ciest je *rast plesní* vo vlhkých obydliach. Preplnenosť domácnosti, podradné nájomné bývanie a finančné ťažkosti s nákladmi na bývanie a vykurovanie, bývanie v starších domoch s nedávnym poškodením vodou, sú významným prediktorom výskytu plesní⁹². Okrem respiračných symptómov a astmy vyvoláva kontaminácia vzduchu plesňami v obydli zdravotné problémy ako aj únava, bolesť hlavy, závraty a ťažkosti s koncentráciou, migréna a tiež depresia⁹³. Ohrozené sú najmä osoby bývajúce v neprimeraných podmienkach – v provizórnych stavbách, obyvatelia čakajúci roky na náhradné nájomné byty v starých reštituovaných domoch v zlom technickom stave, do ktorých ich majitelia nechcú investovať, osoby v preľudnených domácnostiach, ghetá s koncentráciou sociálne vylúčených osôb, ľudia prespávajúci v nedostatočne vetraných priestoroch bez prúdenia vzduchu (pivnice, sklady, suterény), či v opustených budovách s nevhodne zaizolovanými základmi alebo so zatekaním dažďovej vody a pod.

⁹¹ Dostupné na: <http://www.zaklady.icopal.sk/Temy/Radonova-mapa.aspx>

⁹² BUTLER, S. et al. *Problems with damp and cold housing among Pacific families in New Zealand* Auckland University of Technology, Auckland, New Zealand. (online). [cit. 2019-05-22]. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12861308>.

⁹³ Housing and Health in Europe: The WHO LARES project Edited by ORMANDY, D. 2009. 334 s. ISBN 0-203-88523-6 (ebk)

V súvislosti s vzdušnými nákazami sú špecifickým problémom rómske osady s veľmi veľkou hustotou obyvateľov. O jedno obydlie sa častokrát delia tri i viaceré generácie rodiny, v jednej miestnosti spáva 10 aj viac ľudí, čo spolu s nedostatočným vetraním a celkovo nedostatočnou hygienou vedie k častejšiemu výskytu ochorení dýchacích ciest a ďalších vzduchom sa šíriacich nákaz a tuberkulózy.⁹⁴

2.2.1.2 Potreba regulácie telesnej teploty

Podľa údajov z roku 2017 si 17,3 % Slovákov ohrozených rizikom chudoby nemohlo dovoliť, aby udržali svoj domov dostatočne teplý.⁹⁵ Špecifický problém majú mnohí obyvatelia segregovaných rómskych osád, ktorí nemajú prostriedky na zaplatenie vzrastajúcich cien energií ani na zakúpenie dreva na vykurovanie, no ak by v našich klimatických podmienkach nekúrili, zmrznú. Ďalšie osobitné skupiny tvoria starší ľudia, ktorí musia vyžiť z nízkeho dôchodku a šetria na nákladoch za energie, či obyvatelia bytov nižšieho štandardu, kde je problematické zabezpečiť optimálne teplotné podmienky. Samostatný problém sú nájomníci, ktorí dlhé roky čakajú na náhradné byty a bývajú v reštituovaných domoch v neobývatel'ných bytoch bez teplej vody, kde sa v dôsledku negatívneho postoja niektorých vlastníkov k týmto pre nich nežiaducim obyvateľom v zime nekúri. Podľa výskumov a údajov WHO ⁹⁶ súvisí vplyv nízkych teplôt v interiéri, spojených so štrukturálnymi nedostatkami obydli a nedostatočným vykurovaním, s rizikom ochorení dýchacích ciest, ischemickou chorobou srdca a narušeného duševného zdravia a je jednou z príčin zvýšenej zdravotnej záťaže, chorobnosti a úmrtnosti.

Deprivácia potreby regulácie telesnej teploty hrozí najmä ľuďom prežívajúcim na ulici bez prístrešia, u ktorých abscentuje základná ochrana pred vplyvmi počasia a vonkajším chladom. V zimnom období sa vo väčšine prípadov pohybujú na verejných miestach, ktoré poskytujú možnosti prežiť v teple – v dopravných prostriedkoch, hypermarketoch, vchodoch, pivniciach, kočíkárňach alebo na najvyšších poschodiach domov, ktoré sa nezamýkajú. Iní sa

⁹⁴ GONDÁŠOVÁ, I. *Zdravie rómskych žien v osadách a možnosti zlepšenia* [online]. Revue ošetrovateľstva, sociálnej práce a laboratórnych metódik. 2008;14(1). (online). [cit. 2019-05-22]. Dostupné na: http://www.ruvzzvolen.sk/doc/zdravie_romskych_zien.doc.

⁹⁵ Eurostat/statistics-explained. Kategória : Bývanie (online). [cit. 2019-05-23].

Dostupné na: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_housing_quality.

⁹⁶ MERCER, J.B. *Cold—an underrated risk factor for health*. Environmental Research Volume 92, Issue 1, May 2003, s. 8-13. (online). [cit. 2019-05-24]. Dostupné na: [https://doi.org/10.1016/S0013-9351\(02\)00009-9](https://doi.org/10.1016/S0013-9351(02)00009-9).

snažia zohriať v čakárňach na staniciach alebo v odstavených vozňoch, odkiaľ ich však hneď vyháňajú. Ďalší využívajú kanále a teplovody. Hoci mestá prijímajú opatrenia, ktoré majú ľuďom bez domova v dobe extrémne chladného počasia a mrazov pomôcť prežiť, na elimináciu ich frustrácie, fyzických útrap, deprivácie a riešenie situácie to nestačí. Chladné počasie znamená riziko podchladenia, omrzlín a ohrozenia života.⁹⁷

Pre ľudí žijúcich v nevyhovujúcich podmienkach ako sú podkrovia, chatrče v osadách, záhradné chatky, alebo pre osoby bez akéhokoľvek prístrešia, znamenajú veľkú psychickú a fyzickú záťaž aj extrémne horúčavy. V čase výstrahy pred horúčavami je pre mnohých ľudí bez domova problém dostať sa k pitnej vode a ľahké oblečenie, obuv, vhodná pokrývka hlavy či možnosť ochladenia sa na kúpalisku sú pre nich nedostupný luxus. Ako potvrdzujú štúdie publikované WHO⁹⁸, v dôsledku vysokých teplôt a dlhšieho pobytu na slnku, ich ohrozuje zlyhanie termoregulácie a prehriatie organizmu, dehydratácia, kolapsy z tepla a úpal. Človek môže reagovať na takúto záťaž rôznymi spôsobmi – vysoké teploty ovplyvňujú správanie, znižujú výkonnosť, narušujú psychickú pohodu, vyvolávajú stres, stupňujú impulzivitu a agresivitu. Takéto správanie zvyšuje riziko ohrozenia osôb zotrvávajúcich v segregovaných lokalitách a ľudí bez domova výskytom konfliktov a násilnou trestnou činnosťou.

2.2.1.3 Potreba vyhnúť sa bolesti a poškodeniu

Bolesť je nepríjemný zmyslový a emocionálny zážitok, ktorý je spojený s potenciálnym alebo skutočným poškodením tkaniva. Jednou zo základných ľudských potrieb je nutnosť vyhnúť sa bolesti a poškodeniu. Pre ľudí bez domova však bolesť predstavuje zásadný problém. Podľa výskumov 71,3 % bezdomovcov uviedlo akútnu bolesť a 59,3 % chronickú bolesť, ktorej trvanie v priemere presiahlo 6 rokov. Fisher a kol.⁹⁹ uskutočnili observačnú štúdiu zameranú na úroveň chronickej bolesti u bezdomovcov. Podľa jej výsledkov až 51,4 % respondentov uviedlo bolesť v dolných končatinách, 36,9 % v oblasti brucha, chrbta a panvy. Neuropatická bolesť sa zistila u 16,9 % (v porovnaní s 8 % všeobecnej populácie). Táto štúdia dospela

⁹⁷ V zime 2017 - 2018 zamrzlo v Európe viac ako tridsať ľudí bez domova. Hlavne.sk. 28. februára 2018. (online). [cit. 2019-05-24]. Dostupné na: <https://hlavne.sk/regiony/bratislava-pomozte-v-krutych-mrazoch-bezdomovcom-je-to-jednoduche/>.

⁹⁸ WHO Housing and health guidelines s.49-52 ISBN 978-92-4-155037-6 World Health Organization 2018 (online). [cit. 2019-05-24]. Dostupné na:

<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/276001/9789241550376-eng.pdf?ua=1>

⁹⁹ FISHER, R. et al. *The nature and prevalence of chronic pain in homeless persons: an observational study* Dostupné na: <https://f1000research.com/articles/2-164/v1>

k záveru, že v dôsledku nízkej hladiny spánku, zníženej úrovne fyzickej aktivity a slabej kontroly analgézie, chronická bolesť v porovnaní s bežnou populáciou je podstatne vyššia v tejto skupine. Bolo však problematické určiť, či bol príčinou chronickej bolesti život bez domova, alebo ťažkosti začali skôr, než prišlo k strate bývania. Ako uvedené výskumy konštatujú, v porovnaní s bežnou populáciou trpí populácia bezdomovcov väčším počtom zdravotných problémov a ich kvalita života je znížená. V konečnom dôsledku to ovplyvňuje ich priemernú dĺžku dožitia, ktorá je podľa zistení týchto autorov u žien 43 rokov a mužov 47 rokov, čo je o viac ako 30 rokov menej než celková populácia.

U bezdomovcov sú časté akútne bolesti svalovo-pohybového aparátu, veľakrát spôsobené traumou, napríklad brachiálnym násilím, pádom alebo dopravnými nehodami. Nevyhovujúce hygienické životné podmienky môžu viesť ku komplikáciám, chronickým bolestiam, infekciám a abscesom. Akútna aj chronická muskuloskeletálna bolesť (napr. bolesti chrbtice, bolesti kĺbov) sú u ľudí, ktorí prespávajú na ulici, veľmi časté.

Oddy a kol.¹⁰⁰ zistili, že u skúmanej populácie bezdomovcov vo Veľkej Británii takmer polovica (47 %) uviedla traumatické poškodenie mozgu v porovnaní s iba 21 % celkovej populácie. To môže viesť k ďalším poruchám vrátane straty pamäte, pozornosti, problémom so správaním a pod.

V populácii bezdomovcov je bežná neuropatická bolesť, spôsobená cukrovkou, HIV, hepatitídou a cirhózou pečene. Ako konštatuje Vargová (2007)¹⁰¹, týmto chorým väčšinou chýba primeraná zdravotná starostlivosť. Ďalšie nežiaduce účinky pri liečení cukrovky má alkohol. Odhaduje sa, že 7 % populácie ľudí bez domova trpí respiračnými ťažkosťami. 15 % si sťažuje na bolesť na hrudníku alebo dýchacie problémy po dobu viac ako 12 mesiacov a 21 % po dobu menej ako 12 mesiacov. K rozvoju respiračných porúch, najmä chronických obštrukčných pľúcnych porúch a v horších situáciách rakoviny pľúc prispieva fajčenie, ktoré je u bezdomovcov bežné. Ďalšie riziko vzniku ochorení, ako je bronchitída a emfyzém¹⁰², zápal pľúc¹⁰³ a iné infekcie hrozí najmä tým, ktorí žijú v nehygienických, preplnených oblastiach

¹⁰⁰ ODDY, M. et al. *The prevalence of traumatic brain injury in the homeless community in a UK city*. (online) [cit. 2019-07-24].

Dostupné na:

https://www.researchgate.net/publication/224931859_The_prevalence_of_traumatic_brain_injury_in_the_homeless_community_in_a_UK_city

¹⁰¹ VARGOVÁ, J. *Zdravotní stav bezdomovců*. Zdravotnictví a medicína.10.1.2007 Dostupné na: <https://zdravi.euro.cz/clanek/sestra/zdravotni-stav-bezdomovcu-285320>

¹⁰² HOUGH, A. *Physiotherapy in Respiratory and Cardiac Care: an evidence-based approach*. 4th ed. Singapore: Seng Lee Press 2014

¹⁰³ PRYOR J.A., PRASAD, S.A. *Physiotherapy for Respiratory and Cardiac Problems: Adults and Paediatrics*. 4th ed. Edinburg: Churchill Livingstone 2008

alebo sú na ulici v chladnom počasí. K častým infekciám patrí aj HIV a hepatitída C – nedávne štúdie uvádzajú, že až 36 % bezdomovcov trpí hepatitídou typu C a 21 % žije s HIV.¹⁰⁴

V tejto skupine je časté aj sebapoškodzovanie. Pluck a kol.¹⁰⁵ zistili, že 68 % ľudí bez domova v určitom okamihu trpelo sebapoškodzovaním. Rany, ktoré sú výsledkom sebapoškodzovania, sa môžu ľahko infikovať a ak má jednotlivец ťažkosti s prístupom k zdravotníckym zariadeniam, predstavujú vážne zdravotné riziko.

2.2.1.4 Potreba spánku

Uspokojenie potreby spánku je nevyhnutnou podmienkou ochrany organizmu a regenerácie telesných aj duševných síl človeka. Častou prekážkou pre zdravý spánok osôb žijúcich v nevyhovujúcom obydľí, v marginalizovanej komunite alebo bez domova a na ulici, je nemožnosť dostatočnej ochrany pred hlukom zvonku spôsobovaným dopravou, ruchom z ulice, hlučnými susedmi a podobne. Intenzita dopravy na pozemných komunikáciách a urbanizácia miest sa stále zvyšuje a hluk negatívne ovplyvňuje zdravie a kvalitu života exponovaných obyvateľov. Hluk býva najčastejšie chápaný ako akýkoľvek rušivý, obťažujúci alebo škodlivý zvuk. Čoraz častejšie sa hovorí o tzv. akustickom smogu, ktorý je všade a vedie k zníženiu schopnosti koncentrácie, k nespavosti, nervozite, agresivite a podobne (Kohoutek 2008).¹⁰⁶

Hluk zo susedstva alebo z ulice je ako problém častejšie vnímaný u subpopulácie žijúcej v mestách a na predmestiach. Podľa štatistík bol v roku 2017 podiel obyvateľstva zasiahnutého hlukom o 3,3 % vyšší pre obyvateľstvo ohrozené chudobou ako pre celú populáciu. Expozícia hluku má významný vplyv na kvalitu spánku a vedie k jeho akútnym aj chronickým poruchám. Na prvom mieste je environmentálny hluk z exogénnych zdrojov, dopravný hluk, hluk okolia a hluk lietadiel. Hladina zvuku pri spánku by nemala prekročiť intenzitu 30 dB, no pouličný hluk má intenzitu 50 dB, frekventovaná ulica 70 dB a hodnoty hluku vo vonkajšom prostredí sú najmä v mestách nadlimitné. Environmentálny hluk ruší spánok, v noci pôsobí ako stresor a jeho dlhodobé pôsobenie môže poškodiť kardiovaskulárny systém a duševné zdravie (Babisch

¹⁰⁴ BEIJER, U., WOLF, A., FAZEL, S. *Prevalence of tuberculosis, hepatitis C virus, and HIV in homeless people: a systematic review and meta-analysis*. The Lancet Infectious Diseases: 2012;12(2):859-870. (online) [cit. 2019-07-24] Dostupné na: Full version: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3494003/>

¹⁰⁵ PLUCK, G., LEE, K.H., PARKS, R.W. *Self-harm and homeless adults*. Crisis 2013;34(5):363-365. (online) [cit. 2019-07-24]. Dostupné na: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/>.

¹⁰⁶ KOHOUTEK, R. 2008. *Slovník věd o člověku*. 2008. (online) [cit. 2019-06-12]. Dostupné na: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0812/slovník-ved-o-cloveku-ab-an>.

2000¹⁰⁷; van Kempen a kol. 2002¹⁰⁸). Vystavenie nočnému hluku je jednou z významných príčin zníženia kvality života. Závažným dôsledkom hluku z ulice a rušenia spánku je neurotizácia a oslabovanie zdravia exponovaných osôb. Početné experimentálne údaje ukazujú, že hluk má okrem bezprostredného pôsobenia na sluch tiež nešpecifické fyziologické účinky: zmeny srdcovej frekvencie a krvného tlaku. Za nadmerný hluk v urbanizovaných oblastiach sa považuje nad 50 dB, v noci 35 dB. Depriváciou potreby spánku sú v tejto súvislosti ohrození najmä ľudia bez prístrešku, žijúci na ulici.

K životu na ulici a teda bez bývania patrí aj akútny nedostatok kvalitného spánku a potrebného odpočinku, pretože jednotlivci bez prístrešku sú nútení neprestajne hľadať riešenia, meniť nocľah, využívať na prenocovanie stále iné miesta. Improvizujú, berú každú možnosť, ktorá sa im naskytne – parky, chatky a pod. Nikde nie sú doma a neprestajne musia bojovať o spánok. Zvlášť ohrození sú v zimnom období, keď musia vonku v noci čeliť mrazu, snažia sa ho prekonať alkoholom a zaspia s rizikom, že do rána zamrznú. Nedostatok spánku a spánková deprivácia pôsobí negatívne na duševné zdravie, oslabuje imunitný systém, spôsobuje rad zdravotných problémov a zvyšuje riziko chronických ochorení.

2.2.1.5 Potreba vody

Prístup k čistej vode, ktorá je nevyhnutná pre život sa považuje za základné ľudské právo. Na Slovensku je pitná voda vo verejných vodovodoch kvalitná. Napriek tomu hrozia ľuďom s depriváciou potreby bývania žijúcim v neprimeraných obydliach, ktorí k nej nemajú prístup a osobám bez domova, často odkázaným na vodu z neoverených zdrojov, riziká vyplývajúce z konzumácie nekvalitnej či kontaminovanej vody. Takáto voda môže poškodiť zdravie a zapríčiniť viaceré infekčné ochorenia, predovšetkým črevné nákazy ako brušný týfus, bakteriálnu dyzentériu, vírusovú hepatitídu typu A, enterovirózy, parazitárne a ďalšie ochorenia. Veľké zdravotné riziko predstavujú aj zvýšené koncentrácie chemických látok, ktoré môžu spôsobiť akútne poškodenie organizmu alebo pri dlhodobom príjme spôsobiť chronické ochorenia – poruchy trávenia, endokrinného systému a imunity, kardiovaskulárne aj karcinogénne ochorenia. Verejnosť si väčšinou ani neuvedomuje, že ľudia bez domova sú zvlášť v lete vystavení nedostatočnému zásobovaniu pitnou vodou a neraz by ich ťažkú situáciu

¹⁰⁷ BABISCH, W. *Traffic noise and cardiovascular disease : Epidemiological review and synthesis*. Noise Health (serial online). 2000 . Dostupné na: <http://www.noiseandhealth.org/text.asp?2000/2/8/9/31755>.

¹⁰⁸ KEMPEN, E. *Cardiovascular effects of environmental noise: Research in The Netherlands*. Noise Health (serial online). 2011. Dostupné na: <http://www.noiseandhealth.org/text.asp?2011/13/52/221/80158>.

zmiernila bežná balená voda. Ľudia bez domova sa koncentrujú predovšetkým vo veľkých mestách, kde by mali prístup k pitnej vode zlepšiť aj pitné fontány. Podľa dostupných zdrojov ich je v centre Bratislavy 11 (celkove v meste 40), pričom podľa Magistrátu hlavného mesta Bratislavy kontrola a oprava často poškodzovaných fontánok prebieha podľa potreby. V Trenčíne je fontána jedna, v Žiline dve (jedna nefunguje), v Nitre šesť, v Prešove štyri, v Košiciach deväť, v Banskej Bystrici a v Trnave dve, no jedna z nich je dlhodobo odstavená „pretože slúžila neprispôsobivým občanom ako zdroj vody“ a ďalšiu „takisto odstavili, údajne pre poruchy spôsobované hrajúcimi sa deťmi“¹⁰⁹ – tieto informácie by si zaslúžili viac pozornosti a pravdepodobne aj adekvátnejšie riešenie.¹¹⁰

Nedostatok kvalitnej či pitnej vody prináša aj riziká súvisiace s nedostatočnou osobnou hygienou a celkove nízkym hygienickým štandardom, čo má tiež za následok výskyt niektorých, najmä infekčných ochorení. Viaceré výskumné sondy¹¹¹ potvrdzujú, že fyzické zdravie väčšiny ľudí bez domova je podlomené okrem zlej životosprávy aj nízkou úrovňou hygieny.

Informácie o prístupe k zdravotne nezávadnej pitnej vode sa na Slovensku uvádzajú najviac v súvislosti s potrebou jej zabezpečenia v segregovaných rómskych osadách. Niektoré osady sú dodnes závislé na studniach s nekvalitnou pitnou vodou, ktoré navyše kapacitne nestačia. Podľa výsledkov štúdie HepaMeta, ktorá sa zaoberala štúdiom Rómov žijúcich v osadách na východnom Slovensku, z opýtaných Rómov iba 47 % malo zavedenú kanalizáciu, 57,5 % centrálnu zásobu pitnou vodou a 51 % malo splachovací záchod.¹¹² V dôsledku toho je v rómskych osadách podstatne vyšší výskyt alimentárnych, resp. fekálno-orálnych prenosných infekcií, ako aj vírusovej hepatitídy typu A. Prieskum verejného ochrancu práv v roku 2016 zameraný na prístup k pitnej vode v rómskych osadách konštatoval, že v mnohých prípadoch nie je právo obyvateľov rómskych osád na prístup k pitnej vode naplnené a pri jeho realizácii dosahuje SR veľmi pomalý a iba malý pokrok.¹¹³ Hoci má v prístupe k pitnej vode v najväčších sto rómskych komunitách na Slovensku za 15 rokov o 20 % ľudí viac prístup

¹⁰⁹ Dostupné na: <https://www.hlavnespravy.sk/trnava-styri-fontany-v-centre-mesta-uz-funguju/95127>.

¹¹⁰ Presný údaj o počte v súčasnosti reálne fungujúcich pitných fontán na Slovensku nemáme pre ich poruchovosť k dispozícii.

¹¹¹ Viac na https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed?linkname=pubmed_pubmed&from_uid=26837829.

¹¹² MADARASOVÁ GECKOVÁ, A., BABINSKÁ, I., BOBÁKOVÁ, D. et al. *Socioeconomic characteristics of the population living in roma settlements and their association with health and health-related behaviour*. Public Health. Supplement 2014;22:57–64.

¹¹³ Kancelária Verejného ochrancu práv. 2016. Správa o prieskume dodržiavania základných ľudských práv a slobôd Prístup k pitnej vode a informácia o zabezpečení protipožiarnej ochrany v rómskych osadách (online). [cit.15-06-2019]. Dostupné na: http://www.vop.gov.sk/files/Prístup_k_vode.pdf

k čistej pitnej vode, máme stále 25 až 30-tisíc ľudí, ktorí k čistej vode prístup nemajú. (Atlas rómskych komunít, 2019).¹¹⁴

Z hľadiska kvality pitnej vody sú v spojitosti s nízkym štandardom bývania a životným prostredím problematické najmä studne, kde za overenie kvality zodpovedajú ich majitelia. Podľa Úradu verejného zdravotníctva SR je na Slovensku zásobovanosť pitnou vodou na úrovni 88,69 %, Najvyšší počet zásobovaných obyvateľov má Bratislavský kraj (97,78 %) a najnižšia zásobovanosť pitnou vodou z verejných vodovodov je v Košickom (cca 84,37 %) a v Prešovskom kraji (80,55 %).¹¹⁵

2.2.1.6 Potreba výživy

Potravinovej neistote, nedostatku potravy, stravovacím návykom a stravovaniu ľudí ohrozených depriváciou bývania a determinantám podvýživy a riziku hladu u ľudí bez prístrešia, ktorí sú v rámci znevýhodnených osôb najohrozenejší, sa venovali mnohí odborníci už od 90-tych rokov minulého storočia (napr. Cohen a Burt, Gelberg a kol., Wiecha a kol., Burt a kol.).¹¹⁶ Viaceré výskumy sa venovali aj dôsledkom hladu na rast, kognitívny vývin a fyzické a duševné zdravie príslušníkov týchto skupín.¹¹⁷

Výskumy viedli k záverom, že potreba pravidelného jedla a pomoc pri získavaní potravy nepatrila medzi najvyššie priority – vo výskume priorít základných potrieb dospelých bezdomovcovsa umiestnila na piatom mieste v rebríčku základných potrieb. Toto relatívne umiestnenie v hierarchii priorít neznamena, že hlad nie je problém. Ako uvádzajú títo autori, viac ako jeden z desiatich opýtaných (12 %) použil ako zdroj potravy v uplynulom týždni odpadkové nádoby, dve pätiny opýtaných priznali pôst počas celého dňa (39,8 %). Zhruba tri pätiny respondentov konštatujú problémy s nedostatočným stravovaním z hľadiska množstva alebo preferencií (61,1 %) a 57,2 % uviedlo občasné jedlo (2 alebo menej krát denne).¹¹⁸

¹¹⁴ Atlas rómskych komunít. 2019. Dostupné na <https://www.minv.sk/?atlas-romskych-komunit>

¹¹⁵ Úrad verejného zdravotníctva Slovenskej republiky: Najčastejšie otázky a odpovede v súvislosti s pitnou vodou Utorok, 21 Marec 2017 12:18 (online). [cit. 2019-06-21]. Dostupné na: http://www.uvzs.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=3081%3Auvz-sr-najastejse-otazky-a-odpovede-v-suvlosti-s-pitnou-vodou&catid=161%3Alanky&Itemid=66

¹¹⁶ LEE, B. A, GREIF, M.J. *Homelessness and hunger*. J Health Soc Behav. 2008 Mar;49(1):3-1 PMID: 18418982 (online). [cit. 2019-06-21] . Dostupné na: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/?term=Lee%20BA%5BAuthor%5D&cauthor=true&cauthor_uid=18418982

¹¹⁷ Tamtiež.

¹¹⁸ LINN, L.S. , GELBERG, L. *Priority of basic needs among homeless adults* Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol. 1989 Jan;24(1):23-9. (online) [cit. 2019-06-24] Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2496475/>.

Medzi skupinami ohrozenými depriváciou bývania sú však pri uspokojovaní potreby výživy značné rozdiely, pretože sa odlišujú podľa dostupných zdrojov potravín a prekážok pri ich získavaní. Najvyššou potravinovou neistotou a nedostatočnou výživou, spojenou s nevhodnou skladbou potravín bez významných nutričných hodnôt a vitamínov, trpia osoby, ktoré dlho žijú na ulici bez prístrešia. Tí, ktorí sú sami, jedia menej často a menej pestrý výber potravín ako tí, ktorí žijú s deťmi alebo partnermi. Hoci je údajov o primeranosti stravy a nutričnom stave ľudí bez domova málo, viaceré štúdie potvrdili, že postupom času u nich narastá pravdepodobnosť zdravotných ťažkostí súvisiacich s nepravidelnou a nedostatočnou výživou a ohrozenie psychického zdravia, kognitívnych schopností a citovej odolnosti¹¹⁹. Neprimerané bývanie, alebo život bez prístrešia vedú aj k rizikám spojeným s kontamináciou alebo znehodnotením potravín, ktorých bezpečnosť a kvalitu môže ovplyvniť aj používanie po uplynutí záručnej lehoty. Ľudia bez prístrešia väčšinou nemajú možnosť splniť požiadavky ochrany potravín pred prachom, zvieratami, hmyzom, hlodavcami, chemickými látkami, priamym slnečným žiarením a inými negatívnymi faktormi.

Osoby bez domova nemajú veľa možností na prípravu teplého jedla, nemajú dost prostriedkov na získanie kvalitnej potravy a v mnohých prípadoch sa stretávajú s nerovnakým zaobchádzaním v obchodoch s potravinami a v reštauráciách. Mnohé organizácie, ktoré pomáhajú ľuďom bez domova poskytujú sčasti stravu (zadarmo alebo za symbolický poplatok), no aj ich finančné možnosti sú obmedzené. Dôležitá je však informovanosť o miestach a programoch, kde a kedy možno jedlo dostať, čo si mnohé osamelé osoby odkázané na pomoc nie sú schopné zistiť, a ak im chýba mobilita či sú chorí, nie sú schopní sa tam dopraviť.

Veľmi pozitívne možno v tejto súvislosti hodnotiť úsilie OZ Proti prúdu vo forme vydania letáku „POULIČNÝ KOMPAS NOTA BENE Bedeker sociálnych služieb pre ľudí bez domova“ (2012) s informáciami, kde môžu ľudia bez domova získať pomoc, ktorý sa bude aktualizovať. Podľa skúseností z praxe¹²⁰ je efektivita takejto služby vyššia u ľudí, ktorí sú na ulici kratšiu dobu a stále zdieľajú normy majoritnej spoločnosti. Pokiaľ ide o pasívnu pomoc bez požiadaviek na vlastnú aktivitu, urobia si z nej niektorí ľudia, ktorí žijú na ulici dlhšiu dobu a rezignovali na spoločenské normy, „životný štýl“. Majú prehľad kde a kedy dostanú stravu, čo im na saturáciu tejto potreby stačí a nemajú motiváciu niečo meniť.

¹¹⁹ WIECHA, J. L., DWYER, J. T., DUNN-STROHECKER, M. *Nutrition and health services needs among the homeless*. Public Health Rep. 1991 Jul-Aug;106(4):364-74.(online).[cit.2019-06-26]. Dostupné na: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1908587>

¹²⁰ TOMANOVÁ, R. *Uličníci: László Sümegh – rozhovor*. Legalizace Magazin. 08.01.2019 (online). [cit. 2019-06-26]. Dostupné na: <http://www.magazin-legalizace.cz/cs/articles/detail/3380-ulicnici-laszlo-sumegh>

Ťažko ovplyvniteľné sú problémy súvisiace s osobami alebo aj celými rodinami s nízkymi hygienickými návykmi, ktoré nemajú primerané bývanie, nedodržujú základnú hygienu (čiastočne preto, že nemajú motiváciu, čiastočne kvôli nedostatku hygienických zariadení), čo sťažuje bezpečnú manipuláciu s potravinami a ich udržiavanie v čistote. Nahromadený odpad v okolí ich príbytkov, napr. v rómskych osadách, či pri zoskupeniach ľudí bez prístrešia, spôsobuje šírenie prípadných nákaz. Nízky štandard bývania v rómskych osadách, znečistené prostredie a nízka úroveň hygieny v spojení so zlými stravovacími návykmi sú spojené s častejším výskytom nadváhy, ktorou trpí viac ako polovica rómskej populácie¹²¹, hypertenzie, poruchy metabolizmu lipidov, cukrovky, ale aj mnohých infekčných ochorení.

2.2.1.7 Potreba sexu, potreba rozmnožovania

Život osôb bez domova a najmä pobyt na ulici a na verejných miestach je spojený s nedostatkom súkromného nerušeného priestoru pre vlastné prežívanie, o ktorý by sa nemuseli s niekým deliť a zdieľať ho.¹²² To ich často vystavuje mnohým rizikám zasahujúcim do každej sféry života, uspokojovania ich základných potrieb a teda aj do oblasti sexuálneho zdravia. Absencia súkromia vedie k obmedzeniu možností vytvorenia úspešných stabilných monogamných partnerských vzťahov. Dôsledkom sú krátkodobé, často jednorazové a náhodné sexuálne aktivity spojené s vysokou škálou súvisiacich rizík. Viaceré kvantitatívne štúdie dokumentovali, že pre mládež bez domova je bežné rizikové sexuálne správanie, ako nechránený sex, striedanie mnohých sexuálnych partnerov a obchodovanie so sexom, a je tak vystavená nebezpečným sexuálnym praktikám a vysokému riziku pohlavných chorôb a infekcie HIV.¹²³ Násiliu, sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu napadnutiu sú najčastejšie vystavené mladé ženy.¹²⁴

¹²¹ ŠUPÍNOVÁ, M., HEGYI, L., KLEMENT, C. *Zdravotný stav Rómov na Slovensku*. Hygiena 2015, 60(3):116-119. Státní zdravotní ústav, Praha, ve spolupráci s TIGIS, s.r.o. (online). [cit. 2019-06-24]. Dostupné na: https://hygiena.szu.cz/cz/artkey/hyg-201503-0010_Zdravotny-stav-Romov-na-Slovensku.php

¹²¹ MÁTEL, A., SCHAVEL, M. et al. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2011. 442 s. ISBN 978-80-8132-009-5.

¹²³ TYLER, K.A., MELANDER, L.A. *Individual and Social Network Sexual Behavior Norms of Homeless Youth at High Risk for HIV Infection*. Child Youth Serv Rev. 2012 Dec; 34(12): 2481–2486.

doi.10.1016/j.childyouth.2012.09.012 (online). [cit. 2019-06-24]. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3496415/>.

¹²⁴ GOODMAN, L. A. et al. *No Safe Place: Sexual Assault in the Lives of Homeless Women*. September 2006. VAWnet: The National Online Resource Center on Violence Against Women National Resource Center on

Vysoko rizikové prostredie, v ktorom žijú mladí dospelí ľudia bez domova prispieva k rôznym druhom potencionalnej fyzickej a sexuálnej viktimizácie a násilia. Pri úsilí o zníženie bezdomovectva si treba uvedomiť špecifickú zraniteľnosť tejto skupiny najmä u sexuálneho rizikového správania adolescentov. Ďalšie formy traumatizácie mladých ľudí bez domova, vrátane šikanovania a sexuálnej viktimizácie, hrozia v súvislosti s obchodovaním so sexom ako výmenou za prostriedky na prežitie (potraviny, peniaze). Hlboký sociálny prepád hrozí deťom z detských domovov, ktoré po odchode (alebo po úteku) o praktickom živote veľa nevedia. Majú problém nájsť si prácu, bývanie, nevedia ako čo zariadiť. A na ulici zistia, že anonymný sex im ponúka rýchly zárobok. Výsledky výskumov ukazujú rozdiely medzi heterosexuálnou mládežou bez domova a LGBTQ, ktorá je ohrozenejšia.¹²⁵ Niektorí autori uvažujú o súvislostiach medzi užívaním návykových látok a sexuálnym rizikovým správaním alebo sexuálnou viktimizáciou. Zostáva však nejasné, či užívanie týchto látok predchádza alebo nasleduje takéto správanie a skúsenosti. Je možné, že ľudia bez domova používajú návykové látky ako prostriedok zvládania sexuálneho rizikového správania a viktimizácie.¹²⁶

Problemátike sexuality a vnímania sexuálneho rizika u žien a mužov bez domova sa venovali viaceré zahraničné, najmä kvalitatívne štúdie¹²⁷, výsledky ktorých ukázali, že mnohí ľudia bez domova, hlavne muži, sa cítia emocionálne vyprahnutí a zraniteľní v dôsledku predchádzajúcich partnerských skúseností a preto sa vyhýbajú dlhodobým partnerským vzťahom. Vnímajú aj širokú škálu rizík vyplývajúcu zo sexuálnych kontaktov a vzťahov, vrátane rizika sexuálne prenosných infekcií, ale aj emocionálnej ujmy, právnych dôsledkov a dokonca ohrozenia života. Výsledky doterajších výskumov ukazujú, že deprivácia potreby bývania tvorí prekážku pre vytváranie úspešných a stabilných partnerských vzťahov s nižším rizikovým správaním a je významne spojená s rizikom sexuálne prenosných infekcií a HIV.¹²⁸

Domestic Violence (NRCDV). Dostupné na: https://vawnet.org/sites/default/files/materials/files/2016-09/AR_SAHomelessness.pdf

¹²⁵ TYLER, K.A., SCHMITZ, R.M. *A comparison of risk factors for various forms of trauma in the lives of lesbian, gay, bisexual and heterosexual homeless youth*. Trauma Dissociation. 2018 Jul-Sep;19(4):431-443. doi: 10.1080/15299732.2018.1451971. (online). [cit. 2019-06-24].

Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/29601290>.

¹²⁶ HEERDE, J.A., HEMPHILL, S.A. *Sexual Risk Behaviors, Sexual Offenses, and Sexual Victimization Among Homeless Youth: A Systematic Review of Associations With Substance Use*. Trauma Violence Abuse. 2016 Dec;17(5):468-489. Epub 2015 May 17. (online). [cit. 2019-06-24].

Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25985990>

¹²⁷ RYAN, A. et al. *Sex and relationships on the street: How homeless men judge partner risk on Skid Row*. AIDS Behav. 2012 Apr; 16(3): 774-784. doi: 10.1007/s10461-011-9965-3 (online). [cit. 2019-06-24]. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3579575/>

¹²⁸ STEIN, J., NYAMATHI, A., ULLMAN, J., BENTLER, P. *Impact of marriage on HIV/AIDS risk behaviors among impoverished, at-risk couples: A multilevel latent variable approach*. AIDS Behav. 2007;11(1):87-98. [cit. 2019-06-24]. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16456729>

Najpočetnejšiu časť marginalizovaných skupín obyvateľstva (približne 440 tisíc)¹²⁹ tvoria Rómovia. Z nich možno polovicu označiť ako čiastočne integrovaných, 30 % ako neintegrovaných do spoločnosti.¹³⁰ S nízkym štandardom bývania Rómov žijúcich v osadách súvisí aj rizikové sexuálne správanie, ktoré je spojené s vyšším výskytom pohlavne prenosných infekčných ochorení. Napr. na východnom Slovensku, hlavne v okrese Trebišov pokračuje od roku 2010 proťahovaná a stále narastajúca epidémia syfilisu u rómskej populácie. Najvyššia vekovo špecifická incidencia bola zaznamenaná vo vekovej skupine 15 – 19 ročných a 10 – 14 ročných osôb. Spôsobom prenosu nákazy bol v 93 prípadoch sexuálny styk.¹³¹

2.2.1.8 Potreba bezpečia a istoty

Táto potreba má svoj biologický základ v pude sebazáchovy. A. H. Maslow vo svojej teórii potrieb človeka zaraďuje potrebu bezpečia a istoty hneď za základné fyziologické potreby.¹³² Jednou z primárnych funkcií bývania je poskytnúť človeku ochranu pred neznámymi, ohrozujúcimi vplyvmi, zaistenie istoty a stability a možnosť vyhýbať sa nebezpečenstvu a neznámym, ohrozujúcim podnetom. Neuspokojená potreba bezpečia a istoty vyvoláva strach, úzkosť, zlosť, hnev, hostilitu a agresiu. Dôležité komponenty uspokojovania potreby bezpečia predstavujú istota, spoľahlivosť, stabilita, ochrana, štruktúra, poriadok, dodržiavanie sociálnych noriem a oslobodenie sa od úzkosti a strachu. Právo na bývanie je viac než len právo žiť v nejakom príbytku, je to aj právo na domov, ktorý umožňuje zaistenie individuálnej bezpečnosti človeka zahŕňajúce dva aspekty – byť v bezpečí a cítiť sa v bezpečí.

Strata a absencia miesta na bývanie, ktoré by uspokojilo túto zásadnú ľudskú potrebu, je záťažovou situáciou ohrozujúcou duševné a fyzické zdravie. Kvalitu života a subjektívnu spokojnosť (well-being) človeka tu neznižuje len priama skúsenosť s trestnou činnosťou, ale aj pocit ohrozenia a obavy z trestnej činnosti. Uspokojenie potreby bezpečia a istoty sa vo veľkej

AIDALA, A., CROSS, J., STALL, R., HARRE, D., SUMARJOTO, E. *Housing status and HIV risk behaviors: Implications for prevention and policy*. AIDS Behav. 2005;9(3):251–265. [cit. 2019-06-29]. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16088369>

¹²⁹ Atlas rómskych komunit 2019. Dostupné na <https://www.minv.sk/?atlas-romskych-komunit>

¹³⁰ PARALIČOVÁ, Z., JARČUŠKA, P., HUDÁČKOVÁ, *Infekčné choroby u marginalizovaných skupín Rómov žijúcich v osadách*. Via practica 2015; 12(3) | s.111-113.

¹³¹ Analýza epidemiologickej situácie a činnosti odborov epidemiológie v Slovenskej republike za rok 2017. (online). [cit. 2019-06-29].

Dostupné na: https://www.epis.sk/InformacnaCast/Publikacie/VyroczneSpravy/Files/VS_SR-2017.aspx.

¹³² MASLOW, A. H. *Motivation and Personality*. New York. 1970 Reprinted from the English Edition by Harper & Row, Publishers 1954. [cit. 2019-06-29]. Dostupné na: <https://realitycheck.frfr.org/wp-content/uploads/2018/12/Motivation-and-Personality-A.H.Maslow.pdf>

miere viaže na domov. Väčšina ľudí bez primeraného bývania nemá potrebu bezpečia a istoty dostatočne saturovanú a dostávajú sa do situácií, ktoré ich ohrozujú a často sú nezvládnuteľné.

Extrémne ohrozenou a najzraniteľnejšou skupinou sú ľudia bez prístrešia, ktorí prespávajú na verejných miestach, nemajú nikde bezpečné útočisko, čelia pretrvávajúcemu ponížujúcemu zaobchádzaniu a neustálej hrozbe napadnutia a násilia. Táto skupina je cieľom útokov častejšie, než obyvatelia nocľahární, útulkov a azylových domov, ktorí sú však tiež častým terčom kriminálnych útokov. Známe sú prípady brutálneho napadnutia skupinami agresívnych mladých ľudí, neprimerané násilie voči nim neraz používajú pracovníci bezpečnostných agentúr pri nákupných centrách, niekedy ich nepatrične tvrdo kontroluje aj polícia a k ľuďom bez domova sa mnohokrát správa násilnícky aj verejnosť. Nie je raritou, že sa nemôžu cítiť bezpečne ani pred inými bezdomovcami a nevyhnú sa krádežiam či ohrozeniu zdravia a násiliu medzi sebou. Traumatické udalosti, s ktorými sa táto zraniteľná skupina stretáva a neustále narúšanie vnímania individuálnej bezpečnosti negatívne ovplyvňuje ich psychické aj fyzické zdravie. Mnohí z nich zažili drsné detstvo, nestabilné rodiny alebo domáce násilie. Je viac ako desaťkrát pravdepodobnejšie, že budú napadnutí a päťdesiatkrát pravdepodobnejšie, že budú okradnutí, než tí, ktorí majú domov.¹³³ Problematike uspokojenia potreby bezpečia a viktimizácii tejto skupiny osôb sa u nás i v zahraničí venuje málo odborných štúdií, štatistiky tento atribút väčšinou nesledujú, a tak objektívny prehľad o rozsahu viktimizácie a o reálnej situácii chýba. S obeťami trestných činov páchaných na bezdomovcoch prichádzajú do styku hlavne neziskové organizácie, ktoré sa im snažia pomáhať. Mnohí sú však bez kontaktu s akoukoľvek inštitúciou alebo, najčastejšie v dôsledku naučenej bezmocnosti a rezignácie, už nie sú schopní pomoc prijať a o to zraniteľnejší sú voči osobným útokom a kriminalite.

Vysoká miera traumatizácie spôsobená insaturáciou potreby bezpečia a istoty negatívne ovplyvňuje psychické aj fyzické zdravie ďalších skupín ľudí, ktorí nemajú primerané bývanie: jednotlivci prespávajúci v nocľahárňach, útulkoch, ubytovniach, chatkách, chátrajúcich objektoch, azylových domoch, obeť domáceho násilia, zdravotne postihnuté osoby, nezamestnaní, osamelí rodičia s nezaopatrenými deťmi a starší ľudia neschopní zaplatiť poplatky za bývanie, osoby sťahujúce sa po príbuzných a priateľoch, nájomníci reštituovaných a privatizovaných bytov, ktorí sú v ťažkej sociálnej situácii a dlhé roky sú vystavení protiprávnemu konaniu majiteľov privatizovaných domov, ľudia v ústavných zariadeniach,

¹³³ The Lancet. An SOS from homeless people. EDITORIAL| VOLUME 366, ISSUE 9501, P1903 Published: December 03, 2005 [cit. 2019-06-30]. Dostupné na: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(05\)67764-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(05)67764-1).

ktorí nemajú po prepustení kam ísť, a utečenci hľadajúci únik pred ozbrojeným konfliktom.¹³⁴ Uspokojenie tejto potreby sa však netýka iba fyzického bezpečia, ale aj ekonomického a sociálneho bezpečia pričom závisí od podmienok hmotného a sociálneho zabezpečenia ľudí a od ich sociálnej inklúzie.

Bez bývania, či pri bývaní v neistých či neprimeraných podmienkach, teda bez vlastného domova, nie je možné žiť bez hrozby násilia ani hovoriť o naplnení potreby sociálneho a ekonomického bezpečia a istoty, čím prichádza k frustrácii, deprivácii a permanentnému stresu.

2.2.2 Deprivácia bývania a sociálne potreby

2.2.2.1 Potreba spolupatričnosti a lásky

Potreba spolupatričnosti, lásky a prijatia stojí v hierarchii potrieb hneď za základnými fyziologickými potrebami a potrebou bezpečia a istoty. Táto potreba, vďaka ktorej ľudia udržiavajú príbuzenské, partnerské a priateľské vzťahy je vlastná celému ľudstvu, keďže členstvo v skupine je v rámci fylogénzy aj ontogénzy podmienkou prežitia každého jedinca. Spolupatričnosť k rodine, skupine, komunite a potreba niekam patriť, potreba priateľstva, lásky a potreba milovať a byť milovaný sa radí k hlavným potrebám človeka, vychádza zo závislosti na sociálnych vzťahoch a jej uspokojenie je nevyhnutné pre udržanie rovnováhy. Dôsledkom nedostatku lásky a prijatia je osamelosť. Strata bývania, domova a bezdomovectvo ako jej extrémna forma, je synonymom osamelosti, izolácie, nedostatku sociálnej podpory. Akonáhle sa jednotlivec alebo rodina ocitnú bez trvalého bývania, môže byť ťažké alebo dokonca nemožné znovu sa začleniť do sociálneho systému. No tieto sociálne väzby sú predpokladom udržania telesného a duševného zdravia. Etnograf, ktorý viac ako tri a pol roka študoval bezdomovectvo prostredníctvom osobnej skúsenosti, to opisuje nasledovne: *„Bezdomovectvo je najintenzívnejší zážitok osamelosti v mojom živote. Je to neustály hlad po uznaní, pozornosti, láske a prijatí. Tento hlad je hlbšou, temnejšou obdobou fyzického hladu, ktorý denne zažívam. Táto osamelosť – prežívanie zabudnutia priateľmi, rodinou a spoločnosťou je prenikavá a drsná, sprevádzaná pocitom osamenia, zrady a opustenia. Jedným z dôsledkov života na ulici*

¹³⁴ SR bola v roku 2017 najmenej žiadanou členskou krajinou EÚ podľa počtu záujemcov o udelenie azylu; s počtom 160 žiadostí o azyl sa ocitla na poslednom mieste z členských krajín EÚ. TASR 18.06.2018 16:31 [cit. 2019-07-01]. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/473790-v-roku-2017-poziadalo-na-slovensku-o-azyl-160-utecencov-najmenej-v-eu/>

*je priepastná izolácia, chýba očný kontakt s okoloidúcimi, pozdrav, úsmev, rozhovor, akákoľvek interakcia“.*¹³⁵

Uspokojenie tejto potreby chráni človeka pred samotou, pocitom zbytočnosti, strachom z odmietania, odcudzenia, úzkosťou, depresiami a následnými psychosomatickými ťažkosťami. Človek je závislý na medziľudských vzťahoch, na priateľoch, rodine, komunite a táto potreba sa naplňuje ak je jedinec súčasťou života iných. Láska v kontexte spolupatričnosti je podľa Maslowa¹³⁶ definovaná ako všeobecne blízky vzťah, pre ktorý je nevyhnutné prostredie susedstva, teritória a skupiny, jednotlivca, jeho jedinečnosť, ako aj jedinečnosť spoločenstva, do ktorého jednotlivec patrí, miesto zdieľané s inými blízkymi osobami, vytváranie silných väzieb pri dosahovaní spoločných cieľov, tímová práca, vzájomné prijatie a spolupatričnosť.

O deficite týchto podmienok možno hovoriť takmer u všetkých skupín ohrozených depriváciou potreby bývania – mladí dospelí, ktorí sa musia osamostatniť po opustení detského domova, osamelé matky, obe domáceho násillia, seniori, ktorí nemôžu zvládnuť náklady na bývanie, obyvatelia azylových domov a zariadení núdzového bývania, ľudia po výkone trestu odňatia slobody, ktorí sa nemajú kam vrátiť, ľudia bez prístrešia a žijúci na ulici. Viaceré výskumy poukazujú na vplyv osamelosti pri vzniku mnohých somatických chorôb i duševných porúch a na užívanie návykových látok.

2.2.2.2 Potreba uznania, ocenenia a úcty

Táto potreba vychádza zo želania človeka byť uznaný a rešpektovaný okolím. Patrí sem aj potreba sebaúcty, ktorá úzko súvisí so sebavedomím. Niektorí ľudia preferujú potrebu ocenenia viac než potrebu lásky a náklonnosti. Zdravú mieru sebaúcty a sebadôvery založenej na vlastných úspechoch a úcte iných majú predovšetkým zdraví, zrelí a rozvinutí jedinci v optimálnych životných podmienkach. K opačnému výsledku vedie spojenie medzi odopretím práva na bývanie a sociálnou identitou človeka. Pri extrémnom porušení práva na primerané bývanie, ako je bezdomovectvo a sociálne vylúčenie, je charakteristická intolerancia a diskriminácia zo strany okolia, stigmatizácia a popieranie rešpektu, často aj represívny prístup

¹³⁵ WITESMAN, E. *The vicious cycle of loneliness in homelessness*. Salt Lake City Utah. Desert News. Published: December 21, 2017. (online). [cit. 2019-06-10]. Dostupné na: <https://www.deseretnews.com/article/865694304/Op-ed-The-vicious-cycle-of-loneliness-in-homelessness.html>

¹³⁶ MASLOW A. H. *Motivation and Personality*. 1970. Reprinted from the English Edition by Harper & Row, Publishers 1954 369 s. (online). [cit. 2019-07-16]. Dostupné na: http://s-f-walker.org.uk/pubsebooks/pdfs/Motivation_and_Personality-Maslow.pdf

zo strany miest, napr. odstránenie lavičiek na železničných staniciach (napr. Piešťany, Žilina, Považská Bystrica)¹³⁷, zákaz prítomnosti bezdomovcov v meste (Budapešť), zákaz podávať bezdomovcom v meste jedlo (Seattle, Los Angeles, Phoenix, Dallas a Philadelphia).¹³⁸ Takéto podceňovanie vedie k strate dôstojnosti a sebaúcty. Dôsledkom sú vážne problémy v oblasti fyzického a duševného zdravia. Nedostatok dôstojnosti, neustále odmietanie a ponižovanie, ktoré sa vyskytujú v každodennom živote ľudí, ktorí sa v dôsledku absencie bývania ocitli na okraji spoločnosti čo vnímajú ako vlastnú osobnú prehru, môže viesť k depresii, k zneužívaniu návykových látok a zvyšovať riziko samovraždy.¹³⁹ Napr. podľa štatistík až 66 % ľudí bez domova zažilo niekedy počas svojho života vážnu depresiu. Údaje o príčinách úmrtí ľudí bez domova v rokoch 2013 – 2017 v Anglicku a vo Walese uvádzajú, že druhou najčastejšou príčinou úmrtia je samovražda.¹⁴⁰

2.2.3 Potreba bývania a vyššie potreby

2.2.3.1 Potreba sebarealizácie

Na najvyšších stupňoch hierarchie potrieb stoja najvyššie ľudské potreby, tzv. potreby bytia – metapotreby. Najbezprostrednejší vzťah k problematike saturácie práva na bývanie má z nich potreba sebarealizácie. Ak sú deficitné potreby uspokojené, jednotlivец je motivovaný k uspokojeniu sebarealizačných, sebaaktualizačných potrieb. Sebarealizácia je potreba naplniť svoje schopnosti, využiť svoj individuálny potenciál a snaha byť najlepším, akým sa daný človek môže stať. Je to potreba spätá s duchovnou, psychickou a sociálnou vyspelosťou. Táto potreba sa úzko spája s vlastnou sebaúctou a schopnosťou zvládať a žiť svoj vlastný život. Podľa A. Maslowa smerujú ľudia k realizovaniu svojho individuálneho potenciálu podľa vlastných daností a podľa podmienok, v ktorých žijú. Individuálny potenciál človeka sa uskutoční len za predpokladu, že má možnosť žiť v podnetnom prostredí. Prostredie, v ktorom žijú ľudia s depriváciou potreby bývania, prináša veľké obmedzenia a väčšinou neposkytuje podmienky pre rozvoj vyšších potrieb, pre naplňovanie vlastných možností, uskutočňovanie seba samých. Ako výstižne uvádzajú V. a I. Hradeckí, bezdomovec ako „*desocializovaný*

¹³⁷ ONDRUŠEK, D. *Lavičky, bezdomovci a verejný priestor*. PDCS Blog, 27. júl 2015. (online). [cit. 2019-07-16]. Dostupné na: <https://www.pdcs.sk/sk/blog/esej-verejny-priestor>.

¹³⁸ Tamtiež.

¹³⁹ Po zadaní hesla „samovraždy bezdomovcov“ do Google sa za 0,21 sekúnd ukáže približne 20 800 výsledkov.

¹⁴⁰ Úrad pre národnú štatistiku Spojeného kráľovstva. (online). [cit. 2019-06-16]. Dostupné na: <https://www.ons.gov.uk/>

*jednotlivec sa pokúša uspokojiť svoje potreby v určitom poriadku, hierarchia ktorého je nasledujúca: fyziologické potreby, potreby bezpečia, potreby sociálne. Brecht vyjadril túto skutočnosť vetou: Erst kommt das Fressen, dann die Moral ... Prestíž a rozvoj osobnosti, sebarealizačné potreby, sú veľmi vzdialené v situácii naliehavých prvotných starostí osôb sociálne deštrukturalizovaných.*¹⁴¹

2.2.3.2 Potreba bývania a metapotreby

K tzv. metapotrebám patria najvyššie ľudské potreby:

- **potreba poznania** – potreba poznania nepoznaného ako aj získavanie nových vedomostí.
- **etické a estetické potreby** – harmónie, poriadku, dobra, spravodlivosti, čestnosti, krásna (obrazy, hudba, poézia).
- **potreba transcencie** – niekedy nazývaná spirituálne alebo duchovné potreby.

Hoci platí, že nižšie položené potreby sú významnejšie a ich aspoň čiastočné uspokojenie je podmienkou pre vznik menej pre život nevyhnutných a vývojovo vyšších potrieb, nie je to možné tvrdiť celkom bezvýhradne.

Ako naznačili niektoré poznatky a skúsenosti, aj v krajných životných situáciách, v ktorých je možnosť uspokojovania nižších potrieb obmedzená alebo znemožnená, môže človeku pomôcť uspokojovanie vyšších potrieb (estetických, duchovných), napr. umelecké diela, ktoré vytvorili židovskí väzni počas holokaustu v koncentračných táboroch, pracovných táboroch a getách, taliansky divadelný súbor Compagnia Pippo Delbono Houmlesáci, české divadlo Ježek a Čížek, zastrešené časopisom Nový prostor (česká paralela slovenského pouličného časopisu Nota bene), experimentálne Divadlo bez domova. Divadlo bez domova vzniklo v roku 2002 ako projekt divadla bezdomovcov – predajcov Nota bene a už v roku 2010 zastupovalo Slovensko na záverečnej konferencii Európskeho roka boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu v Bruseli¹⁴² a úspešne pôsobí dodnes.

¹⁴¹ HRADECKÁ, V., HRADECKÝ, I. *Definice bezdomovství*. Atlastransformace. (online). [cit.2019-06-15]. Dostupné na: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/b/bezdomovectvi/1-definice-bezdomovstvi.html>

¹⁴² LINDOVSKÁ, N. *Divadlo ľudskej rozmanitosti*. Koncept divadla sociálne marginalizovaných skupín, vznik a tvorba bratislavského Divadla bez domova. (online). [cit.2019-07-04]. Dostupné na: <https://www.sav.sk/journals/uploads/11250905SD012013-66.pdf>

Mnohí odborníci zastávajú názor, že bezdomovci často nevidia zmysel života ako pri pohľade do minulosti, tak ani pri vyhliadke do budúcnosti. Pokiaľ však nevidia nejaký vyšší zmysel svojho života, ich úsilie smeruje len k momentálnemu prežitiu. No ako uvádza Frankl (2011), človek je vždy bytosť hľadajúca zmysel a jeho život je potenciálne zmysluplný za akýchkoľvek podmienok.¹⁴³

2.3 Prieskum hierarchie potrieb ľudí bez domova

Ako už bolo uvedené, podľa najznámejších teoretických koncepcií motivácie ľudského správania¹⁴⁴ človek uspokojuje svoje potreby postupne a k uspokojovaniu potrieb vyššieho rádu pristupuje až po uspokojení základných potrieb. Tieto teórie však pripúšťajú aj funkčnú autonómiu potrieb, vďaka ktorej ak už raz bolo dosiahnuté nasýtenie vyšších potrieb je možné, že sa stanú autonómne a ďalej nezávislé na naplnení nižších potrieb. Predpokladom zabezpečenia a udržiavania rovnováhy organizmu človeka je sústavné a primerané uspokojovanie fyziologických potrieb, potreby istoty a bezpečia, sociálnych potrieb a potreby stability medziľudských vzťahov, ktoré sú úzko späté s naplnením potreby bývania. Najvyššie riziko deprivácie týchto potrieb hrozí osobám bez domova a ľuďom z ďalších sociálne vylúčených skupín, ktorí si v dôsledku svojej nepriaznivej životnej situácie nedokážu zaistiť primerané bývanie ani takú úroveň a kvalitu života, ktorá je akceptovanou normou v danej spoločnosti. Zisťovanie dôležitosti uspokojovania potrieb je jedným z prvých a zároveň základných krokov smerujúcich k zlepšeniu ich situácie a k návratu do normálneho života.

¹⁴³ FRANKL, V. E. *Hľadanie zmyslu života. Napriek všetkému povedať životu áno* (Ein Psycholog erlebt das Konzentrationslager), Bratislava : 2011. Eastone Books, 131 s. ISBN 978-80-8109-159-9.

¹⁴⁴ Napr. Alderferova motivačná teória, Herzbergova dvojfaktorová teória, McClellandova teória potreby úspechu.

Cieľ: Krátky prieskum poradia subjektívnej dôležitosti uspokojovania potrieb sme realizovali s cieľom získať informácie o preferencii potrieb ľudí bez domova a o mieste potreby bývania v tejto hierarchii.

Technika: Prostredníctvom techniky krátkeho inventára potrieb sme s prosbou o jeho vyplnenie oslovili niekoľkých predajcov časopisu *Nota bene*.¹⁴⁵ Prieskum, ktorý sa uskutočnil v júli 2019, nám umožnilo uskutočniť občianske združenie *Proti prúdu* v Bratislave.¹⁴⁶ Inventár 15 potrieb bol respondentom predložený v písomnej forme s požiadavkou výberu troch pre nich v súčasnosti najdôležitejších potrieb.¹⁴⁷ Formu krátkeho prieskumu sme zvolili na základe faktu, že cesta k zisteniu potrieb sociálne znevýhodnených skupín nie je jednoduchá – od bezdomovcov sa informácie získavajú pomerne ťažko, skúmajú sa obťažnejšie ako iné skupiny.¹⁴⁸ Prekonanie ich nedôverčivosti k cudzím osobám prostredníctvom vytvorenia bližšieho kontaktu by si vyžadovalo oveľa dlhší čas, ako náš prieskum umožňoval.

Súbor: Jediné kritérium výberu respondentov bolo bezdomovectvo a ochota zúčastniť sa prieskumu. Na výsledky tejto sondy do potrieb ľudí bez domova treba nazerať s prihliadnutím na obmedzenie v dôsledku malej vzorky, ktorú tvorila skupina (N=11) jedenástich respondentov, ktorí boli ochotní formulár vyplniť (zloženie podľa pohlavia a veku prezentuje Tabuľka 7 a podľa pohlavia a dĺžky života bez domova uvádza Tabuľka 8).

¹⁴⁵ Mesačník *Nota bene* je pouličný časopis, ktorý od septembra 2001 vydáva občianske združenie *Proti prúdu* ako formu efektívnej pomoci ľuďom bez domova. Predaj časopisu neznamená len pomoc pri zabezpečovaní základných potrieb, ale napomáha naplňovať sociálne a vyššie potreby a tým im poskytuje motiváciu a viac príležitostí zmeniť svoju situáciu.

¹⁴⁶ Vďaka ústretovosti o. z. *Proti prúdu* bola spolupráca respondentov motivovaná výnosom z predaja 10 výtlačkov časopisu *Nota bene*, ktoré každý z nich dostal bezplatne.

¹⁴⁷ Pôvodný zámer číselne označiť všetky potreby v inventári od 1 – 15 podľa ich subjektívnej dôležitosti sme museli po jeho pilotnom overení zjednodušiť, keďže sa respondentom ani po inštrukcii nejavil ako úplne zrozumiteľný.

¹⁴⁸ Dlhodobé znevýhodňovanie má mnoho negatívnych dôsledkov a jedným z nich je pasivita, nízka viera vo svoje vlastné sily a malá nádej na zlepšenie. Oslabená dôvera v štát a autority sa môže prejavovať nedôverou, neschopnosťou a neochotou formulovať svoje potreby a diskutovať o nich.

Tabuľka 7: Respondenti podľa pohlavia a veku

vek	muži	ženy	celkom
18 – 25	1	0	1
26 – 35	1	1	2
36 – 45	1	0	1
46 – 55	1	0	1
56 – 65	3	0	3
66 – 75	2	1	3
Celkom	9	2	11

Tabuľka 8: Respondenti podľa počtu rokov bez vlastného bývania

bez bývania (roky)	muži	ženy	celkom
1 – 5	3	1	4
6 – 10	1		1
11 – 15	1	1	1
16 – 20	0	0	0
21 – 25	1	0	1
26 a viac	3	0	3
celkom	9	2	11

2.3.1 Preferencia potrieb

Ako tri najdôležitejšie potreby, ktorých nedostatok najviac ovplyvňuje celkovú kvalitu ich života, vyznačili respondenti, nasledovne (Tabuľka 9 a Graf 15):

Tabuľka 9: Preferencia potrieb

Potreba	Počet odpovedí		
	muži	ženy	celkom
Osobné bezpečie (ochrana pred nebezpečím a hrozbami ulice)	4	1	5
Zdravie (telesné a duševné zdravie, lekárska starostlivosť, lieky)	2	2	4
Primerané bývanie (vlastný alebo nájomný byt, dôstojný domov)	5	2	7
Práca (zamestnanie, možnosť patričného uplatnenia a zárobku)	3	0	3
Partnerský vzťah, láska (stály partner/ka, pevný citový vzťah alebo manželstvo)	1	0	1
Hygiena (možnosť osobnej hygieny, čistota)	0	0	0
Čistá voda (stály a trvalý prístup k pitnej vode)	2	1	3
Sex (možnosť mať pohlavný styk, aj nezáväzný)	2	0	2
Nerušný spánok (bezpečie, miesto chránené pred chladom či pred hlukom a kriminalitou)	2	0	2
Súkromie (mať kľud, pokoj, intimita, miesto pre seba a svojich blízkych)	2	0	2
Primeraná strava (dostatok, pravidelnosť a kvalita jedla)	2	0	2
Priateľstvo (dobrí kamaráti, blízki ľudia, ktorí ochotne pomôžu)	1	0	1
Získavanie nových informácií (vzdelávanie sa, nové poznatky a vedomosti)	1	0	1
Kultúra (sledovanie televízie, čítanie kníh, návšteva kina, divadla, koncertov)	0	0	0
Možnosť venovať sa svojim záujmom (napr. pestovať svoje koníčky)	0	0	0
Iné (napíšte čo)			

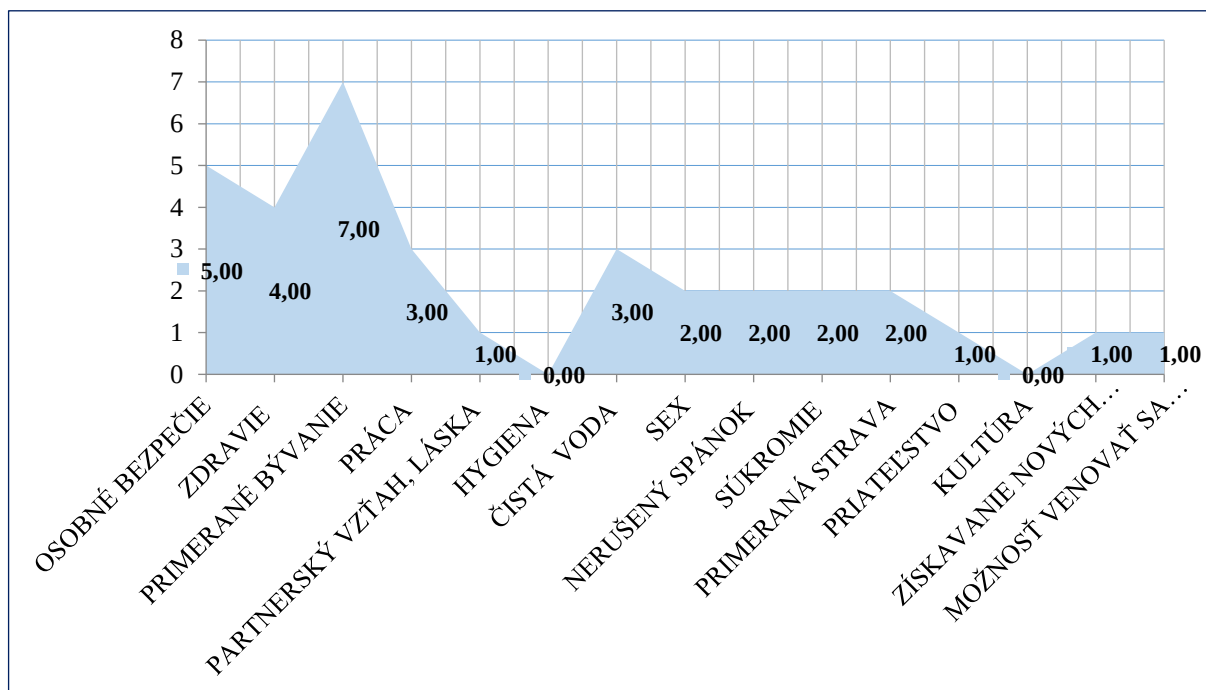
- Najväčšiu dôležitosť prikladajú respondenti oblasti primeraného bývania, dôstojného domova vo forme vlastného alebo nájomného bytu. Túto potrebu označilo 7 (63,6 %) respondentov. Preferencia tejto potreby je pochopiteľná, keďže pre zabezpečovanie ostatných základných potrieb, nevyhnutných pre prežitie ľudí bez domova je primárnym predpokladom uspokojenie potreby bývania.
- Hneď na druhom mieste nasleduje potreba osobného bezpečia (5 respondentov) a fyzické aj psychické zdravie, vrátane lekárskej starostlivosti a liekov (4 respondenti).
- Tretie miesto medzi najdôležitejšími potrebami má práca a možnosť zárobku, patričného uplatnenia (3 respondenti) a stály, trvalý prístup k čistej, pitnej vode (3 respondenti).
- Dvakrát boli označené potreby nerušeného spánku na bezpečnom a chránenom mieste, súkromia a intimity, primeranej a pravidelnej kvalitnej stravy a pohlavného styku.
- Na piatom mieste sú potreby pevného citového partnerského vzťahu, priateľstva a získavania nových informácií, ktoré boli označené jeden raz.

Je zaujímavé, že dôležitosť hygieny neoznačil ani jeden respondent, hoci patrí medzi podstatné potreby ľudí bez domova a priestory pre zabezpečenie osobnej hygieny jej dostupnosť a podmienky nie sú dostatočné. Je však pravdepodobné, že táto potreba nepatrí medzi najvýznamnejšie pre našich respondentov – predajcov časopisu *Nota bene*, ktorí nežijú stále na ulici, nejaký typ prístrešia majú a zrejme využívajú služby zariadení pre ľudí bez domova, ktoré zabezpečujú aj hygienu.

Jeden respondent zaradil medzi svoje tri najvýznamnejšie potreby získavanie nových informácií, poznatkov, vedomostí, vzdelávanie sa.¹⁴⁹

Ďalšie potreby, ktoré respondenti nezaradili medzi dôležité – t. j. potreby kultúrne a potreby seberealizácie, patria k najvyšším sociálnym potrebám a s ohľadom na deficit v saturácii základných potrieb a teóriu hierarchického uspokojovania potrieb nie je tento výsledok prekvapivý.

¹⁴⁹ Mladý muž (30 rokov) si po odchode z detského domova, kde vyrástol nenašiel vhodné uplatnenie ani vlastné bývanie a žije 12 rokov ako bezdomovec. Napriek tomu sám seba nepovažuje za človeka bez domova, má upravený zovňajšok, stará sa o psíka, má priateľku. Ako v krátkom rozhovore povedal, stále verí v zlepšenie svojho sociálneho statusu a splnenie svojich snov o lepšej budúcnosti. Rebríček jeho hodnôt naznačuje, že napriek dlhej dobe exklúzie z bežného spôsobu života, jeho možnosť integrácie do majoritnej spoločnosti pri poskytnutí adekvátnej sociálnej pomoci nie je bez perspektívy.

Graf 15: Preferencia potrieb

Napriek limitovaniu výsledkov prieskumu daného nízkym počtom respondentov sme sa pokúsili zachytiť prípadný súvis dôležitosti potrieb a veku respondentov (Tabuľka 10) a vzťah preferencie potrieb k dobe trvania života bez domova (Tabuľka 11).

Tabuľka 10: Preferencia potrieb podľa veku

Potreba	Vekové kategórie					
	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66-75
Osobné bezpečie (ochrana pred nebezpečím a hrozbami ulice)		1		1	2	1
Zdravie (telesné a duševné zdravie, lieky, lekárska starostlivosť)		1				3
Primerané bývanie (vlastný alebo nájomný byt, dôstojný domov)		1	1	1	2	2
Práca (zamestnanie, možnosť patričného uplatnenia a zárobku)	1				2	

Partnerský vzťah, láska (stály partner/ka, pevný citový vzťah alebo manželstvo)					1	
Hygiena (možnosť osobnej hygieny, čistota)						
Čistá voda (stály a trvalý prístup k pitnej vode)		1				1
Sex (možnosť mať pohlavný styk, aj nezáväzný)	1			1		
Nerušený spánok (bezpečie, miesto chránené pred chladom či pred hlukom a kriminalitou)					1	1
Súkromie (mať kľud, pokoj, intimita, miesto pre seba a svojich blízkych)	1		1			
Primeraná strava (dostatok, pravidelnosť a kvalita jedla)		1				1
Priateľstvo (dobrí kamaráti, blízki ľudia, ktorí ochotne pomôžu)					1	
Získavanie nových informácií (vzdelávanie sa, nové poznatky a vedomosti)		1				
Kultúra (sledovanie televízie, čítanie kníh, návšteva kina, divadla, koncertov)						
Možnosť venovať sa svoji záujmom (napr. pestovať svoje koníčky)						

Výsledky preferencie potrieb podľa veku možno považovať len za orientačné, pretože vekovú kategóriu 18 – 35 rokov zastupovali iba traja, kategóriu 36 – 55 dvaja a vekovú kategóriu 56 – 75 rokov šiesti respondenti. Významnosť potreby bývania však označili všetky vekové kategórie, obdobne ako potrebu osobného bezpečia. Starší respondenti (66 – 75 rokov) prikladajú väčšiu dôležitosť zdraviu, uspokojeniu potreby istoty – zamestnania (56 – 65 rokov) a sociálnych potrieb (priateľstvo, partnerský vzťah, láska) ako mladšie vekové kategórie, ktoré považujú za významné potreby pohlavného styku a súkromia.

Najväčší rozdiel možno konštatovať v preferencii potreby primeraného bývania medzi respondentmi, ktorí žijú na ulici kratší čas a zrejme sa snažia dostať z tejto situácie a respondentami, ktorí nemajú domov 21 a viac rokov. Bezdomovectvo prechádza určitými štádiami, ktoré sa vyznačujú špecifickými znakmi (I. úsilie o zlepšenie sociálneho statusu

situácie, II. regresia, III. rezignácia)¹⁵⁰, čo naznačujú aj naše výsledky, kde potrebu primeraného bývania uviedol iba jeden zo štyroch respondentov, ktorí žijú bez vlastného domova viac ako 16 rokov. Pre mnohých ľudí žijúcich bez domova dlhú dobu sa pravdepodobne spôsob tohto života stal ich životným štýlom a na možnosť zmeny rezignovali (Tabuľka 11).

Tabuľka 11: Preferencia potrieb podľa doby trvania života bez vlastného domova

Potreba	Roky bez vlastného bývania					
	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25	26 a viac
Osobné bezpečie (ochrana pred nebezpečím a hrozbami ulice)	2		1			2
Zdravie (telesné a duševné zdravie, lekárska starostlivosť, lieky)	2	1	1			1
Primerané bývanie (vlastný alebo nájomný byt, dôstojný domov)	3	1	2		1	
Práca (zamestnanie, možnosť patričného uplatnenia a zárobku)	1		1			1
Partnerský vzťah, láska (stály partner/ka, pevný citový vzťah alebo manželstvo)					1	
Hygiena (možnosť osobnej hygieny, čistota)						
Čistá voda (stály a trvalý prístup k pitnej vode)			1			1
Sex (možnosť mať pohlavný styk, aj nezáväzný)	2					
Nerušený spánok (bezpečie, miesto chránené pred chladom či pred hlukom a kriminalitou)						2
Súkromie (mať kľud, pokoj, intimita, miesto pre seba a svojich blízkych)	2					

¹⁵⁰ HOLOVÁČOVÁ, V. *Ľudia bez domova v kontexte sociálnych služieb. „KLIENT vs. BLÍŽNY“ /SOCIÁLNO-TEOLOGICKO-PSYCHOLOGICKO-EDUKATÍVNE ASPEKTY V SOCIÁLNEJ PRÁCI/* Zborník príspevkov z 5. ročníka študentskej vedeckej konferencie konanej dňa 23. apríla 2013 Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.s.129-137. (online). [cit.2019-06-16]. Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kormosova1/subor/17.pdf>

Primeraná strava (dostatok, pravidelnosť a kvalita jedla)		1				1
Priateľstvo (dobrí kamaráti, blízki ľudia, ktorí ochotne pomôžu)					1	
Získavanie nových informácií (vzdelávanie sa, nové poznatky a vedomosti)			1			
Kultúra (sledovanie televízie, čítanie kníh, návšteva kina, divadla, koncertov)						
Možnosť venovať sa svojim záujmom (napr. pestovať svoje koníčky)						

Podobné poznatky uvádzajú aj iné práce, napr. výskum priority základných potrieb dospelých bez domova, ktorý realizovali Linn a Gelberg.¹⁵¹ Výskumný súbor tvorilo 529 dospelých bezdomovcov, ktorí medzi preferovanými piatimi základnými potrebami uviedli predovšetkým dobré zdravie, po ktorom nasledoval trvalý domov, stály príjem, trvalé zamestnanie a pravidelné stravovanie. Respondenti, ktorí kládli väčší dôraz na potrebu trvalého domova, boli častejšie ženy, deti, príslušníci etnických menšín a osoby, ktoré boli bez domova kratší čas. Medzi respondentmi, ktorí kládli väčší dôraz na trvalé zamestnanie, boli častejšie mladší muži. Tieto a ďalšie zistenia naznačujú, že dospelí bez domova sú veľmi heterogénnou skupinou s rozdielnymi potrebami, zvykmi a prioritami, ktoré by sa mali pri poskytovaní služieb zohľadniť a dbať vždy aj na individuálny prístup.

Záveru našej sondy považujeme vzhľadom na vyššie uvedené obmedzenia za orientačné a problematika potreby bývania v kontexte saturácie ďalších ľudských potrieb si vyžaduje ďalšie skúmanie. Prezentované zistenia však potvrdzujú zásadný význam práva na bývanie ako základnej ľudskej potreby, bez naplnenia ktorej dochádza k zásadnej zmene rebríčka hodnôt človeka. Deficit, frustrácia a deprivácia pri uspokojovaní tejto potreby spôsobujú inhibíciu saturácie ostatných dôležitých sociálnych a najvyšších potrieb človeka a vedú k exklúzii z bežného života.

¹⁵¹ LINN, L.S., GELBERG, L. *Priority of basic needs among homeless adults*. Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol. 1989 Jan; 24(1):23-9. [cit. 2019-07-16]. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2496475>

2.4 Právo na bývanie – tri príbehy

Nasledujúce príbehy boli spracované na základe techniky pološtruktúrovaného individuálneho rozhovoru a orálnej histórie s tromi respondentmi/respondentkami. Kritériom výberu vzorky bola strata domova a deprivácia bývania. Rozhovory sa uskutočnili v júni a júli 2019. Okruh otázok bol formulovaný tak, aby vzhľadom k skúmanej problematike, overovali formy a rozsah deficitu v uspokojovaní potrieb respondentov vo vzťahu k deprivácii potreby bývania. Obsah, poradie a znenie otázok bolo v rozhovore prispôsobené špecifikám jednotlivých respondentov. U všetkých rozhovor začínal všeobecnými otázkami, od ktorých prechádzal k otázkam podstatným z aspektu skúmanej problematiky a končil otázkami osobnejšieho charakteru, zodpovedanie ktorých si žiadalo určitú mieru vzájomnej dôvery.

**Pani A. 88 ročná dôchodkyňa, VŠ
vzdelanie, predtým učiteľka**

S manželom a synom bývala od roku 1958 v štátnom dva a pol izbovom byte na 3. poschodí 5. poschodového domu v centre Bratislavy. Syn ako 35-ročný tragicky zahynul, manžel zomrel v roku 1988. Od tej doby bývala v byte sama. V roku 1992 sa o dom prihlásila reštituentka z Čiech. Majetok bol podľa vyjadrenia pani A. podvodne zreštituovaný a bol vydaný správcom (miestna časť) „majiteľke“, ktorá ho skôr než Najvyšší súd SR rozhodol o odvolaní, rýchlo predala (tá istá reštituentka sa snažila o ďalší dom v Prahe, kde jej vydaný nebol, keďže, rovnako ako v Bratislave, išlo o arizovaný objekt). Novými majiteľmi sa stali cudzinci z bývalej Juhoslávie, žijúci dlhodobo na Slovensku. Súdne konanie, ktoré na nátlak nájomníkov iniciovalo hlavné mesto Bratislava (majiteľ konfiškátu) trvalo 15 rokov a skončilo prehrou (vtedajší primátor sa rozhodol súdne konanie zo strany mesta ukončiť a dom ponechať novému majiteľovi). V roku 2005 predložil majiteľ nájomníkom nové nájomné zmluvy na dobu určitú na 3 roky. Pani A., rovnako ako väčšina nájomníkov, ju odmietla podpísať a získala nájomnú zmluvu na dobu neurčitú. Časť nájomníkov, ktorí neunesli stály nátlak a neistotu, riešila situáciu odchodom, časť zotrvala v nedôstojných podmienkach a požiadala podľa zákona č. 260/2011 Z. z. o ukončení a spôsobe usporiadania niektorých nájomných vzťahov k bytom a o doplnení zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 18/1996 Z. z. o cenách v znení neskorších predpisov o pridelenie náhradných nájomných bytov. Ich situáciu, rovnako ako vyše 500 ďalších Bratislavčanov z reštituovaných bytov mesto do súčasnej doby nevyriešilo.

Podmienky na bývanie v dome, kde bývala pani A., sa od roku 2005 rýchlo zhoršovali, keďže záujmom majiteľov bolo objekt bez ohľadu na nájomníkov vypratať. Odpojili elektrinu v spoločných priestoroch, takže schodište nebolo večer osvetlené. Bez informovania nájomníkov im odňali pivnice, veci z nich im vyviezli na smetisko. V dome sa neupratovalo, vchod (z frekventovanej ulice) sa väčšinou nezamykal a často poslúžil ako útočisko rôznym indivíduám, či ako WC návštevníkom okolitých vinární a reštaurácií. Pani A. ako osamelá seniorka žila s pocitom stáleho ohrozenia, úzkosti a nespokojnosti, v dôsledku čoho začala trpieť poruchami spánku. Žila v strachu aj z prípadnej brachiálnej agresivity majiteľa, ktorý sa k nej, ako k nežiadúcej nájomníčke hlásiacej sa o svoje práva, správal hrubo. V zime roku 2006 sa prestalo kúriť a skončila dodávka teplej vody (dom mal vlastnú kotolňu na uhlie). Odvtedy si pani A. kúrila v kuchyni plynovým sporákom. Bola to viac-menej jediná miestnosť, kde sa dalo od októbra do apríla zdržovať, lebo teplota v ďalších priestoroch bytu vrátane kúpeľne dosahovala v zime maximálne 6 stupňov. Vodu na umývanie si zohrievala a kúpeľňu vyhrievala teplovzdušným ventilátorom, čo sa odrazilo vo zvýšených nákladoch za elektrinu a plyn. „*Spolu so susedkou sme osobne zašli za verejným ochrancom práv. Prijal nás akýsi asistent a odporučil nám, neoficiálne, aby sme si my nájomníci nejako odomkli kotolňu, prenajali kotolníka a kúrili si sami. Takýchto absurdných situácií som zažila na úradoch nespočet,*“ spomína pani A. Keďže sa dom nevykuroval ani neudržiaval, mráz poškodil vodovodné potrubia a v dôsledku úniku vody bol byt pani A. štyrikrát vytopený. Vlhkosť spôsobila rast plesní, po schodišti opakovane tiekla voda. Majiteľ nechal v roku 2007 zničiť aj výťah, ktorý ostal natrvalo nefunkčný, dokonca hrozil pád do výťahovej šachty. V dôsledku pôsobenia chladu skomplikovalo život pani A. bolestivé reumatické ochorenie, no pri návštevách lekárov i pri vynášaní nákupov sa musela zaobísť bez výťahu. Zhoršený zdravotný stav pani A. si vyžiadal trojtýždenný pobyt na liečení, počas ktorého jej vykradli byt. „*To urýchlilo moje rozhodnutie, že sa musím z domu čím skôr odsťahovať. Poisťovňa mi nahradila minimum, lebo dom sa nezamykal. Odporučili mi vymáhať škodu od majiteľa domu. Ja si ale myslím, že on v tom mal dokonca prsty, no dokázať to neviem,*“ spomína na jeden z najväčších stresov pani A. V lete bývali v dome s vedomím majiteľov nelegálne ubytovaní cudzinci a ich rodiny z Balkánu. Do prázdnych bytov na najvyšších poschodiach sa dostali holuby, ktoré znečisťovali schodište, kde ich pani A. nachádzala aj uhynuté. Deratizácia ani dezinfekcia sa v dome posledných 25 rokov nerobila. Ročné vyúčtovanie nákladov za užívanie bytu nájomníci nedostali ani raz.

V dome napokon ostali iba tri rodiny, ostatní nájomníci sa snažili dočasne prežiť u príbuzných, no pani A. ako osamelá staršia osoba takúto možnosť nemala. Hoci si podala

žiadosť o prijatie do zariadenia pre seniorov, vďaka svojej sebestačnosti nespĺňala podmienku odkázanosti na sociálnu službu a bola z poradovníka vyradená. Pani A. sa chodila pravidelne informovať na Magistrát hlavného mesta Bratislava o situácii v otázke poskytnutia náhradných nájomných bytov a možnosti získania bývania v niektorom zo zariadení pre seniorov. Bolo jej navrhnuté ubytovanie v zariadení v Starom Meste, ktoré má medzi staršími ľuďmi veľmi nepriaznivé hodnotenie, preto sa ho obávala prijať. V priebehu času navštívila postupne všetkých primátorov Bratislavy. *„Každý sľuboval situáciu riešiť, no ani jeden neurobil nič. Ten posledný mi dokonca povedal – „bud’te rada, že vás nevyhodili na ulicu“. Takýto prístup ma doslova šokoval.“*

Od roku 2018 žije pani A. v zariadení pre seniorov. *„Miesto sa mi podarilo získať len vďaka tomu, že som primátorovi oznámila, že všetko to, ako ignorantsky k mojej situácii celé roky pristupoval magistrát spíšem a pošlem prezidentovi republiky,“* priznáva pani A. Jej základné potreby, depriváciou ktorých trpela viac ako 20 rokov (potreba spánku, vzduchu, regulácie telesnej teploty, fyzickej bezpečnosti, ochrany pred násilím, hygieny prostredia) možno posledný rok považovať za saturované. Ale na dosiahnutie primeranej kvality života to nestačí. Prežitý stres, zima, fyzická námaha a ďalšie negatívne faktory zanechali na zdraví pani A. trvalé následky. Náklady za bývanie v jednej bunke zariadenia pre seniorov presahujú čiastku nájomného za byt, v ktorom pani A. bývala. Veľkú časť svojich vecí a nábytku, ktorý znamená pre každého staršieho človeka dôležitú súčasť domova, musela nechať v starom dome. Nakupuje, varí a stravuje sa sama, pretože na úhradu diétnej stravy jej dôchodok nepostačuje (z tzv. racionálnej stravy hneď po presťahovaní do zariadenia pre seniorov vážne ochorela).

Pani A. sa ako bývalá učiteľka tešila množstvu priateľských vzťahov s rovesníkmi, za dlhé roky si vytvorila vo svojom okolí bohaté sociálne kontakty, aktívne sa venovala zbieraniu liečivých rastlín a svoje rozsiahle poznatky z fytoterapie využívala v prospech susedov a priateľov, ktorí si jej pomoc a odbornosť vážili a vysoko cenili. Zariadenie, kde teraz pani A. býva je na periférii vzdialenej od lokality kde žijú jej priatelia a známi, ktorí sú väčšinou vo veku, v ktorom je pohyb obťažný, takže ju navštevujú málo. Jej susedia v zariadení pre seniorov sú chorí a umierajúci imobilní seniori na konci života v ťažších fázach demencie, čo pani A. síce chápe ako nutné zlo, no vzhľadom na jej doterajšie spoločenské kontakty a záujmy je to pre ňu veľmi skľučujúce.

Pani A. má po 25 rokoch strechu nad hlavou. Depriváciu bývania a s ňou spojených útrap pri saturácii základných potrieb však vystriedal deficit uspokojovania potreby lásky, priateľstva, prijatia a spolupatričnosti, potreby uznania a ocenenia a potreby seberealizácie. Pani A., ktorá až do chvíle, keď prišla o právo na bývanie, žila napriek strate najbližších

plnohodnotný život, sa v dôsledku vytrhnutia zo svojho pôvodného prostredia, prežívané frustrácie a deprivácie cíti aj dnes ako človek bez domova.

**Pán B. 46 ročný vodič, VŠ vzdelanie,
predtým vedúci pracovník – ekonóm**

Pán B. býval od útleho detstva v centre Bratislavy v trojizbovom byte so starými rodičmi, u ktorých vyrastal. Tento byt nadobudol starý otec pána B. v 50. tých rokoch minulého storočia výmenou za jednoizbový byt, ktorý dostal keď prišiel v rámci znárodnenia o svoj malý obchodík, v ktorom s manželkou aj býval. Dom v lukratívnej časti mesta s niekoľkými bytmi patril pôvodne židovskému majiteľovi, ktorý cez vojnu zahynul a v reštitúcii bol vrátený bez dostatočného preukázania jeho vlastníctva potomkom bývalého správcu domu, ktorí ho urýchlene predali. V roku 1990, keď pán B. študoval v zahraničí, dostali jeho starí rodičia bez predchádzajúceho upozornenia písomnú výzvu vtedajšieho majiteľa domu, aby sa okamžite vysťahovali. Následky tejto bezvýchodiskovej situácie hlboko traumatizovali celú rodinu. Pán B., ktorému v tej dobe ponúkli prácu na zahraničnej univerzite kde končil štúdium, uprednostnil návrat do Bratislavy, aby starým rodičom pomohol vyriešiť problémy s bývaním. Realita bola zložitejšia, ako predpokladal. 70-ročná stará matka pána B. dostala v dôsledku utrpeného šoku náhlu cievnu mozgovú príhodu, z ktorej sa už nezotavila a keď sa po krátkom čase zopakovala, následky boli fatálne. Starý otec situáciu psychicky nezvládol, liečba následkov traumy nebola úspešná a po hospitalizácii na psychiatrii zomrel tiež.

Pán B. ostal pre nedostatok iných možností bývať v byte po starých rodičoch. Od roku 1996 sa majiteľ snažil nájomníkov všetkými prostriedkami zbaviť – v dome sa nekúrilo, nebola teplá voda, elektrina ani plyn, neudržiaval sa poriadok. V dôsledku zamŕzania vodovodného potrubia osemkrát byt vytopilo, vytvorilo sa množstvo plesní. Takéto bývanie dlhodobo neumožňovalo primeranú saturáciu potreby regulácie telesnej teploty, potreby hygieny a potreby spánku. Ešte ťažšie bolo naplnenie potreby bezpečia a istoty. Bývanie nezaručovalo ochranu pred násilím a agresiou zvonku. Byt bol v priebehu času osemnásťkrát vykradnutý, dvere sa nedajú riadne uzavrieť „viackrát v noci ma vylakalo, ako sa niekto dobýja do bytu a snažil som sa dať hlukom najavo, že nie je prázdny“. Od roku 2010 pán B. prespával u príbuzných, zariadenie bytu a jeho osobné veci však nemal možnosť premiestniť. Platil nájomné a žiadal majiteľa o ročné vyúčtovanie poplatkov za užívanie bytu, no za posledných 22 rokov ho ani raz nedostal. Keď sa byt stal neobývateľný a dom napokon opustili bez

akejkoľvek náhrady všetci nájomníci, pán B. nájomné hradit' prestal, v dôsledku čoho začal majiteľ peniaze súdne vymáhať a pán B. čelí hrozbe exekúcie.

Pán B. sa dlho usiloval hájiť záujmy nájomníkov v reštituovaných a privatizovaných bytoch aj v rámci občianskeho združenia „Právo na bývanie“. Keďže vynaložil všetky sily a voľný čas riešeniu náhradného nájomného bývania, prestal sa pre nedostatok času venovať športu a svojim záujmom a postupne stratil priateľov, s ktorými ich zdieľal. Časom prišiel aj o istotu rodiny. Manželka, ktorá si predstavovala spoločný život inak ako neustály boj o bývanie, sa nedlho po uzavretí manželstva rozhodla pre rozvod. Žiadosť pána B. o zverenie dcéry do striedavej starostlivosti rodičov bola zamietnutá, keďže nemohol preukázať primerané bývanie pre dieťa. Prehlbila sa deprivácia potreby lásky, prijatia, spolupatričnosti, ktorá stojí na citových vzťahoch ako priateľstvo, partnerský vzťah, rodina. Pán B., traumatizovaný neúspechmi pri prekonávaní krízových životných situácií nezvládol vysoké pracovné nároky vyplývajúce z vedúcej funkcie a prišiel o zamestnanie. Teraz pracuje ako vodič a jeho príjmy nepostačujú ani na pokrytie výživného na dieťa a jeho skromné životné náklady. Možnosti uspokojovania jeho potreby istoty zamestnania, sociálnych potrieb uznania, úcty, ocenenia a potreby sebarealizácie klesli na minimum.

V súčasnosti prespáva pán B. v byte svojho brata, ktorý dočasne žije v zahraničí. Jeho matka býva tiež u tohto brata v zahraničí a otec v záhradnej chatke. Materiálne škody spojené so stratou bývania, ktoré pán B. nesie, sú možno spočítateľné. Avšak psychické následky deprivácie potreby bývania v kontexte kvality jeho života sú trvalé a bezpočetné.

Ako pán B. sám hovorí : „Človek je schopný prekonať mnoho prekážok, ak verí, že vďaka tomu môže nastať obrat k lepšiemu. Napriek všetkým snahám žiadateľov z reštituovaných bytov nám mesto Bratislava nedokázalo za takmer 30 rokov zabezpečiť náhradné nájomné bývanie. Nemám už silu ďalej bojovať, stratil som motiváciu niečo riešiť, cítim len apatiu a rezignáciu “.

**Pani C. 71 ročná dôchodkyňa,
stredoškolské vzdelanie, predajkyňa
časopisu Nota bene**

Pani C. žije bez vlastného domova 12 rokov. Je rozvedená, má jedného dospelého syna. Po strate zamestnania poberá dôchodok vo výške životného minima, ktorý nestačil na pokrytie nákladov na bývanie. Má zdravotné problémy v súvislosti s duševným

ochorením a s ortopedickou diagnózou vedúcou k zníženej hybnosti nôh. Rozhovoru o minulosti sa vyhýba, ako naznačila, nemá na ňu veľmi dobré spomienky, s ľuďmi z minulosti sa nestýka.

Býva v prenajatej záhradnej chatke a stará sa aj o záhradu, za čo si majiteľ nárokuje jej dôchodok (zrejme ho preberá ako ustanovený osobitný príjemca). Pani C. presnú výšku svojho dôchodku nepozná, ako udáva, „*asi okolo 200 EUR, ale či mám aj nejaký vianočný príspevok, to neviem, lebo ho preberá majiteľ chatky*“.

Najviac sa obáva straty svojho provizórneho prístrešku v záhradkárskej kolónii, ktorý jej neposkytuje nijaký komfort, ale uspokojivé zázemie a súkromný priestor. Jej najväčšou túžbou je primerané bývanie, kde by bola chránená pred chladom a ďalšími rozdmarmi počasia, mala by dostatok čistej vody na varenie i dostatočnú hygienu a nemusela by si ju nosiť ako teraz. Má rada pekné a čisté oblečenie, ako sama vraví „*potrpím si na handry*“.

Pani C. zažíva dennodenne konfrontácie s okolím. Je v strese a frustrovaná tým, že si nemôže naplniť základné potreby. To všetko pôsobí veľmi zle na jej psychickú aj fyzickú kondíciu. Veľmi ju trápí jej zlý zdravotný stav a bolesti pohybového aparátu, pre ktoré musí často vyhľadať lekársku pomoc a brať lieky. Má aj závažné psychické problémy, ktoré sú pravdepodobne dôsledkom a čiastočne aj príčinou jej sociálneho vylúčenia. Psychiatrická diagnóza jej zrejme komplikuje život, no neprialo si o nej hovoriť podrobnejšie. Má syna, ktorý sa jej niekedy snaží pomôcť, hlavne pri vybavovaní úradných záležitostí. Nebýva to však často, keďže je veľakrát útočná, jej správanie na verejnosti býva problémové a neraz vyvoláva konflikty (čo si sama uvedomuje): „*hanbí sa za mňa, aj minule od lekára radšej zmizol, lebo ja poviem rovno, čo si myslím*“. Jej agresivita je skôr obranná ako útočná a vzniká väčšinou ako reakcia na neochotu a nezáujem zo strany lekárov a nevlúdne správanie zdravotníckeho personálu. Napriek podlomenému zdraviu, veku a skutočnosti, že má zdravotné poistenie, stretáva sa bežne s odmietnutím vyšetrenia a so znevažujúcim prístupom, ako uvádza „*taký mladý lekár mi povedal, nech sa idem o štvrté ráno postaviť pred nemocnicu do radu na časenku*“, či urážlivým a hanlivým prístupom sestričiek. Pani C. čaká v najbližších dňoch vážna operácia oboch nôh s následnou dlhou hospitalizáciou, má z nej obavu a správanie zdravotníckeho personálu a niektorých lekárov k ľuďom bez domova nesie veľmi ťažko. Aj preto dochádza k nedorozumeniam najčastejšie práve v zdravotníckych zariadeniach.

Pre pani C. je najdôležitejšie uspokojenie základných fyziologických potrieb a potreba bezpečia, bývania a zdravia. Potrebu citovej väzby kompenzuje starostlivosťou o zvieratá, čo jej prináša pocit užitočnosti a prítomnosti blízkej bytosti „*v záhrade krmím mačky, teší ma to, sú vd'ačné*“.

Napriek deficitu pri saturácii základných potrieb, životu v existenčnej neistote a sociálnej izolácii, stojí u pani C. v popredí aj sociálna potreba uznania a úcty. Vzťah k spoločnosti je poznačený pocitom krivdy, sústredením na seba a svoje potreby a latentnou agresiou, čo možno považovať za obranný mechanizmus voči odmietaniu a negatívnemu vnímaniu ľudí bez domova zo strany verejnosti. *„Najviac ma zlostí, že sa ku mne nesprávajú tak ako k iným ľuďom, ponižujú ma a urážajú, že som len bezdomovkyňa.“* Túto stigmatizáciu a predsudky nesie podľa svojich slov rovnako ťažko, ako každodenný boj o naplnenie základných potrieb. *„Viac ako všetko ostatné by som si priała, aby so mnou jednali rovnako, ako s každým iným človekom“.*

2.5 Expertný rozhovor

Etnologička Mgr. Nina Beňová, PhD., ktorá sa venuje problematike bezdomovectva, chudoby a inštitucionálnej pomoci ľuďom bez domova, umožnila Stredisku nahliadnuť na problematiku potreby bývania v kontexte uspokojovania ďalších základných životných potrieb ľudí bez domova optikou skúsenej odborníčky. Táto autorka prvej slovenskej knihy o bezdomovectve *„Bezdomovci, ľudia ako my“* (2008) a ďalších publikácií je známa slovenskej verejnosti aj prostredníctvom svojej práce v OZ Proti prúdu a hlbokú angažovanosť v aktivitách pre ukončovanie bezdomovectva a dodržiavania práva na bývanie.

1. Ktoré potreby stoja podľa Vášho názoru a dlhoročných skúseností v hierarchii potrieb ľudí bez domova na najvyšších stupienkoch?

Každý človek bez domova si hľadá spôsob prežitia a nájde si určitý – aj keď nie vždy optimálny – mechanizmus uspokojovania základných potrieb. Pre ľudí bez domova je však najhorší každodenný pocit neistoty. Čo bude zajtra? Zarobím si na zaplatenie nocľahu? Nezaberie mi priestor niekto silnejší? Čo ak ma vyhodí? Dominantná je pre nich potreba bývania v zmysle domova, životnej istoty. Túto potrebu nemôže naplniť prostredie nocľahárne, útulku, ani iného krátkodobého ubytovania či ubytovne, kde sa nemožno vyhnúť zdieľaniu priestorov s cudzími ľuďmi či nedostatku súkromia pre hygienu a telesné potreby. Frustrácia, vnútorné napätie a ďalšie psychické útrapy, spôsobené nedostatkom naplnenia psychosociálnych potrieb, môžu byť rovnako alebo viac intenzívne ako pri absencii primeraného uspokojenia základných potrieb. Od možnosti zadovážiť si bývanie v zmysle

domova ako osobného priestoru s jeho intimitou, zárukou istoty a stálosti, bezpečia, spokojnosti a pokojného spánku bez vonkajšieho rušivého pôsobenia, sa odvíja uspokojovanie všetkých ostatných potrieb. Ústredná potreba človeka bez domova je mať bývanie, vlastné hniezdo, nie len akúkoľvek strechu nad hlavou, ale reálny domov, ktorý mu poskytuje bezpečie, životnú istotu a stabilitu.

2. Možno na situáciu ľudí bez domova aplikovať hierarchický model uspokojovania potrieb s predpokladom, že deprivácia nižších potrieb vedie k inhibícii potrieb vyšších?

Základné potreby sú veľmi úzko prepojené s vyššími potrebami. Ale nemožno bezvýhradne súhlasiť s názorom, že „na ulici“, v podmienkach, kde človek musí myslieť v prvom rade na to, aby prežil, ustúpia jeho vyššie potreby celkom do pozadia. Niektorí autori napríklad tvrdia, že v prostredí bezdomovectva vznikajú len povrchné medziľudské vzťahy a nedá sa hovoriť o skutočných priateľstvách. Podľa mojich skúseností sú sociálne potreby ľudí bez domova, napr. túžba po láske, priateľstve, citovej väzbe, uznaní, snaha po začlenení a blízkosti rovnako (a možno aj viac) intenzívne ako u všetkých ľudí. Ich citové vzťahy sa väčšinou vyznačujú pevnosťou a stálosťou, nie sú prelietavé, pretože v dôsledku sociálneho vylúčenia z majoritnej spoločnosti si uvedomujú ich hodnotu. Viem o pevných priateľstvách i partnerských vzťahoch, ktoré, hoci nemusia byť z pohľadu každého ideálne, majú pre ich nositeľov veľký význam a predstavujú citovú istotu, ktorú si chcú udržať. Napríklad jeden z našich predajcov venuje všetok svoj čas predaju časopisu *Nota bene*¹⁵², aby získal čo najviac prostriedkov na podporu svojej dcéry, ktorá ešte študuje.

Máme takých predajcov *Nota bene*, ktorí píšú knihy¹⁵³ a básne a v ich svetle sa prejavujú títo ľudia bez domova ako talentovaní spisovatelia. Málokto vie, že k integrácii ľudí bez domova do spoločnosti prispieva aj šport. Už od roku 2003 sa konajú Majstrovstvá sveta bezdomovcov vo futbale, ktorých sa po príprave vo futbalovom krúžku predajcov *Nota bene* zúčastnili v Kapskom meste, Edinburhu a Gotheburgu aj naši reprezentanti. Cieľom je orientácia na zdravý spôsob života, zvyšovanie sebadôvery a sebaúcty, zážitok práce v tíme, pocit spolupatričnosti, podpora ostatných členov tímu, pocit úspechu. Je nezapodnuteľné, akú okamžitú zmenu správania sme videli na zápasoch a akú hrdosť, sebavedomie, sebaistotu

¹⁵² Pouličný časopis *Nota bene*, vydávaný OZ Proti prúdu poskytuje ľuďom bez domova podporu a pomoc, viac na <https://www.notabene.sk/?program-notabene>.

¹⁵³ O.z. Proti prúdu vydalo päť kníh a jednu audioknihu, ktorých autori sú predajcovia časopisu *Nota bene*.

a dôveru vo vlastné schopnosti a sily prežívali naši reprezentanti, ktorí si dokonca v roku 2006 ako jediný tím priniesli domov pohár za cenu Fair play. Neraz stačí vhodný podnet či povzbudenie na to, aby sa v hierarchii hodnôt bez domova prejavili aj tie najvyššie ľudské potreby – kultúrne, estetické, či potreby sebarealizácie.

3. *V súčasnosti sa veľa hovorí o prístupe bývanie predovšetkým (Housing First), ktorý úspešne zaviedli viaceré krajiny, ako Fínsko, Belgicko, Dánsko, Holandsko, Spojené kráľovstvo, Rakúsko, Španielsko, Portugalsko či Írsko. Je bývanie ten odrazový mostík, ktorý zlepši podmienky uspokojovania potrieb a odštartuje proces návratu ľudí bez domova do spoločnosti?*

Nepochybne, pretože to, čo najviac potrebujú ľudia bez domova je domov, teda istota. Na Slovensku však nie sú len ľudia prežívajúci na ulici, ktorých si každý predstaví pri pojme „človek bez domova“. Máme veľa skrytého bezdomovectva, preto považujem za lepšie používať termín „ľudia v bytovej núdzi“, označenie „človek bez domova“ je dnes výraz, ktorý vyvoláva skôr nevôľu a odpor, než ochotu pomáhať. Ide o zraniteľné skupiny, ktoré sú, niektoré viac, iné menej, ohrozené stratou bývania, napr. nízkopríjmové a nezamestnané osoby, mladé rodiny; mladí ľudia ktorí žijú s rodičmi a z ekonomických dôvodov si nezakladajú rodinu, osamelí rodičia s deťmi, obeť domáceho násillia, starší ľudia, ľudia so zdravotným postihnutím a pod. Slovensko je v bytovej kríze a cenovo dostupné bývanie takmer neexistuje. Bývanie sa stalo veľmi drahou záležitosťou, komoditou na komerčnom trhu, ktorá nie je určená pre všetkých. Bez cenovo dostupného bývania sa však znižuje kvalita života celej spoločnosti – najviac je to vidieť na tom, ako klesá schopnosť mladých ľudí sa osamostatniť a založiť si rodinu. Znižuje sa tiež citlivosť v tejto téme voči najzraniteľnejším a marginalizovaným skupinám, ktoré v takomto prostredí vôbec nemajú šancu na dôstojné bývanie dosiahnuť. Podľa mnohých medzinárodných zmlúv, napríklad Všeobecnej deklarácie ľudských práv alebo Európskej revidovanej sociálnej charty je prístup k dôstojnému bývaniu ľudským právom. Preto by sprístupňovanie bývania – cenovo dostupných nájomných bytov pre všetkých, ktorí ich potrebujú, malo byť prioritou, o to viac v našej krajine, kde takéto byty chýbajú. Zdostupňovanie by sa malo diať súčasne tak pre širšie vrstvy, napríklad mladé rodiny či pracujúcich za nízke mzdy, ako aj pre najzraniteľnejšie skupiny. Optimálnou cestou pri pridelovaní bytov by potom bolo napríklad zavedenie pravidla vyčlenenia určitej časti z ich celkového počtu pre tieto zraniteľné skupiny a tiež vytvorenie prijateľných a všetkým zrozumiteľných kritérií pridelovania nájomných bytov tým, ktorí ich potrebujú najviac.

Navyše, takéto bývanie by malo byť podporené sociálnou službou. Zahraničné skúsenosti dokazujú, že práve prístup Housing First (*bývanie predovšetkým*) je vynikajúcim spôsobom ako reálne ukončovať bezdomovectvo ľudí v bývaní.

4. Deprivácia bývania spätá s obtiažami pri uspokojovaní základných potrieb a podmienky, v ktorých žijú ľudia bez domova vedú k často k závažným zdravotným komplikáciám, až ohrozeniu života. Postoje verejnosti a neraz i zdravotníkov k ľuďom bez domova sú u nás však veľmi rozporuplné. Aj ľudia na ulici a bez prístrešia však majú právo na zdravotnú starostlivosť. Je možné túto situáciu napraviť? Funguje u nás pouličná, tzv. terénna medicína?

Zdravie je jednou z najdôležitejších ľudských hodnôt a každý má právo, aby sa jeho základné ľudské práva a slobody pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti rešpektovali. Zdravie je úzko previazané s právom na bývanie. Aj keď nemáme relevantné údaje o zdravotnom stave ľudí bez domova alebo ľudí ohrozených stratou bývania na Slovensku, je nepochybné, že neisté alebo chýbajúce bývanie so svojimi neblahými dôsledkami je príčinou mnohých zdravotných problémov, ktorým ľudia bez domova čelia. Situácia ľudí bez domova vedie k mnohým prekážkam pri udržaní si zdravia, často ich pre dlhy na zdravotnom poistení vylučuje zo zdravotnej starostlivosti, neumožňuje prístup k liečbe a zabraňuje zotaveniu z choroby, čím im predčasne výrazne skracuje život. Je to paradoxné, ale ľudia s najvyššími potrebami dostávajú u nás najmenej zdravotnej starostlivosti. Ľudia bez domova neraz musia čeliť vážnym prípadom zanedbania či dokonca neposkytnutia zdravotnej starostlivosti, žiaľ, niekedy aj s následkom smrti.

V záujme zachovania dôstojnosti každého človeka a úcty ku každému pacientovi, bez ohľadu na jeho sociálny status, by veci určite prospela osвета pre lekárov a zdravotnícky personál, ktorí zatiaľ nie sú pre prácu s marginalizovanými skupinami vzdelávaní a dostatočne pripravení. Terénnu medicínu na Slovensku nemáme, základné zdravotnícke služby svojim klientom ponúkajú niektoré mimovládne organizácie. Veľké úsilie v tejto oblasti vyvíja u nás občianske združenie EQUITA, zamerané na podporu zdravia ľudí bez domova alebo iných zraniteľných skupín, vylúčených zo zdravotnej starostlivosti. EQUITA uskutočnila verejno-zdravotné akcie priamo „na ulici“, napríklad od roku 2017 ponúkajú ľuďom bez domova v spolupráci s lekármi priamo v teréne očkovania a zdravotnú osvetu, pracujú aj na projekte pouličná medicína. Na očkovacích kampaniach spolupracovali štyri mimovládne organizácie –

EQUITA, Depaul, Kresťania v meste a naše OZ Proti prúdu. Pri ich realizácii sa ukázalo, že ľuďom bez domova na vlastnom zdraví záleží a dobrovoľne sa chcú starať o jeho udržanie.

Aj pri riešení otázky zdravia a zdravotnej starostlivosti o ľudí bez domova je však podstatné mať stále na mysli jadro problému a prevenciu. Teda skutočnosť, že nevyhnutnou podmienkou pre zachovanie telesného a duševného zdravia je domov ako dostupné a hlavne stabilné, bezpečné a dôstojné bývanie. Bez stabilného bývania nie je udržanie telesného a duševného zdravia možné. Aj preto predstavuje veľmi nádejný a perspektívny prístup práve *bývanie predovšetkým*.

5. Máte nejakú vlastnú pozitívnu skúsenosť s prípadmi ľudí bez domova, ktorým ste dopomohli k bývaniu vďaka čomu našli cestu pre riešenie svojej situácie?

Samotné bývanie je riešením ich situácie. Všetky ostatné problémy, ktoré sa často na človeka bez domova počas rokov navrstvili, všelijako poprepájali a znásobili, je možné riešiť už v bývaní za podpory sociálneho pracovníka či celého tímu odborníkov. Táto podpora môže byť aj dlhodobá a je dôležitá aj pre udržanie bývania. Pre ukončovanie bezdomovectva preto považujeme oblasť bývania za kľúčovú, no na rozdiel od zariadení krízovej intervencie alebo nestabilných a drahých komerčných ubytovní musí ísť o dlhodobé stabilné nájomné bývanie, ktoré dá svojim obyvateľom pocit istoty a životnej perspektívy. Pri absencii dostupného nájomného bývania je to však pomerne ťažké. Naším predajcom Nota bene sa na princípoch Housing First snažíme pomôcť nájsť a prenajať si cenovo dostupné byty so zníženým nájomom, pričom ponúkame individuálnu podporu formou poradenstva a na začiatku aj možnosť podporných finančných príspevkov. Aktuálne podporujeme klientov v štyroch bytoch.

Naša skúsenosť ukazuje, že po sprostredkovaní bývania sa zvyšuje kvalita života človeka vo všetkom. V prvom rade, možno by sa zdalo, že ide o banálnu vec, ale je to jedna z kľúčových, zvyšuje sa kvalita spánku. Vytvárajú sa podmienky pre dlhodobé zlepšovanie zdravotného stavu a upevňovanie medziludských vzťahov. Napríklad jedni naši klienti sa po presťahovaní do nájomného bytu zosobášili. Spoločnosť to často vníma tak, že tzv. socializácia je len vecou ľudí bez domova a ich dostatočnej či nedostatočnej snahy sa zo svojej situácie vymaniť a že bývanie si treba zaslúžiť alebo minimálne trénovať, aby bol človek na neho pripravený. Nie je to však tak. Prístup k bývaniu je ľudským právom podobne ako prístup k zdravotnej starostlivosti. Každý človek a v podstate živý tvor na tejto zemeguli potrebuje mať svoj domov, útočisko, ktoré mu poskytuje primeranú mieru bezpečia istoty, súkromia a ochrany podľa jeho potrieb. Domov je základným predpokladom pre napĺňanie potrieb každého človeka.

Bez neho nie je možné štandardne fungovať v spoločnosti aj pri veľkej snahe mnohých ľudí bez domova.

Proces začlenenia ľudí bez domova do spoločnosti preto samozrejme nestojí len na nich samotných, ale aj na možnostiach získať dôstojné bývanie – svoj domov, ktoré spoločnosť týmto ľuďom ponúka.

2.6 Záver

Kapitola sa zaoberá problematikou uspokojovania ľudských potrieb v závislosti od saturácie potreby bývania a dodržania ľudského práva na bývanie. Cieľom bolo upozorniť na dôležitosť domova a bývania ako podmienky pre udržanie homeostázy organizmu, dôstojný život, jeho kvalitu, subjektívnu spokojnosť a trvalý rozvoj osobnosti človeka.

Prostredníctvom dostupnej literatúry, vlastnej empirickej sondy zameranej na preferenciu potrieb bezdomovcov, osobných príbehov spracovaných na základe rozhovorov s ľuďmi, ktorí prišli o bývanie a expertného rozhovoru s odborníčkou na danú problematiku sme sa pokúsili poukázať na fyzické a psychické dôsledky straty domova a deprivácie potreby bývania a jej vplyvu na uspokojovanie ďalších fyziologických potrieb a na inhibíciu sociálnych potrieb človeka.

Analýza výsledkov množstva dostupných relevantných zahraničných výskumov, domácich štúdií a vlastných poznatkov ukázala, že napriek závažnosti dôsledkov straty domova a jeho dopadu na udržanie rovnováhy organizmu človeka a kvalitu života sa na Slovensku venuje tejto otázke pomerne málo pozornosti. Problematika práva na bývanie u nás nestojí, najmä v súvislosti s uspokojovaním potrieb a kvalitou života človeka, v strede záujmu odborníkov či spoločnosti a na rozdiel od zahraničia sa na ňu orientuje málo výskumov. Výnimku tvoria výskumy z oblasti sociálnej práce a so zameraním na život a bývanie rómskeho etnika v segregovaných osadách.

Otázky práva na bývanie a bezdomovectva dostatočne nerieši legislatíva a v dôsledku nedostatočnosti zákonov sa viac ako 20 rokov nevyriešila ani ochrana práv obyvateľov nájomných bytov, ktorí prišli o bývanie následkom reštitúcií. O pomoc skupinám ohrozeným nedodržaním práva na bývanie sa snažia hlavne neziskové organizácie.

Záujem odborníkov aj verejnosti o problematiku práva na bývanie, príčin a dôsledkov straty bývania a potrieb ľudí bez domova sa postupne zvyšuje až v posledných desiatich rokoch. Mnohí si začali uvedomovať, že medzi ľuďmi bez domova sa objavujú celé rodiny, ľudia od

18 rokov až po dôchodcovský vek, ako aj ľudia vzdelaní, ktorí sa vždy snažili udržať svoj štandard a že strata domova môže postihnúť každého. Aj keď sa pohľad médií na ľudí bez domova (neraz jednostranný a skreslený) týka najčastejšie takých udalostí, ako úmrtie v dôsledku chladu či horúčav, vraždy a násilné trestné činy, krádeže a ďalšia kriminalita bezdomovcov, je najmä v prípadoch konkrétnych udalostí (kruté zimy, prípady jednotlivých bezdomovcov) zjavné, že časti spoločnosti ich osud nie je ľahostajný.

Ako potvrdila naša výskumná sonda, v dôsledku života bez primeraného bývania sa objavujú v oblasti kvality života po určitej dobe zásadné zmeny. Väčšina ľudí bez domova sa snaží naplniť svoje základné fyziologické potreby, ako sú jedlo, voda, prístrešie, teplo a spánok. Keďže väčšina potrieb človeka, ktorý dlhodobo trpí absenciou bývania nie je dostatočne nasýtená, jeho úsilie sa sústreďuje hlavne na konkrétne a bezprostredné ciele. Deprivácia bývania a inhibícia základných potrieb vedie k mnohým zdravotným problémom. K dôsledkom nedostatočnej výživy patrí depresia alebo úzkosť, stres a celková únava, nedostatočná kvalita spánku, zvýšená náchylnosť na infekcie. Pre ľudí bez domova predstavuje zásadný problém aj bolesť. Akútna muskuloskeletálna bolesť býva spôsobená traumou, napríklad brachiálnym násilím, pádom alebo dopravnými nehodami. Komplikácie týchto zranení môže zhoršiť prehliadanie hygieny. Celkové nehygienické životné podmienky môžu viesť k infekciám, abscesom a chronickým bolestiam. Bežná je neuropatická bolesť, spôsobená cukrovkou, HIV, hepatitídou a cirhózou pečene. Keďže ľudia bez domova mávajú ťažkosti s prístupom k zdravotníckym zariadeniam a majú často negatívne skúsenosti s prístupom personálu týchto zariadení, významnú úlohu pri prevencii a starostlivosti o zdravie by mala zastávať tzv. terénna medicína, ktorú zatiaľ v SR nemáme.

Aj náš výskum potvrdil, že život bez domova a jeho strata má negatívny vplyv na mentálne zdravie. Jedinec si prestane vytvárať plány a ciele do budúcnosti, príznačná je postupná strata motivácie, rezignácia a zmeny hierarchie hodnôt. Deprivácia základných potrieb prežitia, potreby istoty, bezpečia a citového vzťahu vedie k strate životných istôt a tým často aj k potlačeniu vyšších psychosociálnych potrieb, t. j. potreby sebarealizácie a sebaúcty, potrieb spolupatričnosti, afiliácie, lásky a združovania, potreby uznania a úcty, potreby poznania, potreby slobody a nezávislosti, potrieb kultúrnych (estetické, sledovania spoločenského a kultúrneho diania), potreby sebaaktualizácie a naplnenia svojich schopností a potreby transcencie. Preto môže neprimerané bývanie, alebo bezdomovectvo zvýšiť riziko vzniku porúch duševného zdravia alebo zhoršenie existujúceho stavu.

Každý človek bez domova je individualita a jeho životný príbeh je jedinečný. Problematika potrieb ľudí bez domova aj tzv. skrytých bezdomovcov a zvlášť zraniteľných

skupín ohrozených stratou bývania, by si preto vyžadovala vzhľadom na svoj rozsah ako aj na špecifiká potrieb týchto skupín, komplexný interdisciplinárny výskum. Práca s malou vzorkou v našej sonde tieto aspekty postihnúť neumožňovala, no hybným momentom pre nasledujúci výskum je predpoklad, že ak človek bez domova nadobudne vlastné bývanie, získava veľkú šancu na zlepšenie svojej situácie a možnosti k uspokojovaniu vyšších potrieb, čo je podmienkou pre nadobudnutie stratenej sebadôvery, zvyšovania úrovne kvality života a subjektívnej pohody, spokojnosti a šťastia a neustáleho rozvoja osobnosti.

Všeobecne platné a potvrdené je však zistenie, že bez stabilného domova nemožno dosiahnuť adekvátne uspokojenie potrieb, ktoré sú predpokladom zachovania homeostázy organizmu a udržania psychického a fyzického zdravia človeka. Saturácia potreby bývania, ochrana ľudského práva na bývanie je podmienkou a cestou k zlepšeniu sociálnej situácie, poskytnutiu perspektívy do budúcnosti, dôstojnému životu a primeranej sebarealizácii každého jednotlivca, a tým aj kvality života celej spoločnosti.

Z doterajšieho vývoja uplatňovania práva na bývanie vyplýva, že riešenie potreby bývania je proces, ktorý prináša množstvo otázok. Je miera rešpektovania práva na bývanie primeraná miere ohrozenia jednotlivca, komunit i spoločnosti, ktoré objektívne vyplýva z nárastu „zraniteľných skupín“, teda ľudí bez domova a skupín obyvateľov ohrozených stratou bývania? Kde začína a kde končí zodpovednosť štátu, obcí a povinnosť spoločnosti stanoviť jasnú, konkrétnu stratégiu pre znižovanie počtu ľudí bez domova? Sústreďuje sa naša spoločnosť dostatočne na predvídanie udalostí a javov vyplývajúcich z nedostatočného zabezpečenia bývania a adekvátne investuje do prevencie týchto negatívnych javov a ohrození? Nevyhnutnosť riešiť tieto otázky je na Slovensku čoraz aktuálnejšia a naliehavejšia. Nemožno zabúdať na overenú pravdu, že čím vyšší je stupeň uspokojených potrieb obyvateľov, tým vyššia je úroveň kvality života a rozvoja životnej úrovne danej spoločnosti¹⁵⁴.

¹⁵⁴ SIRGY, J. A. *Quality-of-Life Theory Derived from Maslow's Developmental Perspective*. The American Journal of Economics and Sociology. Volume 45, Issue 3 July 1986 s. 329-342.
Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1536-7150.1986.tb02394.x>

3 Príklady dobrej praxe

Efektívne stratégie ukončovania bezdomovectva si vyžadujú komplexné riešenia problému, ktoré kombinujú rôzne prístupy a nástroje podľa potrieb daného mesta alebo regiónu. Na nasledujúcich stranách predstavíme rôzne prístupy a projekty, ktoré považujeme za inovatívne či už z hľadiska nazerania na bývanie ako na ľudské právo alebo uchopenia špecifických potrieb ľudí v situácii deprivácie bývania.

Informácie o ukončených či prebiehajúcich aktivitách, ktoré by mohli byť príkladmi dobrej praxe, sme získavali v prvom kroku formou online dotazníka, ktorý bol odoslaný všetkým zariadeniam evidovaným v registri poskytovateľov sociálnych služieb MPSVaR SR a mimovládnych organizáciám (ďalej len „MVO“) pôsobiacim v oblasti sociálnych služieb či v oblasti prevencie bezdomovectva. Následne boli informácie upresnené formou telefonických či osobných rozhovorov. Súbežne boli vyhľadávané a cielene oslovované organizácie (verejné či mimovládne), ktoré sa špecializujú na potreby bývania pre rôzne ohrozené skupiny. Príklady zo zahraničia sme zaradili ak nebolo vyhľadávanie podobne zameranej a kvalitou porovnateľnej iniciatívy v SR úspešné.

Pri výbere príkladov dobrej praxe sme predovšetkým zohľadňovali to, či je súčasťou filozofie organizácie rešpektovanie ľudských práv klientov a klientok prostredníctvom partnerského vzťahu, individuálneho prístupu, posilňovania kompetencií rozhodovať sa podľa vlastných preferencií. Druhým aspektom, ktorý sme v príkladoch z praxe hľadali, je chápanie primeraného bývania nielen v zmysle „strechy nad hlavou“, ale uvedomovanie si aj ďalších dimenzií¹⁵⁵ v súlade s definíciou vo Všeobecnom komentári č. 4 k ICESCR.¹⁵⁶

Kapitola je štrukturovaná podľa vybraných skupín ľudí ohrozených bezdomovectvom. Vzhľadom na rozdielny kontext životnej situácie, v ktorej sa jednotlivé skupiny nachádzajú, sú niektoré príklady z praxe projektami poskytujúcimi núdzové bývanie (napr. obetiam domáceho násillia), je však potrebné si uvedomiť, že ani kvalitné služby núdzového bývania nemôžu byť považované za plnohodnotné riešenie dostupnosti bývania. Použité rozdelenie príkladov dobrej

¹⁵⁵ Sú to nasledovné: a) istota právnych vzťahov; b) dostupnosť služieb, materiálu, zariadení a infraštruktúry; c) cenová dostupnosť; d) obyvateľnosť; e) prístupnosť; f) vhodná lokalita; g) kultúrna vhodnosť.

¹⁵⁶ E/1992/23. *Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment 4* (1991). Definíciu primeraného bývania bližšie uvádzame v podkapitole 1.1 Primerané bývanie.

praxe nenaznačuje, že dané prístupy sú neprenosné, slúži len pre zdôraznenie špecifických potrieb. Naopak, radi by sme na tomto mieste zdôraznili, že identita človeka má mnoho vrstiev a zriedkavo môžeme jednoducho určiť aká identita práve najvýznamnejšie vplyva na životnú situáciu daného klienta/klientky. Žena zažívajúca domáce násilie môže pochádzať z rómskej komunity, po odchode sa stáva samoživiteľkou a ohrozenie stratou bývania často pretrváva, resp. môže byť opäť kritické po dosiahnutí dôchodkového veku. Podobne je potrebné si uvedomiť, že človek prechádza viacerými náročnými obdobiami – osamostatnenie sa, rodičovstvo, staroba – a to, ako ich zvládne ovplyvňuje aj finančné a sociálne zázemie, ktoré môže využiť.

Každá podkapitola začína uvedením príkladov do kontextu súčasnej situácie na Slovensku a zhrnutím princípov, ktoré by mohli byť v jednotlivých kontextoch štandardmi kvality. Pri výbere príkladov do tejto kapitoly sme vychádzali zo získaných informácií a komunikácie s organizáciami, nerealizovali sme však monitoring kvality.

3.1 Ľudia bez domova

Projekty, ktoré predstavíme v tejto kapitole ako prvé, hľadajú dlhodobé riešenia deprivácie bývania a nie sú zamerané len na špecifickú ohrozenú skupinu ľudí. Ak totiž hovoríme o ľuďoch bez domova, máme na mysli nielen ľudí žijúcich na ulici (ETHOS 1) či v rôznych formách krízového ubytovania (ETHOS 2 a 3), ale ľudí vo všetkých situáciách, ktoré ETHOS typológia bezdomovectva a vylúčenia z bývania uvádza, hoci v niektorých prípadoch nie sú v kontexte sociálnej politiky v SR takto vnímaní (napr. ETHOS 5 – ľudia v ubytovaní pre cudzincov, ETHOS 10 – ľudia žijúci pod hrozbou domáceho násillia)¹⁵⁷. Pre účely uvedenia príkladov dobrej praxe je potrebné uvedomenie si rozsahu a variability bezdomovectva a možných beneficentov projektov či systému opatrení prevencie bezdomovectva. Priorizácia a zohľadnenie lokálneho či národného kontextu sú až následné kroky v uvažovaní o možnostiach ich implementácie.

Vybrané projekty uplatňujú (hoci v rôznej miere) prístup *bývanie predovšetkým* (Housing First). Podstatnou črtou tohto prístupu je uznanie práva na bývanie ako ľudského práva, ktorého naplnenie podmieňuje ďalšie potreby (napríklad hľadanie a udržanie si práce, liečba či vytvorenie sociálnych väzieb) a schopnosť vyriešiť náročné situácie akými sú drogová

¹⁵⁷ Bližšie pozri napr. https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2015/Ondrusova/typologia_ethos.pdf.

závislosť, nezamestnanosť a pod. Pre úspešnú implementáciu prístupu *bývanie predovšetkým* je dôležité partnerstvo mimovládneho, súkromného a verejného sektoru. Dôležitými faktormi sú tiež veľkosť dostupného bytového fondu a formy vlastníctva dostupných bytov.

Prístup *bývanie predovšetkým* vznikol ako odpoveď Sama Tsemberisa na neúspech sociálnych služieb pri riešení bezdomovectva ľudí závislých na drogách v New Yorku. Dostupné sociálne služby vychádzali z predstavy o nevyhnutnosti korigovania správania (napr. abstinencia) pred poskytnutím trvalejšieho bývania. Jeho koncept *Pathways to Housing* (Cesty k bývaniu) je, naopak, postavený na presvedčení, že zabezpečenie bývania je prvým krokom, na ktorý majú nadväzovať ďalšie (intenzívne) sociálne a zdravotné služby. Naplnenie potreby bývania je predpokladom pre zvládnutie náročnej životnej situácie, stabilizovanie zdravia a sfunkčnenie sociálnych vzťahov.

Po dosiahnutí nečakane vysokých percent udržania bývania a zlepšenia celkovej kvality bývania zapojených ľudí v New Yorku sa *Pathways to Housing* rozšíril aj do ďalších amerických miest a do Kanady. Tsemberis mal pomerne prepracovanú predstavu o forme, rozsahu a procesoch poskytovania služieb a vypracoval podrobnú štruktúru prístupu spolu so zoznamom kritérií pre jeho implementáciu¹⁵⁸. Väčšina projektov v Amerike či Európe, ktoré sa hlásia k prístupu *bývanie predovšetkým*, však nie sú verným odrazom pôvodného modelu *Pathways to Housing* v New Yorku¹⁵⁹. Odlišujú sa napríklad cieľovou skupinou (ľudia, ktorí nežijú na ulici, bez závislostí či zdravotného postihnutia), rozmiestnením bývania (nie bytové jednotky rozptýlené medzi bežnou populáciou, ale rôzne formy komunitného bývania) možnosťou klientov vybrať si, kde chcú bývať, či rozsahom a intenzitou služieb.

Vznikla tak diskusia o tom, či je odklonenie sa od pôvodného konceptu znížením kvality, za akých podmienok ešte možno hovoriť o prístupe *bývanie predovšetkým*, a v akej miere možno tento prístup odporúčať na úrovni verejných politík. Bretheton a Pleace (2013) konštatujú, že vzhľadom na odlišné sociálne politiky krajín, ako aj ďalšie špecifické faktory, nemusia odlišné procesy a formy poskytovaných služieb znamenať zníženie kvality, pokiaľ sa zhodujú v základnej filozofii a kľúčových službách:

¹⁵⁸ TSEMBERIS, S. *Housing First: Ending Homelessness, Promoting Recovery and Reducing Costs*. In: GOULD, I., FLAHERTY, E. a B (Eds.) *How to House the Homeless*. New York: Russell Sage Foundation, 2010. s. 37-56. ISBN-13: 978-0871544544.

TSEMBERIS, S. *Housing First: The Pathways Model to End Homelessness for People with mental Illness and Addiction*. Minneapolis: Hazelden Press, 2010. ISBN-13: 978-1592859986.

¹⁵⁹ BRETHETON, J. a PLEACE, N. The Case for Housing First in European Union: A Critical Evaluation of Concerns about Effectiveness. In: *European Journal of Homelessness*, 7 (2), s. 21-41. Brussels: European Observatory on Homelessness 2013.

- 1. Oddelenie bývania a podpory:** prístup a udržanie bývania nie je podmienené podstúpením liečby závislosti. Bývanie nie je poskytnuté podľa zásluh. Je to právo. Bývanie je nezávislé od podporného programu a právna istota vo vzťahu k bývaniu je zabezpečená.
- 2. Rozhodnutie** klientov je striktné rešpektované a realizované. Služby podporného programu sú nastavené podľa preferencií klientov. Cieľom programu je znižovanie rizika, že klienti/klientky stratia bývanie, podpora ich sociálnej integrácie a zlepšenie duševného a fyzického zdravia. Tieto ciele sú sledované prostredníctvom poskytnutia istoty bývania a čo najvyššej miery „normálneho“ života vo vlastnom domove.
- 3. Podpora je intenzívna,** s vysokou frekvenciou kontaktu (návštev), zameraná na duševné a fyzické zdravie, užívanie drog a alkoholu, prípadne na vzdelávanie, zamestnanosť, voľný čas a medziľudské vzťahy. V programe môže byť využívané priame (napr. priame zdravotnícke služby, terapia a pod.) aj nepriame (napr. riešenie prípadu medziodborovým tímom) poskytovanie služieb.
- 4.** Program je zameraný na ľudí s **dlhodobou alebo opakovanou skúsenosťou** so životom na ulici alebo v krízovom ubytovaní. Klienti majú problémy s duševným zdravím, závislosťou na návykových látkach a v niektorých prípadoch aj súvisiace problematické či kriminálne správanie.
- 5.** Je uplatňovaný prístup „harm-reduction“ - minimalizácie škôd a rizika pri liečbe závislostí.
- 6.** Proces podpory je otvorený a **flexibilný**, nie sú určené žiadne ultimátne termíny či podmienky/míľniky, ktoré musia klienti naplniť (Bretherton, Pleace, 2013, s. 21-43).¹⁶⁰

Európska sieť pre bývanie predovšetkým (Housing First Europe Hub) vychádza pri vymedzovaní základných princípov v európskom kontexte z tých istých východísk, no právo

¹⁶⁰ Tamtiež.

na bývanie uvádza ako samostatný princíp. Taktiež podrobnejšie rozlišuje jednotlivé aspekty spolupráce medzi sociálnym pracovníkom a klientom a nezdôrazňuje výber cieľovej skupiny:

- 1. Bývanie je ľudské právo** – bývanie je poskytnuté bez očakávania, že si ho klienti musia zaslúžiť určitým správaním (napr. abstinencia), podmienky udržania nájmu sú štandardne stanovené v nájomnej zmluve. Vo väčšine programov sa očakáva spolupráca (stretávanie sa) v rámci sociálnych služieb.
- 2. Možnosť voľby a kontroly zo strany klientov** – výber bývania aj sociálnych služieb je ponechaný na klienta/klientku. To si vyžaduje flexibilitu zo strany sociálnych pracovníkov a akceptovanie klientov/klientok ako najkompetentnejších pri rozhodovaní o tom, čo potrebujú. Prevzatie kontroly nad svojím životom je rovnako dôležitým krokom a súčasťou sociálnej podpory ako jednotlivé služby, preto je dôležité ponechať rozhodnutia na klientov/klientky (poskytnúť im len všetky dostupné informácie).
- 3. Oddelenie bývania a podpory** – tento princíp zamedzuje tomu, aby neúspech či ukončenie liečby závislosti ovplyvnilo aj možnosť bývania, čo je najväčším nedostatkom prestupných systémov. Nezávislosť týchto dvoch oblastí je obojsmerná, to znamená, že ak klient/klientka stratí bývanie alebo sa rozhodne presťahovať, sociálne služby s ním/ňou ostávajú stále v kontakte a poskytujú mu/jej podporu, ktorú práve potrebuje.
- 4. Zameranie sa na zotavenie** – zotavenie nielen v rovine zdravotného stavu, ale celkovej kvality života klienta/klientky. Pri individualizovanom nastavovaní služieb podpory je zdôraznená vízia reálnej možnosti lepšieho života, dosiahnuteľných cieľov a pod.
- 5. Minimalizácia škôd** – v sociálnej práci sa uplatňuje „harm reduction“, persuzívny prístup uplatňovaný pri liečbe závislostí či rizikového správania, ktorý zdôrazňuje dobrovoľnosť a vedomé rozhodnutia klienta/klientky. Cieľom nie je nevyhnutne eliminovať konzumáciu návykových látok, ale minimalizovať spôsobené škody a pomôcť prevziať kontrolu nad ich konzumáciou.

- 6. Aktívne zapojenie bez donútenia** – posilňovanie asertivity a konštruktívneho pohľadu klientov na svoju situáciu a možné kritické vzorce správania.
- 7. Individuálne plánovanie** – kľúčovým východiskom sú individuálne potreby a predstavy o spôsobe života zo strany klienta či klientky, individuálne stanovené ciele sú priebežne vyhodnocované a môže ich zmeniť.
- 8. Flexibilná podpora** na tak dlho, ako je potrebné – intenzita podpory môže v priebehu poskytovania služby kolísať podľa individuálnych potrieb klienta či klientky. Zvyšovanie resp. znižovanie potrieb môže byť tiež cestou učenia sa a osamostatňovania.¹⁶¹

Otázke vymedzenia štandardu pre prístup *bývanie predovšetkým* sa venovala aj odborná komisia počas European Consensus Conference on Homelessness v roku 2010, ktorá navrhuje rozlišovať projekty blízke pôvodnému konceptu *Pathways to Housing* ako uplatňujúce *bývanie predovšetkým* od iných foriem služieb, ktoré sa týmto konceptom inšpirovali (*orientované na bývanie/housing-led*), ale poskytujú nižšiu intenzitu služieb alebo nedodržiavajú niektoré zo základných princípov. Pomenovanie služieb *orientované na bývanie* vyjadruje, že poskytnutie bývania je centrálnym princípom, no nemusí byť nevyhnutne spojené s intenzívnymi službami či dôsledným dodržiavaním partnerského prístupu v komunikácii s klientom¹⁶². V tomto zmysle väčšina projektov, ktoré vznikajú v Českej republike a v SR, zodpovedajú skôr prístupu *orientované na bývanie*, a to už len z toho dôvodu, že ich cieľovou skupinou nie sú ľudia so silnou drogovou závislosťou či duševnými problémami a bývanie je podmienené pravidelným kontaktom so sociálnym pracovníkom (hoci plán a ciele podpory si stanovujú sami) či deklarovanou motiváciou riešiť dlhy. Napriek tomu, je práve zameranie sa na bývanie v našom kontexte zásadným obratom.

Poskytnutie štandardného nájomného bývania v prvom kroku, na rozdiel od rôznych prestupných systémov, vyvoláva obavu z udržateľnosti takto postaveného programu po finančnej stránke, ako aj jeho odolnosti voči zneužívaniu zo strany potenciálnych užívateľov a užívateľiek. Väčšina projektov v Európskych mestách zaznamenala úspešnosť udržania

¹⁶¹ PLEACE, N. *Evropská příručka Bydlení především*. Praha: Úřad vlády ČR – Sekce pro lidská práva, 2017. s. 35-44. ISBN 978-80-7440-159-6.

¹⁶² BRETHETON, J. a PLEACE, N. The Case for Housing First in European Union: A Critical Evaluation of Concerns about Effectiveness. In: *European Journal of Homelessness*, 7 (2), s. 21-41. Brussels: European Observatory on Homelessness 2013.

bývania po jednom roku v rozpätí 75 – 90 %. Napríklad, v rámci projektu Housing First Europe dosiahla Kodaň a Amsterdam úspešnosť nad 90 %, Glasgow 90 %, Lisabon okolo 80 %.¹⁶³ V našom regióne bol vlajkovou loďou experimentálneho overenia prístupu *bývanie predovšetkým* projekt „Rapid Re-Housing“ v Brne, ktorý dosiahol podobne pôsobivé výsledky a inšpiroval aj ďalšie mestá k implementácii prístupu *bývanie predovšetkým* do svojich stratégií ukončovania bezdomovectva.

Na projekte spolupracovala Ostravská univerzita, mesto Brno a Platforma pro sociální bydlení, vďaka čomu bolo možné prepojiť skúsenosti mimovládneho sektora, metodiku vedeckého výskumu pri vyhodnocovaní dopadu a overenie implementácie prístupu v rámci verejného systému sociálneho bývania. Cieľom projektu bolo ukončenie bezdomovectva 50 rodín s deťmi (bez bývania, žijúcich v ubytovniach alebo azylových domoch), ktoré boli vybrané náhodne (losovaním) zo všetkých registrovaných rodín. Dopad prístupu *bývanie predovšetkým* bol vyhodnocovaný prostredníctvom sledovania kľúčových oblastí života týchto rodín v porovnaní so situáciou v rodinách zaradených do kontrolnej skupiny (100 rodín) a porovnaním nákladov verejného rozpočtu v sledovanom období.

Ako uvádza záverečná správa projektu, *„projekt ukázal, že pre ukončovanie bezdomovectva rodín nie je potrebné pri vstupe do programu selektovať: 96 % náhodne vybraných rodín v bytovej núdzi bolo schopných udržať si s podporou bývanie v období jedného roka. To dokazuje, že bezdomovectvo je možné riešiť systémovo poskytnutím bývania a adekvátnej podpory. Toto zistenie je podstatné pre ďalšie smerovanie politiky riešenia bytovej núdze rodín v Brne i v celej ČR“*.¹⁶⁴

Udržanie bývania je len jedným zo sledovaných parametrov. Zaujímavým pozorovaním je napríklad aj významné zníženie miery psychosociálneho stresu matiek. *„Lepšie skóre sa prejavuje nielen v celkovej hodnote indexu, ale aj vo všetkých jednotlivých otázkach, najviac vo výskyte depresii, pocitu, že všetko je moc zložitá a pocite vlastnej bezcennosti“* (Černá, Kubala, Ripka, 2018, s. 34).¹⁶⁵ Rovnako bolo v oblasti zdravia možné pozorovať menej časté využívanie pohotovostných služieb a hospitalizácií, nižšie využívanie antibiotík (menej zápalových ochorení). V oblasti vzdelávania (absencia, príprava do školy, akademické výsledky a pod.) za sledované obdobie štatisticky významné výsledky pozorované neboli.

¹⁶³ BUSCH-GEERTSEMA, V. Housing First Europe Final Report. Brémy: GISS, 2013. s. 7

¹⁶⁴ Ripka, Š., ČERNÁ, E., KUBALA, P. Závěrečná evaluační zpráva / Analýza cílového stavu. Dopady zabydlení po 12 měsících od nastěhování. „Pilotní testování rychlého zabydlení rodin s dětmi (Rapid Re-Housing)“. Ostrava: Ostravská univerzita, 2018. s. 11.

¹⁶⁵ Tamtiež, s. 34.

V oblasti rodinného života bolo pozorované 2,7 násobné zníženie pravdepodobnosti, že sa dieťa v sledovanom období dostane do náhradnej rodinnej starostlivosti.¹⁶⁶

Pri porovnaní zaťaženia verejného rozpočtu sa ukázalo, že náklady na podporu jednej ubytovanej rodiny sú o 31 477 Kč (1 230,24 EUR) nižšie, ubytovaním 50 rodín tak verejný rozpočet ušetril 61 512 EUR. Hoci výška rozpočtových úspor nie je šokujúco vysoká, je dostatočná na spochybnenie obáv z vysokej finančnej záťaže programov *bývanie predovšetkým*. Verejný rozpočet najvýraznejšie ušetril na rôznych formách inštitucionálnej starostlivosti, rozpočtovo posilniť musel sociálne služby a sociálne dávky. Samozrejme, výška nákladov je vždy závislá na sociálnej politike, rozdelení kompetencií a tým aj rozpočtovej záťaži, vlastníctve bytového fondu, ako aj na výške miezd v dotknutých sektoroch.

Významnou pridanou hodnotou projektu a pilotného overenia implementácie prístupu *bývanie predovšetkým* je prelomenie kultúrnej bariéry vo vnímaní nevyhnutnosti podmieniť poskytnutie bývania korekciou správania, experimentálne overenie finančnej záťaže a zároveň overenie administratívnej a procesnej záťaže. Vďaka projektu boli pomenované kritické aspekty (napr. čakacia doba, nedostatočná výška podpory na pokrytie nákladov spojených so základným zariadením nového bývania, lokalita sociálnych bytov a pod.), ktoré môžu byť preventívne odstránené mestskými samosprávami pri ďalších projektoch implementácie tohto prístupu do svojich stratégií ukončovania bezdomovectva.

Tabuľka 12: Porovnanie priemerných nákladov verejného rozpočtu na jednu rodinu.

Položka nákladov	Náklady rodiny v intervenčnej skupine/rok	Náklady rodiny v kontrolnej skupine / rok	Rozdiel
Sociálna práca	1 775,50	0	1 775,50
Koordinácia a administratíva programu	858,10	0	858,10
Ušlý zisk z prenájmu	1 089,20	0	1 089,20
Nesplatený dlh za nájom	68,5	0	68,5
Sociálne dávky (HMN a PNB)	5 252,6	3 467,20	1 785,40
Azylový dom	0	2 714,80	-2 714,80
Pohotovosť	16,5	34	-17,50
Sanitka	34,0	154,80	-120,80

¹⁶⁶ Tamtiež, s. 50.

Hospitalizácia	287,20	892,80	-605,60
Ústavná/náhradná starostlivosť	2 515,60	5 863,90	-3 348,30
Spolu / 1 rodina	11 897,20	13 127,50	1 230,30

Zdroj: Černá, Kubala, Ripka; 2018¹⁶⁷

Už teraz môžeme povedať, že projekt inšpiroval ďalšie obce v snahe uvažovať nielen o poskytovaní služieb ľuďom bez domova, ale aj o možnosti ukončiť bezdomovectvo. Táto vízia je podporená aj na úrovni národnej stratégie a finančných mechanizmov. Jedným z nadväzujúcich iniciatív je projekt „Ukončujeme bezdomovectvo“, ktorý uvádzame ako prvý príklad dobrej praxe. Na základe zozbieraných príkladov a mapovania osvedčených prístupov v ukončovaní bezdomovectva sa domnievame, že v našom kontexte je potrebné na jednej strane posilniť informovanie verejnosti o potrebe stratégie ukončovania bezdomovectva v kontexte práva na bývanie a základných princípov prístupu *bývanie predovšetkým*, s cieľom postupne zmeniť negatívne vnímanie bezdomovcov. Na strane druhej, je napriek pretrvávajúcemu negatívne vnímaniu a pochybnostiam zo strany verejnosti potrebné podporovať partnerstvá verejného, mimovládneho a súkromného sektora pri vytváraní stratégií ukončovania bezdomovectva založených na princípoch *bývanie predovšetkým*.

¹⁶⁷ Tamtiež, s. 53. Hodnoty v zdrojovom materiáli sú uvedené v CZK, na prepočítanie hodnôt bol použitý kurz ECB dňa 19.7.2019 (1 EUR = 25.586 CZK).

Platforma pro sociální bydlení

Adresa: Janovského 767/29, Praha 7 – Holešovice, 170 00,
Česká republika

Mail organizácie: platforma@socialnibydeni.org

Web: <https://socialnibydeni.org> fb.com/socialnibydeni
<https://www.ukoncovani-bezdomovectvi.cz/>

Platforma pro sociální bydlení združuje viac ako 100 organizácií, odborníkov a odborníčok, ktorí/ktoré sa každodenne venujú bytovej deprivácii. Organizácia presadzuje prijatie zákona o sociálnom bývaní, upozorňuje na nedostatky v legislatíve a ponúka riešenia v oblasti bytovej politiky a jej implementácie. Pomáha mestským samosprávam a neziskovým organizáciám v ich snahe ukončovať bezdomovectvo v Českej republike.

Cieľom projektu *Ukončovanie bezdomovectva* je zvýšiť doteraz nízku efektivitu riešenia deprivácie bývania, ktorá vyplýva okrem iného aj z neznalosti samospráv o dostupných praktických nástrojoch. V rámci projektu získajú samosprávy odbornú podporu a facilitáciu pri budovaní vlastných systémov ukončovania bezdomovectva, podieľajú sa na vytváraní nástrojov, ktoré budú prenositeľné aj pre iné samosprávy.

Partnerské organizácie: R-Mosty (hlavný príjemca projektu), Sociologický ústav Akademie věd ČR

Počas projektu bola vytvorená partnerská sieť:

Obce: 4 – 15 obcí s rôznou intenzitou zapojenia, napr. Brno, Liberec, Praha 7, České Budějovice, Hlavní město Praha;

MVO: *Mezi proudy, o. p. s.*; *Naděje, z.s.* – pobočka Liberec a Jablonec;

Verejné inštitúcie: *Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky*, *Agentura pro sociální začleňování*

Obdobie: 2017 – súčasnosť

Zdroj financovania: Európsky sociálny fond, Operačný program Zamestnanosť

Cieľová skupina: osoby v bytovej núdzi, individuálna prioritizácia podľa potrieb v obci

Geografická oblasť dopadu projektu: Česká republika

Prínos realizácie projektu: Základným prínosom projektu je zmena paradigmy pri uvažovaní ako a či je možné ukončiť bezdomovectvo na úrovni obcí – tzn. od predstavy o poskytovaní podporných služieb a udržiavaní ľudí bez domova mimo ohrozenia života, prešli obce k presvedčeniu, že je možné nastaviť integrovaný systém, ktorého cieľom je prevencia a ukončenie bezdomovectva. Vďaka sieťovaniu miest je väčší potenciál spoločného úsilia o zmenu (porovnanie potrieb a problémov v jednotlivých obciach, vzájomná podpora a výmena skúseností). Najvýznamnejším prínosom je to, že v priebehu projektu nachádzajú zapojené obce funkčné riešenia.

Priebežne dosiahnuté výsledky:

- Praha 7: funkčná nula bezdomovectva rodín – zabývaných 7 domácností, ktoré dovtedy bývali na ubytovniach
- Brno: zavedenie nového systému pridelovania sociálnych bytov s intenzívnou podporou tak, aby sa do bývania dostávali i tie najohrozenejšie domácnosti rodín a jednotlivcov, ktoré dovtedy systémom prepadávali.
- Liberec: realizácia projektu „Bývanie predovšetkým“ – 12 nájomných obecných bytov, ktorých počet sa priebežne navyšuje.
- Benešov: zvýšenie prístupnosti sociálneho bývania – odstránenie požiadavky kaucie, nezadlženosti voči mestu, zavedenie bezbariérovosti.

Filozofia a princípy činnosti: Princípy *bývania predovšetkým*, 10 základných téz efektívneho systému riešenia bytovej núdze na miestnej úrovni.

10 základných téz efektívneho systému riešenia deprivácie bývania¹⁶⁸

- 1) Cieľom obecného systému je vyriešiť bytovú depriváciu rodín a jednotlivcov bez ohľadu na to, či majú prístrešie (napr. ubytovňa, nelegálne bývanie a pod.) a to tak, aby o nové bývanie neprišli. Všetky zdroje, aktivity a hodnotenie úspechu by sa mali odvodzovať od tohto cieľa.
- 2) Obecný systém vychádza z presvedčenia, že riešenie bytovej deprivácie nie je zároveň riešením chudoby. Úspechom je to, že domácnosti bez domova začnú žiť ako ostatné domácnosti, aj keď naďalej v chudobe, ale s istotou domova. Aktivity riešiace chudobu (podpora zamestnanosti, oddĺženie, vzdelávanie a pod. predstavujú nasledujúci krok, nie naopak).
- 3) Neefektívne programy (nevyužívané, s nízkymi výsledkami alebo neprimerane vysokými nákladmi) sú prepracované alebo sú ich zdroje presmerované.
- 4) Dosiahnutie „funkčnej nuly“ (tzn. ukončenie bezdomovectva, vyriešenie bytovej deprivácie) na úrovni obce predpokladá, že jednotlivé programy v rámci systému sú zamerané na čo najrýchlejšie „zabývanie“ každej rodiny alebo jednotlivca. Za týmto účelom využíva aj podporné služby potrebné k presťahovaniu a udržaniu si bývania.
- 5) Zdroje obecného systému (finančné, ľudské, bytový fond) sú prioritne nasmerované na riešenie bytovej deprivácie ľudí bez prístrešia, v pobytočných službách a ubytovniach, alebo tých, ktorí nemajú žiadnu, ani dočasnú, alternatívu bývania.
- 6) Cieľom koordinovaného systému je rýchle prepojenie domácnosti s takým druhom podpory, ktorý preferuje a efektívne ukončí jej bytovú depriváciu. Cieľom nie je mechanicky obsadzovať lôžka/bytové jednotky alebo postupovať podľa termínu zaradenia do poradníka.
- 7) Systém je založený na prístupe bývanie predovšetkým, preto aj služby podporujúce stabilitu a udržanie bývania musia byť terénne – dostupné ľuďom priamo v byte (služba ide za človekom).
- 8) Veľa ľudí zažije krízu bývania bez toho, aby vyústila do bezdomovectva. Prevencia vyst'ahovania, poskytnutie poradenstva a včasný nasmerovanie k riešeniu udržania bývania sú nevyhnutné ešte pred vstupom do koordinovaného systému alebo do sociálnych pobytočných služieb.

¹⁶⁸ Jeden z metodických výstupov projektu Ukončujeme bezdomovectvo.

Dostupné na: https://docs.wixstatic.com/ugd/641f86_25327dee9cb14020b2ce65d83a47e0c5.pdf.

- 9) Niekoľko systémových zmien (napr. zníženie bariér pre vstup do systému, zlepšenie efektivity programov, presmerovanie financií a pod.) môže v priebehu niekoľkých rokov pomôcť dosiahnuť funkčnú nulu v bezdomovectve.
- 10) Fungujúce a kvalitné systémy sú založené na dátach, ktoré sú využívané v každom kroku pre zisťovanie, či systém funguje optimálne. Najdôležitejšie sú pri rozhodovaní o financovaní a koordinovaní programov. Je v poriadku spochybňovať validitu a relevantnosť dát, nie je v poriadku ich ignorovať.

Realizácia projektu:

Úspešný pilotný projekt „Rapid Re-housing“ (2016 – 2017) v Brne vyvolal záujem obcí získať viac informácií a skúsiť iný prístup pri riešení bezdomovectva – ukončovať ho. Zároveň bolo možné zvýšiť ambíciu prechodu z pilotného overovania prístupu *Bývania predovšetkým* do roviny systematických riešení. Projekt je postavený na vytvorení partnerstva obcí, neziskových organizácií a ďalších aktérov, ktorí sa rozhodli spolupracovať za metodologickej podpory a konzultácií odborníkov a odborníčok partnerov projektu. Tímy zo samospráv sú sprevádzané pri riešení praktických problémov a podporované v tom, aby hľadali riešenia, ktoré v kontexte Českej republiky možno nie sú obvyklé, no fungujú. Súčasťou projektu je aj prenos dobrej praxe zo zahraničia, sprostredkovanie sieťovania, ako aj overenie využívanej metodiky a príprava interaktívneho nástroja použiteľného pre obce aj po ukončení projektu.

V roku 2017 sa zapojili štyri obce (mestská časť Praha 7, Liberec, Brno, Benešov) a dve neziskové organizácie (Naděje Liberec a Mezi Proudý), ktoré na jeseň prijali tzv. jarnú výzvu – vypracovanie a implementácia akčných plánov pre najbližších 100 dní. Každá obec a organizácia vychádzajú z vlastnej situácie – mapovanie a spoznanie potrieb v obci sú jedným z prvých zásadných krokov, ktoré tímy musia realizovať. Ciele akčných plánov sú formulované jednak na systémovej úrovni (vytvorenie koncepčných stratégií, zmena v nastavení systému), jednak na úrovni dosiahnutia konkrétnych počtov ubytovaných domácností či ľudí. Dlhodobým cieľom je funkčná nula pre bezdomovectvo.

Začiatkom roka 2019 si pôvodné štyri obce naformulovali nové ciele, ako je napríklad ubytovanie každej rodiny v núdzi, seniorov a rodičov samoživiteľov (cyklus vyhodnocovania každého štvrt' roku) a do projektu sa zapojilo ďalších desať obcí s vlastnými cieľmi, napríklad hlavné mesto Praha, Jihlava, Most, Trutnov, Písek či Vrchlabí.

Pomáhajte občanom hľadať aj iné ako obecné bývanie¹⁶⁹

(Odporúčanie pre samosprávy)

Obečných bytov nie je nikdy dosť – nechávajte si ich pre prípady, kedy zlyhajú iné riešenia. Mnohým ľuďom stačí len pomôcť s hľadaním vhodného bývania, s vyjednávaním s nájomcom či zvládnutím vstupných bariér (napr. vysokej kaucie, nájom za 2 mesiace vopred). Za týmto účelom môžete napríklad založiť sociálnu realitnú agentúru, ktorá pomôže s vyhľadávaním inzerátov, pomôže prekonať predsudky nájomcov. Ďalším nástrojom môže byť garančný fond, ktorý umožní zaručenie sa za finančnú stabilitu nájomníkov. Niektoré mestá zriaďujú tzv. preklenovacie pôžičky, aby sa rodiny a jednotlivci v kríze nemuseli pri prvom dlhu sťahovať. Iné obce zas fondy na kauciu alebo bezplatný právny servis pre ohrozených seniorov a seniorky či iné zraniteľné skupiny.

¹⁶⁹ PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ. Co může naše obec dělat pro lepší dostupnost bydlení? 2018. Dostupné na: <https://socialnibydeni.org/slovník-pojmu/co-muze-obec-delat-pro-lepsi-dostupnost-bydleni>

PROJEKT: Housing Cverna

OZ Vagus

Adresa: Račianska 78, 831 02 Bratislava, SR

Mail organizácie: alexandra.karova@vagus.sk

Web: www.vagus.sk;

<https://www.vagus.sk/housing-first-cverna/21/o-programe/>

OZ Vagus založili v roku 2011 sociálni pracovníci a pracovníčky s dlhodobou praxou s ľuďmi bez domova. Hlavným cieľom vzniku združenia bolo vytváranie nových a inovatívnych služieb pre ľudí bez domova. Prvou takouto službou bol plánovaný vznik a otvorenie denného centra v Bratislave. V súčasnosti má OZ Vagus viaceré projekty, napr. nízkoprahové denné centrum Domec, Streetwork či Housing Cverna. Cieľom projektu Housing Cverna je osamostatnenie a prechod do bežného nájomného bývania, podpora ich sociálnych vzťahov v rámci komunitného bývania a prelomenie obáv z prístupu *bývanie predovšetkým*.

Partnerské organizácie: Nadačný fond Telekom pri Nadácii Pontis, Nadácia Cvernovka, IKEA, PLURAL

Obdobie: od júna 2018 – súčasnosť

Zdroj financovania: partneri projektu, OZ Vagus

Cieľová skupina: osoby bez domova, osoby žijúce v nevyhovujúcom bývaní

Geografická oblasť dopadu projektu: Bratislava

Prínos realizácie projektu: projekt ponúka 3 bytové jednotky, v ktorých žijú štyria ľudia. Svojim rozsahom je síce malý, no jeho prínos spočíva skôr v tom, že sa ako prvý pokúša uplatňovať niektoré princípy prístupu *bývanie predovšetkým* a ukázať jeho prínosy. Nájomníci v sociálno-poradenskom procese rozprávajú o svojej radosť z mnohých bežných vecí, ako sú

napríklad odloženie si oblečenia do skrine, uloženie vecí, navarenie si obľúbeného jedla, či dopriatie si sprchy kedykoľvek počas dňa. Najviac si cenia pocit, že niekam patria. Po rokoch cítia spolupatričnosť a užívajú si, že majú vlastné kľúče. Oceňujú aj prítomnosť ostatných ľudí v priestoroch budovy, ktorí sú z iného sociálneho prostredia, v akom sa oni samotní nachádzali posledné roky. Vďaka stabilnému bývaniu sa môžu zaoberať aj inými oblasťami svojho života, na ktoré by inak nemali prostredie. Jednou z najdôležitejších je aj otázka zdravia (napr. opätovné zaradenie sa do zdravotného systému, nájdenie doktora a vykonanie potrebných vyšetrení a zdravotníckych úkonov, domáca liečba po zákroku). Ďalšou oblasťou je práca a udržanie zamestnania aj na plný úväzok, zvládnutie nočných služieb.

„Konečne si môžem navariť na čo mám chuť a na čo mám finančné prostriedky.

Mám skrine, kde si môžem odložiť oblečenie. Cítim sa tu dobre a máme svoje súkromie, konečne nás nikto neotravuje.“

Pani Anna

„Mám si kde skloniť hlavu, po robote si oddýchnuť. Konečne som si dopriala teplé jedlo a pozrela televíziu. Obavy mám len také, že to nevyjde a znova sa budem túlať na ulici.“ Pani Jana

„Keď je človek na ulici, vždy rozmýšľa, kam pôjde spať, teraz už aspoň túto otázku nemusím riešiť. Môžem riešiť iné veci, ktoré sú tiež dôležité. Ako prvé som si doprial rannú kávu. A kúpeľ vo vani. Na charitách je všade sprcha a mám jej plné zuby. Človek na ulici nemá nič, len sám seba a motiváciu prežiť, nemáte kde nechať veci, nemáte de facto nič z toho, ako v byte. Takže si užívame všetko čo máme“

Pán Peter

Zdroj: www.vagus.sk

Filozofia a princípy činnosti: Niektoré princípy prístupu *bývanie predovšetkým*:

- bývanie je ľudské právo, preto nevyhodnocujeme dôvody, prečo sa klienti dostali do tejto životnej situácie;
- klienti majú rovnakú nájomnú zmluvu ako ostatní obyvatelia internátu s rovnakými podmienkami;
- sociálna služba a bývanie sú oddelené služby.

Mapovanie potrieb a flexibilita: vzhľadom na nízky počet bytových jednotiek nie je program schopný flexibilne reagovať na potreby ľudí bez domova v Bratislave.

Dostupnosť informácií: oslovenie klientov a klientok počas terénnej práce, informácie o spustení programu boli uverejnené na informačnom paneli v zariadení Domec, boli oslovené aj iné organizácie pôsobiace v teréne.

Systém prideľovania služieb: bytové jednotky sú súčasťou internátu, ktorý obývajú väčšinou prenajímatelia ateliérov a pracovných priestorov Cvernovky. Tí prejavili na začiatku obavy a bolo potrebné prediskutovať kritériá s celou komunitou Cvernovky. Na základe týchto diskusií boli vylúčení ľudia so závislosťami. Realizovali sa pohovory, v ktorých mali záujemci a záujemkyne vyjadriť svoje očakávania od samostatného bývania a prečo je pre nich dôležité.

Sprievodné služby: individuálne sociálne poradenstvo a podpora (1 x týždenne), finančné poradenstvo (finančná gramotnosť), asistencia a sprievod u lekára alebo na úradoch, výhodný sporiaci systém, oddľžovanie v prípade potreby.

Udržateľnosť a kontinuita: objekt, v ktorom sú klienti ubytovaní, čaká rozsiahla rekonštrukcia v decembri 2020. Bude im však zabezpečené náhradné ubytovanie. V dlhodobej perspektíve OZ Vagus neplánuje rozširovať počty bytových jednotiek, ale zamerať sa na systémové zmeny v mestskej bytovej politike formou advokácie za zvýšenie počtu sociálnych bytov a zabezpečenie bytov pre ľudí bez domova na princípe *bývanie predovšetkým*.

Partnerský prístup a komunitné vzťahy: Klienti a klientky OZ Vagus nie sú ubytovaní/é v jednej časti internátu, čím sa prirodzene zamedzilo ich vylučovaniu z kolektívu. Komunitný život je podporovaný aj užívaním spoločných priestorov – kuchyne či dvora.

Realizácia projektu:

Projekt Housing Cverna vznikol na základe potreby rozširovať podporu klientov a klientok OZ Vagus, ktorí/ktoré boli zapojení/zapojené v projekte kaviarne Dobré&Dobré ako zamestnanci. Práve z pohľadu zamestnávateľa bolo možné pozorovať rozdielne výkony a spôsob interakcie v závislosti od typu bývania a otázka stabilného riešenia bola prirodzenou odpoveďou.

Samotný projekt je prienikom medzi uplatnením prístupu *bývanie predovšetkým* a možnosťou poskytnutia internátneho ubytovania v Cvernovke. Vzhľadom na komunitný charakter bývania a obmedzený počet miest sa nepodarilo dodržať niektoré princípy, napr. podmienku anonymity (obyvatelia vedeli o sociálnom statuse budúcich rezidentov) a vznikla potreba otvorenejšej komunikácie a hľadania spoločného konsenzu. Viacerí obyvatelia mali obavy z krádeží a praktického fungovania v spoločných priestoroch. Výber klientov a klientok tak nebol postavený na kritériu naliehavosti, ale skôr na zohľadnení vzájomného spolužitia a potenciálu klientov postaviť sa na vlastné nohy v pomerne krátkom čase. Tieto aspekty boli zohľadňované prostredníctvom otvoreného výberu, do ktorého sa mohol prihlásiť ktokoľvek. Výber prebiehal formou individuálnych pohovorov a písomného motivačného listu. S odstupom času je možné vyhodnotiť spolužitie pozitívne. Ak sa riešia problematické vzťahy, klienti a klientky OZ Vagus sú zväčša tí „neproblémoví“ a rešpektujúci vzájomné pravidlá.

Podmienkou vstúpenia do projektu je pravidelný kontakt so sociálnymi poradcami OZ Vagus podľa individuálneho plánu na jeden rok, ktorý je vytvorený podľa potrieb a želaní klienta či klientky. Samotný nájomný vzťah však nie je sprostredkovaný OZ Vagus, ale je určený v štandardnej nájomnej zmluve priamo so správcom internátu. Prvé tri mesiace mali klienti bývanie zadarmo, v nasledujúcom období sa nájom podľa veľkosti bytovej jednotky pohybuje od 100 do 250 EUR. V prípade krízového obdobia vie OZ Vagus poskytnúť podporu v platbe prenájmu.

Legislatívne obmedzenia či štrukturálne prekážky:

- Znevýhodnenie pri čerpaní príspevku na bývanie, na ktorý nemajú nárok kvôli typu ubytovania – internátu. V porovnaní s inými projektmi založenými na princípoch *bývanie predovšetkým* je tak „prah“ finančnej dostupnosti vyšší.
- Mestské časti mesta Bratislava pristupujú k riešeniu bezdomovectva a pridelovaniu sociálnych bytov cez kritérium trvalého pobytu. V Bratislave je však veľa obyvateľov iných miest a takýto prístup nezodpovedná reálnej migrácii ľudí bez domova v rámci mesta.

ROMODROM, o.p.s.

Adresa: Rybná 716/24, Staré Město, 110 00 Praha 1,
Česká republika

Mail: evanedomova@romodrom.cz

Web: www.romodrom.cz

Romodrom o.p.s. poskytuje sociálne služby a vzdelávacie programy ľuďom, ktorí sú ohrození sociálnym vylúčením alebo sa ocitli v nepriaznivej životnej situácii. Organizácia bola založená v roku 2001 pôvodne s cieľom pomôcť rómskym rodinám, no problém sociálneho vylúčenia je omnoho širší a týka sa čím ďalej tým väčšej skupiny obyvateľov. Cieľom aktivít je pomôcť týmto ľuďom hľadať riešenie v ťažkých situáciách a posilňovať ich kompetencie pri riadení svojich osudov.

Základným predpokladom pre vymanenie sa z nepriaznivej a deprimujúcej situácie je vhodné a stabilné bývanie a na základe skúseností organizácia Romodrom vnímala potrebu sprostredkovateľa medzi poskytovateľmi komerčného bývania a klientmi. Rozhodli sa preto vyskúšať formu sociálnej realitnej agentúry, ktorá má aj rovinu sociálnej práce a pomáha pri zvládnutí celého procesu.

Partnerské organizácie: obce a lokálne MVO

Obdobie: od roku 2018

Zdroj financovania: projekty ROMODROM, o.p.s.

Cieľová skupina: osoby žijúce v nevyhovujúcom bývaní, osoby v hmotnej núdzi, osoby z marginalizovaných rómskych komunít

Geografická oblasť dopadu projektu: Česká republika: Olomoucký kraj, Praha, Juhočeský kraj, Stredočeský kraj, Pardubický kraj, Moravskosliezský kraj

Prínos realizácie projektu: 90 presťahovaných rodín, pričom cca 90 % z presťahovaných klientov a klientok si prenájom dlhodobo udržalo (80 rodín). V 50 % domácností si minimálne

jedna plnoletá osoba našla zamestnanie a 33 % domácností sa ekonomicky osamostatnilo: dospelí si udržali prácu a z týchto príjmov dokážu pokryť chod domácností – nie sú závislí na sociálnych dávkach.

Princípy a filozofia činnosti: Dôsledné oddelenie sociálnej práce a správy bytu: sociálna línia (sledovanie oprávnených záujmov klientov a klientok) a realitná línia (sledovanie oprávnených záujmov majiteľa bytu a sprevádzanie klienta v tomto vzťahu).

Mapovanie potrieb a flexibilita: Vytipovanie a následné oslovenie prostredníctvom terénnej sociálnej práce, zohľadňovanie špecifických potrieb podľa rodinnej situácie a finančných možností, hľadanie vhodného bytu, lokality a pod.

Dostupnosť informácií: Osobne alebo z letákov, veľmi často od svojich známych, ktorí už organizáciu poznajú. Potenciálni klienti a klientky sú oslovovaní aj v teréne či v ubytovniach.

Systém pridelovania služieb: Rozhodovanie o nadviazaní spolupráce prebieha pod gesciou sociálnej línie. Prvým krokom je vytipovanie klientov a klientok, ktorí chcú zmeniť svoje bývanie a majú k tejto zmene motiváciu. Druhým krokom je práca s rodinným rozpočtom, záujem hľadať spôsoby ako splatiť prípadné dlhy a šetriť na poplatky spojené s presťahovaním. Súbežne sú vyhodnocované faktory ako je stav súčasnej domácnosti, vzťahy so susedmi a okolím, spolupráca so sociálnymi pracovníkmi (dodržiavanie termínov schôdzok, napredovanie pri plnení cieľov).

Kritériá: 1. má prehľad o svojich financiách, 2. chodí na stretnutia, prípadne sa dopredu ospravedlní, 3. aktívny prístup, 4. spolupracuje.

Sprievodné služby: finančné poradenstvo a podpora pri riešení finančných záležitostí, sprievod na úradoch, spoločné návštevy zdravotníckych zariadení, sociálne poradenstvo, pracovné poradenstvo a podpora pri riešení rôznych životných situácií.

Partnerský prístup a komunitné vzťahy: Klienti a klientky sú od začiatku aktívne zapojení/zapojené do hľadania a vybavovania bývania. Chodia na dohodnuté stretnutie, určia si požiadavky, absolvujú prehliadky a vedú dialóg s majiteľmi.

Realizácia projektu:

Program štandardného bývania je realizovaný v nasledovných fázach: 1. Vytipovanie vhodného klienta, nadviazanie spolupráce a vyhodnotenie; 2. Vyhľadanie vhodného bývania a nadviazanie spolupráce s majiteľmi bytov; 3. Presťahovanie klienta a následná realizácia sociálneho sprevádzania/podpory. Vyhodnotenie vhodnej domácnosti nie je postavené na princípe zásluhovosti, skôr na zohľadnení potenciálu zvládnuť vyššiu finančnú aj sociálnu záťaž, kedy je kľúčová ochota spolupracovať a napredovať za podpory sociálnych pracovníkov

(ak je to potrebné). Prípravná fáza je individuálna, no zvyčajne trvá 3 mesiace. Druhým krokom, ktorý už realizuje realitná línia je vyhľadanie vhodného bytu (veľkosťou, výškou nájomného, lokalitou), nadviazanie spolupráce s majiteľom bytu, naplánovanie prehliadky bytu, dohodnutie výšky nájmu, sprostredkovanie stretnutia, kontrola nájomnej zmluvy s právnym poradcom a pod. Výška nájmu je štandardná pre danú lokalitu (cieľom je, aby nebola príliš vysoká, majitelia nemusia významne znižovať cenu nájmu), klienti majú zväčša nárok na sociálnu dávku príspevok na bývanie alebo doplatok na bývanie. Rozdiel doplácajú z iných prostriedkov.

Sociálna realitná agentúra uzatvára s majiteľom/majiteľkou tzv. správcovskú zmluvu a na základe plnej moci následne uzatvára nájomné zmluvy. Zároveň garantuje majiteľovi/majiteľke platbu nájmu, tzn. v prípade nezaplatenia využije garančný fond a vie poskytnúť prípadné podporné služby klientom a klientkam pre udržanie bývania. Poslednou fázou je presťahovanie a následná podpora podľa individuálnych potrieb rodiny. Táto fáza zahŕňa pomoc pri presťahovaní, odpočte stavu meračov a vybavení potrebnej dokumentácie (napr. fotodokumentácia bytu, domový poriadok a pod.), pravidelné návštevy v byte a kontrola realizovaných platieb (minimálne 1-krát mesačne, podľa potreby). V prípade záujmu je poskytnuté sprevádzanie na úradoch, pracovné poradenstvo, sprostredkovanie rekvalifikačných kurzov, pomoc s rodinným rozpočtom a ak súhlasia, nastavenie prevodu sociálnej dávky na bývanie priamo majiteľovi bytu, aby im nevznikali dlhy.

Legislatívne obmedzenia či štrukturálne prekážky:

V súčasnosti nie je v legislatíve Českej republiky definované sociálne bývanie, neexistuje legislatívny rámec pre vymedzenie činností sociálnych realitných agentúr a garantovaného bývania. Garančný fond si musia organizácie zaistiť z vlastných zdrojov, pri riešení bývania je zdôrazňovaná výstavba namiesto využitia už existujúceho bytového fondu.

3.2 Ženy

Pretrvávajúca štrukturálna diskriminácia žien na trhu práce zvyšuje ohrozenie žien aj v súvislosti s realizáciou ich práva na bývanie. Adresná politika zvýšenia prístupnosti bývania pre ženy a ženy s deťmi si vyžaduje prijatie nástrojov, ktoré reflektujú na rôzne prejavy rodovej nerovnosti v spoločnosti a ich cieľom je tieto nerovnosti kompenzovať. Za účelom sprístupnenia bývania aj ľuďom ohrozeným depriváciou bývania poskytuje ŠFRB úver určený fyzickým osobám na kúpu alebo výstavbu bytu. Medzi cieľovými skupinami sú aj osamelé matky či otcovia. V období od 2016 do 2018 však o tento úver nepožiadala ani jedna osamelá matka či otec. Vzhľadom na nastavené podmienky (maximálna výška do 75 % hodnoty bytu a 2 % úrok) je pravdepodobné, že pre osamelých rodičov nie je dostupným ani/alebo výhodným. Iné nástroje na sprístupnenie bývania ženám či všeobecne rodičom samoživiteľom sme na Slovensku nezaznamenali.

Nemenej podstatnou príčinou ohrozenia práva na bývanie žien je však aj rodovo podmienené násilie na ženách, ktoré často súvisí so stratou bezpečného domova. Podľa typológie ETHOS o bezdomovectve nehovoríme, až keď sa ženy ocitnú na ulici, ale už v období života v spoločnej domácnosti s násilným partnerom. Obete domáceho násillia sa preto objavujú v samostatnej kategórii ľudí bez bývania ETHOS 4 – ženy v núdzovom ubytovaní z dôvodu domáceho násillia a v kategórii ľudí v neistom bývaní ETHOS 10 – ľudia žijúci pod hrozbou domáceho násillia.

Pri hľadaní príkladov dobrej praxe sme sa preto zamerali na zariadenia núdzového bývania pre ženy, ktoré sú obeťami domáceho násillia alebo násillia v partnerských vzťahoch. Takéto zariadenie je predpokladom pre ďalšie kroky žien k hľadaniu dlhodobého riešenia. Okrem princípu nízkoprahovosti sme pri výbere zohľadňovali aj štandardy RE Boj proti násilliu na ženách: minimálne štandardy pre podporné služby, ktoré boli východiskom aj pri vypracovaní národných štandardov pre poskytovanie podporných služieb pre ženy zažívajúce násillie v podmienkach SR¹⁷⁰.

V prvom rade, spomínané štandardy RE odporúčajú, aby zariadenia núdzového bývania pre ženy (bezpečné ženské domy) boli dostupné všetkým ženám minimálne v kapacite jedna rodinná jednotka na 10 000 žien a zároveň minimálne jedno zariadenie v každom

¹⁷⁰ HOLUBOVÁ, B. (ed) a kol. *Štandardy komplexnej podpory a ochrany žien zažívajúcich násillie*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2015. ISBN 978-80-7138-145-7.

kraji/regiónu.¹⁷¹ Podľa centrálneho registra sociálnych služieb MPSVaR SR poskytuje na Slovensku pobytové služby podľa § 29 ods. 1 zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov (ďalej len „Zákon o sociálnych službách“) 37 zariadení núdzového bývania. Posledný monitoring kapacít aj kvality týchto služieb zahŕňajúci aj indikátory potrebné pre vyhodnotenie splnenia minimálnych štandardov či už z dielne RE (2008) alebo IVPR (2015) bol realizovaný v roku 2012¹⁷². V tom období bolo podľa počtu obyvateľov potrebných 695 miest. Podľa monitoringu 11 zariadení spĺňajúcich minimálne štandardy na 75 % mali kapacitu 238 miest. Autorky spomínaného monitoringu preto odporúčali vytvorenie ďalších 457 miest s dôrazom na kvalitu služieb a odbornú prípravu personálu v zmysle štandardov. Vzhľadom na chýbajúci monitoring kvality sociálnych služieb, nie je možné určiť či pôsobiacich 37 zariadení napĺňa minimálne štandardy a teda či a v akej miere sa dostupnosť špecializovanej pomoci zlepšila.

Implementáciu štandardov na národnej úrovni považujeme za predpoklad posilnenia ľudských práv žien vo všeobecnosti, ako aj predpoklad realizácie práva na bývanie pre ženy so skúsenosťou násilia. Ako uvádzajú autorky monitoringu, viaceré zariadenia síce deklarujú demokratické princípy v organizácii zariadenia, rovnako aj nediskrimináciu a dôstojnosť klientok, ich striktné denné režimy a podmienky prijatia sú však často v protiklade k rešpektujúcemu vzťahu a ďalším kritériám štandardov vychádzajúcich z medzinárodných ľudských právnych dokumentov.¹⁷³ Samotné štandardy považujeme za podstatnú súčasť dobrej praxe preto ich v zjednodušenej podobe uvádzame nižšie. Zahrnutie štandardov do podmienok poskytovania sociálnych služieb, či samostatného systému akreditácie pre bezpečné ženské domy by sme považovali za zlepšenie v oblasti práv žien.

¹⁷¹ KELLY, L.; DUBOIS, L. *Combating violence against women: minimum standards for support services*. Council of Europe. Strasbourg: Rada Európy, 2008. s. 38.

¹⁷² HOLUBOVÁ, B.; FILADELFIOVÁ, J. *Monitoring sociálnych služieb pre ženy zažívajúce násilie a ich deti z hľadiska európskych štandardov*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2012, s. 14.

¹⁷³ Tamtiež.

Všeobecné princípy poskytovania komplexných služieb pre obeť násilia páchaného na ženách:

- a)** Rešpekt a dôstojnosť – princíp rešpektu a dôstojnosti je východiskom poskytovania všetkých služieb a vyjadruje nevyhnutnosť zachovania dôvernosti, rešpektovania pocitov obeť, nespochybňovania opisu situácie zo strany obeť, zodpovednosť páchateľa a neobviňovanie obeť za násilie.
- b)** Bezpečie a ochrana – pre vytvorenie bezpečného prostredia je potrebné dosiahnuť pocit fyzického aj psychického bezpečia, inkluzívnosť prostredia a 24-hodinová dostupnosť služieb.
- c)** Prístupnosť – princípy nízkoprahovosti a geografickej dostupnosti služieb bez diskriminácie voči klientkam.
- d)** Deti – deti sú rovnako chránenými osobami, nie sú využívané na tlmočenie či mediáciu, ich potreby sú zohľadňované (napr. pri umiestňovaní na izby, pri vyšetrení situácie v rodine a pod.)
- e)** Personál – okrem odborných kompetencií je súčasťou vzdelávania a prípravy profesií, ktoré sú súčasťou procesu riešenia domáceho násilia, aj porozumenie rodovej podmienenosti násilia na ženách, rôznym formám a rozsahu násilia páchaného na ženách a právam žien.
- f)** Posilňovanie žien – služby sú poskytované s ohľadom na to, aby dominancia muža – násilníka nebola nahradená inštitucionálnou dominanciou (napr. informovaný súhlas, rešpektujúca komunikácia, posilňovanie samostatných rozhodnutí klientky, zvyšovanie povedomia a prístupu k právam)
- g)** Poskytovanie služieb – vytvorenie udržateľnej siete komplexných služieb si vyžaduje nastavenie finančných mechanizmov, ktoré budú podporovať nezávislých a dostatočne odborných poskytovateľov.

Zdroj: Kelly, Dubois, 2008, s. 39 – 58

Štandardy pre zariadenia núdzového bývania/bezpečné ženské domy:

- a) Služby by mali byť poskytované ženským personálom.
- b) Bezpečnosť ubytovaných žien by mala byť zabezpečená utajením adresy a ďalšími bezpečnostnými opatreniami.
- c) V prípade nedostatočného počtu miest alebo rozsahu služieb zariadenie poskytne žiadateľke asistenciu pri zabezpečení vhodnej alternatívy.
- d) Odmietnutie služieb môže nastať jedine vo veľmi vážnom prípade porušenia pravidiel alebo ohrozenia bezpečnosti ďalších ubytovaných.
- e) Služby by mali byť dostupné na takú dlhú dobu, aká je potrebná.
- f) Každé klientke je poskytnutý plán riešenia krízovej situácie.
- g) Dostatočný počet odborného personálu na počet a náročnosť prípadov.
- h) Analýza potrieb v písomnej forme do 3 až 7 dní od prijatia.
- i) Poskytnutie alebo zabezpečenie právneho poradenstva, advokácie a ďalších podporných služieb.
- j) Poskytnutie asistencie klientkam pri zabezpečení finančnej podpory či príjmu pred odchodom zo zariadenia.
- k) Aspoň jedna zo zamestnankýň má kvalifikáciu pre prácu s deťmi.
- l) Zariadenia by mali podporovať rešpektujúcu a nenásilnú komunikáciu medzi ľuďmi vrátane vzťahov dieťa-dospelý.
- m) Ak nie je možné poskytnúť ubytovanie priamo v zariadení kvôli veku syna, zariadenie poskytne asistenciu pri získaní vhodnej bezpečnej alternatívy.
- n) Je poskytnutá podpora pri zabezpečení vzdelávania pre deti.
- o) Klientky majú prístup k telefónu.
- p) Je zabezpečená kultúrna citlivosť zamestnankýň aj prostredia.
- q) Je zabezpečené odborné vzdelávanie dobrovoľníčok a zamestnankýň minimálne v rozsahu 30 hodín (oblasti napr.: rodový aspekt násilia na ženách, posilňovanie žien, vyhodnocovanie rizika, komunikačné a intervenčné techniky, ochrana dieťaťa, zachovanie dôvernosti a pod.).
- r) Po opustení zariadenia sú poskytované nadväzné „follow-up“ služby.¹⁷⁴

Popri význame budovania siete služieb pre obeť násilia páchaného na ženách však netreba zabúdať na to, že najúčinnjšou prevenciou je eliminácia rodovo podmieneného násilia v rodinách a partnerských vzťahoch, jej odmietnutie spoločnosťou a v prípade násilného správania nastavenie procesov tak, aby z domova neodchádzali obeť ale (obvinený) páchatel'. Mnohé ženy totiž odchádzajú kvôli negatívnym skúsenostiam a nedôvere voči úradom, polícii a súdom.

PROJEKT: Bezpečný ženský dom MyMamy

MyMamy, o. z.

Mail organizácie: poradkyne@mymamy.sk

Web: www.mymamy.sk

Občianske združenie poskytujúce komplexné služby pre ženy zažívajúce násilie v párových vzťahoch a ich deti. Služby spočívajú v poskytovaní poradenstva v poradenskom centre a v zariadení núdzového bývania – Bezpečný ženský dom (ďalej len „BŽD“). Klientkam je poskytované špecializované sociálne poradenstvo, psychologické, právne poradenstvo, advokátske zastupovanie, sociálna asistencia, realizované podporné skupiny pre ženy.

OZ MyMamy sa zapája do medzinárodných kampaní a iniciatív, ktoré informujú o téme násilia na ženách a šíria myšlienku nulovej tolerancie násilia, realizuje preventívne stretnutia na školách v téme násilia na ženách, vzdeláva v téme násilia na ženách.

BŽD vytvára podmienky pre ženy zažívajúce násilie a ich deti, aby mohli žiť dôstojný život bez násilia v skoro domácom prostredí. Cieľom je, aby ženy odchádzali z BŽD posilnené, schopné žiť samostatný život.

Partnerské organizácie: mestské/obecné úrady, úrady práce, sociálnych vecí a rodiny (ďalej len „ÚPSVaR“), iné pomáhajúce organizácie tretieho sektora, cirkev, polícia.

Obdobie: december 2015 – súčasnosť

Zdroj financovania: Nórsky finančný mechanizmus, štátny rozpočet SR, príspevok vyššieho územného celku.

Cieľová skupina: obeť násilia páchaného na ženách a domáceho násilia

Geografická oblasť dopadu projektu: Prešovský kraj

Prínos realizácie projektu: od roku 2015 ubytovaných 64 klientok a 111 detí. Kapacita 35 miest v 9 bytových jednotkách.

Princípy a filozofia činnosti: Európske štandardy pomoci ženám zažívajúcim násilie.

Mapovanie potrieb a flexibilita: Zariadenie núdzového bývania MyMamy bolo pôvodne iba 3-izbovým bytom, ale žiadostí o núdzové ubytovanie pre ženy zažívajúce násilie bolo omnoho viac, takže vznikla potreba väčšieho zariadenia. Potreba núdzového ubytovania pre ženy zažívajúce násilie sa mení, ale väčší záujem o núdzové ubytovanie je pred sviatkami, keď sa mení emocionálne rozpoloženie v rodine a rodinné podmienky, pred letnými prázdninami a počas prázdnin, keď má žena viac času na odchod z domácnosti a realizáciu, pretože deti už nechodia každý deň do školy a žena má možnosť im počas voľna nájsť inú školu, pokiaľ dochádza k zmene bydliska.

Dostupnosť informácií: telefonicky, osobne, emailom alebo informáciu dostávajú sprostredkované z iných organizácií

Systém pridelovania služieb: Služby pre ženy zažívajúce násilie sú poskytované podľa individuálnej potreby. Ak je to služba, ktorú OZ MyMamy neposkytuje, snaží sa ju sprostredkovať. Prvé tri mesiace je ubytovanie bezplatné, následne sa nájom pohybuje v rozpätí od 70 do 120 eur podľa veľkosti bytovej jednotky. Počas ubytovania v BŽD musia dodržiavať prevádzkový poriadok a pravidlá ubytovania v BŽD, ktoré sa týkajú bezpečnosti, vzájomného rešpektu a využívania služieb a spoločných priestorov.

Sprievodné služby: Klientky majú vlastný režim a povinne sa zúčastňujú len na poradenstvách, na ktorých sa dohodli a na skupinových aktivitách (komunity pre ubytované klientky, podporné skupiny a pod.). Medzi ďalšie služby patria: právne poradenstvo a právne zastupovanie, psychologické poradenstvo (pre klientky, deti, vrátane rodinnej terapie vzťahu matka-dieťa), pracovné poradenstvo, finančné poradenstvo, asistencia a podpora v komunikácii s úradmi, krátkodobá starostlivosť o dieťa, výchovno-vzdelávacie aktivity pre deti, komunitné aktivity.

Udržateľnosť a kontinuita: minimálne do ukončenia súčasného projektu „Žiť bez násilia“, ktorý sa realizuje do decembra 2022.

Partnerský prístup a komunitné vzťahy: Ubytované klientky sa podieľajú na prevádzke BŽD zúčastňovaním sa na komunitných stretnutiach, kde hovoria o vzniknutých problémoch, problematickej komunikácii, navrhujú riešenia, ktoré aj realizujú.

Realizácia projektu

Ženy zažívajúce násilie a ich deti prichádzajú do BŽD väčšinou vo fáze, keď sú v ohrození života alebo zdravia. Poskytnutím dočasného ubytovania majú možnosť naštartovať život bez násilia, ujasniť si životné priority, identifikovať svoje potreby a potreby detí. Prichádzajú buď bezprostredne po útoku alebo v čase, keď nie sú v ohrození, ale majú možnosť odísť zo spoločnej domácnosti a hľadať bezpečie. Často ich násilné správanie manžela/otca núti, aby opustili svoje domovy, ku ktorým majú vybudovaný vzťah a veľmi ťažko sa im z nich odchádza, resp. po určitom čase strávenom v BŽD je im ľúto za ich domovmi. Na druhej strane si uvedomujú, že pokiaľ je tam manžel/otec, nebolo by bezpečné, aby sa vrátili. Ubytovaná klientka prípadne aj s deťmi má pridelenú ubytovaciu bunku, v ktorej má zabezpečené súkromie. Okrem miesta na spanie je v bunke aj WC a v niektorých aj dvojplatnička na varenie. Varenie je možné aj v spoločnej plne vybavenej kuchyni. Klientky môžu využívať aj spoločné priestory: spoločenskú miestnosť, jedáleň, herňu, pracovňu.

Klientky majú možnosť využiť núdzové ubytovanie na dobu maximálne do jedného roka. V tomto čase je im poskytované poradenstvo zamerané na riešenie situácie násilia a ďalšie oblasti, no najpálčivejšou je pre nich zabezpečenie ubytovania. Vzhľadom na nízke príjmy, ktoré vyplývajú aj zo situácie násilia, majú ženy sťažené podmienky na nájdenie cenovo dostupného ubytovania. V rámci poradenstva sa im OZ MyMamy snaží pomáhať hľadať vhodné bývanie, zohľadňujúce potreby klientky, detí a poskytujúce bezpečný domov. Následne podľa potreby pomáha so zabezpečením zariadenia domácnosti alebo sťahovaním podľa možností organizácie. Ženám, ktoré nemajú možnosť samostatného bývania, sú sprostredkované kontakty, resp. bývanie v inom pomáhajúcom zariadení.

Legislatívne obmedzenia či štrukturálne prekážky:

- Nízky počet zariadení núdzového bývania a špecializovaných BŽD.
- Nesystematické financovanie služieb pre ženy či v zariadeniach núdzového bývania alebo poradenských centrách pre ženy.
- Slabo prepracovaná bytová politika miest a obcí, chýbajúce sociálne bývanie.
- Nájomné byty sú pre ženy s deťmi nedostupné, najväčšou prekážkou je vysoká cena za ubytovanie alebo nedostatok voľných bytov. V prípade prenajímania súkromnými vlastníckmi sú klientky s viacerými deťmi diskriminované, pretože vlastníci sa obávajú devastácie bytu a dlhov za nájom.

- Spomalený a rigidný systém získania sociálnej podpory pre osoby v núdzi, finančná podpora je nepostačujúca, v regióne východného Slovenska vysoká nezamestnanosť, na ktorú nadväzuje problém nájsť si vhodnú, serióznu prácu, po prípade zamestnávateľa, ktorý vytvára podmienky napr. pre ženy na ľahšie zosúladenie rodinného a pracovného života.

KOTVA n. o. Trebišov

Adresa: P. O. Box 45 , 075 01 Trebišov

Mail organizácie: kotva.n.o@zoznam.sk

Web: www.kotvano.sk

Nezisková organizácia prevádzkuje zariadenie núdzového bývania – bezpečný ženský dom.

V zariadení poskytuje komplexné sociálne služby pobytovou formou, celoročne na určitý čas. Cieľom je čo najúčinnnejšia ochrana a bezpečnosť žien a ich detí pred akoukoľvek formou násilia, eliminácia násilia na ženách a jeho negatívnych následkov, zabezpečenie čo najúčinnnejšej koordinovanej a efektívnej pomoci, podpora a ochrana žien zažívajúcich násilie a ich detí, v bezpečnom prostredí.

Partnerské organizácie: Úrady práce sociálnych vecí a rodiny; mestské a obecné úrady; vyššie územné celky, polícia; školy; centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (ďalej len „CPPPaP“); ženské MVO združené v Bezpečnej ženskej sieti; iné MVO pracujúce v téme, charitatívne organizácie.

Obdobie: od roku 2008 – súčasnosť

Zdroj financovania: dotácia z rozpočtovej rezervy predsedu vlády SR na vybavenie BŽD pre ženy zažívajúce násilie, KSK, granty, dary od fyzických a právnických osôb, 2 % daní.

Cieľová skupina: ženy zažívajúce násilie v partnerských vzťahoch a ich deti

Geografická oblasť dopadu projektu: prioritne v rámci KSK, ak ide o bezpečnosť a utajenie miesta pobytu, služby sú poskytované ženám aj v rámci celej SR.

Prínos realizácie projektu: Kapacita BŽD je 20 lôžok (ženy aj deti). Od roku 2008, teda od uvedenia BŽD do prevádzky, poskytl sociálne služby 226 osobám (ženám aj deťom). V roku 2018 to bolo 46 osôb a od začiatku roka 2019 je to 56 osôb.

Princípy a filozofia činnosti: Predovšetkým ochrana ľudských práv a základných slobôd, vnímanie násilia ako ľudskoprávneho problému a podpora rodovej rovnosti. V zariadení je uplatňovaná nulová tolerancia násilia a komunitný prístup resp. prístup vzájomnej podpory „ženy ženám“. Pomoc je poskytnutá každej žene, ktorá o to požiada, v rámci kapacitných možností, príp. distribúciou na inú organizáciu.

Mapovanie potrieb a flexibilita: V rámci pomoci a podpory ženám prebiehajú pravidelné poradenské rozhovory, na ktorých sú spoločne pomenované, následne analyzované a postupne dopĺňané jednotlivé vyvstávajúce potreby, problémy a požiadavky. Na základe nich sú spoločne stanovené dlhodobé ciele a z nich vychádzajúce konkrétne krátkodobé ciele, ktoré budú postupne napĺňať. Klientky sú počas napĺňania jednotlivých potrieb sprevádzané.

Dostupnosť informácií: Z webovej a facebookovej stránky, z letákov, ktoré sú distribuované verejnosti (podujatia, lekárne, čakárne u lekárov, ÚPSVaR, polícia a pod.) a inštitúciám. KOTVA n.o. priamo oslovuje inštitúcie a organizácie, ktoré prichádzajú do kontaktu so ženami zažívajúcimi násilie v partnerských vzťahoch a ich deťmi (ÚPSVaR, policajný zbor SR, mestá a obce, CPPPaP, školy a iné), s cieľom šírenia informácií o činnosti.

Systém prideľovania služieb: všetky žiadosti o poskytovanie sociálnych služieb v zariadení sú evidované, no v prípade plnej obsadenosti celkovej kapacity im nie je možné vyhovieť. V takomto prípade poskytne KOTVA n.o. kontakt na Národnú linku pre ženy zažívajúce násilie alebo iné zariadenie podobného charakteru. Keďže násilie páchané na ženách v partnerských vzťahoch má svoju dynamiku, naopak, ak nastane situácia, že KOTVA n.o. má voľnú kapacitu, žiadateľky, ktorých žiadosti evidujú a kontaktujú ich, už nemusia cítiť potrebu poskytovaných služieb. Klientky kontaktujú podľa závažnosti situácie, odhadu nebezpečenstva a identifikácie násilia. Prioritne sú sociálne služby a bývanie poskytnuté ženám v ohrození života a zdravia. (napr. po útoku v sprievode príslušníkov PZ, po hospitalizácii v nemocnici po priamom útoku, ak sa z obavy o zdravie a život nemôže vrátiť domov)

Sprievodné služby: Psychologické poradenstvo, právne poradenstvo, ekonomické poradenstvo, sprostredkovanie evidencie u všeobecnej lekárky pre deti a dospelých, umiestnenie do škôl, záujmová činnosť, pracovná terapia, sprevádzanie v prípade záujmu a potreby. KOTVA n.o. spolupracuje so spoločnosťami pre vymáhanie pohľadávok, s centrom pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie (ďalej len „CPPPaP“), a centrom špeciálno-pedagogického poradenstva

Udržateľnosť a kontinuita: Víziou KOTVA n.o. do budúcnosti je neustály rozvoj poskytovaných sociálnych služieb, zvyšovanie povedomia širokej verejnosti o násilí páchanom

na ženách a o možnosti poskytnutia koordinovanej pomoci. Rovnako dôležité je pracovať na budovaní a upevňovaní dôvery širokej verejnosti voči MVO a poskytovaní sociálnych služieb.

Partnerský prístup a komunitné vzťahy: Pri práci je dodržiavaná etika sociálnej práce. Posilňovaná je sloboda žien a sú podporované v tom, aby znovu prebrali kontrolu nad svojimi životmi, ktorú dlhý čas preberal násilný partner. Rozhovory prebiehajú dobrovoľne, pre ženy a deti v bezpečnom prostredí. Spôsob, akým prebiehajú interakcie s prijímateľkami sociálnych služieb, má totiž zásadný význam pre riešenie jej sociálneho problému. Keďže cieľom je dosiahnuť trvalú kvalitatívnu zmenu, je dôležité, že prijímateľky sociálnych služieb v tomto prípade „neriadia“, ale podporujú ich. KOTVA n.o. sa stretáva s rozmanitosťou žien, prichádzajú z rôzneho prostredia, s rôznymi zvykmi, povahami a spôsobom života či zvládania jednotlivých situácií. Na pravidelných bázach preto prebiehajú aj komunitné stretnutia žien, detí a spoločné stretnutia podľa potreby, na ktorých riešia situácie, ktoré prináša každodenný život v BŽD.

Realizácia projektu:

Podstatou činnosti je zabezpečenie koordinovanej a efektívnej pomoci pre ženy, zažívajúce násilie a ich deti. Okrem poskytnutia bezpečného životného priestoru pre ne, je ponúknuté množstvo sprievodných služieb, ktoré sú nevyhnutné pre vyriešenie ich životnej situácie. Ide o komplexnú cestu oslobodenia sa a nového životného štartu.

Súčasťou života a bývania v BŽD sú preto pravidelné poradenské rozhovory so ženami a deťmi, komunitné stretnutia a ranné stretnutia, týkajúce sa rozdeľovania úloh a povinností dňa. Vzhľadom na prežitú traumy sú potrebné pravidelné psychologické konzultácie, podporné skupiny a skupinové terapie s psychologičkou. Rovnako dôležité je aj riešenie štátnych sociálnych dávok, ich presmerovanie do miesta terajšieho pobytu, podpora možnosti uchádzať sa o zamestnanie v mieste prechodného pobytu, pomoc pri uplatnení sa na trhu práce, získanie dotácií na školské pomôcky a stravu pre deti, obstaranie cestovných pre deti a pod.

KOTVA n.o. poskytuje klientkam aj poradenstvo a asistenciu pri podávaní trestných oznámení, neodkladných opatrení a návrhov na rozvod manželstva, úpravu práv a povinností rodičov k maloletým deťom, náhradné výživné, vymáhanie výživného exekútorským úradom a pod.

Dôležitým aspektom je tiež podpora v rodičovstve, pomoc pri získavaní rodičovských zručností, od praktických úkonov, ako je prihlásenie k spolupracujúcim všeobecným a odborným lekárom, umiestnenie detí do škôl podpora pri mimoškolských aktivitách a príprava detí na vyučovanie, až po posilňovanie vzťahu s deťmi a budovanie sebadôvery ako matky.

Legislatívne obmedzenia a štrukturálne prekážky:

Samosprávy preferujú ako prijímateľky sociálnych služieb obyvateľky príslušného kraja, pričom pri tejto cieľovej skupine, kde sú odôvodnené obavy o ich zdravie a bezpečnosť je doslova vhodné, aby ženy odchádzali čo najďalej od miesta bydliska násilného partnera.

Mnohé úrady a inštitúcie (ÚPSVaR, súdy, polícia,...) si vyžadujú presnú a úplnú adresu pobytu žien v BŽD, čím sa naruší utajenie a bezpečie miesta ich pobytu. Táto adresa sa potom objavuje v uzneseniach a rozhodnutiach, ktoré obdrží aj druhá strana, či vo vyjadreniach, ktoré sú súčasťou spisov, do ktorých je možné nahliadať.

Ženy s deťmi často prichádzajú do BŽD bez vlastných finančných prostriedkov. Proces žiadania o štátne sociálne dávky, podľa nároku, je zdĺhavý, nepružný a prebyrokratizovaný, pričom „papier je dôležitejší ako človek“.

3.3 Deti, mládež a mladí dospelí

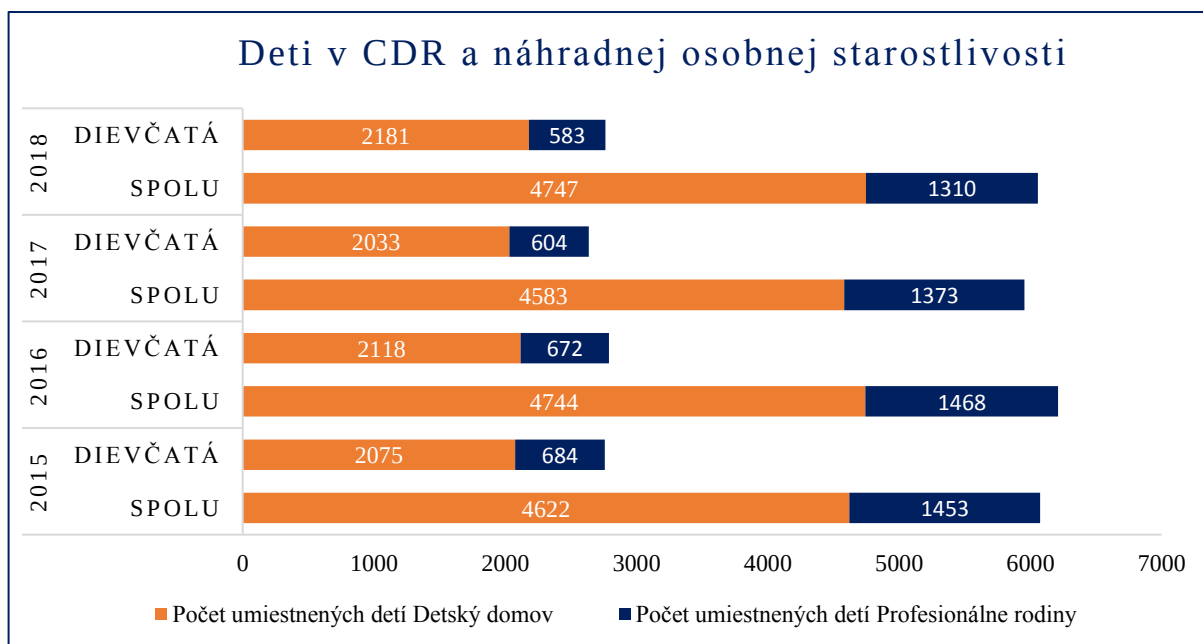
Deti, dospelávajúca mládež a mladí dospelí do veku 30 rokov čelia riziku straty domova z rôznych dôvodov súvisiacich s ich zraniteľným postavením v spoločnosti, ťažším prístupom k realizácii práv naviazaných na ich právnych zástupcov (rodičov, starých rodičov, opatrovníkov) a náročné obdobie k osamostatneniu sa. Zraniteľnosť plynúca z obdobia detstva, dospievania či osamostatňovania sa je v prípade súbežného sociálneho vylúčenia ešte výraznejšia (deti a mladí ľudia z rómskych marginalizovaných komunit, deti a mladí ľudia z rodín v hmotnej núdzi, deti a mladí ľudia v náhradnej rodinnej starostlivosti a i.).

O zastúpení detí a mladých ľudí v populácii ľudí bez domova na Slovensku nemáme informácie, určitú predstavu si môžeme vytvoriť na základe sčítania ľudí bez domova na území Bratislavy, ktoré realizoval Inštitút pre výskum práce a rodiny v roku 2016. Z celkového počtu 2 064 ľudí bez domova (na ulici, v nocľahárňach, ubytovniach a iných typoch dočasného ubytovania) tvorili deti do 17 rokov 13,8 % (284 detí) a mladí dospelí (v sčítaní cieľová skupina od 18 do 25 rokov) 3,4 % (70 osôb).¹⁷⁵

V rámci typológie bezdomovectva a vylúčenia z bývania ETHOS, je samostatne klasifikovaná situácia mladých ľudí pred prepustením z inštitucionálnej starostlivosti pod kategóriou ETHOS 6.3. Ohrozenie stratou domova nie je závislé od formy starostlivosti (napr. náhradná osobná starostlivosť vs. ústavná starostlivosť), ale práve od ukončenia nároku na poskytnutie ubytovania a pretrhnutie vzťahov so spoľahlivými dospelými (ak také vzťahy vznikli), ktoré majú dôležitú funkciu nielen finančnej, ale aj psychologickú „záchrannú sieť“ pri zvládaní nových situácií spojených s osamostatnením.

Počet detí umiestnených v centrách pre deti a rodinu a do náhradnej osobnej starostlivosti v SR sa v posledných štyroch rokoch udržiava okolo hodnoty 6 000 detí (Graf 16). Každoročne je ukončené poskytovanie starostlivosti v centrách pre deti a rodinu (ďalej len CDR) ako 1 000 deťom a mladým ľuďom (Tabuľka 13), z toho však len časť tvoria mladí ľudia po dosiahnutí plnoletosti.

¹⁷⁵ CSOMOR, G. a kol. *Záverečná správa z výskumu a sčítania ľudí bez domova na území mesta Bratislavy v roku 2016*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2016. s. 25.

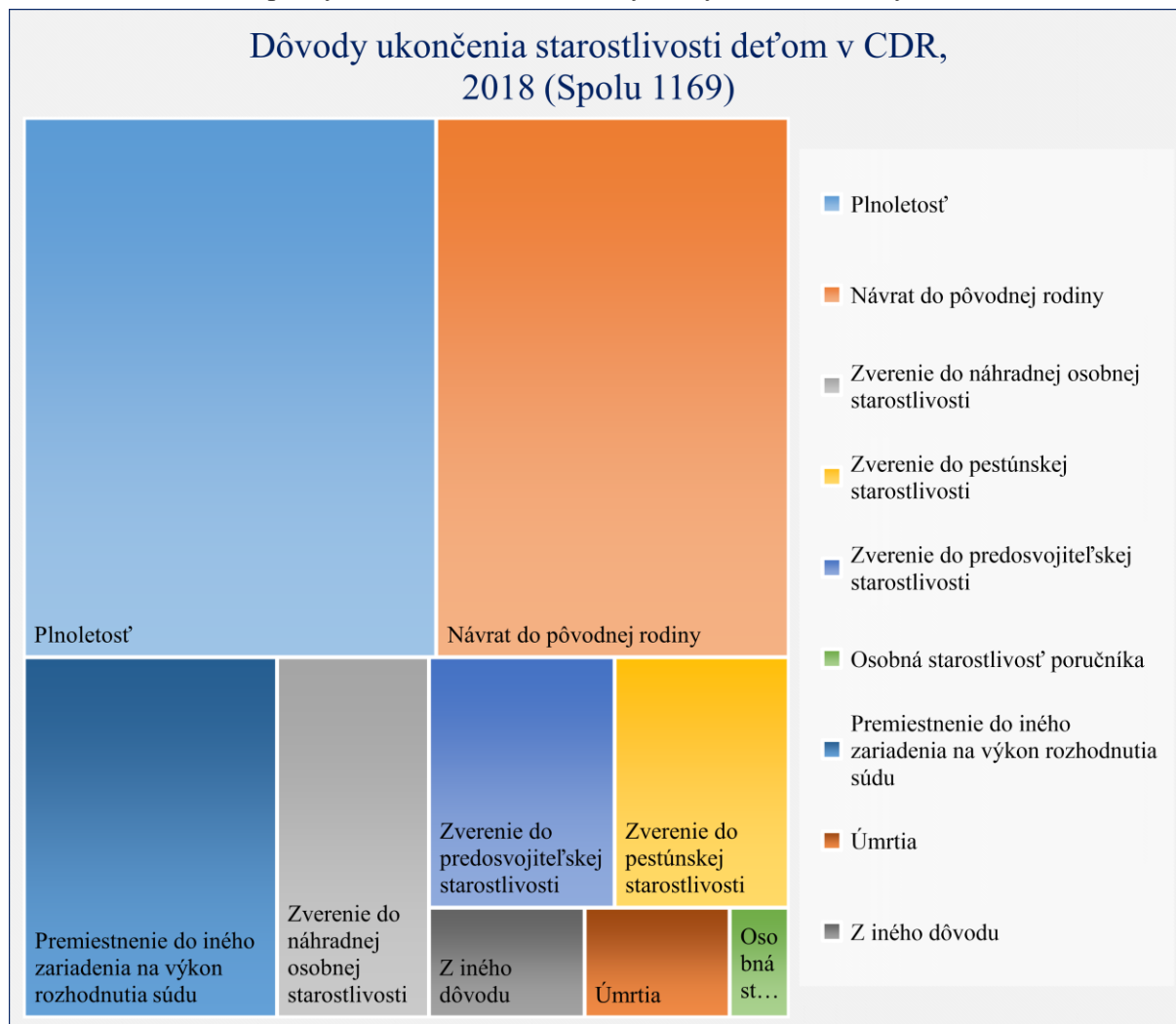

Graf 16: Umiestnené deti v CDR a náhradnej osobnej starostlivosti (profesionálne rodiny) od roku 2015 do roku 2018.

Zdroj: MPSVaR SR¹⁷⁶

¹⁷⁶ MPSVaR SR. Ročný výkaz o poskytovaní starostlivosti a výchovy deťom v detskom domove a v detskom domove pre maloletých bez sprievodu. r. 2015 - 2018. Bratislava.

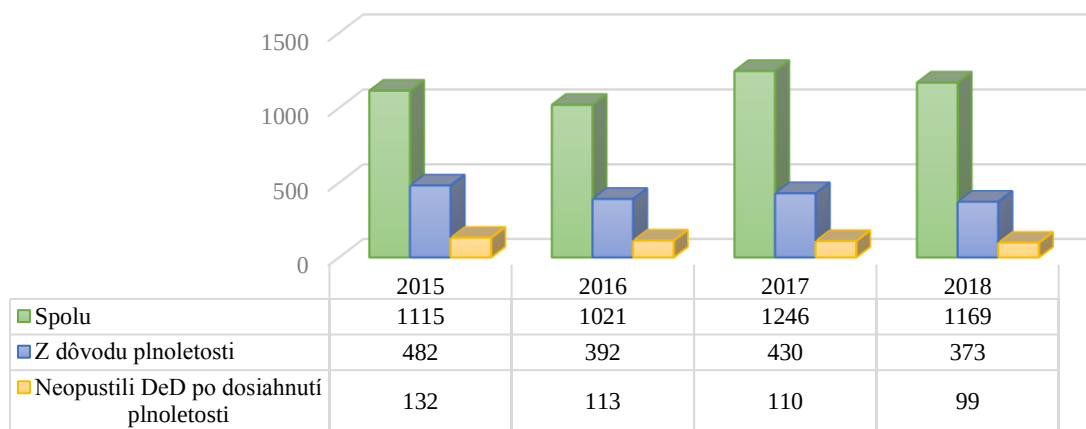
Graf 17: Ukončenie poskytovania starostlivosti a výchovy deťom a mladým ľuďom v CDR.

Zdroj: MPSVaR SR¹⁷⁷

¹⁷⁷ MPSVaR SR. Ročný výkaz o poskytovaní starostlivosti a výchovy deťom v detských domovoch a v detských domovoch pre maloletých bez sprievodu. r. 2015 - 2018. Bratislava.

Ukončenie poskytovania starostlivosti deťom z CDR 2015 - 2018

Tabuľka 13: Dôvody ukončenia starostlivosti deťom v CDR 2018.

Zdroj: MPSVaR SR¹⁷⁸

Z CDR odchádza do pôvodnej rodiny približne jedna tretina detí, ktorým bola ukončená starostlivosť, ďalšími najčastejšími dôvodmi sú rôzne iné formy starostlivosti poskytované štátom, najmenší podiel (dokonca menší ako sú úmrtia) mali v roku 2018 ukončenia starostlivosti z dôvodu osobnej starostlivosti poručníka (Graf 18). Podľa § 49 zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov, majú mladí dospelí možnosť **požiadať** CDR o poskytovanie starostlivosti až do osamostatnenia sa, teda zabezpečenia si bývania a príjmu, **najdlhšie však do 25 rokov**. Ako môžeme vidieť vyššie (Tabuľka 13), túto možnosť využíva približne štvrtina mladých dospelých.

Konkrétnejšiu predstavu o samostatnosti mladých dospelých, ktorí odchádzajú z CDR, môžeme získať vďaka udržiavaniu kontaktu s CDR do dvoch rokov po ich odchode. Ako uvádzame nižšie (Tabuľka 14) v roku 2018 býva väčšina mladých (tých, s ktorými zamestnanci CDR stratili kontakt) v prenajatých priestoroch (341 osôb, 59,3 %), o niečo menej sa rozhodne pre bývanie s členmi pôvodnej rodiny (196 osôb, 34 %) a k vlastnému bytu sa dostane približne 5 % (28 osôb) mladých. V predchádzajúcich rokoch môžeme vidieť len menšie odchýlky a pomer medzi jednotlivými riešeniami bývania ostáva zachovaný.

¹⁷⁸ MPSVaR SR. Ročný výkaz o poskytovaní starostlivosti a výchovy deťom v detskom domove a v detskom domove pre maloletých bez sprievodu. r. 2015 - 2018. Bratislava.

K obstaraniu bytu alebo rodinného domu majú odchovanci detských domovov možnosť využiť úver ŠFRB. Odchovanci a ťažko zdravotne postihnuté osoby môžu žiadať o úver vo výške 100 % obstarávacej ceny (najviac však do 80 000 EUR) pri výške úroku 1 % a dĺžke splácania až do 40 rokov. Od roku 2016 do roku 2018 eviduje ŠFRB spolu 13 žiadostí od odchovancov detských domovov, na základe ktorých bolo poskytnutých 12 úverov vo výške 667 210 EUR¹⁷⁹.

CDR evidujú k 31.12.2018 10 bezdomovcov. Pri sledovaní výkyvov môžeme skonštatovať, že každoročne v priemere jeden mladý dospelý po ukončení poskytovania starostlivosti ostane bez domova. Je však pravdepodobné, že toto číslo je väčšie, nakoľko až 24 % mladých neudržiava ďalší kontakt s CDR. Predpoklad vyššieho podielu odchovancov v populácii ľudí bez domova potvrdzujú aj údaje zo sčítania ľudí bez domova v Bratislave, kedy bolo zistené, že v CDR vyrastalo 10,7 % ľudí bez domova vo veku od 18 až 34 rokov.

Tabuľka 14: Riešenie bývania mladých dospelých po odchode z CDR

	2015	2016	2017	2018
Celkový počet v sledovanom roku (do dvoch rokov po odchode z CDR)	804	766	709	712
CDR nemá kontakt	184	159	125	137
CDR má kontakt	620	607	584	575
Býva s členmi pôvodnej rodiny	210	208	197	196
Býva vo vlastných bytových priestoroch	46	34	40	28
Býva v prenajatých priestoroch	352	357	339	341
Bezdomovec	12	8	8	10

Zdroj: MPSVaR SR¹⁸⁰

Na Slovensku pôsobia zariadenia sociálnych služieb poskytujúce služby podporného bývania pre mladých ľudí po ukončení inštitucionálnej starostlivosti (napr. CDR, krízové stredisko, resocializačné zariadenia, náhradná starostlivosť), tzv. domovy na polceste. Podľa Centrálného registra sociálnych služieb MPSVaR SR poskytovalo v IV. kvartáli v roku 2018

¹⁷⁹ Informácia poskytnutá ŠFRB na základe evidencie žiadostí a poskytnutých úverov. Zasláné Stredisku dňa 21.6.2019.

¹⁸⁰ MPSVaR SR. *Ročný výkaz o poskytovaní starostlivosti a výchovy deťom v detskom domove a v detskom domove pre maloletých bez sprievodu*. r. 2015- 2018. Bratislava.

túto formu služieb 29 zariadení s kapacitou 299 miest. Domovy na polceste môžu mať rôzne definovanú cieľovú skupinu: len ženy alebo len muži, len tí, ktorí ukončili inštitucionálnu starostlivosť alebo aj ľudia v hmotnej núdzi a pod. Rozloženie počtu lôžok nie je v regiónoch rovnomerné, ale v určitom ohľade kopíruje predpokladanú potrebu (napr. vyšší počet lôžok v Prešovskom a Košickom samosprávnom kraji), v Trnavskom a Nitrianskom samosprávnom kraji je počet lôžok výrazne nižší oproti iným samosprávnym krajom.

Tabuľka 15: Prehľad počtu lôžok v domovoch na polceste pre jednotlivé VÚC v SR.

VÚC	Počet lôžok v Domovoch na polceste
Prešovský samosprávny kraj	126
Trenčiansky samosprávny kraj	26
Bratislavský samosprávny kraj	40
Trnavský samosprávny kraj	4
Košický samosprávny kraj	50
Nitriansky samosprávny kraj	7
Žilinský samosprávny kraj	28
Banskobystrický samosprávny kraj	18

Zdroj: MPSVaR SR¹⁸¹

Pri hľadaní príkladov dobrej praxe sme sa preto zamerali v prvom rade na tieto zariadenia, ktoré poskytujú cenovo dostupné ubytovanie, pomáhajú pri získaní zamestnania a praxe, a poskytujú aj určitú formu rozšírených rodinných vzťahov. Problematickým sa však ukázalo uplatňovanie partnerského prístupu v týchto zariadeniach a súkromia (väčšinou poskytujú bývanie v spoločných izbách). Nepodarilo sa nám nájsť zariadenie, ktoré by neuplatňovalo nulovú toleranciu a cielene sledovalo princíp budovania samostatnosti cez neautoritatívny vzťah pracovník – klient. V domoch na polceste sú často klientmi a klientkami mladí ľudia po pobyte v resocializačnom zariadení, s rizikom návratu drogových závislostí, fyzických konfliktov a pod., a hoci si zamestnanci a vedenie mnohých zariadení uvedomujú limity paternalistického či autoritatívneho prístupu, opustenie zaužívaných princípov (napr. nulová tolerancia pitia alkoholu, dodržiavanie večierky a pod.) nie je jednoduché. Aj za

¹⁸¹ MPSVaR SR. Centrálny register poskytovateľov sociálnych služieb. IV.Q 2018. Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/sk/centralny-register-poskytovatelov-socialnych-sluzieb/>.

predpokladu otvorenosti novým prístupom, si takáto zmena vyžaduje rozvíjanie nových profesijných kompetencií a často aj zmenu materiálnych podmienok (napr. väčšie súkromie, viac personálu a pod.). Napriek tomu však majú tieto zariadenia aj v súčasnosti nezastupiteľný vplyv na budúcnosť mladých ľudí, ktorí nemajú funkčné rodinné vzťahy.

Mládež pred ukončením inštitucionálnej starostlivosti však nie je jedinou ohrozenou skupinou. Väčšina ľudí bez domova vo veku 18 až 34 rokov v sčítaní ľudí bez domova na území Bratislavy v roku 2016 udala, že vyrastala s rodičmi (44,4 %) alebo u príbuzných (1,8 %).¹⁸² Kľúčovými je práve pevnosť vzťahov a emocionálna a materiálna podpora, ktorú tieto vzťahy poskytujú v prípade krízových situácií.

Bezdomovectvo detí, na rozdiel od bezdomovectva mladých dospelých, je väčšinou spôsobené stratou domova celej rodiny alebo jedným z rodičov (napr. odchod matky a detí od násilného otca či iných členov rodiny). Z vyššie spomínaného sčítania ľudí bez domova na území Bratislavy vyplýva, že približne 5,8 % (84) ľudí bez domova žije s deťmi¹⁸³. Strata domova môže mať za následok rozdelenie rodiny (odlúčenie detí od rodiča alebo rodičov) do vyriešenia situácie s bývaním. Zariadenia určené pre krízové bývanie (útulky, nocľahárne) sú spravidla určené pre mužov alebo ženy, ktoré žijú samostatne, nie sú vhodné pre rodiny (už len z dôvodu oddelenia mužov a žien). Ak sú ubytovne pre tieto rodiny z dlhodobého hľadiska finančne nedostupné, žijú takéto rodiny na ulici. V takýchto prípadoch sa pridružuje vyhýbanie sa pomoci zo strany sociálnych pracovníkov spôsobené nedôverou a obavami z odlúčenia detí. Z tohto dôvodu považujeme za dôležité programy, ktoré poskytujú bývanie rodinám bez domova a pomáhajú im pri stabilizovaní celkovej situácie. Ako príklad dobrej praxe preto uvádzame projekt založený na princípoch *bývanie predovšetkým*, ktorý je zameraný na pomoc rodinám v núdzi.

Situácia s detským bezdomovectvom na Slovensku nebola doteraz predmetom systematickejšieho mapovania, realizovali sa len čiastkové sondy zamerané na určité aspekty.¹⁸⁴ Pracovníci a pracovníčky z terénu si tento fenomén uvedomujú a rovnako si uvedomujú absenciu programu, ktorý by bol zameraný špecificky na túto cieľovú skupinu. Deti a mladí ľudia sa objavujú ako klienti a klientky nízkoprahových centier, krízových centier či útulkov, no chýba systematickejší prístup. Stratégia prevencie a ukončenia bezdomovectva detí si však vyžaduje spoznanie rozsahu problému a potrieb tejto cieľovej skupiny. Sčítanie ľudí bez

¹⁸² CSOMOR, G. a kol. *Záverečná správa z výskumu a sčítania ľudí bez domova na území mesta Bratislavy v roku 2016*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2016. s. 36.

¹⁸³ Tamtiež, s. 29.

¹⁸⁴ ROCHOVSKÁ, A a kol. *Špecifická potrieb mladých ľudí bez domova v prostredí Bratislavy. Záverečná správa z projektu*. Bratislava: IUVENTA, 2013.

domova v krajských mestách a ich okolí je základným predpokladom pre navrhnutie ďalších krokov nielen v oblasti politiky sociálneho bývanie, ale aj práce s mládežou, sociálnej práce, vzdelávania, rodinnej a zdravotnej politiky.

Nadácia DeDo

Adresa: Hemerkova 28, 040 23 Košice

Mail organizácie: vachnova@nadaciadedo.sk

Web: www.nadaciadedo.sk

Nadácia DeDo už 22 rokov pôsobí v oblasti starostlivosti a bývania pre rodiny a deti v ohrození. Pozornosť venuje prevažne najmenej rozvinutým regiónom Slovenska. Tým, že rodiny v ohrození dostanú možnosť bývať a majú podporu odborníkov, ktorí ich sprevádzajú pri riešení ich situácie, zabráňuje sa vyňatiu detí do CDR a tým sa zvyšuje ich šanca na plnohodnotný život v rodinnom zázemí a bezpečnom domovom. Rovnako podporuje mladých ľudí odchádzajúcich z detských domovov v súčasnosti CDR, ktorým umožňuje štúdium a rozvoj pracovných zručností prostredníctvom štipendií, ale aj poskytnutím zázemia v domovoch na pol ceste počas obdobia ich prípravy na samostatný život.

Partnerské organizácie: Spoločnosť priateľov detí z detských domovov, Úsmev ako dar (SPDDD Úsmev ako dar), Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov

Obdobie: od roku 2014 – súčasnosť

Zdroj financovania: súkromní darcovia, zahraničné projekty

Cieľová skupina: mladé rodiny s deťmi (obaja partneri), rodiny s jedným rodičom (matka/otec), viacgeneračné rodiny, osoby bez domova, osoby žijúce v nevyhovujúcom bývaní, osoby z marginalizovaných rómskych komunít

Geografická oblasť dopadu projektu: Košický kraj: Jasov, Šaca

Prínos realizácie projektu:

Sociálny dom sv. Norberta: ubytovaných 11 rodín

- nehnuteľnosti v prenájme od Rádu premonštrátov – Opátstvo Jasov,
- 2013 – 4 bytové jednotky v zrekonštruovanom pôvodnom rodinnom dvoj-dome,

- 2017 – 2 bytové jednotky v zrekonštruovanom pôvodnom rodinnom dome,
- plán 2018 – 1 bytová jednotka (pre väčšiu rodinu) v zrekonštruovanom pôvodnom rodinnom dome.

Centrum pre rodiny Vincentínium : ubytované 2 rodiny

- vlastná nehnuteľnosť v Košiciach – Šaca
- 2018 – 2 bytové jednotky – novostavba
- plán 2019 – 2 bytové jednotky – novostavba
- plán 2020 – 4 bytové jednotky – novostavba, 1 bezbariérový byt, 2 byty pre väčšie rodiny

Princípy a filozofia činnosti: Niektoré princípy prístupu *bývanie predovšetkým* (harm-reduction, oddelenie služieb od bývania, individualizovaný prístup, dobrovoľnosť), podpora multidisciplinárneho tímu.

Mapovanie potrieb a flexibilita: Sociálne pracovníčky a pracovníci pracujú s cieľovou skupinou v centrách pomoci deťom, mladým a rodinám v núdzi, vďaka čomu môžu mapovať potreby rodín, ktoré sú v ohrození bezdomovectvom a odlúčenia detí od rodičov. Z kapacitných dôvodov nie je možné úplne pružne reagovať na potreby cieľovej skupiny, no je možné tieto potreby zohľadňovať do plánov rozvoja a rozšírenia služieb. Rovnako je možné pomerne rýchlo zohľadňovať urgentnosť a potreby rodín v prípade uvoľnenia bytov.

Dostupnosť informácií: Klienti sú priamo oslovení sociálnymi pracovníkmi Nadácie DeDo, prípadne inými organizáciami, ktoré sú informované o dostupnosti bytov.

Systém pridelovania služieb pre žiadateľov: Individualizovaný prístup

Kritériá: 1. urgencia prípadu; 2. možnosti personálu a strediska poskytovať dostatočne odbornú sprievodnú pomoc danej rodine (napr. vyhodnocovanie náročnosti silnej závislosti na drogách a pod.); 3. ochota klientov spolupracovať a udržiavať kontakt so sociálnymi pracovníkmi 1-krát týždenne; naplnenie potrieb klientov (napr. vhodnosť bývania na vidieku, rozloha bytu a pod.); 4. podpis nájomnej zmluvy a nájom vo výške 120 – 260 EUR.

Sprievodné služby: právne poradenstvo, psychologická terapia, sociálne poradenstvo a asistencia, konzultácie so zdravotníckym personálom, poskytnutie neodkladnej starostlivosti, zostavenie multidisciplinárneho tímu, ktorý konzultuje jednotlivé prípady a ich vývoj.

Udržateľnosť a kontinuita: Vzdelávanie a profesijný rozvoj personálu v oblasti traumou-informovanej starostlivosti (trauma informed care) pre rozšírenie podporných služieb o rodinnú terapiu.

Partnerský prístup a komunitné vzťahy: Byty sú súčasťou rodinných domov, dôležitý je preto spoločný priestor na pozemku, kde sa rodiny v prvom rade učia vychádzať spolu

navzájom. Rodiny medzi sebou fungujú na princípe „samosprávy“. Zástavba sa neodlišuje od okolitých rodinných domov, preto obyvatelia nájomných bytov môžu „zapadnúť“ do okolitej komunity. Keďže bývanie v nájomných bytoch nie je inštitúciou ani zariadením, rodiny nie sú stigmatizované a okolie ich vníma ako relatívne prirodzenú súčasť komunity.

Realizácia projektu

Starostlivé bývanie ponúka dlhodobý nájom rodinám v samostatných bytových jednotkách, ktoré nemajú možnosť zabezpečiť si vlastné bývanie alebo komerčný nájom. Okrem toho, že rodiny tu majú možnosť žiť nezávisle a sú integrované do bežného života miestnej komunity, majú zároveň k dispozícii podporu a poradenstvo multidisciplinárneho tímu (sociálny pracovník, psychológ, právnik, zdravotník), ktorý je schopný sprevádzať ich pri riešení častokrát veľmi komplexných životných situácií. Podporné služby sú však oddelené od bývania – neprebiehajú na rovnakom mieste, bytové jednotky sa nenachádzajú v areáli centra podpory. Rodiny podpisujú klasickú nájomnú zmluvu. Bývanie je na dobu neurčitú, tzn. nie je ohraničené maximálnou možnou dĺžkou pobytu. V prípade možnosti sú podporované v ďalšom osamostatnení, presťahovaní na iné miesto pobytu a samostatnom živote. Do projektu sú zapájané rodiny, ktoré sociálni pracovníci určitú dobu poznajú a vedia vyhodnotiť ich potreby a vytvoril sa vzťah vzájomnej dôvery.

V práci s rodinou je kľúčový záujem dieťaťa, ktorý sa zohľadňuje pri poskytovaní podporných služieb a spolupráci s rodinou. Dôležité je monitorovanie bezpečia a napĺňania potrieb dieťaťa, zdravotnej starostlivosti a celkového prosperovania dieťaťa. V prípade negatívneho vývoja života rodiny poskytuje podporu multidisciplinárny tím, ktorý vyhodnocuje možnosti ďalšej podpory rodiny a najlepší záujem dieťaťa.

3.4 Marginalizované rómske komunity

Jedným z dlhodobých následkov života v chudobe prípadne v ohrození relatívnou chudobou¹⁸⁵ je nedostupnosť primeraného bývania. Posledné údaje o typoch obydľí rómskej populácie poskytuje Atlas rómskych komunít na Slovensku (ďalej len „Atlas rómskych komunít“) z roku 2013. Len 46,5 % (187 305) Rómov žilo v roku 2013 v rozptyle medzi majoritným obyvateľstvom, tzn. nie v koncentrovaných osídleniach (ulice, štvrte, bytové domy) vo vnútri či na okraji miest. Zároveň existuje výrazný rozdiel medzi najvyšším percentuálnym podielom v Bratislavskom samosprávnom kraji (81,4 % pri 11 513 obyvateľoch) a najnižším percentuálnym podielom rómskeho obyvateľstva v Košickom samosprávnom kraji (38,4 % pri 48 688 obyvateľoch). V najvyššej miere segregovanosti žilo 18,4 % (73 920) Rómov, v segregovaných osídleniach vo vnútri alebo na okraji obce žilo 35,1 % (141 514) Rómov.¹⁸⁶

S mierou integrovanosti súvisí kvalita bývania, prístup k službám a infraštruktúre. Z celkových 803 osídlení zachytených v Atlase rómskych komunít až 185 (23,4 %) nie je napojených na verejný vodovod a v 453 (56,40 %) osídleniach úplne chýba verejná kanalizácia. Pri porovnávaní dostupnosti infraštruktúry s typom osídlenia (či ide o osídlenie vo vnútri obce, na okraji obce či mimo obce) je možné pozorovať súvislosť. Autori Atlasu rómskych komunít v prípade dostupnosti verejného vodovodu zistili, že *„kým úplne pokrytých verejným vodovodom je spomínaných 74,5 % všetkých osídlení, spomedzi osídlení vo vnútri obcí to je až 87,8 %; v prípade osídlení na okraji obcí je to ešte stále nadpriemerných 77,5 %; no zo segregovaných osídlení to je iba 56,2 %“*.¹⁸⁷ Aj v prípade pokrytia verejnou kanalizáciou prichádzajú k podobnému záveru *„zatiaľ čo úplne pokrytých verejnou kanalizáciou je spomínaných 41,5 % zo všetkých osídlení, spomedzi osídlení vo vnútri obcí to je až 62,6 %; v prípade osídlení na okraji obcí je to 39,8 %; a v prípade segregovaných osídlení iba 21,5 %.“*¹⁸⁸

Nedostatočná vybavenosť obydľí a ich napojenie na infraštruktúru často vyúsťuje do zvýšeného rizika požiarov a nízkej odolnosti voči živelným pohromám. Ako sa uvádza v Správe o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v SR za rok 2018 *„v roku 2018 horelo v rómskej osade v Hrabušiciach, Batizovciach, Poprade – mestská*

¹⁸⁵ Ohrozené relatívnou chudobou sú osoby, ktorých príjem je nižší ako 60 % mediánového príjmu.

¹⁸⁶ MUŠINKA, A. a kol. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava: UNDP, 2014. ISBN: 978-80-89263-18-9. s. 16.

¹⁸⁷ Tamtiež, s. 20.

¹⁸⁸ Tamtiež, s. 27.

časť Matejovce, Kuzmiciach a Richnave. K požiarom v rómskych osadách dochádza každoročne a pravdepodobne bude dochádzať aj v budúcnosti“.¹⁸⁹

Rovnako dôležitý je aj súvis medzi typom osídlení a právnou istotou vo vzťahu k obydliu, ktorý nám ponúka empirická sonda do životnej úrovne približne 160 domácností Rómov, v ktorej Filadelfiová (2013) napríklad uvádza, že „*tri štvrtiny (76 %) konečného súboru skúmaných domácností malo obydlie oficiálne registrované, zostávajúca štvrtina uviedla, že ide o stavbu „na čierno“, alebo ešte inú možnosť (24 %). Čierne stavby sa opäť spájali častejšie so segregovanými osadami (40 %); za sídla separované na okraji obce to bolo približne o polovicu menej a za sídla koncentrované v rámci obce až štyri krát menej.*“¹⁹⁰

Predstavu o pomere obydlií s nejasným majetkovým vzťahom obyvateľov opäť ponúka Atlas rómskych komunít, ktorý uvádza až 8 882 obydlií (pre 69 652 ľudí) nezapísaných v katastri (nezapísané murované domy, drevenice, chatrče, unimobunky, maringotky, nebytové priestory). To znamená, že až 32,33 % obyvateľov mapovaných osídlení nemá právnú istotu vo vzťahu k svojmu bývaniu a sú vystavení riziku núteného vystahovania. Môžeme preto konštatovať, že právna neistota a nútené vystahovanie sú jedným z kľúčových problémov pri realizácii práva na bývanie pre obyvateľov v marginalizovaných rómskych komunitách.

Ochrana pred núteným vystahovaním vyplývajúca z medzinárodných ľudskoprávných dokumentov nie je podmienená vysporiadanými vlastníckymi vzťahmi či iným právom k obydliu (napr. prenájom), preto sú štáty zaviazané stanoviť presné podmienky, za akých je vystahovanie prípustné, ako aj postup a povinnosti prípadného vlastníka voči vystahovaným osobám. V SR tieto podmienky stanovuje zákon č. 233/1995 Z. z. o súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti (Exekučný poriadok) a o zmene a doplnení ďalších zákonov. Hoci nájomcom priznáva ochranu v podobe povinných lehôt na oznámenie vystahovania, možnosti odvolať sa či povinnosti vlastníka ponúknuť náhradné ubytovanie, môžeme na Slovensku pozorovať systematické porušovanie ľudských práv formou hromadných deložovaní (spravidla z obcou vlastnených sociálnych bytov). Deložovania boli síce legálne vďaka krátkodobým nájomným zmluvám, ktoré po ukončení obce nepredĺžili, no v prípade neposkytnutia náhradného ubytovania rodinám a nedostatočného informovania boli jednoznačne v rozpore s medzinárodnými dohovormi o ľudských právach¹⁹¹. Ešte menšia ochrana je poskytovaná

¹⁸⁹ Stredisko. *Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v SR za rok 2018*. Bratislava: Stredisko, 2019. ISBN: 978-80-89016-90-7. s. 28.

¹⁹⁰ FILADELFIOVÁ, J. *Situačná analýza vybraných aspektov životnej úrovne domácností vylúčených rómskych osídlení*. Bratislava: UNDP, 2013. ISBN-978-80-89263-14-1. s. 58-59.

¹⁹¹ Na tieto rozpory viackrát upozorňovali nielen MVO, ale aj verejná ochrankyňa práv (2017) či Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. O rozličných aspektoch deložovania v kontexte slovenskej medzinárodnej legislatívy ako aj konkrétne príklady uvádzajú Beňová a Matioško v publikácii Právo na

obyvateľom nelegálnych obydí, kedy postačuje, aby o povolenie požiadal vlastník pozemkov a obyvatelia boli vyzvaní k vyprataniu pozemku či nehnuteľnosti. Ak sa obyvatelia neobrátia na súd, je možné ich vypratať aj bez ich súhlasu v spolupráci s políciou.

Práve z vyššie uvedených dôvodov vnímame význam projektov a iniciatív, ktoré riešia právny status obydí v rómskych komunitách a zvyšujú právnu istotu obyvateľov a jeden z nich uvádzame ako príklad dobrej praxe.

PROJEKT DOM.OV – Svojpomocná výstavba pomocou mikropôžičiek

Projekt DOM.ov, o.z.

Adresa: Požiarnicka 17, Prešov

Mail organizácie: info@projektdomov.sk

Web: www.projektdomov.sk

Sociálne médiá: <https://www.facebook.com/projektdomov/>

Projekt DOM.ov

Nezisková organizácia Projekt DOM.ov vytvára príležitosti rodinám z vidieckych rómskych lokalít na riešenie urgentnej situácie v oblasti bývania. V roku 2016 začala realizovať pilotný projekt prípravy na svojpomocnú výstavbu nízkonákladových domov z mikropôžičiek. Rodinám z osád dáva príležitosť si za vlastné peniaze a vlastnými rukami legálne postaviť dom a ponúkame im budúcnosť bez zásadných limitov, ktoré im doteraz bránili uplatniť vlastné schopnosti pri zabezpečení priestoru pre život ich rodín. Projekt im umožňuje dokázať, že ich schopnosti sú často podceňované a má ambíciu rozšíriť v týchto komunitách víziu, že pre ďalšiu generáciu sa posledné chatrče stanú mementom pripomínajúcim vytlačanie Rómov z pôdy i zo života obce.

Partnerské organizácie: Slovenská sporiteľňa, Združenie pre LEPŠÍ ŽIVOT, Človek v ohrození, ERSTE, obce (Lenartov, Frička, Radnovce, Rankovce, a iné)

Obdobie: od roku 2016

Zdroj financovania: spolufinancované z viacerých zdrojov partnerov projektu a Nadačného fondu Slovenské elektrárne.

Cieľová skupina: osoby z marginalizovaných rómskych komunít (mladé rodiny s deťmi aj bez detí, rodiny s jedným rodičom, seniori, mladí dospelí, osoby dlhodobo nezamestnané alebo v hmotnej núdzi)

Geografická oblasť dopadu projektu: Slovensko

Prínos realizácie: Prvých dvadsať rodín zo štyroch obcí naštartovalo nový model riešenia bytovej núdze v ich lokalitách. Ďalších viac ako tridsať rómskych rodín získalo podmienky, ktoré im vždy chýbali k tomu, aby mohli legálne postaviť dom a začali si sporiť na pozemok a prvotné náklady spojené s výstavbou ako sú projekt a stavebné povolenie. Konečným výsledkom sú radikálne zlepšené hygienické a priestorové podmienky v domácnostiach klientov zapojených do projektu a exteriérové priestory pre bezpečné a podnetnejšie trávenie voľného času detí.

Mapovanie potrieb a flexibilita: Na základe skúseností z terénnej sociálnej práce a dlhodobej spolupráce s obcami je ponúknutý projekt najprv starostom/starostkám a prispôsobuje sa potrebám lokality.

Dostupnosť informácií: priame oslovenie alebo prostredníctvom starostov/starostiek v ich obci.

Systém prideľovania služieb: každý klient/klientka, ktorý/ktorá má záujem a splní kritérium pravidelného sporenia v období jedného roka.

Kritériá:

- rodina žije v niektorej z vylúčených rómskych lokalít, kde pôsobí v partnerstve organizácia Projekt DOM.ov s obcou,
- rodina má záujem minimálne rok pravidelne sporiť (založí si vkladnú knižku a pravidelne sporí),
- rodina má záujem sa vzdelávať v riadení rodinných financií (absolvuje vzdelávania),
- rodina súhlasí s dlhodobou spolupracou s terénnym sociálnym pracovníkom (TSP),
- priemerný mesačný príjem rodiny sa dlhodobo pohybuje pod hranicou životného minima, prípadne urgentnosť posúdi projektový tím.

Sprievodné služby: sociálne poradenstvo, vzdelávanie v oblasti finančnej gramotnosti a rodinného hospodárenia, asistencia pri výstavbe, pomoc pri oddlžovaní a komunikácii s úradmi.

Udržateľnosť a kontinuita: Víziou je poskytnúť asistenciu pri zabezpečení legálneho a primeraného bývania čo najvyššiemu počtu obyvateľov vylúčených komunít. Dostupnosť tejto asistencie je v tejto fáze obmedzená najmä kapacitami organizácie – v roku 2017 sa podarilo vytvoriť v spolupráci so Slovenskou sporiteľňou mechanizmus mikropôžičiek dostupný po splnení podmienok relatívne veľkému počtu klientov a klientok. Cieľom je preto po pilotnej fáze výstavby prvých niekoľko desiatok domov posilňovať kapacity organizácie, systematizovať podporu a zvyšovať počet zapojených obcí, ktorým budú dostupné naše služby.

Zároveň je dôležité získať podporu verejnej správy pre tento model riešenia bývania marginalizovaných skupín obyvateľstva.

Partnerský prístup a komunitné vzťahy: Klienti a klientky spolupracujú na návrhu konkrétnych domov a na výstavbe. Pri realizácii sa projekt v spolupráci s miestnymi komunitnými centrami snaží zabezpečiť aj rozvoj novovzniknutých susedstiev podporou komunitných aktivít.

Realizácia projektu

V segregovaných rómskych osadách, v ktorých sa projekt realizuje, žije viac ako 1 500 ľudí (z toho viac ako 500 malých detí) v extrémnej chudobe. Tieto rodiny čelia problému, ktorý nevedia vyriešiť: rýchlo rastúcej preľudnenosti na území obkolesenom pozemkami, ktoré nie sú na predaj, pričom dôvodom je zvyčajne fakt, že potenciálnymi kupujúcimi sú rómske rodiny. Bez získania primeraného bývania nie sú obyvatelia schopní riešiť iné problémy týkajúce sa ich sociálneho vylúčenia, ako je práca, zdravie a vzdelanie.

Vďaka projektu získajú rómske rodiny príležitosť financovania a asistencie pri svojpomocnej výstavbe domov, a to vytvára tlak na obce, ktoré musia reagovať. V rámci projektu sú pripravené územia vhodné na legálnu výstavbu a pozemky, ktoré sú po splnení podmienok dostupné rómskym rodinám. Poskytovanie mikropôžičiek na výstavbu a legalizáciu vlastných domov chápe PROJEKT DOM.ov ako investíciu do zásadných zmien vo vzorcoch zaobstarávania bývania obyvateľmi v rómskych lokalitách. Premysleným kultivovaním partnerstiev sa darí presadzovať férový proces plánovania rozvoja rómskych lokalít. Majitelia pozemkov postupne odpredávajú svoju pôdu obciam, ktorá pripraví stavebné parcely pre rodiny. Obecné zastupiteľstvá v Rankovciach, Fričke, Kojaticiach, Lenartove, Bôrke a iných prerokovali, pripomienkovali a v ich základnej podobe odsúhlasili plány na prípravu podmienok pre legálnu svojpomocnú výstavbu v svojich rómskych lokalitách.

3.5 Ľudia so zdravotným znevýhodnením a vo vyššom veku

Realizácia práva na bývanie ľudí so zdravotným znevýhodnením je na Slovensku štrukturálne obmedzovaná na rôznych úrovniach. Ľudia s nižším stupňom znevýhodnenia, ktorým nevzniká nárok na sociálne služby, čelia riziku chudoby v závislosti od ich uplatniteľnosti na trhu práce či podpore rodiny a blízkych. Táto skupina ľudí je vnútorne heterogénna (formy a stupne znevýhodnenia, rodinná a životná situácia) a chýba dostatočné zmapovanie potrieb nielen v súvislosti s realizáciou práva na bývanie, ale aj ich dosahu na základné ľudské práva vo všeobecnosti.

Pri výbere príkladu dobrej praxe sme sa zamerali na ľudí so zdravotným znevýhodnením, ktorých právo na primerané bývanie, ako aj mnohé ďalšie práva, sú ohrozené primárne ich odkázanosťou na pomoc inej osoby v rôznom rozsahu a v rôznych oblastiach života. Stávajú sa klientmi a klientkami pobytových zariadení sociálnych služieb zvyčajne v rannom veku a život v inštitúcii významne ovplyvňuje ich sebavnímanie a kvalitu života. Charakteristické znaky inštitucionálnej starostlivosti môžeme vymedziť nasledovne: depersonalizácia, rigidné, stereotypné a rutinné aktivity, paušalizované liečebné a odborné postupy, sociálny odstup a paternalizmus, segregovanosť od lokálnej komunity, naučená pasivita a bezmocnosť, nedostatočne rozvinuté sociálne vzťahy.¹⁹² Negatívne aspekty života v inštitúciách a ich vplyv na vývoj dieťaťa boli v odbornej komunite postupne reflektované už desaťročia, no tieto reflexie len veľmi ťažko presakovali do zmeny legislatívy, záväzných strategických dokumentov a ešte ťažšie do uvedomenia si a prijatia potreby systémových zmien na všetkých úrovniach.

Podrobnejšie a systematickejšie zmapovanie porušovania ľudských práv priniesla Monitorovacia správa o stave ľudských práv v domovoch sociálnych služieb¹⁹³, ktorú v roku 2003 vypracovala Rada pre poradenstvo v sociálnej práci. Dôkazy hrubého systematického porušovania ľudských práv však neviedli k všeobecnému (snáď len deklarovanému) presvedčeniu o nevyhnutnosti zmeny paradigmy v prístupe ku klientom a potrebe deinštitucionalizácie a samostatného bývania, ale k presvedčeniu o tom, že je postačujúce tieto inštitúcie humanizovať (zveľadiť priestory, exteriér, zaradiť podnetnejšie aktivity, upustiť od rutinnej praxe priväzovania a obmedzovania pohybu a pod.). Zdĺhavý a problematický proces

¹⁹² CANGLÁR, M. *Prechod z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v Slovenskej Republike*. Bratislava: SOCIA, 2018. ISBN: 978-80-89851-10-2. s. 11.

¹⁹³ KRUPA, S. *Monitorovacia správa o stave ľudských práv v domovoch sociálnych služieb*. In: Integrácia. Bratislava: Rada pre sociálne poradenstvo, 1-2. 2013.

transformácie sociálnych služieb k ich deinštitucionalizácii podrobne opisuje Canglár v publikácii *Prechod z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť*¹⁹⁴. Na tomto mieste len uvedieme základný kontext pre príklad dobrej praxe.

Významnejšie zmeny v legislatívnom rámci poskytovania sociálnych služieb priniesla až ratifikácia CRPD. Dohovor, prijatý OSN v roku 2006 a podpísaný SR v roku 2007, nadobudol účinnosť v roku 2010. V roku 2014 bola z hľadiska transformácie sociálnych služieb dôležitá rozsiahlejšia novelizácia zákona o sociálnych službách, v rámci ktorej sa rozšírili typy zariadení aj o „zariadenie podporovaného bývania“ a druhy podporných sociálnych služieb o „podporu samostatného bývania“. Úsilie o transformáciu ku komunitnému charakteru sociálnych služieb sa odzrkadľuje aj v dokumente *Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 – 2020*. Zariadenia podporovaného bývania a služba podpory samostatného bývania sú tiež vyhovujúcou podporou realizácie práva na bývanie seniorov, ktorí by tak neprichádzali o svoju autonómiu, domov a sociálne vzťahy.

Významným krokom formovania kvality sociálnej práce bolo vypracovanie štandardov kvality poskytovania sociálnych služieb (publikované ako príloha zákona o sociálnych službách „Podmienky kvality poskytovaných sociálnych služieb“), ktoré sa vzťahujú na oblasť dodržiavania ľudských práv. Podmienky kvality umožňujú systematickejšiu implementáciu rešpektujúceho prístupu do praxe zariadení a zároveň aj monitorovanie ich dodržiavania dohľadom MPSVaR SR. Štandardy kvality pre oblasť ľudských práv sú zadefinované nasledovne:

- a) Základné ľudské práva a slobody:** *„Sociálne služby sú poskytované v súlade so základnými ľudskými právami a slobodami, prirodzenou ľudskou dôstojnosťou, s princípmi nediskriminácie z dôvodu pohlavia, rasy, farby pleti, jazyka, viery a náboženstva, či iného zmýšľania národného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnosti alebo etnickej skupine, majetku, rodu alebo iného postavenia prijímateľa sociálnej služby a sú poskytované v prostredí, ktoré si prijímateľ sociálnej služby vybral.“*
- b) Sociálny status prijímateľa sociálnej služby:** *„Poskytovateľ sociálnej služby rešpektuje a podporuje rozvoj schopností, zručností a vedomostí prijímateľa sociálnej služby, zachovanie jeho vlastnej identity, osobnej integrity, osobnej*

¹⁹⁴ CANGLÁR, M. *Prechod z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v Slovenskej Republike*. Bratislava: SOCIA, 2018. ISBN: 978-80-89851-10-2.

nezávislosti, individuálnej rozmanitosti a podporuje vytváranie pozitívneho obrazu o prijímateľovi sociálnej služby.“

c) Vzťahy, rodina a komunita: *„Poskytovateľ sociálnej služby podporuje prijímateľa sociálnej služby v plnom a účinnom zapojení sa a začlenení sa do spoločnosti s rešpektovaním jeho prirodzeným vzťahov v rámci jeho rodiny a komunity a v súlade s právom na rovnosť príležitostí.“¹⁹⁵*

Čiastočné monitorovanie dodržiavania štandardov prebieha priebežne formou kontrol MPSVaR SR a riešením podnetov. Prehľad získaných informácií je súčasťou každoročnej Správy o sociálnej situácii obyvateľstva. V Správe o sociálnej situácii obyvateľstva za rok 2017 sú uvedené nasledovné hodnotenia dodržiavania štandardov a zákona o sociálnych službách, ktoré súvisia s oblasťou ľudských práv: *„na základe doručených oznámení o použitých prostriedkoch obmedzení prijímateľov sociálnych služieb v priebehu roka 2017 bolo zaznamenaných celkom 316 obmedzení, z toho 169 netelesných obmedzení a 147 telesných obmedzení (Tabuľka 16). V porovnaní s rokom 2016 MPSVaR SR zaznamenalo nárast celkového počtu použitých obmedzení prijímateľov sociálnych služieb. Napriek tomu pozitívne hodnotí skutočnosť, že poskytovatelia sociálnych služieb preferujú použitie netelesných obmedzení pred telesnými v súlade so zákonom o sociálnych službách.“¹⁹⁶*

Tabuľka 16: Oznámenia o použití prostriedkov obmedzení v období 2013 – 2017

Počet doručených oznámení o použití prostriedkov obmedzení	2013	2014	2015	2016	2017
SPOLU	305	320	336	265	316
telesné	216	256	238	129	147
netelesné	89	64	98	136	169

Zdroj: Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR za rok 2017, s. 111

Napriek pravidelným zisteniam pochybení v tejto oblasti transformácia sociálnych služieb neprebíha, resp. môžeme konštatovať zásadné rozdiely medzi formálnym rámcom

¹⁹⁵ REPKOVÁ, K. Hodnotenie kvality poskytovaných sociálnych služieb – metodické východiská (návrh). Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, s. 39 – 48.

¹⁹⁶ MPSVaR SR. Správa o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky za rok 2017. Bratislava: MPSVaR SR, 2017, s. 111.

a sfunkčnením reálnych nástrojov deinštitucionalizácie. Aj z týchto dôvodov uvádzame ako príklad dobrej praxe poskytovania sociálnej služby Podpora samostatného bývania ľudí so zdravotným znevýhodnením, ktorá začala s podporou Nadácie SOCIA.

V nadväznosti na vyššie opísanú situáciu v oblasti poskytovania sociálnych služieb považujeme za najakútnejšie pre ľudí v rôznych typoch zariadení sociálnych služieb (nielen ľudí so zdravotným znevýhodnením, ale aj osôb vo vyššom veku), realizovať systematické monitorovanie implementácie podmienok kvality poskytovania sociálnych služieb, posilniť vzdelávanie k ľudským právam pre všetky relevantné profesie a zefektívniť proces deinštitucionalizácie.

PROJEKT: Podpora samostatného bývania ľudí so zdravotným znevýhodnením

SOCIA – Nadácia na podporu sociálnych zmien

Adresa: Záhradnícka 70, Bratislava

Mail organizácie: socia@socia.sk

Web: www.socia.sk

Web projektu: <https://www.dssslatinka.sk/prevadzky-dss-slatinka/podpora-samostatneho-byvania-terenne-socialne-sluzby/>

Nadácia SOCIA prostredníctvom vlastných aktivít a finančnej podpory ovplyvňuje zmeny sociálneho systému v prospech ohrozených sociálnych skupín obyvateľstva. Víziou organizácie je tolerantná občianska spoločnosť, ktorej integrálnou súčasťou sú aj ľudia, ktorí potrebujú pomoc a podporu druhých.

Cieľom projektu bolo podporiť zariadenie sociálnych služieb v jeho procese transformácie sociálnych služieb z inštitucionálnej na komunitnú úroveň – tzv. deinštitucionalizácia. Transformácia sociálnych služieb je postavená na ľudskoprávných princípoch a primárne sa opiera o článok 19 CRPD. Ustanovenia v tomto článku ukladajú štátu komplexné povinnosti, a to nielen deinštitucionalizovať existujúci systém rezidenčných sociálnych služieb, ale zároveň zaistiť podporu života v komunite, a to aj prostredníctvom prístupného sociálneho bývania.

Partnerské organizácie: Domov sociálnych služieb (ďalej len „DSS“) Slatinka v Lučenci, ALTERNATÍVA – centrum nezávislého života, n.o.

Obdobie: od 2015

Zdroj financovania: rozpočet DSS Slatinka (zriadený BBSK), Projekt podpory deinštitucionalizácie (kaucie na byty, nákup elektrospotrebičov, príspevky samotných klientov)

a klientok (drobné nákupy) a dobrovoľnícke dary (drobné nákupy do domácnosti, nábytok alebo práca).

Cieľová skupina: Osoby so zdravotným znevýhodnením a ich rodiny, osoby žijúce v inštitúciách (domovoch sociálnych služieb)

Geografická oblasť dopadu projektu: Lučenec, Banskobystrický samosprávny kraj, Slovensko

Prínos realizácie projektu:

„V podpore samostatného bývania žijem už tretí rok. Môžem povedať, že s takýmto bývaním som spokojný. Je mi tu lepšie. O seba aj o domácnosť som sa naučil postarať. Viem si navariť, nakúpiť, naučil som sa opraviť si špinavé prádlo. Rád chodím na brigády, aby som si zarobil peniaze. Peniaze potrebujem, aby som si mohol kúpiť čo potrebujem, alebo keď mám na niečo chuť. V práci ma baví kálenie dreva, rýľovanie, sťahovanie nábytku a rád sa starám o zvieratá. Učil som sa cestovať vlakom za svojou sestrou, ktorá býva vo vzdialenom meste. V byte bývam s Rózkou, mojou budúcou ženou. Naučili sme sa spolu vychádzať, rozumieme si, pomáhame si, občas máme rozdielne názory. Najviac som spokojný s tým, že sa môžem rozhodovať samostatne.“ klient DSS Slatinka.

Princípy a filozofia činnosti: Projekt vychádza z princípov CRPD a potreby deinštitucionalizácie, ako nevyhnutnej pre dosiahnutie nezávislého života ľudí, ktorí žijú v inštitúciách a podľa definície FEANTSA sú tiež bez domova.

Mapovanie potrieb a flexibilita: Najväčšou skupinou prijímateľov služby sú ľudia, ktorí sú dlhodobo klientami DSS Slatinka. Zviditeľnenie sa v meste prinieslo aj rozšírenie ponuky tejto služby pre ľudí so zdravotným postihnutím, ktorí žijú vo svojom domacom prostredí. Väčšie rozširovanie služby bez navýšenia počtu pracovníkov je teraz nereálne.

Dostupnosť informácií: osobne alebo prostredníctvom VÚC

Systém pridelovania služieb: Dôležitým bol záujem klientov a klientok žiť samostatne s podporou pri niektorých činnostiach. Klienti bývajú v bytoch alebo domoch, ktoré si prenajímajú od súkromných osôb a v jednom prípade od mesta. Rozsah sociálnej služby sa dohaduje s klientom podľa jeho prania a potrieb. Sociálna služba Podpora samostatného bývania je bezplatná, v prípade DSS Slatinka je plne financovaná VÚC (mzdy pracovníkov a s tým spojené náklady). Klienti a klientky platia za nájom (od 150 eur do 250 eur) a všetky ostatné náklady zo svojich príjmov.

Konkrétny obsah služby je dohodnutý s klientom či klientkou na základe jeho/jej individuálnych potrieb a požiadaviek. Niektorí potrebujú pomoc s nákupmi, niektorí len s hospodárením. Niektorí potrebujú pomoc pri varení, niektorí pri hľadaní práce.

Udržateľnosť a kontinuita: Sociálnu službu „Podpora samostatného bývania“ zaregistrovala a zaradila do svojej organizačnej štruktúry, a tým aj do rozpočtu. Poskytuje ju nepretržite od roku 2015. V roku 2017 v rámci novely zákona o sociálnych službách SOCIA podporovala návrh MPSVR SR, aby sa ujasnilo, kto je za jej financovanie zodpovedný. SOCIA v spolupráci s ďalšími aktérmi predstavila túto službu na rôznych konferenciách, pripravila krátke filmy, publikácie a iniciovala spoluprácu odborníkov, ktorí majú s touto resp. podobnou službou skúsenosť pre rôzne cieľové skupiny.

Partnerský prístup a komunitné vzťahy: Základným cieľom služby je podporiť samostatný život v komunite, byť jej členom, zapájať sa, sieťovať. Cez metódy individuálneho plánovania, hľadania vhodných aktivít a práce, kde by sa mohli klient či klientka zapojiť, je podporovaný plnohodnotný život. Klienti a klientky udržiavajú vzťahy so svojimi bývalými spolubývajúcimi z inštitúcie, ale našli si aj nových priateľov. Sú podporovaní v tom, aby so susedmi mali priateľské vzťahy.

Realizácia projektu

Zariadenie DSS Slatinka od roku 2005 začalo prvé transformačné aktivity, ktoré mali pomôcť začleneniu ľudí so zdravotným znevýhodnením do bežnej komunity – opustiť inštitúciu v starom kaštieli za mestom, kde ich právo na dôstojný život bolo porušované. Od roku 2008 do roku 2012 postupne rôzne skupiny obyvateľov opúšťali kaštieľ, tak ako sa vedeniu v spolupráci s VÚC darilo hľadať vhodné domy v meste Lučenec. V rokoch 2013 až 2015 sa zapojili do Národného projektu deinštitucionalizácie a intenzívne vzdelávanie pracovníkov a vedenia malo vyústiť prípravou investičného projektu, ktorý mal zabezpečiť dôstojné podmienky na bývanie pre všetkých. Bohužiaľ, vtedajšie vedenie Banskobystrického samosprávneho kraja hneď po nástupe odmietlo príspevok v rámci európskych štrukturálnych a investičných fondov. Cieľom spolupráce, ktorú nadácia ponúkla DSS Slatinka, bolo pomôcť aspoň s tými zmenami, ktoré neboli finančne náročné.

SOCIA poskytla lokálneho konzultanta, ktorý bol priamo v Lučenci a bol podporou vedeniu zariadenia v týchto aktivitách. Zariadenie identifikovalo na základe vyjadrených želaní a individuálnych plánov prvých 10 ľudí, ktorí chceli odísť zo spoločných domácností v zariadeniach podporovaného bývania a žiť samostatne alebo v pároch. Úlohou bolo nájsť v meste byty, ktoré sú cenovo dostupné a v rozumnej vzdialenosti. Bolo potrebné komunikovať s majiteľmi a objasniť im situáciu, uzavrieť zmluvu a zložiť kauciu. V súčasnosti sú 4 byty v prenájme od súkromnej osoby, 1 mestský byt a jeden v osobnom vlastníctve. DSS Slatinka

pripravovala na zmenu samotných klientov, pomáhali s praktickými vecami (nákupy, nábytok, sťahovanie, predstavenie susedom a pod.).

Väčšina klientov DSS bola zbavená spôsobilosti na právnej úkony. Aj keď mali viacerí klienti pomoc v procese prinavracania spôsobilosti, súd ich právnu spôsobilosť obmedzil. Preto sa ukázalo ako najvhodnejšie použiť tretiu stranu – občianske združenie, ktorá je subjektom, s ktorým prenajímateľ podpisuje zmluvu s vedomím, kto bude v byte bývať. Po viacročnom poskytovaní sociálnej služby v meste viacerí klienti uzavreli zmluvy o prenájme sami resp. so svojim opatrovníkom. Sprostredkovateľská úloha občianskeho združenia už teda nie je potrebná. Výzvou ostáva dlhoročná inštitucionalizácia, absentujúca sieť prirodzených vzťahov mimo zariadenia a niektoré naučené očakávania klientov.

Legislatívne obmedzenia či štrukturálne prekážky:

- Od januára 2018 je sociálna služba „podpora samostatného bývania“ v kompetencii VÚC spolu s jej financovaním. Keďže je veľmi málo poskytovateľov a málo skúseností, neexistujú normy na určenie ceny služby, ceny práce, rozsah pracovných úkonov (rozsah služieb). Je predpoklad, že ak službu budú poskytovať len verejní poskytovatelia, jej cena za hodinu bude veľmi nízka.
- Nástroje na podporu zamestnávania ľudí so zdravotným znevýhodnením v praxi nie sú dostatočne efektívne. Pre zamestnávateľov je odrádzajúci nepomer medzi zníženým výkonom a množstvom administrácie v prípade žiadania príspevku. Povinnosť plnenia povinného podielu zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím pre zamestnávateľov s počtom 20+ zamestnancov prípadne tzv. náhradné plnenie nákupom tovaru alebo služieb od chránených dielní nie je systematicky kontrolované a pokuty za nesplnenie povinnosti nízke.

3.6 Občania tretích krajín

Občania tretích krajín tvoria 1,2 % (65 381 osôb) populácie SR a 53,9 % z celkového počtu cudzincov na Slovensku¹⁹⁷. Najčastejšími krajinami pôvodu sú Ukrajina (38,1 %), Srbsko (21,7 %), Rusko (7,1 %), Vietnam (6,1 %), Čína (2,9 %), Kórejská republika (2,5 %), Irán (2,2 %), Macedónsko (2 %), USA (1,5 %), Turecko (1 %). Cudzinci z tretích krajín pochádzajú z viac než tridsiatich ďalších štátov, ich podiel však netvorí viac ako 1 % na celkovom počte občanov z tretích krajín.¹⁹⁸ Z pohľadu práva na bývanie sú v typológii bezdomovectva ETHOS zahrnutí v kategórii ETHOS 5 – Ľudia v ubytovaní pre cudzincov. Do tejto kategórie patria nielen ľudia v azylových zariadeniach a integračných strediskách, ale aj v komerčných ubytovniach pre zahraničných zamestnancov, ktoré sú charakteristické neistotou, nedostatočným súkromím a nižším štandardom (hygiena, metráž a pod.).

V krajinách, ktoré sú tradičnejšími cieľovými krajinami migrácie (škandinávské krajiny, Nemecko, Anglicko) alebo sú krajinami prvého kontaktu (prímorské krajiny na juhu Európy), tvoria cudzinci väčší podiel z populácie ľudí bez domova a zabezpečenie bývania pre túto cieľovú skupinu je súčasťou vládnych či miestnych stratégií sociálnej politiky a integrácie. Na Slovensku táto cieľová skupina nie je natoľko zastúpená, aby sa ich právo na bývanie stalo politickou prioritou a SR doteraz nemá schválený systematický integračný program. Väčšiu časť cudzincov z tretích krajín s udeleným prechodným pobytom tvoria zahraniční zamestnanci, podnikatelia a ich rodinní príslušníci, druhou väčšou skupinou sú študenti.

Cudzinci na Slovensku si môžu zabezpečiť bývanie v prenajatej nehnuteľnosti, vo vlastnom byte alebo dome (cudzinci majú obmedzené nadobúdanie poľnohospodárskej alebo lesnej pôdy, no za určitých podmienok je vlastníctvo možné¹⁹⁹), veľmi častým riešením sú služby ubytovní či penziónov. Žiadatelia o azyl majú určené záchytné tábory (Záchytný tábor Humenné) a pobytové tábory (Rohovce a Opatovská Nová Ves) Ministerstva vnútra SR a po

¹⁹⁷ Podľa štatistických údajov k 31.12.2018 zverejnených organizáciou International Organization for Migration. Dostupné na: <https://iom.sk/sk/migracia/migracia-na-slovensku.html>.

¹⁹⁸ PREZÍDIUM POLICAJNÉHO ZBORU. ÚRAD HRANIČNEJ A CUDZINECKEJ POLÍCIE. *Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike za rok 2018*. Bratislava, 2019. s. 10.

Dostupné na:

https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocenky/rok_2018/2018-rocenka-UHCP-SK.pdf.

¹⁹⁹ Medzinárodná organizácia pre migráciu (ďalej len „IOM“) na základe platnej legislatívy uvádza nasledovné obmedzenia obstarania nehnuteľnosti pre cudzincov: „Nehnuteľnosť, ktorú cudzinec nadobudnúť nemôže: a) poľnohospodársku alebo lesnú pôdu nachádzajúcu sa za hranicou zastavaného územia obce; Toto obmedzenie neplatí pre: 1. cudzinca pri dedení; 2. ktorý je zároveň občanom SR; 3. cudzinca, ktorý je občanom členského štátu EÚ, má registrovaný pobyt na Slovensku a hospodári na danej pôde najmenej tri roky; b) nehnuteľnosť, ktorej nadobúdanie je obmedzené osobitnými predpismi (banský zákon, vodný zákon, zákon o ochrane prírody a krajiny, a pod.).

získaní azylu alebo doplnkovej ochrany si za asistencie sociálnych pracovníkov hľadajú vlastné bývanie. Sociálni pracovníci integračného programu sa snažia nájsť dostupné sociálne bývanie, alebo komerčný nájom za zvýhodnenú sumu, aby bol nájom a súvisiace náklady (úvodná kaucia, vyplatenie dvoch mesiacov dopredu a pod.) zvládnuteľné. Osoby, ktorým bol udelený azyl, majú nárok na jednorazový príspevok na zabezpečenie základných potrieb vo výške 1,5 násobku životného minima (v roku 2019 ide o sumu 307 EUR), osoby s doplnkovou ochranou na tento príspevok nárok nemajú. Príspevok na bývanie určený pre držiteľov medzinárodnej ochrany nie je v rámci integračného procesu poskytovaný. Tieto osoby môžu požiadať o príspevok na bývanie ak majú nárok na dávku v hmotnej núdzi za rovnakých podmienok ako občania SR.

Ako uvádzajú autorky informačného materiálu *Integrácia migrantov na lokálnej úrovni* 2²⁰⁰, napriek takmer rovnakým právam prenajať alebo kúpiť nehnuteľnosť, majú cudzinci z nižších príjmových skupín obmedzený, resp. problematický prístup k primeranému bývaniu. Prvým dôvodom je diskriminácia na trhu s nehnuteľnosťami zo strany majiteľov, ktorí často odmietnu nehnuteľnosť prenajať alebo ju ponúknu za vyššie nájomné s cieľom odradiť záujemcov alebo zneužiť naliehavú situáciu.²⁰¹ Druhým dôvodom je chýbajúca finančná rezerva pre zvládnutie prvých platieb komerčného nájmu či nízka kredibilita pre komerčné hypotekárne úvery (napr. vzhľadom na neexistujúcu históriu zamestnania, dosiahnutého vzdelania a pod.). S touto bariérou sa stretávajú aj iné ohrozené skupiny s nižším príjmom (rodičia samoživitelia, mladí dospelí, odchovanci detských domovov), v prípade cudzincov častejšie vstupuje do hry izolácia (jazyková, kultúrna), absencia podporných vzťahov (rodina poskytujúca zázemie). Finančná neistota je intenzívnejšia pre žiadateľov a žiadateľky o azyl, ktorí/ktoré môžu vstúpiť na trh práce až 9 mesiacov od podania žiadosti (ak im nebola udelená medzinárodná ochrana skôr ako uplynie táto lehota).

Špecifickú situáciu predstavuje pobyt agentúrnych zamestnancov z tretích krajín, ktorým zabezpečuje bývanie agentúra prípadne „odberateľ“ pracovnej sily. Preukázanie zabezpečeného bývania je jednou z podmienok pre udelenie prechodného pobytu na účely zamestnania podľa zákona č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Obce majú možnosť vyjadriť sa k ubytovaniu zahraničných zamestnancov

²⁰⁰ BARGEROVÁ, Z. a kol. *Integrácia migrantov na lokálnej úrovni 2*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, 2012. s. 5. Dostupné na: http://cvek.sk/wp-content/uploads/2010/02/integracia_migrantov_2.pdf.

²⁰¹ Nakoľko občania tretích krajín musia preukázať, že majú zabezpečené bývanie pri žiadosti o povolenie na pobyt, sú nútení súhlasiť aj s nevýhodnými podmienkami nájomných zmlúv (vysoká cena, jednostranne nevýhodné nastavenie vzťahov medzi zmluvnými stranami v otázkach výpovede z podnájmu, povoleného vstupu do bytu zo strany majiteľa a pod.).

v ich katastri a k splneniu minimálnych štandardov podľa vyhlášky Ministerstva zdravotníctva SR č. 259/2008 Z. z. o podrobnostiach o požiadavkách na vnútorné prostredie budov a o minimálnych požiadavkách na byty nižšieho štandardu a na ubytovacie zariadenia. Ubytovanie väčšieho počtu osôb v jednej nehnuteľnosti (byt, rodinný dom), menšej ubytovni či nebytovom priestore prispôsobenom na bývanie je rozšírenou praxou, ktorá však zatiaľ nie je zdokumentovaná. Môžeme však pozorovať odmietavé stanoviská obcí, ktoré sa obávajú nárastu konfliktov a hluku a vnímajú ich ako priame dôsledky koncentrovaného ubytovania cudzincov v nevyhovujúcich podmienkach.²⁰²

Tak ako v prípade žiadateľov o azyl či jednotlivcov prichádzajúcich za prácou či štúdiom, ani v tomto prípade neexistuje systematický program integrácie, ktorý by podporoval občanov tretích krajín pri napĺňaní ich práv a zároveň podporoval vzájomné spolužitie v miestnych komunitách. Ako príklad dobrej praxe preto uvádzame Štátny integračný program Českej republiky, ktorý je v mnohých aspektoch inšpiráciou pre profesionálov a profesionálky v oblasti integrácie cudzincov. V súvislosti s právom na bývanie je potrebné upriamiť pozornosť na prevzatie zodpovednosti štátu za vytvorenie podmienok pre realizáciu tohto práva ako prvý krok a vytvorenie siete podporných pracovísk, ktoré poskytujú informácie, konzultácie a asistenciu v komunikácii s úradmi.

²⁰² Pozri napr. MALACKY CHCÚ BRÁNIŤ NEKALÉMU BIZNISU S UBYTOVANÍM CUDZINCŮV. In: Dobrenoviny.sk, 6.7.2019. Dostupné na: <https://www.dobrenoviny.sk/c/167481/malacky-chcu-branit-nekalemu-biznisu-s-ubytovanim-cudzincov>.

Správa uprchlických zařízení Ministerstva vnitra České republiky

Adresa: Lhotecká 7, Praha 12, 143 01

Mail organizácie: jpiroch@suz.cz

Web: <http://www.suz.cz/>

Správa uprchlických zařízení (ďalej len „SUZ MV ČR“) je na základe zákona č. 325/1999 Sb. o azylu, a uznesení vlády č. 36 zo dňa 16. 1. 2017 generálnym poskytovateľom integračných služieb v rámci Štátneho integračného programu ČR (ďalej len „SIP“). Hlavným cieľom SIP je podpora integrácie osôb, ktorým Česká republika udelila medzinárodnú ochranu (azyl alebo doplnkovú ochranu).

Partnerské organizácie: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, MVO v regionoch

Obdobie: od roku 2017

Zdroj financií: Azylový, migračný a integračný fond (ďalej len „AMIF“), Štátny rozpočet České republiky

Cieľová skupina: držitelia medzinárodnej ochrany, cudzinci z tretích krajín s legálnym pobytom v Českej republike

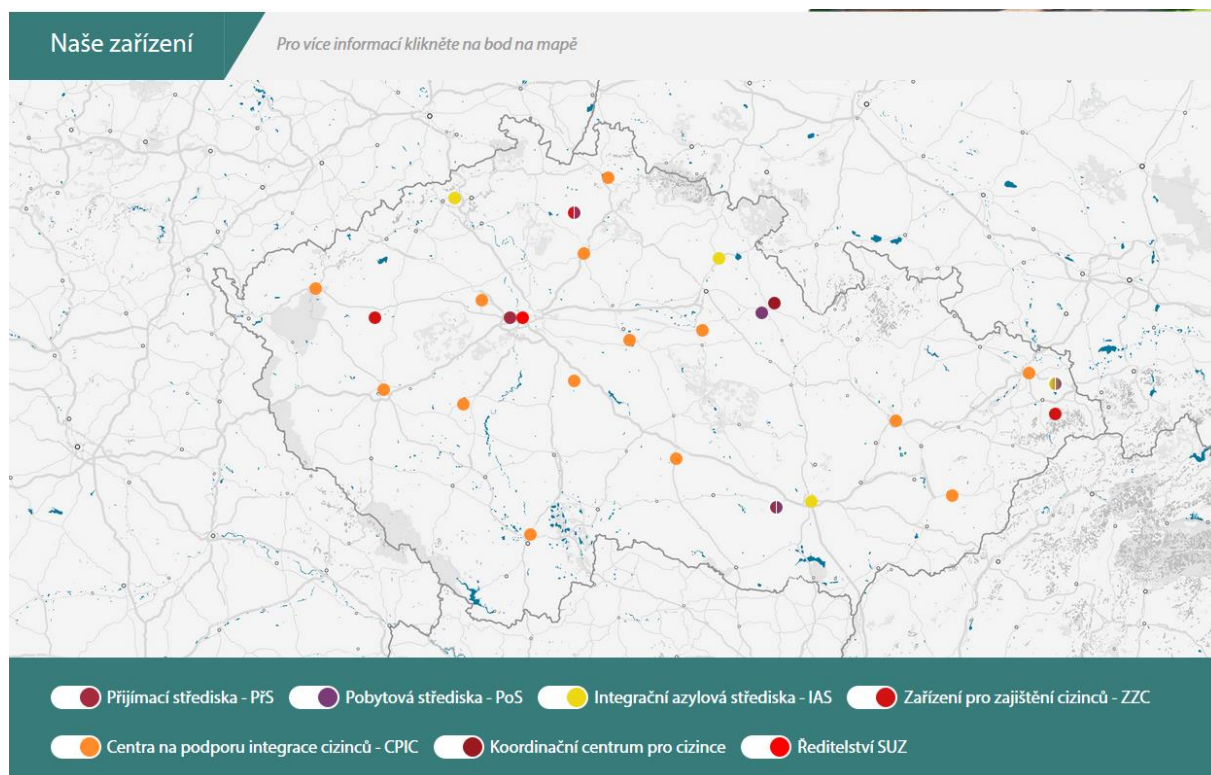
Geografická oblasť: Česká republika; Obr. 1

Regionálne kontaktné miesta – Praha, Brno, Ústí nad Labem, Pardubice, Ostrava

Integračné azylové strediská – Havířov, Jaroměř, Předlice, Brno

Centrá na podporu integrácie cudzincov – Moravskosliezsky kraj, Pardubický kraj, Plzenský kraj, Zlínsky kraj, Karlovarský kraj, Liberecký kraj, Juhočeský kraj, Olomoucký kraj, Vysočina. Stredočeský kraj (5 centier – Mladá Boleslav, Kladno, Příbram, Benešov, Kutná Hora), Praha (MVO).

Dostupnosť informácií: webová stránka, zamestnanci pobytových zariadení pre žiadateľov o medzinárodnú ochranu

Obrázok 3: Pracoviská SUZ MV ČR.

Zdroj: www.suz.cz

Poskytované služby a systém ich pridelenia: Integrované služby SUZ MV ČR poskytuje prostredníctvom vlastných kontaktných miest, v integračných azylových strediskách a tiež na základe zmluvných vzťahov s neziskovými organizáciami. Podpora, vrátane finančnej, sa zameriava na prioritné oblasti bývania, zamestnania, vzdelania a výuku českého jazyka, ktorú má v gescii Ministerstvo školstva, mládeže a telovýchovy Českej republiky. Po získaní medzinárodnej ochrany môže jej držiteľ/držiteľka vstúpiť do programu SIP, ak nemá záujem o poskytované služby, má stále nárok na absolvovanie kurzu českého jazyka v rozsahu 400 hodín.

Podpora bývania pre držiteľov medzinárodnej ochrany: dočasné ubytovanie v dĺžke 18 mesiacov v azylových strediskách, konzultácie a finančná podpora pri získaní nájomného bývania.

Podpora bývania pre občanov tretích krajín s legálnym pobytom v Českej republike: konzultácie a právne poradenstvo pri získaní bývania (právne poradenstvo k nájomným zmluvám, vyhľadanie bytu).

Realizácia projektu:

Medzi hlavné ciele SUZ MV ČR pri integrácii držiteľov medzinárodnej ochrany je podporovať ich samostatnosť a zodpovednosť za ďalšie rozhodnutia. Držitelia a držiteľky medzinárodnej ochrany (azyl, doplnková ochrana) môžu vstúpiť do programu SIP. V rámci programu môžu požiadať o dočasné ubytovanie v integračnom azylovom stredisku (maximálne do 18 mesiacov).

Počas pobytu v azylových strediskách by si klienti a klientky mali osvojiť český jazyk a získať samostatné bývanie a zamestnanie. Ubytovanie v integračnom azylovom stredisku je spoplatnené. Práva a povinnosti osôb s priznanou medzinárodnou ochranou sú na trhu práce, v sociálnej a zdravotnej oblasti rovnaké, ako práva a povinnosti občanov Českej republiky. Zamestnanci SUV spolu s neziskovými organizáciami zapojenými do programu SIP poskytujú klientom a klientkam v období prvého roka intenzívne poradenstvo a asistenciu pri ich realizácii (predovšetkým podpora pri komunikácii s úradmi, budúcimi zamestnávateľmi a pod.).

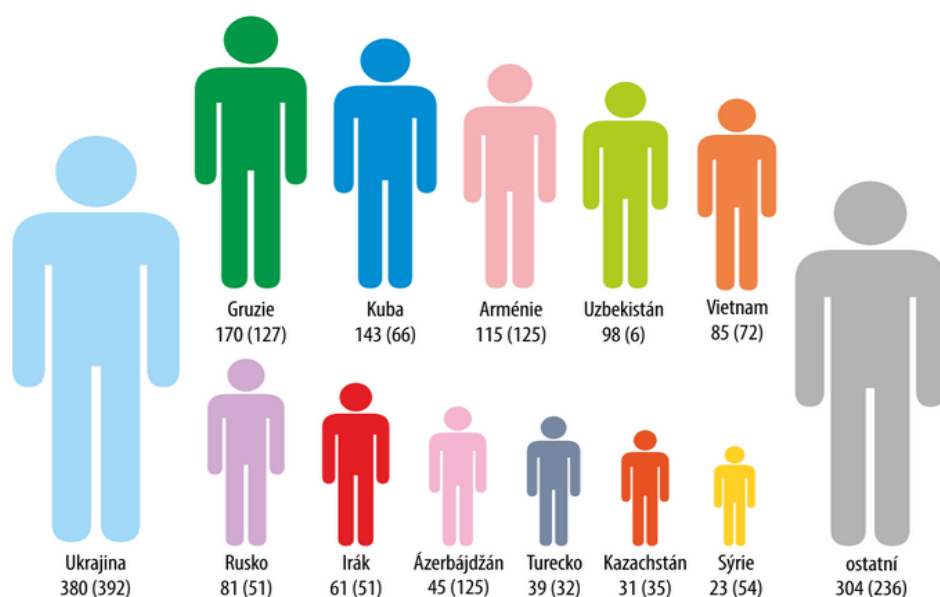
Okrem dočasného ubytovania SUZ MV ČR v rámci programu SIP poskytuje podporu pri získaní nájomného bývania alebo komerčného nájomného bývania. Bytový fond vo vlastníctve obcí je v Českej republike, podobne ako na Slovensku, v súčasnosti veľmi limitovaný ako dôsledok privatizácie v deväťdesiatych rokoch. Obce teda napriek podpore z programu SIP väčšinou nemajú možnosť ponúknuť verejné nájomné bývanie. V prípade komerčného nájomného bývania program SIP môže uhradiť 2 nájmy (vrátane energií), kauciu (vo výške jedného nájmu), províziu realitnej agentúry a v prípade nutnosti aj rezervačný poplatok (ten sa spravidla odpočíta od výšky sumy kaucie).

SUZ MV ČR asistuje pri hľadaní bytov, ktorých výška nájmu je primeraná danej lokalite a finančne udržateľná pre klientov, aby mala domácnosť dobrú prognózu udržania si bývania z vlastných prostriedkov. Podpora SIP slúži na prekonanie úvodnej finančnej záťaže (spolu tri nájmy a provízia), ktorá pre klientov a klientky predstavuje bariéru pri získaní samostatného bývania. Podmienkou je, aby bola nájomná zmluva uzatvorená minimálne na jeden rok, návrh nájomnej zmluvy je konzultovaný s právnikom programu SIP, aby nebola jednostranne nevýhodná pre klienta a tým sa neplytvalo prostriedkami štátneho rozpočtu. V nájomnej zmluve však nefiguruje ako zmluvná strana SUZ MV ČR ale klient/klientka. Domácnosť má nárok len na jednorazovú podporu a teda len jeden pokus – rozhodnutie podpísať nájomnú zmluvu. V prípade, že ukončí nájom klient/klientka alebo prenajímateľ, nie je možné poskytnúť finančnú podporu pri získaní iného bývania.

Špeciálnou cieľovou skupinou sú držiteľia/držiteľky medzinárodnej ochrany, ktorí/ktoré majú zdravotné znevýhodnenie, sú dlhodobo alebo nevyliciteľne chorí/choré. Táto cieľová skupina má nárok v rámci programu SIP na ubytovanie v registrovanom zariadení sociálnych služieb (napr. liečebňa dlhodobo chorých, hospic, rehabilitačné centrum, domov pre seniorov a pod.). SUZ MV ČR realizuje vstupné sociálne šetrenie, vyhľadanie vhodného zariadenia, zaradenie do poradovníka. Následne Ministerstvo vnútra Českej republiky a obec, v ktorej sa nachádza zariadenie, administratívne zabezpečia financovanie pobytu vo vybranom zariadení bez časového obmedzenia. Okrem podpory bývania, zdravotnej a sociálnej starostlivosti má takýto klient alebo klientka nárok na príspevky vyplývajúce zo zdravotného znevýhodnenia rovnako ako občania Českej republiky.

Občania z tretích krajín s legálnym pobytom v Českej republike (napr. študenti, agentúrni zamestnanci a pod.) môžu využiť služby Centier na podporu integrácie cudzincov (ďalej len „CPIC“). Ich činnosť predstavuje jeden z kľúčových nástrojov vládnej Koncepcie integrácie cudzincov. CPIC ponúkajú cudzincom z tretích krajín bezplatné kurzy českého jazyka a kurzy sociokultúrnych reálií, poradenskú a informačnú činnosť, právne poradenstvo a ďalšie služby. Ak klient/klientka potrebuje riešiť bývanie, získa informácie súvisiace s hľadaním bytu, môže si nechať skonzultovať nájomnú zmluvu, nie je však možná priama asistencia (komunikácia s realitnou agentúrou, tlmočenie na obhliadke bytu a pod.).

Příchody cizinců do AZ v roce 2018

Graf 18: Využitie služieb azylových stredísk v ČR podľa krajiny pôvodu v roku 2018.

Zdroj: www.suz.cz

Dôležitou aktivitou CPIC je pomôcť jednotlivým obciam a občanom prostredníctvom koordinácie a participácie na činnosti regionálnych platforiem pre rôznych aktérov aktívnych v oblasti integrácie cudzincov v danom regióne (napr. úrady práce, cudzinecká polícia, neziskové organizácie, samosprávy, školy a pod.). Platformy identifikujú konkrétne problémy a prispievajú ku koordinácii aktérov, lepšej a reagovanie na aktuálne potreby v regióne.

3.7 Záver

Výber príkladov dobrej praxe v oblasti prevencie bezdomovectva a poskytovania sociálnych služieb ohrozeným skupinám poskytuje nielen lepšiu predstavu o uplatňovaní ľudskoprávneho prístupu v oblasti práva na bývanie, ale aj inšpiráciu pre možné prístupy pri plánovaní činností, rozvoja organizácií a v neposlednom rade aj stratégií prevencie na úrovni samospráv a národných politík.

Napriek tomu, že situácia každého človeka je jedinečná, môžeme v prípade ohrozených skupín identifikovať kľúčové podmienky a potreby vo vzťahu k uplatneniu práva na bývanie. Pozornosť, ktorá je im venovaná zo strany verejných inštitúcií je v niektorých prípadoch systematickejšia a svedčí o dlhodobom záujme (napr. ženy, ľudia so zdravotným znevýhodnením) v iných prípadoch takmer úplne absentuje (občania tretích krajín, rómske marginalizované komunity, seniori). Je však potrebné zdôrazniť, že aj v prípadoch dlhodobého záujmu o potreby danej ohrozenej skupiny prax a implementácia nezodpovedajú počtu a rozpracovanosti strategických materiálov.

Spoločným menovateľom u všetkých príkladov je prijatie predpokladu, že bývanie je právo. Na základe tohto predpokladu sú ďalej zvolené vhodné stratégie sociálnej práce a princípy či pravidlá realizácie uvedených projektov. Máme na mysli predovšetkým princípy, na ktorých je postavený prístup *bývanie predovšetkým* (princíp posilňovania samostatného rozhodovania klientov, „harm reduction“ prístup, princíp dobrovoľnosti, inklúzia medzi bežnú populáciu a pod.).

Medzi príkladmi dobrej praxe sme vybrali iniciatívy rôzneho typu – od lokálnych projektov zameraných na adresné sociálne služby pre určitú cieľovú skupinu (napr. projekt DOM.ov, Nadácia DeDo, Nadácia na podporu sociálnych zmien SOCIA, BŽD Kotva n.o.), cez väčšie iniciatívy prepájajúce rôznych aktérov (napr. Platforma pro sociální bydlení) až po systém poskytovania služieb zo strany štátu (SIP ČR). Táto rôznorodosť vyplýva z charakteru a rozsahu problémov, ktoré je potrebné v oblasti práva na bývanie riešiť. Nie je možné ukončiť bezdomovecť len na úrovni jednotlivých organizácií a terénnou prácou. Na druhej strane, každá národná stratégia potrebuje pre svoju implementáciu podporovať komunikáciu a spoluprácu mimovládneho, súkromného aj verejného sektora.

4 Závery a odporúčania

Bývanie je jednou zo základných ľudských potrieb. Úroveň a kvalita jej naplňovania patrí k indikátorom životnej úrovne spoločnosti. V podmienkach trhovej ekonomiky je dostupnosť bývania priamo úmerná ekonomickým možnostiam občanov. Toto trhové prostredie však nerieši potreby znevýhodnených skupín obyvateľstva, ktoré si vzhľadom na svoju ekonomickú situáciu či iné životné okolnosti, nedokážu primerané bývanie zaobstaráť svojpomocne. Zvýšenie dostupnosti primeraného a cenovo dostupného bývania pre tieto skupiny nie je možné zabezpečiť bez intervencií štátu a ďalších subjektov na trhu s bytmi.

V SR však v poslednom desaťročí narastá počet osôb, ktoré žijú v podmienkach nevyhovujúceho bývania a vývoj ukazovateľov VDB aj PNB nasvedčuje, že dostupnosť primeraného bývania stagnuje. Je nevyhnutné, aby SR v záujme dodržiavania ľudských práv, ku ktorým ako ich integrálna súčasť patrí právo na primerané bývanie, neodkladne prijala opatrenia k odstráneniu porušenia práva na bývanie.

Stredisko s cieľom získať a predložiť aktuálne informácie o stave dodržiavania práva na primerané bývanie v SR a v záujme ukončovania bezdomovectva realizovalo výskum, ktorý ponúka pohľad na uvedenú problematiku z niekoľkých aspektov.

V prvom rade sme sa venovali problematike práva na bývanie vo vzťahu k ohrozeným skupinám a analýze naplňania práva na bývanie v SR. Ako sme zistili, nevyhovujúce bývanie najviac zasahuje osoby v chudobe alebo ohrozené chudobou, kde 1 z 5 domácností ohrozených chudobou, žije v bývaní ktoré môžeme označiť ako nevyhovujúce. Najohrozenejšou skupinou sú deti do 18 rokov a rodiny s tromi a viac deťmi. Tieto domácnosti žijú aj v cenovo nevyhovujúcom bývaní, 2 z 5 domácností ohrozených chudobou musia na zabezpečenie svojho bývania vynakladať viac ako 40% svojho čistého príjmu. V najťažšej situácii sú domácnosti, v ktorých je jedna dospelá osoba, samoživitelia a samoživiteľky a staršie osoby ohrozené chudobou.

Jedným z hlavných nástrojov ako zabezpečiť pre tieto skupiny prístup k vyhovujúcemu bývaniu, je systém sociálneho bývania. Ako Stredisko na základe analýzy štruktúry bývania a celkovej bytovej výstavby v SR zistilo, rozvoj sociálneho bývania zaostáva za potrebami

ohrozených skupín a domácností, ktoré už teraz žijú v nevyhovujúcom bývaní. Pokles vo výstavbe sociálnych bytov v situácii, kedy čoraz viac uvedených skupín nemá primerané bývanie je veľmi negatívny jav.

Druhým východiskom pre získanie informácií o aktuálnej situácii sociálneho bývania, bola analýza kapacity sociálneho bývania vo vybraných mestách SR. V žiadnom z miest zahrnutých do prieskumu táto kapacita nebola dostatočná. Potvrdilo sa, že SR patrí ku krajinám EÚ s najnižším pomerom sociálneho nájomného bývania. Potrebu rozšírenia fondu sociálneho bývania zdôraznili aj samotné mestá, kde každé eviduje viac ako sto osôb ktoré žiadajú o pridelenie sociálneho bývania. Sociálne oddelenia mnohých miest nemajú prehľad o stave a kapacitách zariadení sociálnych služieb pôsobiacich na ich území. V súvislosti s deinštitucionalizáciou systému sociálnych služieb bolo zas zistené, že služba podporovaného bývania je stále nevyužívaná, počty umiestnení zostávajú nízke a viacero miest dokonca neeviduje žiadne.

Vzhľadom na dôležitosť domova a bývania ako podmienky pre udržanie homeostázy organizmu a kvality života sa Stredisko sa zameralo aj na otázku uspokojovania ľudských potrieb v závislosti od naplnenia potreby bývania a dodržania práva na bývanie. Napriek tomu, že deprivácia bývania nie je len izolovaným problémom v živote jednotlivcov a je často spúšťačom (prípadne akcelerátorom) rozpadu životnej stability človeka, nevenuje sa jej v SR dostatok pozornosti. Ako potvrdil dotazníkový prieskum potrieb ľudí bez domova, bez naplnenia potreby bývania nemožno dosiahnuť saturáciu ostatných základných životných potrieb a dochádza k potlačeniu vyšších psychosociálnych potrieb človeka. Rozhovory s ľuďmi, ktorí prišli o bývanie a expertný rozhovor s poprednou odborníčkou na túto problematiku dokumentovali negatívny vplyv života bez domova na fyzické a duševné zdravie. Deprivácia potreby bývania vedie k narušeniu kvality života jednotlivca, skupín a v konečnom dôsledku aj životnej úrovne celej spoločnosti.

Napriek komplexnosti problému deprivácie bývania však môžeme nájsť aj úspešné projekty a iniciatívy, ktorých cieľom je ukončenie bezdomovectva alebo prekonanie kritického obdobia straty domova. Spoločným menovateľom úspešných projektov je prijatie princípu, že bývanie je právo a nie odmena na základe určitých zásluh. Rovnako za kľúčové považujeme rešpektovanie dôstojnosti človeka napriek komplikovanej situácii, v ktorej sa nachádza.

Na základe predstavených záverov analýz zameraných na realizáciu práva na bývanie SR a zistených nedostatkov v tejto oblasti Stredisko pripravilo odporúčania pre tri oblasti uplatňovania práva na bývanie:

- dostupnosť bývania a prístup k primeranému bývaniu;
- ukončovanie bezdomovectva, prevencia a podpora v krízových situáciách;
- kvalita sociálnych služieb a dodržiavanie ľudských práv pri poskytovaní sociálnych služieb.

I. Dostupnosť bývania a prístup k primeranému bývaniu:

Vzhľadom na

- narastajúci počet ľudí ohrozených chudobou, ktorí žijú v nevyhovujúcom bývaní;
- narastajúci počet ľudí ohrozených chudobou, ktorí vynakladajú príliš vysoké náklady na bývanie;
- nedostatočný bytový fond vo verejnom vlastníctve, nedostatočný počet nájomných bytov určených na sociálne bývanie;

Stredisko odporúča

Ministerstvu dopravy a výstavby SR

- a) zohľadniť akútnu nedostačujúcu situáciu v oblasti prístupu k bývaniu pre ohrozené skupiny v pripravovanej koncepcii štátnej bytovej politiky a zapojiť do procesu jej prípravy nezávislých expertov a expertky, ako aj mimovládne organizácie, ktoré pracujú s ohrozenými skupinami;
- b) v pripravovanej koncepcii štátnej bytovej politiky zahrnúť opatrenia sprístupňujúce primerané bývanie ohrozeným skupinám s cieľom ukončiť bezdomovectvo;
- c) predložiť novelu zákona č. 443/2010 Z. z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní, ktorá upresní definíciu sociálneho bývania a jeho formy, rozšíri cieľové skupiny sociálneho bývania, špecifikuje povinnosti a práva zainteresovaných osôb v súvislosti s pridelovaním sociálneho bývania a sfunkčnenie finančné nástroje pre rozvoj sociálnej bytovej politiky v regiónoch;
- d) cielene a priamo podporovať projekty výstavby sociálnych bytov v spolupráci s orgánmi územnej samosprávy;

- e) v spolupráci so Štátnym fondom rozvoja bývania prehodnotiť podmienky poskytovania dotácií na sociálne bývanie, napríklad zníženie spodnej hranice príjmu a sprístupniť ich aj pre ľudí pod 1,3 násobok životného minima, zníženie úrokovej sadzby tak, zvýšenie výšky úveru na viac ako 70 % z istiny s cieľom sprístupniť sociálne bývanie pre najviac ohrozené skupiny;
- f) prehodnotiť aktuálne nástroje na podporu bytovej výstavby a údržby bytového fondu vo verejnom vlastníctve tak, aby spĺňali svoju funkciu a boli dostupné a rentabilné pre mestá na Slovensku;
- g) zlepšiť informovanosť o dostupnosti úverov pre ohrozené skupiny a samosprávy.

Ministerstvu práce, sociálnych vecí a rodiny SR

- a) upraviť kritériá nároku na príspevok na bývanie tak, aby nevylučoval rôzne typy dočasného bývania, ktoré sú využívané ľuďmi bez domova;
- b) sprístupniť príspevok na bývanie alebo zaviesť inú formu podpory bývania aj ľuďom, ktorí sa nenachádzajú v hmotnej núdzi, ale majú príjem nižší ako 60 % mediánového príjmu a sú preto ohrození chudobou, obzvlášť chráneným skupinám (rodičia samoživitelia, osoby vo vyššom veku, mladí dospelí vyrastajúci v rôznych formách náhradnej starostlivosti a pod.).

Vláde SR a Ministerstvu práce, sociálnych vecí a rodiny SR

- a) začať proces ratifikácie článku 31 RESC.

II. Ukončovanie bezdomovectva, prevencia a podpora v krízových situáciách:

Vzhľadom na

- absenciu monitoringu bezdomovectva;
- nedostatočnú informovanosť zapojených miest o kapacitách zariadení sociálnych služieb;

Stredisko odporúča

Ministerstvu práce, sociálnych vecí a rodiny SR

- a) na základe výsledkov participatívneho procesu prijať národnú koncepciu prevencie a riešenia bezdomovectva, ktorá bude akceptovať bývanie ako ľudské právo;
- b) zvyšovať povedomie verejnosti o potrebe ukončovania bezdomovectva s cieľom postupne zmeniť negatívne vnímanie bezdomovcov;
- c) podporovať partnerstvá verejného, mimovládneho a súkromného sektora pri vytváraní stratégií ukončovania bezdomovectva založených na princípoch *bývanie predovšetkým*;
- d) zvýšiť informovanosť sociálnych oddelení miest a obcí o dostupných zariadeniach sociálnych služieb a podporiť vznik platforiem zainteresovaných aktérov v tejto oblasti;
- e) zmapovať funkčnosť systému financovania zariadení sociálnych služieb a problémov z praxe;
- f) definovať v zákone č. 448/2008 o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov služby multidisciplinárneho tímu ako druh podpornej sociálnej služby.

Magistrátu hlavného mesta SR Bratislavy a ostatným zapojeným mestám

- a) podporovať existujúce a vznikajúce projekty mimovládnych organizácií, ktoré implementujú prístup *bývanie predovšetkým* a zakomponovať tento prístup do vlastnej koncepcie ukončovania bezdomovectva;
- b) realizovať sčítanie ľudí bez prístrešia a mapovanie ľudí bez bývania, v neistom bývaní a nevyhovujúcom bývaní na území miest;
- c) nastaviť politiku v oblasti poskytovania sociálnych služieb a sociálnych bytov tak, aby nebola viazaná výlučne na trvalé bydlisko, rešpektujúc potreby niektorých skupín (napr. obe domáceho násillia) a migrácii ľudí bez domova;
- d) zvýšiť informovanosť zamestnancov a zamestnankyň sociálnych oddelení, ako aj verejnosti, o dostupných zariadeniach sociálnych služieb.

Všetkým mestám SR v spolupráci s odborníkmi z verejného a mimovládneho sektora implementovať prístup *bývanie predovšetkým*, do vlastných koncepcií riešenia problematiky ľudí bez domova.

III. Kvalita sociálnych služieb a dodržiavanie ľudských práv v zariadeniach sociálnych služieb

Vzhľadom na

- neukončený proces deinštitucionalizácie sociálnych služieb;
- podnety a zistenia v oblasti porušovania práv klientov a klientok domovov sociálnych služieb;

Stredisko odporúča

Ministerstvu práce, sociálnych vecí a rodiny SR

- a) finančne, materiálne a profesijne podporovať regionálnu samosprávu ako zriaďovateľov domovov sociálnych služieb pri procese deinštitucionalizácie a monitorovať implementáciu transformačných plánov;
- b) efektívne a systematicky monitorovať implementáciu podmienok kvality poskytovania sociálnych služieb vo všetkých typoch domovov sociálnych služieb a posilniť kompetencie personálu v oblasti ľudských práv;
- c) realizovať monitoring kvality zariadení núdzového bývania pre ženy v pravidelných cykloch na základe štandardov Rady Európy (2008), Inštitútu pre výskum práce a rodiny (2015);
- d) vytvoriť systém akreditácie na základe vyššie spomenutých štandardov, prípadne iným spôsobom zabezpečiť aby zariadenia núdzového bývania boli dostatočne oboznámené z obsahom týchto štandardov a v prípade poskytovania služieb obetiam domáceho násillia implementovali ich implementovali do svojej praxe.

Zoznam grafov, obrázkov a tabuliek

Graf 1 Celkový ukazovateľ VDB v EÚ a SR v období 2009 – 2017	27
Graf 2 VDB podľa ohrozenia chudobou v SR.....	28
Graf 3 Miera VDB osôb do 18 rokov, ktoré sú ohrozené chudobou v SR.....	30
Graf 4 VDB vo vybraných typoch domácností v SR	31
Graf 5 VDB u osôb nad 65 rokov v SR.....	32
Graf 6 Celkový ukazovateľ PNB v EÚ a SR od 2009 do 2017.....	34
Graf 7 PNB u osôb ohrozených chudobou	35
Graf 8 PNB vo vybraných domácnostiach v SR	37
Graf 9 PNB a osoby vo vyššom veku v SR.....	38
Graf 10 Štruktúra vlastníckych vzťahov k obývaným nehnuteľnostiam.....	40
Graf 11 Bytová výstavba v SR	41
Graf 12 Obsadenosť sociálneho bývania	48
Graf 13 Cieľové skupiny sociálneho bývania v mestách SR	52
Graf 14 Metódy prideľovania sociálneho bývania	53
Graf 15 Preferencia potrieb	91
Graf 16 Umiestnené deti v CDR a náhradnej osobnej starostlivosti (profesionálne rodiny) od roku 2015 do roku 2018.....	144
Graf 17 Ukončenie poskytovania starostlivosti a výchovy deťom a mladým ľuďom v CDR.....	145
Graf 18 Využitie služieb azylových stredísk v ČR podľa krajiny pôvodu v roku 2018	174
Obrázok 1 Maslowova hierarchia potrieb	59
Obrázok 2 Pyramída potrieb pri frustrácii bývania podľa P. Pichona.	61
Obrázok 3 Pracoviská SUZ MV ČR.....	173
Tabuľka 1 VDB podľa miery urbanizácie	33
Tabuľka 2 Porovnanie PNB medzi domácnosťami s deťmi a domácnosťami bez detí	37
Tabuľka 3 Percentuálny podiel domácností podľa vlastníckych vzťahov k obývanej nehnuteľnosti a zadĺženia	40
Tabuľka 4 Dokončené byty podľa typu vlastníctva	42
Tabuľka 5 Počet obyvateľov na jeden sociálny byt v zapojených mestách	49
Tabuľka 6 Potreby človeka a ich saturácia v podmienkach primeraného bývania	62
Tabuľka 7 Respondenti podľa pohlavia a veku.....	83
Tabuľka 8 Respondenti podľa počtu rokov bez vlastného bývania	88

Tabuľka 9 Preferencia potrieb	89
Tabuľka 10 Preferencia potrieb podľa veku	91
Tabuľka 11 Preferencia potrieb podľa doby trvania života bez vlastného domova	93
Tabuľka 12 Porovnanie priemerných nákladov verejného rozpočtu na jednu rodinu.....	116
Tabuľka 13 Dôvody ukončenia starostlivosti deťom v CDR 2018	146
Tabuľka 14 Riešenie bývania mladých dospelých po odchode z CDR.....	147
Tabuľka 15 Prehľad počtu lôžok v domovoch na polceste pre jednotlivé VÚC v SR.....	148
Tabuľka 16 Oznámenia o použití prostriedkov obmedzení v období 2013 – 2017	162
Tabuľka 17 ETHOS typológia bezdomovectva a vylúčenia z bývania.....	194

Zoznam bibliografických odkazov

A/65/261. *Report of the Special Rapporteur on adequate housing as a component of the right to an adequate standard of living* – OSN, 2010.

AIDALA, A.- CROSS, J.- STALL, R.- HARRE, D.- SUMARJOTO, E. 2005. *Housing status and HIV risk behaviors: Implications for prevention and policy*. In: *AIDS and Behaviour*. 2005;9(3): s. 251–265. [cit. 2019-06-29]. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16088369>.

Atlas rómskych komunit 2019. Dostupné na <https://www.minv.sk/?atlas-romskych-komunit>.

BEIJER, U. - WOLF, A. - FAZEL, S. 2012. *Prevalence of tuberculosis, hepatitis C virus, and HIV in homeless people: a systematic review and meta-analysis*. In: *The Lancet Infectious Diseases*. 2012. Vol. 12(2): s. 859-870. (online). [cit. 2019-07-24] . Dostupné na: Full version: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3494003/> (accessed 27 January 2016).

BEŇOVÁ, N. 2008. *Bezdomovci, ľudia ako my*. Bratislava: OZ Proti prúdu, 2008, ISBN 978-80-969924-1-6.

BEŇOVÁ, N.- MATIAŠKO, M. 2018. *Právo na bývanie*. Bratislava: Socia, 2018. ISBN: 978808951164.

BOTEIN, H. - HETLING, A. 2010. *Permanent supportive housing for domestic violence victims: program theory and client perspectives*, In: *Housing policy debate*. 2010. Vol 20 (2), s. 185 – 208.

BRETHETON, J. - PLEACE, N. 2013. *The Case for Housing First in European Union: A Critical Evaluation of Concerns about Effectiveness*. In: *European Journal of Homelessness*, Vol. 7 (2), s. 21-41. Brussels: European Observatory on Homelessness, 2013.

BURNS, J. 2017. *Housing problems causing mental illness, says charity*. BBC News. 2017. (online) [cit. 2019-05-14]. Dostupné na: <https://www.bbc.com/news/education-39631083>.

BUTLER, S. et al. 2003. *Problems with damp and cold housing among Pacific families in New Zealand*. THE NEW ZEALAND MEDICAL JOURNAL Vol 116 No 1177 ISSN 1175 8716 (online). [cit. 2019-05-22]. Dostupné na: <https://researchspace.auckland.ac.nz/bitstream/handle/2292/4653/12861308.pdf%3Fsequence%3D1>.

BUSCH-GEERTSEMA, V. 2013. *Housing First Europe Final Report*. Brémy: GISS, 2013. Dostupné na: <https://www.habitat.hu/files/FinalReportHousingFirstEurope.pdf>

CANGLÁR, M. 2018. *Prechod z inštitucionálnej na komunitnú starostlivosť v Slovenskej Republike*. Bratislava: Socia, 2018. ISBN: 978-80-89851-10-2.

COON, D. 1989. *Essential of Psychology. Exploration and Application*. Chapter 11: Motivation. New York, West Publishing Company, 1989, s. 292-320.

CSOMOR, G. a kol. 2016. *Záverečná správa z výskumu a sčítania ľudí bez domova na území mesta Bratislavy v roku 2016*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2016. [cit. 2019-08-16]. Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2016/Ondrusova/zaverecna_sprava_scitani_e_ondrusova_2016.pdf

CRISIS. 2011. *Homelessness: a silent killer. A research briefing on mortality amongst homeless people*. Londýn: Crisis, 2011. [cit. 2019-08-19]. Dostupné na: https://www.crisis.org.uk/media/237321/crisis_homelessness_a_silent_killer_2011.pdf

DOBRENOVINY. SK. 2019. *Malacky chcú brániť nekalému biznisu s ubytovaním cudzincov*. In: Dobrenoviny.sk, 6.7.2019. (online). [cit. 2019-07-22]. Dostupné na: <https://www.dobrenoviny.sk/c/167481/malacky-chcu-branit-nekalemu-biznisu-s-ubytovanim-cudzincov>.

DRAGANOVÁ, H. a kol. 2006. *Sociálna starostlivosť*. Martin: Osveta, 2006. ISBN 978-80-8063-240-3.

E/1992/23. *Committee On Economic, Social and Cultural Rights, General Comment 4* (1991).

ETZEL, R. - RYLANDER, R.1999. *Indoor mold and Children's health*. Published in Environmental health perspectives 1999 DOI:10.1289/ehp.107-1566224. (online). [cit. 2019-05-22]. Dostupné na: <https://www.semanticscholar.org/paper/Indoor-mold-and-Children's-health-Etzel-Rylander/b423c3de689c6d9dfc0e3340cd0344e5b336c325>.

CARITAS EUROPA. *Europe's Youth between hope and despair*, Brussel. Caritas Europa, 2018. Dostupné na: <https://www.caritas.eu/europes-youth-between-hope-and-despair/>.

EUROPEAN COMMISSION EMPLOYMENT, SOCIAL AFFAIRS & INCLUSION. *Social investment Homelessness*. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1061&langId=en#navItem-relatedEvents>.

EUROSTAT. *Štatistika bývania*. (online) [cit.2019-05-15] Dostupné na: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Housing_statistics/sk

EUROSTAT. *Štatistika bývania. Kategória : Bývanie*. (online). [cit.2019-05-23] Dostupné na: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_housing_quality.

FISHER, R. et al. 2013. *The nature and prevalence of chronic pain in homeless persons: an observational study*. In: F1000Research 2013, Vol. 2:164 [cit. 2019-08-16] Dostupné na: <https://f1000research.com/articles/2-164/v1>.

FRANKL, V. E. 2011. *Hľadanie zmyslu života. Napriek všetkému povedať životu áno* (Ein Psycholog erlebt das Konzentrationslager), Bratislava: Eastone Books, 2011. ISBN 978-80-8109-159-9.

FORGÁČ, J. 2015. *Na Bystricu udreli letné horúčavy: Naraziť v uliciach mesta na osvieženie je celkom problém*. In: Bystrica dnes. 24. publ. 13.6.2015. [cit. 2019-08-16]. Dostupné na: <https://bystrica.dnes24.sk/na-bystricu-udreli-letne-horucavy-narazit-v-uliciach-mesta-na-osviezenie-je-celkom-problem-207549>.

GBELECOVÁ, a kol. 2017. *Urbem Pauperitas – Mesto chudobe*. Bratislava, 27.10.2017 Riešiteľský kolektív.(online) .[cit.2019-04-20]. Dostupné na: https://bratislava.blob.core.windows.net/media/Default/Dokumenty/Koncepcia_pomoci_LB_D.pdf

GERBERY, D. a kol. 2015. *Ľudia bez domova: príprava a realizácia empirického výskumu, analýza nástrojov prevencie a riešenia bezdomovectva. Správa z riešenia výskumnej úlohy*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2015. Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2015/Ondrusova/vu_ludia_bez_domova.pdf

GECKOVÁ, A. M. - BABINSKÁ, I. - BOBÁKOVÁ, D. et al. 2014. Socioeconomic characteristics of the population living in roma settlements and their association with health

and health-related behaviour. In: *Central European Journal of Public Health*. Supplement 2014;22:57–64.

GLUCH, A. a kol. 2009. *Prehľadné mapy prírodnej rádioaktivity* (online). Bratislava: Štátny geologický ústav Dionýza Štúra, 2009. [cit.2019-08-16]. Dostupné na: <http://apl.geology.sk/radio/>.

GONDÁŠOVÁ, I. 2008. *Zdravie rómskych žien v osadách a možnosti zlepšenia* [(online). *Revue ošetrovateľstva, sociálnej práce a laboratórnych metodík*. 2008;14(1). [cit. 2019-05-22]. Dostupné na: http://www.ruvzzvolen.sk/doc/zdravie_romskych_zien.doc.

HARKER, L. 2006. *Chance of a lifetime: The impact of bad housing on children's lives*. Londýn: Shelter, 2006. ISBN 1 903595 64 9.

HARTL, P.- HARTLOVÁ, H. 2010. *Veľký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.

HEERDE, J. A.-HEMPHILL, S. A. 2016. *Sexual Risk Behaviors, Sexual Offenses, and Sexual Victimization Among Homeless Youth: A Systematic Review of Associations With Substance Use, Trauma Violence Abuse*. 2016 Dec;17(5):468-489. Epub 2015 May 17. (online). [cit. 2019-06-24]. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25985990>.

HLAVNE.SK 2018. *Bratislava: Pomôžte v krutých mrazoch bezdomovcom – je to jednoduché..* 28. februára 2018 [cit. 2019-08-16]. Dostupné na: <https://hlavne.sk/regiony/bratislava-pomozte-v-krutych-mrazoch-bezdomovcom-je-to-jednoduche/>.

HOLOVÁČOVÁ, V. 2013. *Ludia bez domova v kontexte sociálnych služieb*. In: „KLIENT vs. BLÍŽNY“ /SOCIÁLNO-TEOLOGICKO-PSYCHOLOGICKO-EDUKATÍVNE ASPEKTY V SOCIÁLNEJ PRÁCI/. Zborník príspevkov z 5. ročníka študentskej vedeckej konferencie konanej dňa 23. apríla 2013. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. s.129-137. (online). [cit. 2019-06-16]. Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kormosova1/subor/17.pdf>

HOLUBOVÁ, B. (ed) a kol. 2015. *Štandardy komplexnej podpory a ochrany žien zažívajúcich násilie*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2015. ISBN 978-80-7138-145-7.

HOLUBOVÁ, B.- FILADELFIOVÁ, J. 2012. *Monitoring sociálnych služieb pre ženy zažívajúce násilie a ich deti z hľadiska európskych štandardov*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2012. (online). https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2012/Holubova/2261_holubova_monitoring_sluzby.pdf

HOUGH A. 2014. *Physiotherapy in Respiratory and Cardiac Care: an evidence-based approach*. 4th ed. Singapore: Seng Lee Press, 2014. ISBN 9781408074824.

HRADECKÁ, I.- HRADECKÝ, V. 2006. *Extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 2006. ISBN 80-902292-0-4.

HRADECKÝ et al. 2007. *Definice a typologie bezdomovectví*. Praha: Naděje, 2007. ISBN 978-80-86451-13-8.

HRADECKÁ, V. - HRADECKÝ, I. 1996. *Definice bezdomovství*. In *Bezdomovství. Extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996, 35–42. Atlas transformace. (online). [cit. 2019-06-15]. Dostupné na:

<http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/b/bezdomovectvi/1-definice-bezdomovstvi.html>

JANČOVIČ, A. 2019. *Fontány aj osviežovače pomáhajú lepšie zvládať štyridsiatky Extrémne horúčavy aktuálne trápia aj Nitru, potrebný je pravidelný prísun vody*. Mesto Nitra SK. Dostupné na: <https://www.nitra.sk/zobraz/obsah/31379>.

KANCELÁRIA VEREJNÉHO OCHRANCU PRÁV. 2016. *Správa o prieskume dodržiavania základných ľudských práv a slobôd Prístup k pitnej vode a informácia o zabezpečení protipožiarnej ochrany v rómskych osadách*. (online). [cit. 15-06-2019]. Dostupné na: http://www.vop.gov.sk/files/Pristup_k_vode.pdf

KASANOVA, A. - TURČEK, K. 2004. *Pohľad na nežiadúce návyky a inú psychickú morbiditu obyvateľov azylových domov*. ALKOHOLIZMUS A DROGOVÉ ZÁVISLOSTI (PROTIALKOHOLICKÝ OBZOR) 39, 2004. 4-5. s. 211 – 216. (online). [cit. 2019-05-21] Dostupné na: <http://www.adzpo.sk/images/articles/adzpo-2004-39-45-211-216.pdf>

KELLY, L. - DUBOIS, L. 2008. *Combating violence against women: minimum standards for support services*. Council of Europe. Strasbourg: Rada Európy, 2008.

KOHOUTEK, R. 2008. *Slovník věd o člověku*. 2008. [online] . [cit. 2019-06-12]. Dostupné na: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0812/slovník-ved-o-cloveku-ab-an>.

KŘIVOHLAVÝ, J. 2004. *Pozitivní psychologie*. Praha: Portál 2004. ISBN: 80-7178-835-X.

LEE, B. A.- GREIF, M. J. 2008. *Homelessness and hunger*. In: Health Soc Behav. 2008 Mar;49(1):3-1 PMID: 18418982. (online). [cit.2019-06-21]. Dostupné na: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/?term=Lee%20BA%5BAuthor%5D&cauthor=true&cauthor_uid=18418982.

LENG, G. 2017. *The impact of homelessness on health, A guide for local authorities*. Londýn: Local government association, 2017.

LINN, L. S. - GELBERG, L. 1989. *Priority of basic needs among homeless adults*. In: Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology. 1989 Jan; Vol. 24(1):23-9. [cit.2019-07-16]. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/2496475>.

LINDOVSKÁ, N. *Divadlo ľudskej rozmanitosti. Koncept divadla sociálne marginalizovaných skupín, vznik a tvorba bratislavského Divadla bez domova*. 2014. (online). [cit. 2019-07-04]. Dostupné na: <https://www.sav.sk/journals/uploads/11250905SD012013-66.pdf>

MAREK, J. 2010. *Psychosociální bariéry v reintegraci bezdomovců*. Praha, 2010. Husitská teologická fakulta UK. BP.(online). [cit. 2019-05-13] Dostupné na: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130095789>.

MASLOW, A. H. 1970. *Motivation and personality*. New York: Harper & Row, Publishers, 1970 1954. [cit. 2019-06-29]. Dostupné na: <https://realitycheck.frrf.org/wp-content/uploads/2018/12/Motivation-and-Personality-A.H.Maslow.pdf>

MÁTEL, A. - SCHAVEL, M. a kol. 2011. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2011. ISBN 978-80-8132-009-5.

MATOUŠEK, O.2008. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.

McLEOD, S. A. *Maslow's hierarchy of needs*. (online) [cit. 2019-04-12] Dostupné na: <https://www.simplypsychology.org/maslow.html>

MDaV SR. *Informácia o bytovej výstavbe za rok 2018*. Dostupné na: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/vystavba-5/bytova-politika/dokumenty/informacie/informacia-o-bytovej-vystavbe-v-slovenskej-republike>.

MERCER, J. B. 2003. *Cold—an underrated risk factor for health*. In: *Environmental Research*. Vol. 92, (1). 2003. s. 8-13. (online). [cit. 2019-05-24]. Dostupné na: [https://doi.org/10.1016/S0013-9351\(02\)00009-9](https://doi.org/10.1016/S0013-9351(02)00009-9)

MICHÁLEK, A. 2005. *Koncentrácia a atribúty chudoby v Slovenskej republike na lokálnej úrovni*. In: *Geografický časopis*. Vol. 57, 2005. s.3 – 22.

MILÁČKOVÁ, M. - ROCHOVSKÁ, A. 2011. *Bezdomovectvo, sociálno-patologický jav vstupujúci do priestoru slovenských miest*. In: *Acta Geographica Universitatis Comenianae*. Vol. 55, 2011, č. 2, s. 191-216. (online). [cit. 2019-05-24] Dostupné na: http://www.actageographica.sk/stiahnutie/55_2_04_Milackova_Rochovska.pdf.

MPSVaR SR. *Ročný výkaz o poskytovaní starostlivosti a výchovy deťom v detskom domove a v detskom domove pre maloletých bez sprievodu*. r. 2015- 2018. Bratislava. Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/vyskum-oblasti-prace-socialnych-veci-institut-socialnej-politiky/v5/>

MPSVaR SR. *Centrálny register poskytovateľov sociálnych služieb*. IV.Q 2018. Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/sk/centralny-register-poskytovatelov-socialnych-sluzieb/>

MPSVaR SR. *Správa o sociálnej situácii obyvateľstva Slovenskej republiky za rok 2017*. Bratislava: MPSVaR SR, 2017. s. 111.

MUŠINKA, A. a kol. 2013. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava: UNDP, 2014. ISBN: 978-80-89263-18-9. Dostupné na: https://www.minv.sk/?atlas_2013

NOVOTNÁ, A. - ŽILOVÁ, A. 2011. *Chudoba a dobrovoľná skromnosť*. Ružomberok: Verbum - vydavateľstvo KU, 2011. ISBN 978-80-8084-735-7.

ODDY, M. a kol. 2012. *The prevalence of traumatic brain injury in the homeless community in a UK city*. In: *Brain Injury*. Vol. 2012; 26(9). s. 1058-64 (online) [cit. 2019-07-24] Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/224931859_The_prevalence_of_traumatic_brain_injury_in_the_homeless_community_in_a_UK_city.

OHCHR. *Fact sheet No. 21/ Rev. 1: The right to adequate housing*, Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva (OHCHR), 2015.

OHCHR. *Guiding Principles on Extreme Poverty and Human Rights*. Ženeva: Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva (OHCHR), 2012.

OHCHR. *The economic, social and cultural rights of migrants in an irregular situation*. Úrad vysokého komisára OSN pre ľudské práva (OHCHR), 2014.

ONDRUŠEK, D. 2015. *Lavičky, bezdomovci a verejný priestor*. PDCS Blog. 27. júl 2015. (online). [cit. 2019-07-16]. Dostupné na: <https://www.pdcs.sk/sk/blog/esej-verejny-priestor>.

ONDRUŠOVÁ, D. a kol. 2015. *Ľudia bez domova: príprava a realizácia empirického výskumu, analýza nástrojov prevencie a riešenia bezdomovectva. Správa z riešenia výskumnej úlohy.2015*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2015. [cit. 2019-05-24]. Dostupné

na:

https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2015/Ondrusova/vu_ludia_bez_domova.pdf

ONDRUŠOVÁ, D.- FICO, M. 2015. *Nástroje prevencie bezdomovectva pri ohrození stratou bývania pri prepúšťaní z inštitucionálnej starostlivosti v SR*. s.59-100. In: Ondrušová, D. et al: *Ludia bez domova: príprava a realizácia empirického výskumu, analýza nástrojov prevencie a riešenia bezdomovectva. Správa z riešenia výskumnej úlohy*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2015. [cit. 2019-05-24]. Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2015/Ondrusova/vu_ludia_bez_domova.pdf

ONDRUŠOVÁ, D.; FICO M. Podkladový materiál koncepcie prevencie bezdomovectva na národnej úrovni. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2018. [cit. 2019-09-2].

Dostupné na:

https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2018/Ondrusova/podkladovy_material_koncepcie_ondrusova_2018.pdf

ORMANDY, D. 2009. *Housing and Health in Europe: The WHO LARES project*. 2009. ISBN 0-203-88523-6.

PARALIČOVÁ, Z.- JARČUŠKA - P. HUDÁČKOVÁ, D. 2015. *Infekčné choroby u marginalizovaných skupín Rómov žijúcich v osadách*. In: *Via practica*. Vol. 2015; 12(3) | s.111-113.

PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ. 2018. *Co může naše obec dělat pro lepší dostupnost bydlení?* [cit. 2019-05-24]. Dostupné na:

<https://socialnibydeni.org/slovník-pojmu/co-muze-obec-delat-pro-lepsi-dostupnost-bydeni>.

PLEACE, N. 2017. *Evropská příručka Bydlení především*. Praha: Úřad vlády ČR – Sekce pro lidská práva, 2017. ISBN 978-80-7440-159-6. [cit. 2019-05-24] Dostupné na: <https://housingfirsteurope.eu/assets/files/2017/05/housing-first-guide-czech.pdf>

PLUCK, G. - LEE, K.H. - PARKS, R. W. 2016. *Self-harm and homeless adults*. In: *Crisis*. Vol. 34(5); 2013. s. 363-365. (online) [cit. 2019-07-24] Dostupné na: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23685336> (accessed 27 January 2016).

POLLMANN, A. - LOHMANN, G. (eds.) 2017. *Ľudské práva*. Bratislava: Kalligram, 2017. ISBN 9788081019609.

PPZ. ÚRAD HRANIČNEJ A CUDZINECKEJ POLÍCIE. *Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike za rok 2018*. Bratislava, 2019.

PRYOR, J. A.- PRASAD, S. A. 2008. *Physiotherapy for Respiratory and Cardiac Problems: Adults and Paediatrics*. 4th ed. Edinburg: Churchill Livingstone 2008.

REPKOVÁ, K. 2004. *Ľudské potreby a podmienky ich uspokojovania*. In: Kvalita života a rovnosť príležitostí - z aspektu vzdelávania dospelých a sociálnej práce. Tokárová A., Kredátus, J., Frk.V. (eds) Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou : 24. a 25. novembra 2004 v Prešove. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2005. ISBN: 8080684251. s.544 – 551.

REPKOVÁ, K. 2016. *Hodnotenie kvality poskytovaných sociálnych služieb – metodické východiská (návrh)*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. s. 39 – 48.2016. Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/rodina-soc-pomoc/hodnotenie-podmienok-kvality-poskytovanych-socialnych-sluzieb-metodicke-vychodiska.pdf>

- RIPKA, Š. - ČERNÁ, E., KUBALA, P. 2018. *Závěrečná evaluační zpráva / Analýza cílového stavu. Dopady zabydlení po 12 měsících od nastěhování. „Pilotní testování rychlého zabydlení rodin s dětmi (Rapid Re-Housing)“*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2018. [cit. 2019-07-24] Dostupné na: https://socialnibydleni.org/wp-content/uploads/2018/12/RRH_Zaverecna-evaluacni-zprava_web.pdf
- ROBINSON, E. - ADAMS, R. 2008. *Housing stress and the mental health and wellbeing of families*. Australian Family Relationships Clearinghouse. Briefing. NUMBER 12 2008. (online) [cit. 2019-03-18] Dostupné na: <https://aifs.gov.au/cfca/publications/housing-stress-and-mental-health-and-wellbeing-families>.
- ROCHOVSKÁ, A. a kol. 2013. *Špecifiká potrieb mladých ľudí bez domova v prostredí Bratislavy. Závěrečná správa z projektu KOMPRAX..* Bratislava: IUVENTA, 2013. (online) [cit. 2019-05-20] Dostupné na: https://www.iuventa.sk/files/zs_beba.pdf
- RÚVZ. *Analýza epidemiologickej situácie a činnosti odborov epidemiológie v Slovenskej republike za rok 2017*. Banská Bystrica: RÚVZ, 2017. online [cit. 2019-06-29] Dostupné na: https://www.epis.sk/InformacnaCast/Publikacie/VyroczneSpravy/Files/VS_SR-2017.aspx
- Slovenské národné stredisko pre ľudské práva. 2019. *Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v SR za rok 2018*. Bratislava: Stredisko, 2019. ISBN: 978-80-89016-90-7.
- RYAN, A a kol. 2012. *Sex and relationships on the street: How homeless men judge partner risk on Skid Row*. In: *AIDS and Behaviour*. 2012. Vol. Apr; 16(3): s. 774–784. (online) [cit. 2019-06-24] Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3579575/>.
- SIRGY, J. A. 1986. *Quality-of-Life Theory Derived from Maslow's Developmental Perspective*. The American Journal of Economics and Sociology. Vol. 45, (3), July 1986. s. 329-342. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1536-7150.1986.tb02394.x>
- Slovenské národné stredisko pre ľudské práva – Fórum pre pomoc starším. 2016. *Chudoba a sociálne vylúčenie starších osôb na Slovensku*. Bratislava: Stredisko, 2016. ISBN: 978-80-89016-87-7.
- STANEK, V. 2008. *Sociálna politika*. Bratislava: Sprint dva, 2008. ISBN 978-80-89393-022.
- STEIN, J.-NYAMATHI. A.- ULLMAN. J.- BENTLER, P. 2007. *Impact of marriage on HIV/AIDS risk behaviors among impoverished, at-risk couples: A multilevel latent variable approach*. In: *AIDS and Behaviour*. 2007; Vol. 11(1), s. 87–98. [cit. 2019-06-24] Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16456729>.
- STREIMIKIENE, D. 2015. *Quality of Life and Housing*, In: *International Journal of Information and Education Technology*, Vol. 5 (2), 2015. s. 140 – 145.
- Syndrom nemocných/nezdravých budov (SBS). Príznaky, faktory, prevencia a kontrola.* 15. 5. 2018. BOZP.cz Bezpečnost práce. (online) [cit. 2019-05-15] Dostupné na: <https://www.bozp.cz/aktuality/syndrom-nemocnych-budov/>.
- ŠTĚCHOVÁ, M. - LUPTÁKOVÁ, M.- KOPOLDOVÁ, B. 2008. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. ISBN 978-80-7338-069-4.

ŠUPÍNOVÁ, M. - HEGYI, L. - KLEMENT, C. 2015. Zdravotný stav Rómov na Slovensku. *Hygiena* 2015, 60(3):116-119. Státní zdravotní ústav, Praha, ve spolupráci s TIGIS, s.r.o. (online) [cit. 2019-06-24]. Dostupné na: https://hygiena.szu.cz/cz/artkey/hyg-201503-0010_Zdravotny-stav-Romov-na-Slovensku.php

TASR. *Košice bojujú s horúčavami, k dispozícii sú aj pitné fontánky*. publ. 30.7.2018. [cit. 2019-06-30] Dostupné na: <https://kosicednes.sk/udalosti/kosice-bojuju-s-horucavami-k-dispozicii-su-aj-pitne-fontanky/>.

TASR. *V roku 2017 požiadalo na Slovensku o azyl 160 utečencov - najmenej v EÚ*. In Denník Pravda. publ. 18.06.2018. [cit. 2019-06-30]. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/473790-v-roku-2017-poziadalo-na-slovensku-o-azyl-160-utecencov-najmenej-v-eu/>.

THE LANCET. *An SOS from homeless people*. Vol. 366, (9501), Published: 2005. [cit. 2019-06-30]. Dostupné na: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(05\)67764-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(05)67764-1).

TOMANOVÁ, R. 2019. *Uličníci: László Sümegh – rozhovor*. In: Legalizace Magazín. 08.01.2019 (online). [cit. 2019-06-26]. Dostupné na: <http://www.magazin-legalizace.cz/cs/articles/detail/3380-ulicnici-laszlo-sumegh>.

TSEMBERIS, S. 2010. *Housing First: Ending Homelessness, Promoting Recovery and Reducing Costs*. In: GOULD, I., FLAHERTY, E. a B (Eds.) *How to House the Homeless*. New York: Russell Sage Foundation, 2010. s. 37-56. ISBN-13: 978-0871544544.

TSEMBERIS, S. 2010. *Housing First: The Pathways Model to End Homelessness for People with mental Illness and Addiction*. Minneapolis: Hazelden Press, 2010. ISBN-13: 978-1592859986.

TYLER, K. A. - MELANDER, L.A. 2012, *Individual and Social Network Sexual Behavior Norms of Homeless Youth at High Risk for HIV Infection*. In: *Child Youth Serv Rev*. 2012 Dec; 34(12), s. 2481–2486. (online). [cit. 2019-06-24]. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3496415/>.

TYLER, K. A. - SCHMITZ, R. M. 2018. *A comparison of risk factors for various forms of trauma in the lives of lesbian, gay, bisexual and heterosexual homeless youth*. *Trauma Dissociation*. 2018 Jul-Sep;19(4):431-443. doi: 10.1080/15299732.2018.1451971. (online). [cit. 2019-06-24]. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/29601290>.

ÚVZ SR. 2017. *Najčastejšie otázky a odpovede v súvislosti s pitnou vodou*. 2017. (online). [cit. 2019-06-21] Dostupné na: http://www.uvzsr.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=3081%3Auvz-sr-najastejcie-otazky-a-odpovede-v-suvistosti-s-pitnou-vodou&catid=161%3Alanky&Itemid=66.

Úrad pre národnú štatistiku Spojeného kráľovstva (online). [cit. 2019-06-16]. Dostupné na: <https://www.ons.gov.uk/>.

V centre Bratislavy spustili 10 pitných fontán: Tu sa napijete zadarmo. 2018. NOVÝ ČAS. Správy. 07.08.2018 . Dostupné na: <https://www.cas.sk/clanok/726060/v-centre-bratislavy-spustili-10-pitnych-fontan-tu-sa-napijete-zadarmo/>.

VÁGNEROVÁ, M. 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-717-8802-3.

VALNÉ ZHROMAŽDENIE OSN. *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, 16. 12. 1966, United Nations, Treaty Series, vol. 993, s. 3. [cit.16 August 2019]. Dostupné na: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b36c0.html>.

VIDOVÁ, J. 2008. *Aktuálne problémy bytovej politiky, výstavby a kvality života*. Netri 2008. s. 96. ISBN 978-80-969567-8-4.

WHO. *Housing and health guidelines*. Ženeva: World Health Organization, 2018. ISBN 978-92-4-155037-6. (online). [cit. 2019-05-24]. Dostupné na: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/276001/9789241550376-eng.pdf?ua=1>.

WHOQOL Group. *The Development of the WHO Quality of Life Assessment Instrument*. In: Orley J, Kuyken W, eds. *Quality of Life Assessment: International Perspectives*. Berlin: Springer-Verlag 1994a; s. 41-60.

WIECHA, J. L. - DWYER,J.T. - DUNN-STROHECKER,M. 1991. *Nutrition and health services needs among the homeless*. In: *Public Health Rep.* 1991 Jul-Aug;106(4). s. 364-74. (online). [cit. 2019-06-26]. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1908587>.

WITESMAN, E. 2017. *Op-ed. The vicious cycle of loneliness in homelessness*. In: *Desert News*. Salt Lake City Utah. publ. December 21, 2017 (online). [cit. 2019-06-10]. Dostupné na: <https://www.deseretnews.com/article/865694304/Op-ed-The-vicious-cycle-of-loneliness-in-homelessness.html>.

ZÁKON č. 443/2010 Z. z. Zákon o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní (v znení č. 134/2013 Z. z., 277/2015 Z. z., 277/2015 Z. z., 249/2017 Z. z.) [cit. 2019-06-10]. Dostupné na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2010-443>.

ZÁKON 260/2011 Z.z. zo 7. júla 2011 o ukončení a spôsobe usporiadania niektorých nájomných vzťahov k bytom a o doplnení zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 18/1996 Z.z. o cenách v znení neskorších predpisov.

ŽILINAK.SK. *Z dvoch pitných fontánok na Hlinkovom námestí v Žiline funguje len jedna*. Publ. 4. august 2018 [cit. 2019-05-24]. Dostupné na: <https://www.zilinak.sk/prispevky/10002/z-dvoch-pitnych-fontanok-na-hlinkovom-namesti-v-ziline-funguje-len-jedna>.

ŽELINSKÝ, T. 2014. *Chudoba a deprivácia na Slovensku. Metodologické aspekty a empiria*. Košice: EQUILIBRIA,2014. ISBN 978-80-8143-134-0.

Príloha č. 1: Typológia bezdomovectva a vylúčenia z bývania

Na rozlišovanie rôznych situácií ľudí bez domova využívame v texte ETHOS typológiu bezdomovectva a terminológiu (resp. ekvivalenty v slovenskom jazyku) podľa Ondrušovej a Fica (Ondrušová, Fico, 2018, s. 17 – 21).²⁰³ Pre účely prehľadnejšej referencie uvádzame časť súhrnného prehľadu spracovaný spomínanými autormi v Tabuľke 17.

Tabuľka 17: ETHOS typológia bezdomovectva a vylúčenia z bývania

Koncepčná kategória	Operačná kategória	Životná situácia	Druhovú definícia
Bez prístrešia	1. Ľudia (žijúci) na ulici	1.1 Verejné alebo vonkajšie priestory	Život na ulici vo vonkajších alebo verejných priestoroch bez prístrešia určeného na bývanie.
	2. Ľudia žijúci v krízovom ubytovaní pre ľudí bezdomova	2.1 Nocľaháreň	Ľudia, ktorí nemajú svoje obvyklé bydlisko/bydlie a využívajú nocľahárne a iné krízové ubytovanie na prenocovanie.
Bez bývania	3. Ľudia v ubytovaní pre ľudí bez domova	3.1 Zariadenia pre ľudí bez domova určené na krátkodobé ubytovanie 3.2 Dočasné ubytovanie pre ľudí bez domova 3.3 Prechodné podporované ubytovanie	Ľudia, ktorí využívajú krátkodobé ubytovanie pre ľudí bez domova.
	4. Ženy v núdzovom	4.1 Ubytovanie pre ženy ohrozené domácim násilím	Ženy využívajúce núdzové ubytovanie

²⁰³ ONDRUŠOVÁ, D.; FICO M. Podkladový materiál koncepcie prevencie bezdomovectva na národnej úrovni. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2018. Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2018/Ondrusova/podkladovy_material_koncepcie_ondrusova_2018.pdf

	ubytovaní z dôvodu domáceho násilia		určené na krátkodobý pobyt z dôvodu domáceho násilia.
	5. Ľudia v ubytovaní pre cudzincov	5.1 Dočasné ubytovanie/špecializované zariadenia pre cudzincov 5.2 Ubytovacie zariadenia pre pracujúcich cudzincov	Cudzinci v krátkodobom ubytovaní počas ich statusu žiadateľa o azyl, po pridelení medzinárodnej ochrany alebo počas ich dočasného pracovného vzťahu.
	6. Ľudia pred prepustením z inštitucionálnej starostlivosti	6.1 Zariadenia na výkon trestu/väzby 6.2 Zariadenia zdravotnej starostlivosti (vrátane psychiatrických zariadení a zariadení pomoci pri závislostiach) 6.3 Zariadenia starostlivosti o deti	Ľudia v zariadeniach 6.1 – 6.3, ktorí pred prepustením nemajú k prístupu k náhradnému bývaniu a nie je možné predĺženie pobytu v zariadeniach.
	7. Ľudia prijímajúci dlhodobú podporu spojenú s bývaním z dôvodu bezdomovectva	7.1 Dlhodobé bývanie pre seniorov bez domova spojené so starostlivosťou 7.2 Dlhodobá podpora spojená s bývaním pre ľudí, ktorí zažili bezdomovectvo	Ľudia s dlhodobou podporou pri bývaní z dôvodu bezdomovectva (zvyčajne viac ako jeden rok).
Neisté bývanie	8. Ľudia žijúci v neistom obydli	8.1 Prechodné bývanie u príbuzných/známych 8.2 Užívanie obydli bez právneho dôvodu	8.1 Ľudia dočasne bývajúci u príbuzných a známych z dôvodu nedostatku iných možností.

			8.2 Ľudia užívajúci obydlie bez nájomnej zmluvy/protiprávne.
	9. Ľudia ohrození vyst'ahovaním	9.1 Výpoveď z nájmu 9.2 Strata vlastníctva	Ľudia, ktorí majú povinnosť vyst'ahovať sa z dôvodu ukončenia nájmu (9.1) alebo v dôsledku straty vlastníctva (9.2).
	10. Ľudia žijúci pod hrozbou domáceho násilia	10.1 Policajne zaznamenané domáce násilie	Boli vykonané policajné zásahy z dôvodu zabezpečenia ochrany obetí domáceho násilia.
Nevyhovujúce bývanie	11. Ľudia žijúci v mobilných, neštandardných a provizórnych obydliach	11.1 Mobilné obydlia 11.2 Neštandardné obydlia 11.3 Provizórne stavby	Ľudia žijúci v (11.1) mobilných obydliach určených na trvalé bývanie, (11.2) v neštandardných obydliach určených na trvalé bývanie (napr. prístrešky, chatky) alebo v (11.3) polotrvalých, provizórnych stavbách (napr. strážne domčeky, budy).
	12. Ľudia žijúci v obydli	12.1 Obývané obydlia nespôsobilé na bývanie	Ľudia žijúci v obydliach definovaných ako

	nespôsobilom na bývanie		nevhodné/nespôsobilé na bývanie podľa vnútroštátnych predpisov.
	13. Ľudia žijúci v extrémne preľudnenom obydľí	13.1 Extrémne preľudnené obydlia – prekročená národná norma preľudnenia	Ľudia žijúci v obydliach prekračujúcich národné štandardy počtu obyvateľov na podlahovú plochu/množstvo využiteľných miestností.